

ЖАРКО ВИДОВИЋ

ДЕЛА

ТОМ I

СВЕТИ АРХИЈЕРЕЈСКИ СИНОД
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Са блајословом
Његове Светости Архиепископа Пећког,
Митрополита београдско-карловачког
и Патријарха српског Господина Иринеја

Поводом
800 година аутокефалности СПЦ

Издавач
ЗАДУЖБИНА
ЖАРКО ВИДОВИЋ

За издавача
Његово Високопреосвештенство
Архиепископ цетињски, Митрополит црногорско-приморски
и егзарх Свештенога трона Пећкога Господин др Амфилохије

Уређивачки одбор:
Драган Ашковић
Милош Ковић
Богдан Лубардић (главни и одговорни уредник)
Дејана Оцић (извршни уредник и редактор)
Милош Тутуш (управитељ Задужбине)

Прелом и дизајн
Милован Парезановић

Индекси
Славица Мереник

Тираж
1000 примерака

Штампа
Службени гласник

ЖАРКО ВИДОВИЋ

БИБЛИО-БИО-ГРАФИЈА

1948–2015.

Београд 2018.

Жарко Видовић

САДРЖАЈ

Предговор:

Богдан Лубардић, *Жарко Видовић (1921–2016): мисао слободе у духу вере – Лојос, Завей, Памјати* 7

*

БИБЛИО-БИО-ГРАФИЈА	29
ЖАРКО ВИДОВИЋ – кратка аутобиографија	31
ИСТОРИЈА И БИБЛИО-БИО-ГРАФИЈА (1948–2015)	35
УВОД	49
ПРЕВОДИ	55
[17/1] ПАРИСКА ИЗЛОЖБА СРПСКИХ ИКОНА И ФРЕСАКА	62
<i>Умјености и кријтика</i>	72
ПРИЛОЗИ објављени у <i>Борби</i> [18]–[32]	74
Година 1951	74
Година 1952.	78
[33/1] ПРОФ. СВЕТОЗАР РАДОЈЧИЋ, АКАДЕМИК	88
ПРИЛОЗИ објављени у <i>Књижевним новинама</i> [34]–[42] ...	89
Година 1952.	89
[43] ТРАДИЦИОНАЛИСТИ И МОДЕРНИСТИ	94
ПРИЛОЗИ за <i>Ревiju ликовних умјености</i> [44]–[49]	112
[50] РАЗГОВОРИ О СЛИКАРСТВУ, ФЕЉТОН, ОМЛАДИНА	117
[51/1] НОВИ ПРИСТУП ИСТОРИЈИ УМЕТНОСТИ	125
[53/1] САРАЈЕВО	130
ОСНОВАН СЕДМИЧНИ ЛИСТ [54]–[64]	137

КРИТИКЕ, ПРИКАЗИ И НАПИСИ О КЊИЗИ

<i>Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектом</i>	182
ЗАГРЕБ	191
ОПЕТ У БЕОГРАДУ, од јула 1968.	248
НАПИСИ од [186] до [210]	268

*

Напомене Уређивачког одбора	287
Списак скраћеница	290
Индекс имена	291
Индекс наслова Жарка Видовића	299
Индекс наслова других аутора, зборника и часописа	314

ПРЕДГОВОР

Жарко Видовић (1921–2016): мисао слободe у духу вере – Логос, Завет, Памјат

„Ја сам многа зажега канђела на олтару Цркве Православне;
[...] да поджежем колико узмогу, и ваш огањ свети на олтару, на олтару
Цркве и поштења” (Петар П. Његош, *Горски вијенац*, Беч 1847, л. 2246-2252)

1. Професор др Жарко Видовић (17. мај 1921 – 18. мај 2016) један је од најистакнутијих српских православно оријентисаних теоретичара друге половине XX и почетка XXI века. Његов живот и дело имају колосалан опсег и значај у сваком смислу, и, разуме се, пресежу оквире само теоријских доприноса српској и европској духовној култури. Претходно ћемо упутити у основне аспекте биографије и библиографије овог дубоког колико јединственог мислиоца, који још увек није довољно познат (камоли етаблиран) у широј српској културалној јавности, чак ни у круговима стваралаца који су израженије посвећени истраживањима и развоју српске духовне културе у историји¹⁾.

¹⁾ У међувремену смо добили неколико вредних прилога којима мисао и дело Видовића почињу да улазе у озбиљнији процес рецепције: у њега достојно разумевање, вредновање и дијалог (Б. Златић, Т. Миливојевић, А. Гајић, В. Димитријевић, Д. Оцић, С. Владушић, М. Арсенијевић). Посебно је важан темат часописа за уметност, науку и философију *Зенић* (год. I, бр. 14, 2014,

Видовић је рођен 1921. године у месту Тешањ у Краљевини СХС, близу Добоја у Босни и Херцеговини. Од 1939. године до почетка Априлског рата 1941. године студирао је на Свеучилишту у Загребу. Пре тога је похађао гимназију у Новом Саду, од 1931. године. У Загребу је започео студије медицине (три семестра), али је потом прешао на студије философије (један семестар). Уз историју и теорију књижевности, историју цивилизације и уметности, и уз теологију – философија, и то религијског усмерења, дубоко ће одредити његово опажање, вредновање и оријентисање у свету друштвено-историјског живота. Био је учесник у Априлском рату 1941, и то као пешадинац војске Краљевине Југославије. У јесен 1941. године ухапшен је у Сарајеву. Потом 1942. године опет бива хапшен и затваран. Због својих ставова и отпора окупационом режиму хапсе га и нацистичко-немачки окупатори и нацистичко-ушашки окупатори. У страшном великом транспорту од 6. до 8. маја 1942. године усташе њега, и многе друге страдалнике, депортују у концентрациони логор Јасеновац, у пакао на земљи, пругом која је из Сарајева тамо водила, преко Славонског Брода. У једном од тих депортационих транспорта из сарајевског затвора налазио се и Свети великомученик Вукашин Мандрапа (†1942) из Клепаца, којег је Видовић познавао и поштовао.

Недуго затим специјалне СС јединице у сарадњи са припадницима организације Тот (тзв. тотовци [Organisation

114-202; гл. одг. уред. Срђан Станишић) посвећен Жарку Видовићу. Исто важи за темат часописа *Лейоис Мајице српске* (књ. 498, бр. 6, 2016, 767-820; гл. уред. Слободан Владушић). Оба темата предзнају препоручљиве путеве пријема опуса Видовића, методологију коју ваља развијати у жељеном правцу. Дужни смо томе да прибродимо и следеће радове: Матеј Арсенијевић, „Косовски завет и судбина Европе: Заветна мисао Жарка Видовића као критика метафизике”, у Жарко Видовић, *Трагедија и Лијургија: есеј о духовној судбини Европе*, Византијско огледало, Ниш 1996, 119-142; исти, „Завет – пут србског богословља”, у Жарко Видовић, *Суочење Православља са Европом: ојдеги о историјском искуству*, Светигора, Цетиње 1997, 5-14.

Todt²⁾]), двадесетједногошњег Видовића из концентрационог логора „Јасеновац” транспортују у сабирни а озлоглашени логор „Сајмиште” у Београду³⁾. Ту је са другима упућен на принудни рад, приближно у периоду од маја до средине јуна 1942. године. Потом, након мукотрпног путовања кроз више земаља, са многим српским народом, бива пребачен у радни логор Беис-фјорд код Нарвика у Норвешкој, крајем јуна 1942. године. Како је касније исповедао, у логору је пронашао осећање присуства Бога. Тиме је превладао ужасе инферналног искуства, језив егзистенцијални апсурд, у које су га увели непосредна посматрања готово свакодневних егзекуција, али и самоубистава многих логораша који са апсурдом радикалног зла нису успели да се изборе. Многи теоријски радови Видовића, касније, рефлектују спознају веза између поистовећења са распетим Исусом, страдања, и вере у тријумф смисла егзистенције, како појединца тако заједнице у историји. Ти радови, такође, рехабилитују (и у средиште саборне памјати враћају) феномен логорашког искуства, и жртву несагледиво великог броја припадника српског и других народа у тој геноцидној историји смрти. У јулу 1943. године из логора успева да побегне у Шведску, где ће се обрести у августу исте године. У тој земљи ће наставити студије на Универзитету у Упсали, у периоду од 1943. до 1945. године. У Шведској ће са Евом Маријом Јохансон добити ћерку Загу (удату Грип). Са првом супругом ће добити сина Бранка, који ће трагично настрадати. Са другом супругом, Душком, успоставиће складан и трајан брак.

²⁾ На челу са рајхсминистром за муницију и утврђења, Фрицом Тотом (Fritz Todt), припадници те организације (ОТ), поред осталог, широм окупираних земаља бирали су радну снагу за рописки рад у корист ратних циљева Трећег Рајха. (Ту организацију не треба мешати са Reichsarbeitsdienst [RAD] где су, углавном без присиле, радили већином немачки радници [тако је, нпр., изграђен систем Autobahnen, и остварени други масивни конструкторски пројекти]).

³⁾ Видовић о томе сведочи у интервјуу који је дао за часопис *Недељник* (29. октобар 2015) 54.

После завршетка Другог светског рата Видовић се враћа у комунистичку Југославију, где одмах бива ухапшен и пуштен. То доба обележила је криза Информбироа (1948) као и време затвора на Голом отоку (1949–1956). Југословенско друштво, у том „тврдом” периоду, убрзано одлази у правцу комунистима својствене диктатуре и терора над неистомишљеницима⁴⁾, а наметање једноумља остаће на снази и касније, током 60-их и потом у „меком” периоду, након утврђења титоистички профилисаног прозападног комунизма, против којег је Видовић иступао. Због слободумних иступа, и због инсистирања да се формира посебна организација логораша (апартно од „Савеза бораца НОР”), опет бива хапшен и затваран, и то још два пута до истека 1947. године. Дипломирао је 1952. године у Београду, на Катедри за философију и на Катедри за историју уметности, и то као стипендиста града Сарајева. Докторску дисертацију *Мештровић и савремени сукоб скулптуре са архитектуром: један естетички проблем* одбранио је на Филозофском факултету Универзитета у Београду на одељењу за историју и теорију уметности, 1958. године. За тај успех заслужна је и помоћ владе Француске намењена истраживању односа архитектуре и ликовне уметности. Наиме, од септембра 1956. до јуна 1957. он је био позивни стипендиста владе Француске. Већ у то време Видовић је знатан ерудита са импресивним полиглотским способностима (говорио је, читао и писао на норвешком, немачком, шведском и француском језику).

Потом започиње плодан али трновит научно-предавачки и педагошки животни пут. Предавао је на Универзитету у Сарајеву (од 1953. као асистент а од 1958. као доцент). Потом ради као ванредни професор и на Свеучилишту у

⁴⁾ Последице државом наметнутог једноумља, бетонираног присилом и насиљем, убрзо ће описати Солжењичин (1959, 1962), критиком комунистичког тоталитаризма и ауторитаризма. Видети: Александар Солжењичин, „Один дан Ивана Денисовича”, *Новый мир*, 11 (1962).

Загребу (1961–1968). Међутим, 1967. године бива присиљен да напусти Загреб. Оштри написи Видовића против тада руководећих тела СФРЈ, пресечени су и санкционисани. То је било и време уочи размаха новог хрватског национализма, унутар МАСПОК-а, од 1971. године. Његови протести против србофобних тенденција у хрватском друштву, а међу првима је о томе проговорио, такође су прекинули његову академску каријеру у Загребу. У Београд се преселио у јулу 1968. године. Ту успева да се запосли као научни саветник у Институту за књижевност и уметност, од 1970. године. У том институту, током више од 15 година плодног и јединственог по резултатима рада, остаје све до одласка у пензију 1986. године.

У време кризе југославизма и комунизма, од почетка 80-их година прошлог века, Видовић се срчано укључује у полемике и мисаона суочавања са српским идеолозима левице, уз друге интелектуалце Српске Православне Цркве, укључујући епископе Атанасија (Јевтића), Амфилохија (Радовића), Данила (Крстића) и друге. Захваљујући запаженом заузимању за повратак српске интелектуалне елите, и друштва у целини, изворним вредностима српског народа као историјске нације одређене православљем, медитеранским културолошким типом и хришћанским европејством⁵⁾ – Видовић успева да се потврди као један од најистакнутијих српских мислилаца религијско-патриотске провенијенције. Лепо је примећено да је Жарко Видовић, свакако својим *Опедима о духовном искуству* (Београд ¹1989) или делом *Срби у Југославији и Европи* (Београд ¹1994), на одређени начин, опозитни пандан југославистичко-комунистичкој, антитеистичкој и антитрадицијској позицији коју је дуго репрезентовао рецимо титоиста Радомир Константиновић (1928–2011) са студијом *Filosofija palanke* (Београд ¹1969).

⁵⁾ Александар Гајић, „Срби и Европа у делу Жарка Видовића: између завета и метафизике”, *Зенић*, год. XI, 14 (2014) 150-154.

Дубоке бразде заорао је Жарко Видовић и унутар академског система Српске Православне Цркве. Примера ради, Видовић је један од професора првог оснивачког сазива Богословског факултета Светог Василија Острошког у Фочи, који се налази у саставу Универзитета у Источном Сарајеву. Видовић је предавао историју уметности и на Академији Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију, у Београду, а његова *Умешност и њени епоха* прихваћена је као уџбеник. Жарко Видовић, тај Мокрањац српског заветног мишљења, својим страдално-исповедним житијем: пословичном честитошћу, марљивошћу, као и дубоким захватом у ткиво српског саборног памћења (које је чувао, у руковети сабирао, развијао и промовисао као грађанин Србије, Медитерана и Европе), успео је да постане оваплоћење идеала интегралног православног Србина. Српска Православна Црква је његов смирен и озбиљан рад, његову облагодатељну личност, препознала и признала. Из тих разлога специјална комисија Светог Архијерејског Синода СПЦ, на челу са Његовом Светошћу патријархом српским, Г. Иринејем, 07. 10. 2015. године одликовала је професора Видовића орденом Светог Саве другог степена. Тиме је учињена правда у Христу блаженом и Духом Светим озареном Жарку Видовићу за његове црквено-народне и национално-културалне животне заслуге, велике, са посебним освртом на његов јединствен колико меродаван његошолошки допринос разумевању дела Митрополита цетињског, Петра II Петровића (1813–1851)⁶⁾. Како је речено у образложењу, одликовање се

⁶⁾ Видовић је успео да Србима открије једног затрављеног Његоша: Владику Петра Петровића који не само да пева о Косовском завету већ пева из Завета, и то категоријама које су фундирани у црквено-литургијском доживљају света. Успео је то разумевањем које (уочавајући извесно и код Његоша присутно платонство) не закида нити сакрива Његошев непорециво православно етос мишљења и осећања света. Видовићев Његош је изузет тавестијама марксистичко-југославистичких интерпретација, и одвојен од покушаја који недовољно респектују његово етичко, философско, есхатолошко – тајновидство, итекако

додељује „... историчару уметности и хришћанском православном философу из Београда, за крсноваскрсно христољубље, животно сведочење православној философије истине и богојавне лепоте света”⁷⁾.

Професор др Жарко Видовић је иза себе оставио капиталан опус објављених и необјављених дела. Навешћемо најзнатнија изабрана дела, хронолошким редоследом, како бисмо приказали њихов тематски захват, проблемско јединство и теоријски значај:

1. *Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектуром: један естетички проблем* (Сарајево 1961);
2. *Problemi i pregled historije civilizacije* (Zagreb 1963);
3. *Umjetnost i pet epoha* (Zagreb 1964);
4. *Логос, литургијска свесћ и православља* (Београд 1983);
5. *Трагедија и Литургија: есеј о духовној судбини Европе* (Београд 1985; Ниш ¹1996, ²2016);
6. *Опелеги о духовном искуству* (Београд 1989);
7. *Њеиш и Косовски Завјет у Новом вијеку* (Београд ¹1989, ²2013)
8. *Срби у Југославији и Европи* (Београд 1994);
9. *Суочење Православља са Европом: опелеги о историјском искуству* (Цетиње 1997);
10. *Из Свешћој писма: избор, коментари и поговор* (Београд–Ваљево 1998);

информисано духовношћу православља. Видети: Жарко Видовић, *Њеиш и Косовски Завјет у Новом вијеку*, Филип Вишњић: Београд ¹1989, Алтера: Београд ²2013, 11-151); исти, *Њеиш и литургијске анализе*, Београд – Подгорица, СОЗ Архиепископије београдско-карловачке – Матица српска: Друштво чланова у Црној Гори, Београд–Подгорица 2017, 13-52.

⁷⁾ „Аутобиографски поглед на ’Житије и Збितिја’ Жарка Видовића, *Православље: новине Српске Патријаршије*, 1166 (2015) 12-16.

11. *Романи Ђорђа Оцића: његова философија и коментари* (Београд 1999);
 12. *Литургијска њајна Светио Писма* (Београд 2002);
 13. *И вера је уметност* (Београд 2008);
 14. *Историја и вера* (Београд 2009);
 15. *Њејш и литургијске анајнозе* (Београд–Подгорица 2017).
- Поменућемо и књиге објављене у фељтонским наставцима:
16. *Разговори о сликарству* (Омладина: Београд 1952);
 17. *Пјесник се рађа* (Живот: Сарајево 1957);
 18. *О такзваном отуђенју љовјека* (*Kolo* Matice Hrvatske: Zagreb 1963–1964)

2. Из наведеног можемо сагледати шире обзорје доприноса Жарка Видовића развоју „православља српског стила”, како је етос светосавља означио епископ охридско-жички, Николај (Велимировић 1881–1956). Као хришћански философ православне провенијенције Видовић у готово свим радовима или тврди или претпоставља, као носећи став, да је у егзистенцијалном смислу у историји појединца и заједнице сусрет са Богом могућ, и пресудно одређујућ за приступ главним вредностима какве су истина, красота, добро и смисао – радост, и да се тај догађај одвија пре свега кроз литургијско заједничарење. Управо Литургија открива релационог Бога који са својим створењем комуницира по начелима слободе и љубави – интерперсонално, што историју открива као литургијско-трагедијски простор дијалога у којем се одиграва драма живота. Литургијом омогућено духовно искуство је уједно садржај аутентичног историјског искуства, будући да се историја као Завет људског рода са Богом Логосом, сажима и сублимира, кристалише, управо литургијски и у

Литургији, као Памјат. Литургијско искуство је једино дефинитивно превладавање трагедијског искуства, тврди Видовић, будући да једино Исус Христос успева да апсолутну трагедију – трагедију распећа невиног Јагњета, превлада васкрсењем које омогућује спасење свих који се смире за укорачај у веру и смисао у Христу Исусу.

Такво опредељење је одредило Видовићеве концептуализације смисла и задатка философије, теологије, историје цивилизације и уметности, теорије књижевности, али и његове политиколошке интервенције, огромним бројем написа у штампи, како сведоче радови публиковани у *Књижевним новинама*, *Борби*, *Култури*, *Хришћанском живоју*, *Православљу*, *Теорији* или *Теолошким њојледима*, и другим значајним часописима и новинама.

Примера ради⁸⁾, Видовић философију (као и друге духовно-хуманистичке науке и уметности) схвата на особен начин. Првенствено као свест о трансцендирајућем духовном искуству личног сусрета са личношћу Бога Логоса у Литургији (у посебном „духовном осећању” и „духовном сећању” у – памјати”): у искуству које собом репрезентује историјски посредован и црквено сабран пријем истина вере. Према Видовићу, основна откривена истина вере јесте светотројична (отуда дијалошко-смислотворна) боголикост човека као личности, односно као бића створеног и усиновљеног Богу у Личности Исуса Христа Логоса, Духом Светим а благословом Оца. Тако одређену и литургијском црквеношћу отворену „философију” (коју прихвата тек као дисциплинован а пробуђујући исказ о спасоносним и преображајним духовним искуствима и критичким задацима

⁸⁾ У тексту уводно-предговорног типа, какав је овај, не може се ни помишљати на свеобухватно слојну, детаљну а подробно целовиту, студијску анализу и оцену Видовићевог схватања философије (и критички корелираних проблемских склопова какви су метафизика, техника, магија, идеологија и историја), а камоли његовог дела у целини.

вере) Видовић разликује од философије као „метафизике” – тог „логичног система бездушне принципијелности”⁹⁾.

То ће рећи, метафизику тумачи као универзализовану спекулативну магију интелекта (разума), где обезличени интелект ослоњен на себе (у ставу самодовољног реализма) намеће истоветност себе и стварности као основни поступат последујућег магизма, страсти односно греха¹⁰⁾. Та интелектом индукована магија (дејство на „стварност” преко апстрактних имена-појмова-технике), посредована кроз систем одношаја језика и појмова, стварност редукује и затамњује заменским конструктима (идеолошким „теоријама”) и сурогатним искуствима (интелектуалним „страстима”), утолико што стварност затвара за обасјање истинама откривења, које су историјске и неметафизичке по својој природи, и предају се откривењем заједници Логоса или Цркви. У том смислу (како покушава да покаже критикујући Аристотела, Августина, Аквинског, Канта и Хегела, Маркса, Хусерла, Хајдегера, Сартра и друге) Видовић неодступно тврди да је управо „метафизика” првобитни „грех” западне философије

⁹⁾ Жарко Видовић, „Смисао, личност, историја”, *Зенић*, год. XI, 14 (2014) 161-202: 198.

¹⁰⁾ Будући да спекулативни интелект, тојест метафизички его, стварност изводи из себе самог, а не из духовног осећања вере у опиту међуличносног заједничарења са Богом у аутентичној историјској заједници Цркви: тојест без пријема обасјавајућег, оличносњујућег и облагодајућег дара откривења истине о стварности и Створитељу у Исусу Христу. Ако се у таквом полазишту откривене истине вере констатују, сматра Видовић, оне се у традиционалној западној метафизици уважавају церемонијално и уједно интелектуализују унутар спекулативног система који не рукује аутентичним духовним искуством сусрета са божанским, нити омогућује пут до таквог сусрета. Цена је је замена духовног за магичко искуство: искуства интерперсоналне заједнице смисла искуством самоапсолутизованог интелекта („ја” као квазиапсолут), који, ако је он све што постоји, заправо јесте једно смисла лишено – ништа. Дакле, цена је оно што Видовић назива „метафизика”. (Упоредити оно што рецимо Лешек Колаковски описује као „метафизички ужас”: в. Leszek Kołakowski, *Metaphysical Horror*, прев. А. Kołakowska, Blackwell, UCP, 1988). Видети: Жарко Видовић, „Навика, метафизика и духовно искуство”, у исти: *Оiledи о духовном искуству*, Сфаирос, Београд 1989, 66-182.

и томе сходне историје, цивилизације и културе. Такво заузимање он је пропратио паралелним окретом философском наслеђу Платона, као и учењима отаца православне Цркве, продуженим кроз баштину византијско-српске иконолошке, литургијске, колико и философске и теолошке мисли:

„Метафизика – метафизички систем цивилизацијских вредности као тобожњих историјских закона – не тежи, логички не може ни да тежи, стварању и одржању неке заједнице, људи као личности, бића осећања солидарности, него, уместо те моралне заједнице може само да одржи механизам или апарат људских веза [...], свеједно да ли је механизам локални или планетарно империјални, магички или научно-технички, али, свакако, уместо људске заједнице управо је механизам веза и моћи оно што је метафизика у стању да мисли, пројектује, оствари и одржи. Зато метафизику – данас идеологију света технике, језика и језичке, тобоже ’националне заједнице’, односно механизма – треба, као интелектуалну и психо-идеолошку муку, препустити Евро-западу, том Свету технике. [...] Дакле, нова, евро-азијска цивилизација [...], мора да буде обновљена, васкрсла култура евро-*медитеранска*, усмерена литургијско-парохијској заједници дијалога, дакле, самом Православљу”¹¹⁾.

Разрадама поменутих руководних начела, применом на најразноврсније прегршти питања, Видовић је успео да развије особену врсту православљем информисане и струковно ненаивне философије у хришћанско-платонском кључу¹²⁾. Ослањајући се на такво философско полазиште он

¹¹⁾ Жарко Видовић, Смисао, личност, историја”..., 197-198.

¹²⁾ Видовић је успео да Србима презентује једног заборањеног Платона: Платона који, по Видовићу, учи посматрању тајне самоистоветности сваког бића – бића несводивог на разумске обраде чулних утисака, несводивог ни на појмовне апстракције, а датог у пуности уму у светлоиманом истушљењу: Платона изузетог метафизици концептуалног реализма са којом је често поистовећиван у школским симплификацијама платонства. Видети: Жарко Видовић, „Теме искључиво платонске”, у исти: *Оiledи о духовном искуству*, Сфаирос, Београд 1989, 250-376; Татјана Миливојевић, „Истина, смисао и дух у философији Жарка Видовића”, *Зенић*, год. XI, 14 (2014) 155-160.

је на изразито смео – „непопуларан” – начин адресовао го-рућа питања српског и европског друштва, основне проблеме историје, цивилизације и културе.

Ангажман Видовића, интелектуални и етички, донео му је многе неприлике. Болни ударци су стизали како из крила „конзервативаца” Цркве (где његова непосустајна критика епископомонизма, клерикализма, отуђења „надређених” од „подређених” [и обрнуто], групашења, маргинализације улоге лаоса у црквеном животу, отуђења од аскетско-молитвених и литургијских извора живе вере, те истицање дијалога равноправних у парохијској заједници као нуклеусу црквеног организма, али и покушај рехабилитације безусловног смирења кроз себежртвујуће служење другима – нису увек наилазили на подршку), тако из крила антицрквених „либерала” (где његово указивање на безмерни [не само духовно-морални већ и друштвено-политички] значај косовског завета¹³⁾ српског народа у вери у спасоносно дело Сина Божијег Исуса – не само да није уважавано, већ је представљало повод за игнорисање, маргинализацију, и за констернацију).

Неки теолози су га подозревали као „философа”, неки философи као „теолога”. Први су држали да његово „платонство” искривљује теолошки супстрат учења и етоса светих отаца Цркве. Међутим, они су своје скромно (у неким случајевима незнатно) „поимање” науке философије (и њене историје, и њене теорије¹⁴⁾, без свести о томе, пројектовали кроз критичке опаске о религијско-философској и теолошкој

¹³⁾ Милош Ковић, „Косовски завет и национални идентитет Срба”, у: М. Марковић, Д. Војводић (уред.), *Српско уметничко наслеђе на Косову и Метихији: идентитет, значај и угроженост*, САНУ, Београд 2017, 113-141.

¹⁴⁾ Немајућу нити ваљану нити довршену обуку из методолошко-логичке, херменеутичко-критичке, и системско-проблемске тематике науке философије: нити имајући озбиљније (само)разумевање системског и историјски веома комплексног колико суптилног односа философије према теологији и обрнуто.

мисли Видовића, па су се спорили заправо са својим сопственим представама (предрасудама) о мисли Видовића, омашујући њену поруку, камоли огроман значај¹⁵⁾, и оригиналност за историју српске и, шире, нововизантијске православно-философије и теологије (чију је свежину, актуелност и развојност уверљиво демонстрирао). Други су сматрали да је његово „хришћанство” алиби за опскурно утапање у православну „мистику”¹⁶⁾, и то у кључу реакционарног „светосавља” и, како су сматрали, штетног и превазиђеног „националистичког” и „антимодерног” култа Косовског завета. Међутим, они су своју замаштаност идеалима левичарски револуционарне мисли удружили са отуђењем од извора управо културе којој је, макар по национално-историјском одређењу, требало да припадају. Нису помишљали да вера има и когнитивну димензију и валидан (премда специфичан) епистемолошки статус, те нису ни осећали своју сазнајну (неки ни моралну) инвалидност.

Тако је Видовић под пресијама вишеврних неразумевања, непрепознат, по правилу остајао на „ничитој земљи”, као на Голготи: усамљени сведок духовном искуству вере која философски умује – на јединствен начин, освешћен и

¹⁵⁾ На пример, превидели су његову оригиналну употребу феноменолошке методе ради описа духовног искуства као специјалне врсте изворно дате „осећајне свести” и њој сходне „предметности”: уочљивих изван природног режима свести, у равни „надприродног” – приликом и након дејства благодати као знака присуства трансценденције, духа, оног божанског. Према Видовићу, управо облагодатељна свест: наиме, свест која освешћује духовни осећај присуства Бога, јесте изворна свест. Стога, тек метода која дисциплиновано описује ту и такву свест, заправо, описује најизворније феномене тојест стварности. Наравно, такво преусмерење и прекоцептуализовање феноменолошке методе подразумева напуштање искључиво аутономног искуства-свести и, уједно, отварање хетерономног искуству-свести: тачније, захтева отвореност нашем (са)конститутивном Другом.

¹⁶⁾ Немајућу нити елементарна знања из православно-теологије и њој сродне религијске философије: нити имајући васпитана искуства из литургијско-црквеног живота вере.

озарен трансценденцијом¹⁷⁾, а ради црквено-историјског и национално-народног чувања Смисла српског, медитеранског, византијског, православног – Завета.

У сваком случају, Видовић је Православну Цркву и литургијску духовност сматрао осовинским вредностима цивилизације и културе Медитерана, а нарочито српског народа. „Медитеран’ – који Ками назива ’Југ’, Midi – није географски појам, него културно историјски појам личности, бића, осећања, чувани аутокефални завичај ’интимно уских кругова’ полиса или комуне и културе уопште...’¹⁸⁾. То ће заправо рећи, Православну Цркву и литургијску духовност облагодатељности у заједници спасења, и обрнуто, каквим се традирају унутар медитеранске културе и цивилизације, узимао је за утемељујуће колико вредносно оријентишуће обрасце за осмишљење, развој и чување српске високе културе: такође као моделе за суочење – и смислено превладавање – трагичких искустава и изазова српског народа у историји.

Српску високу културу схватао је као синтезу духовно-хуманистичких дисциплина. Основ синтезе тих дисциплина доследно је изводио из нераскидиве повезаности православља, литургијског идентитета Цркве и уникалног искуства српског народа унутар његове духовне и политичке историје. Један од примера артикулације, апликативног извођења, поменуте синтезе даје Видовић управо у делу које је пред нама: „Историја спасава своје ученике од филозофије¹⁹⁾, уметност од естетике,

¹⁷⁾ Жарко Видовић, „Појам духовног искуства”, у исти: *Оптеги о духовном искуству*, Сфаирос, Београд 1989, 7-65.

¹⁸⁾ Жарко Видовић, *Смисао, личност, историја*..., 196.

¹⁹⁾ Мисли се на интелектуалистичку метафизику лишена духовног искуства из аутентичног осећања и поимања вере. По правилу је за такву врсту мишљења, „метафизику”, користио и термин „филозофија”, који не треба мешати са његовом употребом термина „филозофија” у позитивном значењу.

а мера осећања од сујете мишљења”. При чему, понови-мо, историју (спасење), уметност (стварање красоте) и осећање (покајно преображење) изводи из искуства – вере (сустрет са распетим и васкрслим Христом). Другим речима, он их изводи из вере као искуства аналогног откривењу личности човека у сустрету са Богом каквим се отвара и даје у Литургији као богослужбеној сржи бића Цркве. Дакле, његова мисао, с једне стране, јесте научно-струковно општа и компетентна и, с друге стране, не мање исторична и егзистенцијално посебна. С тим да је та мисао литургиолошки утемељена и сваком својом вибрацијом литургијска и литургоцентрична.

„... Литургија је највећи ауторитет, изнад свих, изнад патријарха, синода епископа, митрополита, изнад црквеног сабора! Црквени сабор не може ни да почне без Литургије, а не би могао ни да се заврши! Значи, Литургија је изнад. А није ауторитет онај који служи Литургију, па таман и да је патријарх. Литургија је ауторитет, јер се у њој јавља Дух Свети и Бог, чије име ми само знамо. Он делује кад се појави Личност. Кад год се човек појави као Личност. Личност није биће! Личност је догађај у људском бићу”²⁰⁾.

Захваљујући томе мисао Видовића је на препознатљив начин уникална, афирмативна и критичка апологија уцрквења, одуховљења и преображења човека као литургијске личности. Та мисао се обраћа свакој личности, али кроз регистре опита овог особено узоритог припадника српског народа: народа који, како хоће и подсећа Видовић, јесте предначен да буде заветна историјско-морална заједница спасења у једном Исусу Христу, Логосу и Сину Божијем: у једној свесаборној Литургији. Следствено, Видовић је један од најцрквеније профилисаних религијских филозофа нашег народа у новијој историји, после

²⁰⁾ Жарко Видовић, „Дијалог о животном искуству”, разговор водио: Богдан Златић, *Зенић*, год. XI, 14 (2014) 125-138: 136.

Његоша²¹). За његово религијско-литургиолошко заузимање у философији и у критичкој пракси мишљења уопште несумњиво је на одређујућ начин важило да „праведник од вере живи” (Гал 3:11): рекли бисмо, од вере православне.

Жарко Видовић непорециво стоји раме уз раме са фигурама какве су Владимир Вујић, Јустин Поповић, Исидора Секулић, Милош Црњански, Сава Шумановић, Михајло Пупин, и уз друге из плејаде српских хришћанско-патриотских мислилаца од прворазредног националног значаја у XX веку: из редова философа, теолога, књижевника, уметника и научника. У односу на њих, међутим, он се изразито одликује философски, теолошки и политичко-историјски заокруженим утемељењем начела *Српској Завешта*. Поступак утемељења те суштински битне идеје и вредности, надасве историјске стварности опитоване у етосу црквено-народне заветности, Видовић је ослонио на вероватно најумније духовно тумачење светосавско-његошевских елемената нашег саборног политичко-културног идентитета. Иза себе је оставио утицај који покрива неколико генерација умних људи свих узрасних доби, не само научних интелектуалаца, које је доживотно окренуо и отворио према Православљу и Српској Православној Цркви.

У доба када се и глобално и локално урушавају традиционалне вредности повезане са вером у живог Бога, када се духовно, морално, ментално, психолошко и телесно здравље појединца и заједница системски убрзано растачу: у време убрзане кризе и дестабилизације духовног идентитета, дело Жарка Видовића представља тачку ослонаца од непроцењивог значаја, не само за српску културу већ, потенцијално, и за друге културе са традираним хришћанским

²¹ Богдан Лубардић, „Српска религијска философија у XX веку: личности, идеје, токови”, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 4, прир. Б. Шијаковић, Православни богословски факултет, Београд 2009, 7-56.

вредностима, посебно онима православне провенијенције. Главни разлог томе је што дело и живот Жарка Видовића представљају узорит образац за осмишљавање, и аналогно креативно развијање, личних и заједничких облика живота кроз православну хришћанску самоспознају.

3. Непосредно после упокојења професора Видовића најближи пријатељи и дугогодишњи познаваоци приступили су реализацији његове за живота саопштене воље да се о његовој писаној заоставштини побрину одговорна црквена лица: пре свега Митрополија црногорско-приморска на челу са Вископреосвећеним митрополитом Г. Амфилохијем, али и други пријатељи, посебно проф. др Милош Ковић, проф. др Драган Ашковић, докторанд Дејана Оцић, богослов Милош Тутуш и други. Поступајући по последњој жељи професора Видовића, на иницијалном састанку из 2016. године, убрзо је окупуен тим сарадника на послу прикупљања, класификације и обезбеђења рукописне и друге заоставштине. Резултат тог рада јесте следећи: рукописна грађа смештена је у Библиотеку Патријаршије Српске Православне Цркве; главница књига из приватне библиотеке Видовића, захваљујући ангажовању Богдана Лубардића и Драгана Ашковића, смештена је у семинарски простор Православног богословског факултета; а један део рукописне грађе и других материјала смештен је у просторијама „Завода за уџбенике”, под старатељство Дејане Оцић, ћерке Ђорђе Оцића, дугогодишњег пријатеља, сарадника и саговорника Жарка Видовића²²). Рукописна и књижна заоставштина Жарка Видовића тренутно је у поседу Управног Одбора Задужбине „Жарко Видовић”. Ђерка покојног Жарка Видовића, госпођа Зага Грип, дала је сагласност да се са рукописном заоставштином

²² Дејана Оцић, „Жарко Видовић и Ђорђе Оцић: ванвремене дијалози”, *Лейтмотив Мајинце српске*, 498:6 (2016) 815-820.

поступи у наведеном смислу. Исказала је задовољство начином на који је грађа третирана и похрањена у Патријаршијској библиотеци и другде.

Након увида у обим и значај сабраних материјала – легата, са свешћу о значају личности и дела Жарка Видовића, дошли смо до одлуке о потреби оснивања установе типа фондације – задужбине. Главни циљеви рада Задужбине јесу следећи: 1. стручно чување легата Жарка Видовића; 2. научна обрада легата Жарка Видовића; 3. публикавање објављених и необјављених ауторских дела Жарка Видовића, уз посебна издања; 4. промоција идеја и вредности дела Жарка Видовића ради црквено-образовног и црквено-просветног уздицања српског народа; 5. организовање панела и конференција посвећених лику и делу Жарка Видовића, као и тематски и аксиолошки сродним личностима и делима; и друго.

Ради почетка рада на остварењу горенаведених циљева 19. 05. 2017. године у деканату Православног богословског факултета одржана је седница иницијативног Одбора задужбине „Жарко Видовић”. Једна од главних одлука била је та да се легат Жарка Видовића (за сада раздвојен на три поменута дела) обједини и лоцира на Православном богословском факултету²³). Предности такве одлуке јесу да легат чини доступним научним радницима, као и да омогућује коришћење оптималних услова за рад који нуде Библиотека односно читаоница Факултета. Одлучено је и то да се уз Управни одбор Задужбине утемељи и Уређивачки одбор Задужбине. Такође је донета одлука о предлогу за одговарајуће утемељење правног статуса Задужбине „Жарко Видовић”.

У складу са претходно изнесеним обликован је предлог да Задужбина „Жарко Видовић” добије статус интерне

²³) Са намером да се целокупна грађа у догледно време ускладишти, попише, каталогизује и обради унутар Библиотеке Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

организационе институције у оквиру Српске Патријаршије и да послује у складу са аутономним прописима Српске Православне Цркве. Један од узора при осмишљању и правно-организационом утемељењу Задужбине била је томе слична, а већ постојећа, организациона јединица: наиме, Фондација „Патријарх Павле”. Предвиђено је да делатност буде непрофитног карактера. Важно је напоменути да је митрополит црногорско-приморски г. Амфилохије на седници иницијативног Одбора за оснивање Задужбине „Жарко Видовић” депоновао неопходни а супстанцијални оснивачки улог, првенствено у сврху публикације сабраних дела Жарка Видовића. У складу са гореизреченим, финансијска средства Задужбине за остваривање циљева јесу следећа: 1. камата од оснивачког улога; 2. прилози верних, других грађана и правних лица; 3. поклони, легати и завештања Задужбини; 4. камата на уложена средства на штедњу, зајам, и друго; 5. средства Задужбине за остваривање циљева чине и приходи од публикавања ауторских дела Жарка Видовића; и 6. други приходи предвиђени законом.

На основу свега изложеног, одлуком Светог Архијерејског Синода СПЦ Бр. 869/зап. 690 од 21. јуна 2018. године, одлучено је да се одобри текст оснивачког акта Задужбине „Жарко Видовић” и, на основу одлуке Светог Архијерејског Синода СПЦ Бр. 164/зап. 162 од 26. фебруара 2018, да у име Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве дужност председника Управног одбора врши Високопреосвећени Митрополит црногорско-приморски Г. Амфилохије. Сходно чл. 10 Статута Задужбине Високопреосвећени Митрополит загребачко-љубљански, Г. Порфирије, као члан Светог Архијерејског Синода за вођење просветних послова, према том положају и дужности, такође је члан Управног одбора Задужбине. У духу одлуке коју је 19. маја 2017. године на ПБФ донео иницијативни Одбор Задужбине, такође је конституисан Уређивачки одбор Задужбине „Жарко Видовић”. За главног и одговорног

уредника именован је др Богдан Лубардић. За остале редовне чланове Уређивачког одбора именовани су др Милош Ковић, др Драган Ашковић, Дејана Оцић и Милош Тутуш.

4. Након низа састанака током 2017. и 2018. године Уређивачки одбор у поменутом саставу, уз благослов и координацију са председником Управног одбора Задужбине (којој је почасни председник Његова Светост Патријарх српски, Г. Иринеј) усвојио је издавачки план и програм везан за подухват приређивања и публиковања сабраних дела Жарка Видовића. Рукописна заоставштина Жарка Видовића је огромна. Уређивачки одбор Задужбине ради на сабирању и критичком приређивању до сада објављених као и необјављених рукописа, односно књига, студија, есеја, чланака, писама и другог. У том смислу је одлучено да серију кôла, груписаних по тематском афинитету, отворимо делом које стоји пред нама: Жарко Видовић, *Библио-био-графија: 1948–2015*. У њему Видовић презентује своју комплетну библиографију радова. Дело обухвата 278 наслова припадних разним књижевним жанровима: чланцима, освртима, есејима, огледима и студијама, као и књигама од којих су неке монографије, а друге сабрани написи. Како аутор ставља на знање, опус обухвата 66 година списатељског рада што покрива период од 1948. до 2015. године. Реч је о до сада непубликованом рукопису који је Видовић ипак најавио – обелоданио 2014. године, у најкраћим цртама представљајући његов главни садржај²⁴).

Посебност овог материјала се нарочито огледа у томе што Видовић, готово уз сваку библиографску јединицу, даје своје персоналне коментаре, упутства за разумевање и примедбе. Сам аутор појашњава да је реч о списима: „... из историје цивилизације, универзитетске струке која је критика

²⁴) Жарко Видовић, „Смисао, личност, историја”..., 164.

метафизичке (традиционално евро-западне) филозофије историје, критика заснована на духовном предању евро-медитеранском, дакле на искуству тајне осећања смисла, историје и личности, тј. на искуству осећања завета (морала, вере, уметности, поезије и књижевности) историјске (евро-медитеранске) заједнице, којој аутор осећа да и сам припада²⁵).

Како се читањем овог дела можемо уверити, пред нама је аутобиографска – инсајдерска – самоинтерпретација целог списатељског и мислилачког опуса Видовића. Своје саморефлексије уписује необичним, неподразивим, стилем – који нисмо дирали. Поштовали смо све особености мисли и рукописа Видовића. То укључује и најнезнатније интерпункцијске и дизајнерске идиосинкразије аутора. Ово дело је круна опуса, коју на њега поставља сам аутор: *finis coronat opus*. Отуда, оно представља најсигурнији, најпоузданији и најподробнији увод у корпус списа Видовића, који, на начин сабраних дела имамо намеру да публикујемо. Више још, ово дело представља хронику целог столећа – дугог, трагичног, и надасве комплексног – изнесено кроз руке, срце и ум једног од најзначајнијих српских мислилаца XX века: мислиоца који је свој историјски пут започео у концентрационим логорима а завршио у наручју Цркве Бога Логоса којим је такво искуство добило своје дефинитивно осмишљење.

О том путу, који је од младог Мештровића и младог Маркса (и непрегледног мноштва саговорника из света западне културе) водио Платону, Сави Српском и Његошу, али и делима Васељенских сабора и учењима отаца Цркве (и непрегледног мноштва саговорника из света источно-православне културе), сведоче његови најважнији радови. Како је у вези са основним стремљењима духа Жарка Видовића

²⁵) Видети прослов Жарка Видовића, у исти, *Библио-био-графија: 1948–2015*, Задужбина „Жарко Видовић”, стр. 29, Београд 2018.

лепо и сажето запажено: „Платона је одбранио од магијског неоплатонизма, Његоша нам је показао као заветног, а не као песника епске сујете, објаснио да је Христос Своје Тело и Крв дао као Хлеб и Вино јер су и пшеница и грозђе биљке, а биље живи не убијајући да би се хранило, указао да је основна метафизике гордост која рађа страст, а страст прожди-ре стварност у жељи да њоме господари”²⁶⁾.

Ти радови позивају на наставак дијалога са Видовићем: на разговор који треба да буде критички а ограђен узајамним респектом, с ове стране сваке идеализације. Дијалог је држао за најважнију установу примопредаје Смисла. Како је упечатљиво казао: „Самоспознаја је могућа искључиво у дијалогу, јер у самоспознаји човек излази из свог искуства, сусреће се са туђим искуством, с неким ко води разговор. Дијалог је сагласност у Логосу, сабраност [...]. Да је дијалог тако значајан види се по томе што је Литургија могућа искључиво као дијалог”²⁷⁾. Књига која је пред нама већ је започела дијалог Жарка Видовића са нама. То је озарен а озбиљан дијалог о смислу живота.

Београд, 22. јули 2018.

Проф. др Богдан Лубардић

БИБЛИО-БИО-ГРАФИЈА

обухвата **278 наслова** (написа, есеја, студија, књига),
објављених за 66 година (од **1948. до 29. октобра 2015**),
из историје цивилизације, универзитетске струке која је
критика метафизичке (традиционално евро-западне)
филозофије историје,
критика заснована на **духовном предању**
евро-медитеранском, дакле,
на искуству тајне **осећања** смисла, историје и личности,
тј. на искуству осећања завета (морала, вере, уметности,
поезије и књижевности) **историјске** (евро-медитеранске)
заједнице,
којој аутор **осећа** да и сам припада.

²⁶⁾ Владимир Димитријевић, „Једно сунчано име”, *Зеница*, год. XI, 14 (2014) 139-149: 149.

²⁷⁾ Жарко Видовић, „Дијалог о животном искуству ”...”, 125-138: 130.

ЖАРКО ВИДОВИЋ

– кратка аутобиографија*

- ❖ рођен 17. маја 1921.
- ❖ до 1941. живео у Краљевини Југославији (Сарајево, Добој, Нови Сад, Загреб)
- ❖ од 1931. похађао гимназију у Новом Саду
- ❖ од 1939. студирао (у Загреду)
- ❖ од 6. априла 1941. у рату, војни обвезник, пешадијска чета Војске Краљевине Југославије
- ❖ 6. октобра 1941. ухапшен – у сарајевским НДХ-затворима, па немачком, па опет НДХ – до маја 1942.
- ❖ од 6. до 8. маја 1942. транспорт за Јасеновац, а истог дана (8. маја) немачки есесовци и Тотовци, Arbeitsdienst (радна служба) дочекују нас пред логором да из приспелог транспорта одаберу нас око 6–7 стотина и тако нас од усташа спасавају (и хране, само нас, одабраних 6–7 стотина!, три немачка оброка дневно!) **једино есесовци**, те смо транспортовани у усташко-београдски („земунски”) – али немачки контролисан – логор Сајмиште на Сави, где боравимо (и радимо на дунавском насипу код данашњег хотела „Југославија”) од (око) 15. маја 1942. до (око) 10. јуна 1942.
- ❖ од (око) 11. јуна 1942. до краја јуна 1942. (можда баш до Видовдана) транспорт за Норвешку: Дунавом (брод „Касија Милетић”!) од Београда, до Беча, Бадена, тј.

* Наслов је прецизирало Уредништво.

до Вест-Аланд и Зитендорф логора у Аустрији, па железницом до Штетина на Северном мору; одатле теретним бродом „Керкплајн”, на север, уз опште чуђење логораша (већином сељачки народ Крајине) – „што се никако не смрква”. Ми „школовани” смо им објашњавали, јер смо за обавезну лектуру у гимназији имали и *Писма из Норвешке*, Исидоре Секулић. И тако смо – „по дану” – стигли до **Нарвика** где се искрцавамо (баш на Видовдан). Из Нарвика, око десетак километара трчећим кораком у пратњи младих атлета есесоваца (па „ко издржи”!) до логора **Беис-фјорд** (како *Weis-fjord* изговарају Норвежани „српски”!)

- ✦ у конц-логору до бекства јула 1943. (уз „Беис-фјорд”, у три разна логора, уздуж траке стратешког пута (на којем радимо) „до руске границе”
- ✦ од 2. августа 1943. у Шведској (бегунац из логора у Норвешкој, а стипендист Краљевине Шведске и амбасаде Југославије!) студирао, у Упсали, 1943–1945; као држављанин и поданик Краљевине Југославије, у сталној вези с Амбасадом („штићеник Краљевине Југославије”), главни уредник редовне публикације *Слободна Југославија*, затим и активист *Слободне Југославије* (све те бројеве листа ми је УДБ-а – већ обавештена о њима! – одузела приликом хапшења 6. септембра 1945).
- ✦ У Југославији од 6. септембра 1945. (када сам, на Краљев рођендан, затворен у Загребу, на Сајмишту („пријем за повратнике”), па пуштен у Сарајеву)
- ✦ до краја 1947. затваран још два пута (по налогу централне УДБ-е у Београду!), дакле, три пута,

– а због иницијативе да се логораша организују у посебну заједницу која би нас (и наше ратно искуство) издвојила из тзв. Савеза бораца НОР, само Титу потребних „хероја и споменичара”!

„Партија и УДБ-а” (специјално централна, „београдска”, Вељка Мићуновића) **сматрала су да би та посебна заједница логораша (и заробљеника) била јача и од „Савеза бораца НОР-а”, а „по братство и јединство идејно”** (идеолошки, по режим, нарочито због оних из Јасеновца) **„опаснија од фашизма и четника”!** Зато ће тито-комунизам – од 1948. – бити још суровији против „русофила” и тзв. Голо-оточана, И-бе-оваца, него против (бројнијих) ратних логораша.

Та **анти-логорашка (више него анти-четничка!)** политика тито-комунизма открила је – бар логорашима – анти-српску, фашистичку и НАТО-суштину тито-комунистичке национал-политике, открила „брионску” Југославију и пре Бриона 1966. То су сагледали (бар неки) „логораша” (поготово ми бегунци, слободњаци већ у време рата, као у Шведској, у контакту са Мадам Колонтај) – пре него ико други у Југославији.

- ✦ После рата, тек од јануара 1948. (до краја 1952), наставио сам студије у Београду (прво као запослен ванредни студент, па онда – стипендист БиХ и града Сарајева!): прво (да довршим) историју филозофије, па онда редовне студије **историје уметности** и
- ✦ дипломирао у Београду, крајем 1952. године
- ✦ асистент предавач (од 1953), па доцент године (од 1958) на универзитету у Сарајеву
- ✦ од септембра 1956. до јуна 1957. „позивни стипендист владе Француске”, на међународни конкурс на (тада централну!) тему послератне изградње и обнове, **„однос архитектуре и ликовне уметности”**
- ✦ докторирао на ту (међународно расписану актуелну тему), на историји и теорији уметности (историја цивилизације), 1958, на Филозофском факултету у Београду

- ✦ до 1961. наставља предавачку службу доцента у Сарајеву
- ✦ 1961–1968. у Загребу (ванредни, па редовни професор универзитета, историја цивилизације)
- ✦ од јула 1968. опет у Београду
- ✦ од 1970. научни саветник у Институту за књижевност и уметност, до пензије (у пензији од маја 1986. до данас, 2015. године)

ИСТОРИЈА И БИБЛИО-БИО-ГРАФИЈА (1948–2015)

Ова Библио-био-графија је кратак приказ радова и студија који, мислим, сви без разлике, представљају **покушај** да се – после концлогорско-ратног периода **европске** и неизбежно **личне** историје – одговара искључиво на питања каква се – данас! – у човеку постављају као његова свест **историјска** – ако је заиста имамо! тј. ако се и кад се она – данас! у овој **духовној кризи!** – у људском бићу заиста јавља! (То је у нас момент **историјске** свести на коју нас – неки то говоре, а неки и верују – позива **завет**, у Срба **завет** најчешће називан **Светосавски, Видовдански, Косовски**, а данас и **Логорашки, Јасеновачки!**)

То није свест људског бића **индивидуе**, „отуђеног” бића, дакле, ни свест свакодневног „навикног” живота у нашој, европској цивилизацији (чак научно проучаваној),

него управо свест **личности** (момента личности, која није, нити може бити предмет науке, па ни у цивилизацији научно проучаваној!).

Историјска свест **личности** је могућа само као свест о **смислу** живота, па и цивилизације:

- ✦ како је – самом својом суштином – живела, деловала,
- ✦ како је чак и нас тумачила и „пројектовала”,

✦ и како је (као што Андрић приказује у *Травничкој хроници*) саму себе – у својој, евро-метафизичкој (западној!) „историјској свести”! – нама „тумачила”, приказивала и тако била и сувише присутна у **нашој** средини (не својој, евро-западној, него нашој, балканској, тј. евро-медитеранској)!

Питање историјске свести је лично (дакле, и морално), а питање лично је **богочовечанско, Христово**: о томе је реч – не у некој филозофији (или – наопако! – психијатрији), него у **вери, на Седам светих васељенских сабора**

– о **хармонији** (а не о сукобу) **двеју природа** (божанске и човечанске) Христове личности.

На Жичком сабору **Свети Сава** оставља саборну – заветну – поруку (Светосавски завет):

Срби, не заборављајте главну поруку свих Седам светих васељенских сабора

(не однос економије и човека, метафизике, знања-мишљења и човека, јер)

тајна **личности, христоликости, односа Бога и човека** није у искуству и мишљењу индивидуе (особе људског бића), него

у **осећању** (тајна је осећање!),

а то је вера, увек иста **историја** коју не разумемо ако не разумемо себе као **личност**!

*

Личност је, међутим, **тајна** – у Цркви, чак, **света** тајна – која зато није, нити може бити, предмет **науке**, тј. знања које се **слободно**, кад год то одлучимо, доказује показивањем, као што се показује и доказује човеково **телесно биће индивидуе** (јединке, особе, пуко средство личности, тј. човекове слободе и осећања смисла), док је исти тај човек, управо као **личност**, „Тајна чојку највећа – Твар је Творца човјек избрана” (ЛМ, II, 132–134).

✦ Шта је та историјска свест?

✦ Шта је историја?

Јасније постављено то питање гласи:

✦ Шта је **оно о чему** говори и сведочи – не знање, наука, него – предање, „само **прича**”, увек лична? тј. „само **историја**” (реална колико личност људског бића)! јер, грчки речено, „историја” (већ преко две и по хиљаде година) значи: **прича**! Значи: слика коју нам – о тајни људског бића, о времену, догађајима, смислу – пружа и чува – старозаветно пророчки чува! – само **надахнута књижевност**, а чувају је истовремено и **поклоници приче** (историје), народна културна заједница приповедача и слушалаца (читалаца, гледалаца, учесника драме).

Зато историју, као **причу**, не тумачи никаква историјска **наука** (искуство експеримента, доказивања показивањем), него, колико је могуће, само **осећање**, које, опет (као и личност, причу или песму), настоји да нам објасни **филозофија** (обично говоре „филозофија **историје**”, мада то није исто)!

Историја није наука (о људском бићу-личности, о историји, о историјској, тј. **надвременој** заједници), него људска свест о **снази осећања (душе) и ограничености** знања и науке, тако да **филозофија** историје јасно казује да **историја** – као свест **осећања**, као и вера и уметност (поезија-прича=историја) – није научно објашњива, није предмет науке, него **филозофије, знања** ограниченог (самоувереног, а недоступног самој вери, тајни **осећања** историје и „њених закона”), јер филозофија – у очекиваној улози и дејству **знања!** – само замењује **осећање**

које није знање, познавање, мисао (**о искуству**)!

А европска (и не само европска) филозофија **историје** (и људске заједнице, историјске, заједнице из приче) полази, тј.

логички се не изводи и не развија од неког научно утврђеног постулата или премисе о томе шта је историја (премиса о којој филозофија треба да мисли шта је човек, а шта његова заједница, кроз векове „идентична с његовом природом”), него се...

Него се – филозофија историје! – развија (и прихвата) од двеју различитих легенди или двају митова, двеју библијских варијанти стварања људског бића:

- ✦ или **Исток**, „источна” (светлосна, благослов Божији, у Постање 1, 26–2, 5),
- ✦ или **Запад**, варијанта „западна” (Постање 2, 7–4, 16 од Адама и даље, до Ноја),

па се према томе **култура** људског бића (у сваком од нас) и данас јасно дели на „**источну**” и „**западну**”

тако да и Добро и Зло сазнајемо **самоспознајом** – која је могућа само „**диалектички**”, тј. само у диалогу, најпре трагедијском, платонском, па смиреном, исповедном, покајном, литургијском!

У смиреној верности самој теми диалога, јер **логос**, које значи **сабраност**, тада је логос диалога саговорника, сабрано **верних** задатој или договореној теми – и никаквој другој намери диалога!

Самоувереност филозофоса је **зофос** (грчки: **мрак** и **запад**) сујете, такмичења (које води зависти, мржњи и злу, јер оно настаје баш самоувереним одбијањем диалога, спасоносног покајања и једине могуће самоспознаје!).

Историја није наука, него (додуше, поред научне хронологије и документованог описа самих догађаја) историја је доживљајна спознаја људске морално-историјске заједнице, спознаја заснована на диалогу који је само у уметности (причи, песми, драми) веран теми, истини о историјској заједници!

Историја је, дакле, прича о **историјској** заједници, тј. оној заједници која је могућа и реална само као **надвреме** трајна, **историјска** (духовна, надахнута)! а не политичка, економска, језичка, навикна, крвна, интересна, јер **историја** је предмет филозофије (па и филозофије-метафизике) – а не науке – управо зато што историја јест **надвреме**, тј. **осећање** (осећање заједнице као историјске), осећање **недоступно** науци (и метафизици), него доступно само поезији, историјској свести, завету, вери!

*

Историја је, дакле,

- ✦ **прво**, историја људског бића, могућа (то је њен **закон!**) само као **пророчко**, **песничко**, **надахнуто** приказивање **заједнице** у тим догађајима,
- ✦ с друге стране, и **тумачење** (песме, пророштва, надахнућа),
- ✦ а с треће, и **научно** (судско, или као у „помоћним историјским наукама!”), тумачење само оних догађаја који су и **научно** и **тачно утврђени**, при чему се јасно разликују сами **догађаји** (научно, социолошки и хронолошки, па и судски документовано тачно утврђени) у „историји” која је, тада и у томе **наука**, али не **историјска** наука, него само и тек „**помоћна** историјска наука”, која догађаје описује **научно** – без обзира на то како је те догађаје доживела и у свом историјском **предању** саму себе у тим догађајима описала и схватила **историјска заједница!**

Дакле, логично је зашто, како и у којој мери, историја може да буде предмет и **науке**, и **легенде** (уметности, поезије, историје као приповести, предања) и **филозофије**, и митоманије, па су стога разумљиве године мука и напора историчара **цивилизације** кад се – у свом логорашко-ратном искуству, у

вери, а у одбрани историје како је виде Његош, Толстој, Ђо-пић, Андрић, Томас Ман (па и неуролог, тј. антипсихијатар Виктор Франкл!) –

...кад се (поменути ратно-логорашки историчар цивилизације) суочи са метафизиком и **филозофијом** историје (као „историјске нужности” у којој нема кривца, па зато суди само „филозофско-историјски предвиђен” победник-агресор),

кад се (поменути...) суочи са филозофијом историје која – данас је то јасно – служи само као оружје медија у **Хладном рату!**

Метафизичка филозофија историје („својим законима”) против је диалога и против аутентичне историјске свести онакве каква је – као у Андрића, Толстоја, Томаса Мана – жива само у књижевно-песничкој-пророчкој култури народа (дакле, народа склоног причи, предању!).

Књижевно-песничка (заветна!) култура – њена историјска свест! – истинита је и жива само онако како Платон објашњава **идеју-лучу** (тако и идеју-лучу историјске заједнице), чулни сусрет, виђење те идеје:

живо и снажно осећање (вере, историјске свести као вере), осећање **које се јавља** само као **спонтан, изненадан, непредвидив** одговор душе на (изненадан, непредвидив и необјашњив) **преображај** историјског **искуства**, преображај могућ – само ако је то **искуство проверено, истинито!**

Сво Божије присуство у **људској** историји је у тој (платонској!) **идеји-лучи**

– коју метафизика, филозофија историје не може да схватити, па измишља нељудске „историјске законе и нужности”.

Међу те филозофе историје спадају и немачки Хегел, и англо-амерички Тојнби, као и четири историјске нужности из „историјског материјализма” који нам је – чак и на факултету (Филозофском) од **20. октобра 1944.** („од ослобођења”) наметала Четврта глава Историје СКПб (бољшевика), па онда и Тито, Кардељ... да их даље не набрајам.

*

Зашто историја није световна појава коју би изучавала сама наука, него тек филозофија (а баш она као загонетку, до данас нерешену)? Јер нема „научне историје” која би наше осећање историјске заједнице, нашу историјску свест легитимисала као научну!

И, друго питање: мислим да је **историјска** истина – о ономе што у догађајима и времену **осећамо** („само” осећамо! а и то је много!) као **надвреме-историју**, појаву заједнице као надвремене историјске заједнице – могућа само у појави (Његошеве) духовне, свештено-поетске **Луче**, тј. Духа Светог (ЛМП, 168–180, дословце стих 177).

Његошева Луча, Платонова идеја (осећање и визија која је нешто бесконачно далеко од појма, филозофског и научног)!

Идеја, односно **Луча**, јест **поетско (тајно-мистеријско-уметничко-духовно-осећајно) виђење** („парабола”, гнозис-мистерија, Лука 8, 9–15),

виђење какво се никад нека **лажна**, митоманска, идеолошка политичка представа, неко недоказиво и непроверено искуство (рецимо о „Седам офанзива”), **не може** преобразити у **идеју (Лучу дића)**, па бити **идеја (Луча)** која – научно-психолошки **необјашњиво** („тајна човекова”, ЛМ, П, 131–140)! – изазива **надахнуће**, појаву **осећања** као **историјске свести**, осећања историје као **заветне истине!**

Може нетачна представа бити појам – иначе не би било идеологије, политичке злоупотребе историје, нити бисмо – без нетачне, а наметљиве представе – могли да лажемо! али таква, лажна, намерно произведена нетачна представа **не може бити идеја**, **Луча**, тј. **надахнуће**, творац **осећања**, тј. **вере**, **лепоте**, **историјске свести** којом само надарени и велики писци стварају (а духовни читаоци и гледаоци примају) велика дела историјске истине и свести, јер – у истински

православном вернику – идеја (Луча) истинита је појава Духа, надахнуће које преображава нашу истиниту – али само истиниту (доказиву!) – представу, искуство и сазнање.

То је појава силе која је Греху и лажи непозната, па зато грех – који је грех о идеји, Лучи! – говори да је идеја (Луча) само метафизички „појам”, тј. емоционална појава језика (мишљења, метафизике), свеједно да ли тим језиком говоримо истину, измишљотину, фантазију или лаж!

*

Можда смо овим обраћањем пажње на Лучу, Идеју, Платона и Његоша (па и на евангелисту Луку) преурадили, али смо морали, јер говоримо о историји! А говорити о историји (историјској заједници) без историјске свести Платонове идеје (и Лукине, исихастичко-монашке, Његошеве заветне) Луче – није могуће! Па ко зна Платона, разуме и хришћанство и историју. А ко не разуме, разумеће: нека – поред Платона и Плотина! – прочита наведено литургијско чтење апостола Луке, па ће сличне потврде наћи нарочито у апостола Павла и у читавој Библији!

О томе се говори и у *Ојледима о духовном искуству* (1989), али и у књизи *Њеџиш и Косовски завјеји у Новом вијеку* (1989).

*

Историја цивилизације има посебан значај по томе што мора да истовремено буде историја

- ✦ и цивилизације (договорених установа, испитаних, документованих и научно социолошки описаних)
- ✦ и културе, система вредности, личности (бића усмереног смислу),

а – за разлику од (договорених) установа – вредност (рецимо, сама Црква, историја и нација!) не може бити (ни бити доживљена) као предмет договора и науке, јер вредност је трансценденција – дух – осећање смисла – суштина човека! Тако да је већ у самој историји цивилизације јасно постављена граница између науке (тј. искуства, установа као предмета науке), с једне стране, и, с друге стране, духа (феномена духа), тј. трансценденције недоступне науци и метафизици (а доступне само „култури”, души која је моћ спонтаног осећања, тј. личности бића усмереног смислу!).

*

У Књизи Постања (гл. 10 и 11) дата је Таблица „свих народа” (библијским пророцима познатих) Семита, Хамита, Јафетида, народа „потеклих од Нојевих синова Сима, Хама и Јафета”, тј. „читаво (библијским пророцима познато) човечанство” које је „преживело Потоп”.

То човечанство говори једним заједничким (Нојевим!) језиком, што Богу – (а видећемо зашто) – не годи! Јер у тако великом мноштву – „мултикултурном”, „општечовечански” а језички згомиланом – нема, нити се ико може осетити као личност, „ближњи” Богу (па већ и назиремо зашто) управо то не годи (због сујете моћних који личност тумаче и намећу као истакнут и освојен друштвени-световни положај): јер су „већ сами” природни, земни елементи („земна превара”, ГВ, 2290–2297), исти језик и исто порекло, крвно, нојевско, сабили читаво „човечанство” (као и из Ћосићеве *Бајке* и Анђаме) у гомилу тобоже „природну, језичку и крвну” (на супрот духовно сабраној, духовној, божанској, јединој могућој заједници историјској), па у земној световној заједници нема ни могућности за појаву личности, нити у самом крвном или језички истом, а прешироком царству може бити икакве „интимае” (блискости ближњих), у којој

би били могући духовност, боголикоост и диалог **самоспознаје** ближњих.

(Диалог-самоспознаја могућа је само у **Богом надареној боголикоости** саговорника, а та **духовност надареног** диалога није својствена ни браћи, заједници крвној, ни језичком знању – световном и телесном)!

Преостало им је, дакле, у тој згомиланости само да у Вавилону подигну „кулу високу до Неба”, како би – по њиховом (паганском) веровању! – строгом, ауторитарном световном законском организацијом (без Божијег благослова!) **Вавилон** – вавилонски! – овладао и самим Небом и могао да буде на висини **престоног и обожаваног града** читавог човечанства као „божанске заједнице” (безличних створења!) те империје.

Али то веровање у **божанску моћ заједнице световне** (прагрешне, земаљске, безличне, отуђене, природне, крвне и језичке, искуствене, мисаоне, рационалне, метафизичке законске, Постање 2, 16–17) је **паганско (земаљско)**, Богу немило, те зато Бог – у самом почетку могуће **историје** (заједнице **историјске**, духовне) – разбија ту, светску и световну а империјалну **заједницу моћи световне**, природне (земаљске, телесне, крвне, искуствене, дакле, и мисаоне), јер је **недуховна** (лишена диалога, дакле, и осећања, саосећања, поезије, приче, тј. историје)!

Зато већ сама чињеница да Бог раздваја све народе **по језику** (да Божији народ – заједница духовна, заветна, **морално-историјска** – не буде схваћена и тумачена као крвна заједница стада или племена, природна и језичка-мисаона-метафизичка!) указује на то да је у човеку нешто **прече од** (општег, свеобухватно човечанског, универзалног мисаоно-језичког, метафизичког!) **појма „човек”** (пуки инструмент, неопходан само техници и статистици империјално згомилане заједнице).

Па није ваљда Бог стварао људско биће да се томе бићу – па и самом **империјалном** (вавилонском!) појму Бога – дивимо као остварењу приземног, метафизичког појма човек?

Пророцима (песницима, тј. приповедачима-историчарима, **аутентичним!**) јасно је да је два људска бића, мушко и женско (Постање 1, 26–2, 8) Бог стварао истовремено, на своју радост, и **благословио их**, тј. њих двоје као заветну (=благословену!, духовну!) заједницу **личности** (Постање 1, 26–2, 8), као бића која је стварао **по лику и подобију** Свом, самога Бога.

Тај лик и подобије људског бића – боголикоост и богоподобност (хармонија с Богом) – јесте **личност**: биће које није дефинисано ничим **земаљским, искуственим, мисаоним** и телесним (ГВ, 2329–2336),

него биће „за пјесму створено”, тј. за „**историју!**”!

Па, колико год ми – у свом рационализму и сциентизму Света технике – настојали да **историју** (тј. **причу, књижевност, поезију, уметност**) **учинимо предметом науке** (као да су наши преци реални као наши савременици),

то није могуће, јер

историјска (надвремена, трајна, непрекидна, а жива и сва присутна) **заједница**, као ни **сама тајна човека, не може бити предмет науке.**

*

Историја је (тј. треба да буде, у свом изворном значењу) **поетска слика целог живота и опстанка личности у заједници** – не у крвној, племенској (сточној, навикној, интересној) **заједници племена или стада**,

него у **морално-историјској**, „за причу”, „поколења за пјесму створена” (ГВ, 2336–2340), народ **историјски**, заједница као „пјесма, прича, бајка, слава Божија”, за похвалу Творцу-поети (ЛМ, II, 169–180),

да сваки народ, као посебна језичка заједница, треба да буде свестан (и своје, и сваког народа) **посебне** заједнице, не само језичке, него **култне** (културне, Богом издвојене и поетски-историјски **осмишљене**) заједнице (о којој је истина изрецива и могућа само **поетским** језиком историје-приче),

те да влада **само собом**, из центра који је центар само тога народа, да има и треба да има, и свој посебан закон и законик.

Дакле, аутентичан појам **историје** и народа као заједнице **историјске** не треба да буде светски, империјалан, вавилонски, јер империја је проклета, вавилонска држава, **антибожанска**, „курва вавилонска” – каже већ **Постање**, прва књига од Седамдесет и седам књига **Светог Писма. народа јудејског!** јер

и **народе** (аутокефалне цркве!) **сједињује** – али не интересно и нагонски, него (опет **култно!**) – **само Литургија!** сједињује и у **Цркву** – заједницу **Једну, свету, саборну и Господњу**, заједницу свих аутокефалних цркви (не сједињује државно, земаљски, империјално, световно, у империју!).

Проклетство Божије на **Вавилон-империју** је први, **божански** знак да **божански** историјски дар човечанству **није држава, интересна** творевина закона и друштвеног уговора (*Contrat social*), ни заједница крвна, ни **језичка**, него **Црква**, заједница **култна**, диалога **литургијског** – између свештеника и верника, диалога пред Богом!

Ни у каквој јунго-психијатријској **индивидуацији**, него – само у **литургијској** заједници „стадо (Јован 21, 15–19) **Христових оваца**”, стадо поверено Цркви Господњој и апостолској, чувају и у веру уводе апостоли, па се оно преображава у заједницу обожених **личности**, људских бића.

* * *

Из свега тога следи да је културно моралну победу Истока – тј. „Други долазак Христов”, обнову вере и заједни-

це као морално-историјске – могуће очекивати само другачијим (платонско-идејним) тумачењем **историје**, појавом завета, тј. диалога **историјске** свести која је једина могућа духовна сила и тајна човека – не само Истока (мада само на „Истоку” очекивана!), него – и читавог човечанства.

Свака цивилизација је снажна и реална само док има свој **идеални циљ**, тзв. **културни систем вредности**, свој **смисао**, који је једини могући **логос** (сабраност) те цивилизације!

Али тај идеални циљ цивилизације Запада (Евро-Запада, данас Атлантског, Евро-Амеро-Запада) управо је **вавилонски** („западни”), тј. **рационално-метафизички** (дакле, недуховни, практички) Апсолутни ум који је – **Свет технике**, диригован из **Новог** (данас већ Трећег Новог) **Вавилона!**

*

У свом *Tractatus logico-philosophicus* (превод, „Веселин Маслеша”, Сарајево, 1960), Витгенштајн је показао да **логика** – као закон **мишљења!** – није никакво сазнање (па чак ни критика сазнања или заблуде), него само свест и свраћање пажње **на већ стечено** (и у биће, у искуство бића смештено и сабрано) **сазнање**, садржано већ у ставовима које (као и заблуду) **логика** – мишљењем и **говором** у дијалектици диалога – само осветљава,

с тим да то осветљавање делује као **самосазнање** или самопосматрање сопственог **бића**, а не као сазнање **света**,

па је то био разлог и Платону да философију и само **мишљење** дефинише – не као спознају света, него – као **самоспознају** бића омогућену језиком диалога!

Једини прави предмет – истовремено и субјект (лице, хипостаза) – мишљења је догађај **личности**, тајна појава личности људског бића,

а не свет (који је, као и људска телесност, индивидуа) предмет спознаје, чулног стицања искуства, предмета мишљења).

У метафизици, у крајњем закључку мишљења, логика само потврђује (свеједно да ли истинит или лажан) став садржан у премиси, у представи, у чулном податку, у полазном ставу.

Тако је Витгенштајн („боравећи у Норвешкој“) расветлио тзв. тајну пророчке моћи западне (евро-западне, атлантске) филозофије историје, логичне, али не истините (тј. не на сазнању засноване)!

А ми, српски логораши, у својим чудесним (непоновљивим) диалозима – такође у Норвешкој, далеко од своје домовине, али зато у духовној заједници са својим народом – носталгично смо наслутили евро-медитеранску тајну духовне историософије.

УВОД

У овом, првом, издању библио-био-графије доносимо наслове од укупно 278 библиографских јединица објављених од 1948. до Крстовдана 2015),

а уз понеки од тих наслова и текст коментара, јер ипак је потребан какав-такав увид у смисао и правац истраживања у свим јединицама ове библио-био-графије, па зато унапред – изван и пре нумерације и сврставања у библиографско-хронолошки редослед – скрећем пажњу на шеснаест наслова књига (које овим још нису библиографски нумерисане, него их овим издвајањем само помињем као претходнице у трагању за истинским (не идеолошким) бићем историјске свести.

* * *

1) МЕШТРОВИЋ И САВРЕМЕНИ СУКОБ СКУЛПТОРА С АРХИТЕКТОМ, ИП „Веселин Маслеша“, Сарајево, 1961.

Ту је реч (заправо, још само слутња!) о сукобу двају схватања бића и простора:

- ✦ схватања западног (метафизичког, данас модерног, још увек евро-западног) и
- ✦ схватања класичног, источног (духовног, евро-медитеранског)!

Простор је – са становишта бића, јединог могућег становишта! – Ништа, небиће!, ништа друго до (самим бићима одређен) однос међу бићима: пуко растојање међу облицима – бићима, која су „Нешто“, па је простор само растојање међу

бићима („пропорција”, мера, „златни пресек”), па и растојање између појединих делова истог **бића** (облика)!

Из тога **западно** време (и модерно, свесно анти-класично време) закључује – логично, а бесмислено, „мишљењем”, тобоже „стваралачки”, без икаквог могућег искуства и доживљаја да ће „тајну Простора” (тј. Ништа као некакво магијско „биће простора”!) схватити ако мењамо **облик** (однос међу деловима) истинског **бића**, његову битну и неизменљиву самоистоветност! Тако настаје „модерна скулптура” – аморфно (безоблично) биће материјала, израз несхватања простора, дакле, и самог бића!

На томе ставу – а заправо на **несхватању бића** (и бића самог Бога!) – у **естетици** (метафизици) је **нестало** (или бар потиснуто) **класично** схватање оног што је у уметности **класично** (што је у служби – класичној служби – **истини** бића и његовог облика!),

а настало (уметности интелектуално натурено) **модерно** (што није уметност, чулно осећање облика, него је у служби мишљењу, тј. спознаји самог себе – мишљењем!).

Већ у томе осећању **бића** облика (и небића – Ништавила простора) присутна је (а скривена) човекова **личност** која – својом духовном, Богом даном снагом – **одбија да биће-облик тражи у небићу-простору**, док слабост и страх индивидуе-особе тражи **биће у небићу (у простору)** – да би се покорила небићу, бесмислу, Ништавилу и да би се, навиком помирила са смрћу!

Тај сукоб **класичног (личног!)** осећања облика као **бића** – сукоб је са **модерним** напором за посебним схватањем **простора!**

Биће није тајна **простора**, него тајна сопственог (тродимензионалног) **облика**, а тзв. (тобожња) тајна простора је метафизичка **магија** (људска магијска представа) простора као (непостојећег, небићевног) „целовитог козмичког бића”!

Ко прихвати то уверење (метафизичко-интелектуалистичко уверење да је **мисао** сазнање и да **она** – и без нужног, претходно датог чулног **искуства** простора као Ништавила! – сазнаје простор као „**биће**”, тобожње „Нешто”!), тај нема у томе моменту осећање **личности** (свог сопственог искуства као јединог могућег предмета мишљења), те зато губи и (скулпторско) осећање **облика**, па тако и архитектонско схватање грађења, тј. просторног распореда облика.

Овом студијом – докторском дисертацијом 1952–1955 – почињем испитивање разлике између културе класичне, **надвремене**, духовне (Евро-Медитерана, тзв. Истока) и културе модерне, **времене**, рационалне, Евро-Запада (тзв. Запада) који више није цивилизација (нема савест цивилизације), него пуки „Свет технике”, чији идеал је – робот!

2) **ИСТОРИЈА ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ** (критички став према филозофији историје), скрипта, Загреб, 1963. (*Historija civilizacije, skripta, Sveučilišno izdanje, Zagreb, 1963*)

Биће дат у нумерисаном редоследу Библио-био-графије, под [137] и коментар [137/1] – и приказ садржине овог скрипта-уџбеника, историје цивилизације, науке која је настала из потребе за критиком (метафизичке) филозофије историје. Као што је у *Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектуром* реч о **простору**, тако је у овим скриптама о **историји** реч о **времену** и историји као **надвремену**.

3) **УМЈЕТНОСТ У ПЕТ ЕПОХА**, скрипта, Загреб, 1965.

(**надвремена**, **иста** уметност, јер је **изнад** и **независна** од пет цивилизацијски различитих епоха – у којима је стварана)

Епископ Данило др Крстић (док је био ректор Академије за иконопис и црквену уметност Теолошког факултета СПЦ 1993–2000) одредио је та скрипта за уџбеник Академије.

4) **ЛОГОС, ЛИТУРГИЈСКА СВЕСТ ПРАВОСЛАВЉА**, *Теолошки йопеди*, 15, 1–3, Београд, 1983, 43–130.

5) **ОГЛЕДИ О ДУХОВНОМ ИСКУСТВУ**, Сфаирос, Београд, 1989.

* разлика између **осећања-духа** који је спонтан одговор на изазов и појаву (платонске) идеје, с једне стране, и духовног искуства које није осећање, него само **сећање** на осећање, тј. искуство о којем је могуће мислити (док мишљење о самом духу-осећању није могуће);

6) **СРБИ У ЈУГОСЛАВИЈИ И ЕВРОПИ**, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1993.

О томе да је Британија – третирајући два светска рата као рат империјалног Запада, како либералног (британског), тако и нацистичког (немачког) – одузела Србима право „антифашистичког” савезничког народа, право жртве фашизма (чак нацизма, и то усташко-хрватског), па се – по тој, „савезнички” досуђеној судбини Срба – можемо питати: ако су Срби, чак и као победници антифашисти, на крају ипак само жртва – **поражена жртва!** – наци-фашизма,

онда треба – уз, ако је могуће, јасан појам историје и права! – **историјски и правно** утврдити:

Срби су жртва, али чијег све фашизма: пораженог немачког (и посебно, хрватског) наци-фашизма, или победничког британског, фашизма у британској политици према Истоку и Србима?

То питање – са Титовим, западним, НАТО-комунизмом примењеним на Србе! – даје Хрватској част и победу (да разори Југославију), Хрватској, једином поузданом, **хладноратовском** ослонцу Запада на Балкану.

Из те студије се види колико је **питање историјске свести европски (евро-западно) помрачено**: не само нама, него, пре свега антисрпском Евро-Западу! (О томе сам, по пресељењу-изгнању из Загреба у Београд, седамдесетих и осамдесетих година, бар десет година имао прилике, да разговарам са покојним Миланом Кашанином, Ђорђем

Оцићем, Милетом Марковићем и Оливером, Предрагом Вукадиновићем! Каква је то била перипатетичка школа – у шетњама поред Дунава!)

7) **ТРАГЕДИЈА И ЛИТУРГИЈА**, Институт за књижевност и уметност, Београд 1985; Византијско огледало, Ниш, 1996.

* есеј о духовној судбини Европе, о трагичној личности историјске свести;

8) **СУОЧЕЊЕ ПРАВОСЛАВЉА С ЕВРОПОМ**, огледи о историјском искуству, Светигора, Цетиње, 1997.

9) **РОМАНИ ЂОРЂА ОЦИЋА: поетофилософија и коментари**, Знамен, Београд, 1999.

* Нација-роман-историја

10) **ЛИТУРГИЈСКА ТАЈНА СВЕТОГ ПИСМА**, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.

11) **И ВЕРА ЈЕ УМЕТНОСТ**, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2008.

12) **ИСТОРИЈА И ВЕРА**, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд, 2009.

13) **ЊЕГОШ И КОСОВСКИ ЗАВЈЕТ У НОВОМ ВИЈЕКУ**, „Филип Вишњић”, Београд, 1989.

* друго проширено издање, *Њеџош и Косовски завети*, „алтера” 2014. (не знам зашто су у том, другом издању, мој ијекавски текст „превели” на екавицу? Можда су – у југо-медијском рату против српске културе – идеолошки подлегли „југо-императиву” да ијекавица није српска?!)

*

КЊИГЕ ОБЈАВЉЕНЕ У НАСТАВЦИМА,
КАО „ФЕЉТОН”:

14) **РАЗГОВОРИ О СЛИКАРСТВУ**, у наставцима, *Омладина*, Београд, 1952.

- 15) ПЈЕСНИК СЕ РАЂА, *Живоїл*, Сарајево, 1957.
- 16) О ТАКОЗВАНОМ ОТУЂЕНЈУ ЧОВЈЕКА, *Kolo Matice Hrvatske*, 1963/64. (преведено на словеначки: ТАКО ИМЕНОВАНА ОДТУЈЕНОСТ ЧЛОВЕКА V RAZLIČNIM CIVILIZACIJAH, *Sodobnost*, Ljubljana)

* * *

Овим су издвојени радови (књиге, есеји) у којима је очигледан напор да се историја-уметност-вера-смисао издвоје као феномени осећања историјске свести, свести биха-личности и да се прикажу евро-медитерански као класично-духовни феномени (другачије него у метафизичкој традицији Евро-Запада која је овладава и нашим универзитетским и академијским установама).

То је шеснаест наслова у испитивању философије и свести (завета) морално-историјске заједнице – о могућем отпору саме уметности (метафизичкој, западној) филозофији историје, јер само уметност (и мисао о искуству уметности) открива могућност тога отпора.

И тих 16 наслова ипак ће бити поново нумерисани, да буду смештени у низ [1]–[278], где хронолошки и припадају.

ПРЕВОДИ*

Издвајам и преводе, али их одмах и нумеришем, од [1] до [17], тако да нумерација свих библиографских јединица почиње (у оно време ИБ-а!) нумерацијом превода који су тада (као „научни радови”) лакше пролазили него оригинално лични научни покушаји, па је и рад на преводима баш тих (или бар тих) наведених књига помагао да се новом – после Другог светског рата и у Југославији актуелном – научном дисциплином, историјом цивилизације отклоне неразумевања и колебања између двеју европских цивилизација тзв. Истока и Запада. Овде се цивилизације (већ вековима) баш на тлу Балкана и бивше Југославије сукобљавају – данас и у Хладном рату – те зато нико у Европи (можда и свету) није позванији од наших историчара да објасни разлике – вештачке, али и природне разлике – између тих двеју европских(!) цивилизација. Посебно да, „успут и неприметно”, „европски”, објасни шта је то НАТО-комунизам (тито-комунизам)

* Друга верзија овог текста, нађена у рукопису, гласила је: „За разлику од издвојених и претходно набројаних 16 књига, које ће бити поново нумерисане (хронолошки смештене), нумерација седамнаест превода [1]–[17] у целину [1]–[278] почиње одмах.

У оно време – у идеолошко-политичком насиљу Титовог окупаторског НАТО-комунизма – нисмо имали другог избора, него бар те преводе

који су спадали у неопходне за сналажење у историјској ситуацији – и данас нејасној (нејасној и онима који треба да доносе одлуке о свему што се тиче нашег опстанка). Дакле, 17 превода, плус 261 ауторских написа-есеја-студија-књига, укупно 278 (у које спада и оних шеснаест издвојених, о смислу, о духу-осећању које ће, наравно, само једном, тек бити нумерисане)”.

који је нама („Истоку”, Евро-Медитерану) наметнуо – у свом стратешком интересу, наметнуо – наш „савезнички” Запад (Евро-Запад) кршећи (већ од 1941. и 1944) сва морална и правна начела европске (једнако евро-медитеранске, као и евро-западне) цивилизације!

* * *

[1] Станиславски, СИСТЕМ

Донео сам га из Шведске, превод с руског на шведски (Бониерс, 1945, препоручио га Ингмар Бергман, три године старији од мене, а на студијама у Упсали 1944. био у истом колегиум-колецу, па сам делове те књиге са шведског преводио 1948, за часопис *Омладинска њозорница* (Ново поколење, Београд 1948, гл. уредник Љубивоје Аћимовић из ЦК омладине, а сарадници Васа Пантелић, Богдан Буљан и ја). Тај рад ме је усмерио да ми сви написи буду **изван политике, искључиво о уметности** – и естетици (по Станиславском – о осећању, против естетике, „идеологије”!)

[2] Превођење за *Борбу* (године 1948) стране (француске, немачке, шведске) штампе, у библиотеци листа *Борба* (библиотекарке Паула Музер, Шека Кораћ, супруга Вељка Кораћа), а како су *Борба* и *Култура* биле две гране истог предузећа, под истом управом (Моша Пијаде, комисија ЦК КПЈ), то сам запослен као преводилац и у издавачком предузећу „Култура”.

[3] Плеханов, ПРИЛОЗИ ИСТОРИЈИ МАТЕРИЈАЛИЗМА, „Култура”, Београд, 1950.

Beitraege zur Geschichte des Materialismus, прва књига која – са становишта социјал-демократије! – критикује и сам званични марксизам Титовог СКЈ.

[4] Карл Маркс (1818–1883), „СЈЕДИЊЕЊЕ ВЕРНИКА СА ХРИСТОМ”, Еванђеље по Јовану 15, 1–14, представљено у основи и суштини безусловне нужности тог сједињења и његовог дејства”

тј. протестантски, западно, дакле, метафизички! па ће тако бити и у Марковом револуционарно-материјалистичком тумачењу бића, историје и друштвених односа! јер ништа не значи револуционарност која остаје у оквиру метафизичког схватања бића! а остала је – у младости усмерена – и у Маркса, што ће и наше „марксисте” окренути од Истока ка Западу и Европи, па тако и у *Праксису*. Марков абитуријентски (матурски) рад, писмени састав о религији (10–16. августа 1835), као (данас психијатријски хваљено!) „индивидуацији”!

[5] Фридрих Енгелс, ПОЛОЖАЈ РАДНИЧКЕ КЛАСЕ У ЕНГЛЕСКОЈ, „Култура”, Београд, „Kultura”, Zagreb, 1949 (у „преводу” истог текста на језик „хрватски”), Engels, *Die Lage der Arbeiterklasse in England...*

За Предговор томе Енгелсовом делу источно-немачки издавач је ставио **Марково писмо Енгелсу о Париској комуни, 1871–1872**. У томе писму Маркс говори да је Париска комуна пропала, јер је њу уништио њен водећи комитет који је прекршио два основна морална закона смисла и солидарности Комуна: „водећи комунари нису били спремни на жртве и самоодрицања, јер

- ✦ прво, не би смели и не би требало да имају приходе веће од просечних примања квалификованих радника и,
- ✦ друго, чланови водећег тела Комуна морали су бити смењивани слободним и тајним изборима на крају сваке друге године”.

Марковом тексту се супротставио директор „Културе” (пуковник ЈНА Драги Миленковић), који је тражио да се тај Марков текст избаци из Енгелсове књиге, а пре тога, да се не преводи, а преводиоца тога текста и књиге (тј. мене) отпустио и предложио за казну. Али је друг (заиста друг!) Моша Пијаде, кад му је супруга Лепа Нешић Пијаде пријавила директорове намере и заповести, узео преводиоца у

одбрану, а јавно је пред радним колективом (и у клубу *Борбе и Културе!*) изјавио да су „за историју, за моралну историју социјализма – особито социјал-комунизма! – за нас – поготово после Резолуције ИБ 1948 – такви Марксови ставови и то писмо о Париској комуни најзначајнији су Марксов текст: значајнији и од *Квинтала* и да су суштина читавог марксизма!”

То је увидео, па имао храбрости и да каже само „Чика Моша”, па ће управо то бити подстрек и Бранку Ћопићу да напише *Јерейичку њричу* (а онда и Ђиласу за *Анашомију једној морала*).

Све ће то да „плати главом” сам Моша Пијаде, чика Моша, „Србин-Крајишник”! (О томе ће бити речи касније у Библио-био-графији!)

[6] **Маркс, HERR VOGT**, „Култура”, Београд–Загреб, 1948.

(Влајковићева улица, пре рата *Правда*, после рата редакција листа *Глас*, а онда редакција *Културе*, коју ће надзирати „**чика Моша**”, а у редакцији запослена и његова супруга **Лепа Нешић Пијаде**).

* мој превод тог Марксовог дела (у којем су и неки Марксови стихови, исмевање интелектуализма господина Фогта!)

[7] **Маркс-Енгелс, О УМЕТНОСТИ**, „Култура”, Београд, 1949.

Нас више преводилаца, сваки по један део двотомника Маркс–Енгелс, а ја посебно онај део који – у тумачењу грчке уметности – указује на осећање и надвременост, независност уметничке „мисли” (тј. осећања) од времена и цивилизације (друштвеног поретка), јер је тако независна уметникова личност, осећањем изнад и своје сопствене индивидуе, свог индивидуалног „комплекса друштвених односа”.

Година 1948. – Титова (и америчка) реакција на Резолуцију ИБ – опасно нам је угрозила слободу и личност (живу

свест слободе без које људско биће не може бити уметник!). Тако је отворена могућност и пут отпора титоизму, и то отпора уметности и личности – изван, изнад и без политике!

[8] **Тојнби, A STUDDY OF HISTORY, Abridgement of volumes I-VI by D. C. Somervell, (Preface by the author 1946. Arnold J. Toynbee)**, Oxford University Press, 1947.

(и данас имам ту књигу, а на књизи печати AMERICAN CONSULATE SARAJEVO, YUGOSLAVIA, а на стр. 588 и печат PROPERTY of Information Services Branch United States Forces in Austria).

[9] **Ингмар Бергман, РАДИО-ДРАМЕ** (са шведског), Радио Сарајево, о томе *Полишика* (1957. или 58)*

[10] **Штефан Цвајг, ВРИЈЕМЕ И СВИЈЕТ (*Zeit und Welt*)**, сабрани Цвајгови написи и предавања од 1904. до 1940, „Веселин Маслеша”, Сарајево, 1961, страна 345

[11] **Жорж Фридман, МАШИНА (ТЕХНИКА) И ХУМАНИЗАМ – ПРОБЛЕМИ ЧОВЈЕКА У ИНДУСТРИЈСКОМ МАШИНИЗМУ (*Machine et humanisme Problemes humains du machinisme industriel*)**, „Веселин Маслеша”, Сарајево 1964.

* превод Жарко Видовић, редакција Неркез Смаилагић

[12] **Жорж Гурвич, LA VOCATION ACTUELLE DE LA SOCIOLOGIE, (*Савремени њозив социологије*)**, „Веселин Маслеша”, Библиотека „Логос”, Сарајево 1965, стр. 640

* превод и редакција Смаилагић и Видовић

[13] **Ернест Мандел, РАСПРАВА О МАРКСИСТИЧКОЈ ЕКОНОМИЈИ (*Traite d'economie marxiste*)**, „Веселин Маслеша”, Библиотека „Логос” Сарајево 1970, стр. 468.

[14] **Жермен Базен, ВРХУНСКА ДЕЛА УМЕТНОСТИ** (ликовне!), превод с француског, „Југославија”, Београд. 1965, око 30 табака

* Преглед уметничких дела свих цивилизација

* Видовић углавном јасно наглашава кад није сасвим сигуран у тачност неког податка.

[15] **ВЕЛИКА ЛАРУСОВА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА**, „Вук Караџић”, Београд, 1972–73....

У сагласности са Ларус, Ж. Видовић писао допуне о Православљу и о историји хришћанства у Југославији. У време (тада, седамдесетих година двадесетог века) најдубљег поштовања француских деголиста према Србима и српској историји, па је данас просто невероватно како је после тога могао да настане тако јак и промишљен, планиран заокрет Француске (наравно, НАТО-Француске) према Србији!

[16] **Васил Татакис, ВИЗАНТИСКА* ФИЛОСОФИЈА (La Philosophie byzantine)**

За издавачко предузеће „Просвета”, уз текст и коментари ЖВ; али је „Просвета” (седамдесетих година двадесетог века) одбила да у истој тој књизи штампа и моје коментаре, па сам одбио да књига штампа моје име, јер коментари су били неопходни, с обзиром на мишљења и оцене Татакиса потребне за француску екуменску, а западну јавност.

Зато сам у часопису *Књижевности* објавио есеј о византијској философији како је ми схватамо), јер нам већ и сама историја Срба и Балкана откривају сву дубину разлике између Православља и западне идеологије хришћанства, разлике између тзв. Истока (тј. Евро-Медитерана) и Евро-Запада, данас већ Евро-Атлантика (НАТО-Европе).

* Светско питање „Запада” (НАТО-питање) Тојнбијеве филозофије

[17] **Ж. М. Доменац, ИДЕЈЕ ЗА КРАЈ ОВОГ (ДВАДЕСЕТОГ) ВЕКА**, *Књижевне новине*, Београд, 1991.

Тада је француски „персоналист” Доменац тражио да ову његову књигу – у којој су обрађени и „нови филозофи”, Бернар-Анри Леви и Финкелкрот, преведе „онај који је” за српско издање енциклопедије Ларус [15] – „писао о Православљу”, па је, у пролеће 1990, на првом састанку са српским

* Остављен је овај преводиочев назив.

интелектуалцима, у Француском центру (Кнез Михајлова, где је директор тада био темељно школован полицајац!) изјавио да се од нас, српских интелектуалаца очекује **признање** – за нас, за Србе „спасоносно признање српске кривице”.

Неки (као и преводиоци друге Доменакове књиге) су пристали, па се ангажовали у Павићевић-друштву „за **деконтаминацију**” Срба „заражених фашизмом” (анти-титоизмом).

* * *

Овим завршавам приказ превода, првих седамнаест (Преводи, [1]–[17]) библиографских јединица, да бих скрећу пажњу на историју **уметности** (увод у историју **цивилизације**) и на тзв. ликовне критике, писане с надом да се само у доживљају **уметности** открива тајна смисла и личности, па тако и тајна **историје**.

Такав „заокрет”, тј. усмерење ка **уметности** – тајни смисла, личности историје, тајни затвореној за науку и филозофију (а здруженој са философијом, платонизмом, најпре трагедијским, па хришћанским) – заокрет је изазван премама проф. Радојчићеве катедре историје уметности за **Париску изложбу српских икона и фресака!** (обележићемо је као [17/1], јер о томе немам посебних написа сем овај коментар убачен на ово место између мог написа-превода [17] и прве ликовне критике [18], у време кад се већ осећало да у уметности **водећу светску улогу од медитерански окренутог Париза** већ полако а сигурно отимају **американизам, модернизам и Њујорк, технички ојачани Запад**. То смо, мање или више свесно или не, осећали као и **западно отимање Србије и Југославије од Истока, Евро-Медитерана!** Па ипак, велику наду нам је уливала вера у **медитеранску Европу Француске-Италије-Шпаније** – и Русије! Тако ће појава филма Тарковског, *Рубљов* и др., пред крај Двадесетог века, деловати као што је године 1950. деловала [17/1].

*

[17/1] ПАРИСКА ИЗЛОЖБА СРПСКИХ ИКОНА И ФРЕСАКА у палати Шајо (Chaillot), Trocadero, од 9. марта до 30. јуна 1950.

То је прва, историјска драма послератног сусрета двеју – историјски супротних (а у протеклом рату „савезничких“) – европских култура:

- ✦ Истока, културе евро-медитеранске (Русија, Грци, Срби, Света Гора, Света Земља)
- ✦ и Запада, културе евро-атлантске,
- ✦ али и оних западних народа (Италије, Шпаније, а у првом реду Француза), који – као деголистичка Француска! – не заборављају своју евро-медитеранску прошлост (и не желе да културно-моралне вредности те прошлости подреде економским, империјалним, евроатлантским, НАТО-економским!)

кад и једна и друга – по Де Голу, Камију, Томасу Ману и др., нарочито после рата – треба да помире Француску са Немачком (као и југословенске народе, нарочито Хрвате са Србима)

и да имају један, заједнички „систем вредности“ обеју (континенталних, од Британије и Америке одвојених) европских цивилизација,

као посебан могући смисао, иначе „једне, заједничке“, европске цивилизације (чему је Ками посветио читаву своју књигу *Побуњени човек, L Homme revolte*).

*

Српска средњовековна (заправо пред-ренесансна) црквена и заветна (историјски значајна) уметност била је значајна:

Баш у време кад је „Византија“ (противно платонском идеалу медитеранског полиса) „већ постала сувише трговачка и пропадала“ (морално, верски и културно!),

Србија се јавља као претеча Ренесансе, медитеранске, али не толико италијанске колико баш „источне“ (литургијске).

Да није било те Париске – „спасоносне Париске“! – изложбе, можда би Англо-Амери и НАТО-пакт већ тада (у сарадњи са Титом!) Косово и Метохију заузели („предали Албанцима“) и тако против Србије наступили много одлучније него Тито (и партизански „поп“ Владимир Зечевић, министар унутрашњих послова пре 1948) који се ограничио на то да Србима (избеглим и прогнаним с Косова 1941) забрани и онемогући повратак у свој завичај, на Косово!

А велико је питање да ли бисмо ми (да није било Генерала Де Гола и те Париске изложбе) данас – не само на Косову – имали те манастире!

Да ли би страни, нарочито италијански војници наших дана, типични Медитеранци, побожно улазили у те манастире као места светости и човекове тајне,

па излазили духовно оправослављени више него ми сами, већ југословенски навикли на духовну пустош новог, модерног и доларима храњеног, модернистичког Титовог НАТО-комунизма!

* * *

Свих наведених следећих двадесет и пет написа о ликовним уметностима (петнаест написа од [18] до [32], из *Борбе* 1951. и 1952, и десет написа, од [33] до [42], из *Књижевних новина* 1952) својеврсна су одбрана или приказ основне вредности и смисла ликовне уметности уопште.

Те основне вредности и смисао у стању је да заступа и брани – не нека (филозофска) естетика, него – историја

уметности, тј. искуство историје као јединог могућег чува-
ра идентитета културе, оног што је кроз векове (и хиљаде
година) трајно исто у свим и најразличитијим делима умет-
ности!

То трајно исто, а тајно – (разуму, филозофији, естетици и
науци тајно, а осећању, доживљају, утиску **откривено**) – гово-
рила нам је историја уметности на семинарима и у предава-
њима која нам је професор Светозар Радојчић држао на кате-
дри историје уметности Филозофског факултета у Београду.

И не само на катедри, него и у студентској посети мана-
стирима:

Кад год бисмо долазили у било који манастир (посеб-
но на Косову и Метохији) и улазили у цркву, он би пришао
певници, узимао одатле одговарајућу литургијску књигу и
– пре него што ће нам говорити о самом манастиру, о њего-
вим иконама, фрескама –

он је, у присуству и уз саслужење игумана или игумани-
је, одржао обредну молитву коју је, заједно с монахом или
монасима, отпојао (око пола сата). Тек онда би, с благосло-
вом игумана, и уз уживање и самог игумана, почео да нас во-
ди од фреске до фреске, од иконе до иконе – и да нам говори!

То је била ненадмашна школа какву није био у стању да
подари ни Теолошки факултет својим студентима, будућем
свештенству или епископу!

Свих осам семестара, од почетка првог до краја осмог,
професор Радојчић је говорио искључиво о **рукописним
минијатурама црквених књига, о иконама и о фреска-
ма (живопису) српских манастира, од дванаестог века па
и до краја „турског периода” (препуштајући осамнаести
и деветнаести век књигама Милана Кашанина, обавезној
лектури за испит), а општу, светску историју уметности
(па чак и ренесансну и „модерну” и тзв. Париску школу)
другим наставницима и професорима, уз то и обавезној**

европској литератури и репродукцијама (најчешће на тада-
њој, факултетској, „Ликовној академији” ректора Сретена
Стојановића).

* * *

Основна заслуга јединственог професора академика
Светозара Радојчића била је:

свест **о одлучујућој улози уметности у стварању и чу-
вању завета,**
тог јединог смисла историје и „система вредности”,
живе душе народа, и (заветне) историјске свести сваке
личности!

Све ово о великом професору Светозару Радојчићу би-
ло је потребно рећи и знати да бисмо схватили саму могућ-
ност и значај

Париске изложбе српских икона и фресака

Била је то – за српску историју! – послератни први зна-
чајан европски културни догађај, а истовремено и подршка
Председника Француске, Генерал де Гола, **јединог западног
(и савезничког) државника,**

- ✧ прва и најзначајнија могућа европска подршка (поро-
бљеној, 1944. реокупираној) Србији, деголистичка (и
Андре Малроа и камијевска),
- ✧ прва манифестација евро-медитеранске духовности, а
- ✧ против опасног, антикултурног, послератног, новог
евро-атлантског култа,

култа технике! (култа евро-америчког, хладно-ра-
товског култа техничке силе која је већ августа 1945,
атомском бомбама напала и уништила цивилно ста-
новништво двају јапанских градова, Хирошима и На-
гасакиа и тако погазила основно – и своје! – начело
ОУН)

*

Евро-медитеранска манифестација Париске изложбе српских икона и фресака била је, дакле, деголистичко-камијевска подршка Србији, била је против Евро-Запада, јер је Де Гол (као и Ками) био и против Хладног рата и НАТО пакта,

и против укључивања (хладно-ратовске) Британије у француско-немачку (помиритељску а чисто економски планирану) „Евро-унију”, а при свему томе Генерал-Председник де Гол био је за Европу медитеранску, „од Гибралтара до Урала”!

Дакле, изразита култура, традиција и завет евро-медитеранских градских заједница, нарочито јасно изражени у делима Албер Камија, против метафизике, типично западног (и северног) модерничко-метафизичког тумачења историје, личности и уметности као (хајдегеровског) „диктата језика и Времена” (јединственог светског тржишног језика на јединственом светском тржишту).

У то време су Де Гол и Француска (као и Париска изложба српских икона и фресака и класично, надвремено доживљавање уметности) били велика и једина нада Срба, Србије, све до париских мајских (и београдских „јунских”) догађаја, кад су шесетосмаши и модернисти – у корист мондиализма, глобализма и јединственог светског империјалног тржишта! – срушили и Де Гола, и Камија и Малроа, и француски „конзервативно-европски националистички” деголизам, и (како су говорили) „реакционарни култ прошлости” (евро-медитеранске) вредности – а да би обновили или оживели (већ пропалу) метафизичко-хегелску филозофију историје и империјалне државе (филозофију коју је београдска филозофска катедра неговала од 1946, почев с „Четвртом главом” Историје СКПБ коју је руски патриотизам збрисао већ током „Отечественог рата” 1941–45).

У томе рушењу Камијевог евро-медитеранског „деголизма” истакли су се француски филозофи „нове светске левице”, „нови слободари”, као Бернар Анри Леви, као Финкелкраут (Финкелкрот) који ће бити „филозофски” ангажовани 1999. – и данас! – за НАТО-бомбардовање Србије!

(Приказао је – у књизи *Идеје за крај овог века* (Двадесетог) – њихову филозофију и Жан-Мари Доменак, француски „персоналист” у време кад тај „персонализам” – Евро-Запада и светских, па и српских! – модерниста није у стању да буде ишта друго до идеологија апатрида, данашњег империјално-глобалистичког а технички свемоћног неолиберализма без морала).

Превео сам те Доменакове *Идеје за крај овог века*, за *Књижевне новине*, 1991, кад је сам Доменак – тада, 1991! – дошао у Београд, да нас, заједно са тадањом амбасадом и Културним центром Француске (тада већ НАТО-Француске, империјално – „анти-националне”) понижава и убеди – заиста у беду моралну сроза – српске НВО-интелектуалце, да схвате: „једини спас Србије”:

да Србија „призна своју кривицу и заслужени историјски пораз њене политике”,

јер ако не призна „долази заслужена казна”!

А – по „Источном питању” (британске филозофије историје), тј. питању источних граница империје Запада! – кривица Срба је „источна”: у томе што – после онако свечане светске сахране Тита! – одбацује Титов НАТО-комунизам (толико симпатичан Евро-Унији), те после већ европски утврђеног Титовог НАТО-комунизма, неће у НАТО-Европу, него се, после 1989, окреће Русији!

*

Због свега тога морамо имати на уму да се та Париска изложба српских икона и фресака догодила заслугом – ратном

заслугом! – двојице београдских (већ тада „предратних”) универзитетских професора – Светозара Радојчића и Александра Дерока.

јер захтев и позив Председника Генерала де Гола (и Андре Малро-а) да се у Паризу приреди та изложба (и у тако значајној светској установи у Палати Шајо)

био је позив – пре свега! – професору Радојчићу,

а онда је извештај о томе личном позиву, уз истовремени позив-молбу послат и влади Републике Србије (и Панић-Сурепу и др.), и влади тада ДФЈ („Демократске федеративне Југославије”)

То да знамо колико значајна – заветно значајна! – може да буде личност у њеној морално-историјској свести!

*

А по чему је све то заслуга – а посебно ратна заслуга! – Светозара Радојчића?

Светозар Радојчић је већ пре рата 1941. био наставник (да ли доцент или већ ванредни професор) историје уметности на Филозофском факултету у Скопљу, те је још пре рата, као сарадник професора Петковића, био добро упознат са уметношћу српских манастира, нарочито на Косову и Метохији.

Био је уз то и добро упућен у иконопис, и у занат и језик сликарске уметности! Године 1941. мобилисан је као резервни официр, па је заробљен и послат у „офлаг” (официрски заробљенички логор) Оснабрик. Ту су официрима недостајали и храм, и литургија, и иконе, и свештеник! Да ли сâм или с ким? – тек Радојчић је од дрвених стабала и неких дасака склопио и храм и у томе храму часну трпезу и царске двери. И сликао иконе! И служио (касније, саслуживао) литургију. Био је то официрски лагер, па и за савезничке официре, за Французе. На литургију су долазили

и они! Радојчић је савршено говорио француски. Спријатељили су се. Држао је – и на француском! – предавања из историје српске уметности, па се позивао и на француског професора Габриела Мијеа. Ту је склопљено велико пријатељство и настало дивљење француских официра српској црквеној уметности – ранијој од италијанске Ренесансе! А ти официри, блиски пријатељи ведрога и храброга Радојчића, били су из угледних француских породица, и блиски са Генерал Де Голом – о којем су српски официри (и неки Словенци међу њима) били веома обавештени, и сматрали њега – Де Гола, а не Черчила! – главним, чак јединим српским савезником (о којем иначе наша Лондонска влада није водила никаквог рачуна!)

Значај Генерала де Гола је био – не само у Другом светском рату (против Черчилове стратегије империјалне политике), него – и у његовој историјској свести, дакле, у другачијем схватању нације, Европе (посебно Евро-Медитерана!).

Уосталом, Србија је – као што је и генерал Дража Михајловић под енглеским притиском Титовог НАТО-комунизма! – изгубила сваку могућност свог даљег, традиционалног ослоњања на Француску,

а Француска је била последња – и неостварива – нада Србије и београдске, нарочито конзервативне, класично, евромедитерански, усмерене београдске интелигенције (поготово оне из круга око *Књижевних новина* педесетих година)

С обзиром на висок међународни углед и славу те изложбе, посебан идеолошко-историјски задатак Савеза комуниста Југославије био је управо да **оборе, па и пониште улогу и значај Париске изложбе српских икона и фресака**. Зато је један (млађи, поратни, титовски) историчар уметности – као академик! – имао задатак да српске иконе и фреске прикаже као „**византијске**”! И да се то нагласи чак и у наслову његове књиге, нове историје уметности!

*

Првобитни (првобитно најављени) план (у који су наивно поверовали организатори) био је да Париска изложба српских икона и фресака, у палати Шајо (Chaillot, Trocadero, од 9. марта до 30. јуна 1950) – обиђе главне градове свих југословенских авној-република!

Организована је, међутим, непосредно после Париске, само у Загребу, јесени 1951. године. Тада се догодио један инцидент. Истог дана кад су на ту изложбу дошли београдски студенти историје уметности, дошао је на изложбу и академик професор Мохоровичић са загребачким студентима архитектуре којима је предавао историју уметности. „Тумачио” им је фреске. И пред једним портретом-иконом ктитора манастира Псаче рекао им је: „погледајте шта они (у Паризу) прослављају! Погледајте овај барбарски брадати лик, заиста четнички! а одговара му и псећи назив тог, како кажу, манастира (’Псача’)!”

Један од београдских студената који се приближио да чује како ће загребачки професор да коментарише фреске, на то упада у реч професора академика Мохоровичића: „а овај Светитељ” (криторски лик на фрески) „нити је бријао браду као усташе, нити је клао, него се Богу молио!”

И то је био „скандал” због којег ће члан Партије (и комесар пута) покренути у Београду процес због непристојног понашања не само тог студента, него читаве групе. Неколико дана касније другој групи београдских студената (архитектуре, уметности, историје) отказана је посета, јер је „Париска изложба” у Загребу затворена (пре најављеног рока) и – укинута!

И то зато да би следећа била југослав-авнојска, вишенационална (нео-аустро-угарска), са споредним прилогом (омаловажене) српске уметности, уз једнако, па и веће учешће и једнак значај изложбе дела „свих народа”

и авној-република Југославије, (па и ватиканско-аустроугарски измишљених вера, као „богумили”, које ће нарочито – као „европски значајне јеретике” – у следећим каталозима, а и у часописним есејима, славити Крлежа, а ту „научну основу” – која потиче од језуите Рачког из 19. века – користиће нова „нација”, Муслимани, као своје претке, као веру – и језик, „не српски” – Муслимана-Бошњака, „нације” пре Турака!)

Та иста Париска изложба пренета је у Београд, где је 9. фебруара 1953. отворена Галерија фресака, а јавна, југо-авнојска у Београду, Сајмиште, отворена од 27. септембра до 2. фебруара 1959. и Југо-авнојска Изложба у Сарајеву, од 28. јула до 28. октобра 1971. Отворили су је Словенац Франц Стеле, тако да се следбеник професора Радојчића, Дурока, Бошковића могао у отварање и приказе „умешати само – непозван!”, и то, године 1971, као гостујући из Београда.

*

То је било време – нарочито кад је реч о уметности, тј. о **систему вредности цивилизације**, о различитости двеју европских цивилизација (евро-медитеранске и евро-западне)! – када се више није могло ћутати ни у самим врховима Партије, тј. Власти! Па, ипак, и то је био „неугодан скандал” у погледу (антимарксистичког и анти-титовског) схватања историје на тлу Балкана!

*

Одлучујућу улогу и значај имала је Изложба српских икона и фресака и у самој **историјској свести**:

❖ **прво**, да је историја тајна – тајна **надвремена**, историјско-моралне заједнице у коју нас уводе само **тајне уметности** (трагедије, вере, смисла, морала, осећања)

✦ и друго, да је та изложба имала подршку и „била поручена” од самог Де Гола, тада најугледнијег (а можда и јединог угледног) државника света!

Југославија после ИБ није имала ни снаге ни смелости да се тој (како су говорили модернисти, тадањи „НВО”) „порученој провокацији српског национализма” супротстави!

Париска изложба је, дакле, била једини истински европски путоказ и оријентација за културни отпор новој окупацији, НАТО-титовској!

* * *

Умјености и критика

Био је – 1939–1941 – наслов „левог” студентског часописа у Београду.

Та „критика” је идеолошки – и „једини могући интелектуални”! – став интелигенције (историјски преживелог слоја не само у левих) наспрам (и против!) уметности, јер Филозофија (њена, интелектуалистичка идеологија!) је „изнад уметности”, тј. искуство и горда мисао су изнад осећања! – и зато је („критичка”!) теорија уметности могућа само ако је **филозофска!**

Такав став је (управо у предратном и предреволуционарном „Сукобу на љевици”) откривао властољубље, прагрех, отпад и силну гордост „леве интелигенције”. Подсећао је пре на неку сталешко класну **борбу интелигенције** (и филозофије, њене идеологије) **против уметности**, него на **културу**, на **историјску** улогу уметности (**саосећања** читалаца и писаца у историјској заједници као заједници саосећања), на **културну** заједницу читалаца и песника, гледалаца и уметника, уживалаца и стваралаца, верника и свештеника. Аутентичан став народа – у **културној**, тј. **исто-**

ријској заједници са својом поезијом, својим песницима и уметницима – јесте поетска или уметничка **заједница**, у којој ми уживаоци немамо став „критике и мишљења”, него **доживљај, осећање, утисак, саживљавање**, јер је његова песма своје речи „скинула мени с језика”!

Дакле, ја, колико се сећам, нисам настојао да пишем критике („учене критике”), него своје утиске и **доживљаје**, чак – нарочито после 1948 – неке посебне изразе захвалности, а све то у осећању припадника **истој историјској заједници** из које је, као душа те заједнице, говорио (или требало да говори, пише, слика, пева, глуми) глумац, редитељ, песник, сликар, данас и филмо-творца!

Зато је требало потрудити се да не пишем критике (а ко смо ми и у каквом то над-уметничком положају филозофске теорије уметности?! да пишемо критике, поготово о теоријама сликарства или поезије?!).

Толико – у даљем тексту библио-био-графије – о историји, историјској свести и историјској заједници – коју ствара песма, прича, историја, уметност! Дакле, не текстови „критике” („ликовне критике” итд, како је стајало у насловима саме новинске и културне рубрике, него утисци, доживљаји и одјеци уметности!)

* * *

Пошто су првих седамнаест [1]–[17] библиографских јединица означили само преводе, то је [18] – не почетак, него – само наставак којим ће бити нумерисани даљи написи о историји и уметности ([18]–[278]), а подсећам на **шеснаест** наслова књига које – у Уводу – још нису библиографски нумерисане, него су издвајањем наведене само као претходнице у трагању за истинским (не идеолошким) **бићем историјске свести**.

* * *

ПРИЛОЗИ објављени у *Борби*

[18]–[32]

Година 1951.

[18] ИЗЛОЖБА МЛАДИХ СЛИКАРА И ВАЈАРА СРБИЈЕ (уз фотографију скулптуре *Мајми* Јована Солдатовића), *Борба*, 14. новембар 1951.

- ✧ Солдатовић, Бешлићева, Кратохвил – међу вајарима,
- ✧ Кечић, Србиновић, Величковић, Ћелић, Богојевић, Петровић, Цигарчић – међу сликарима.

Не само школски, него са осећањем (блискости) сликарни **портрети**, најчешће њихових другова. Међу сликарима су две школе или групе:

- ✧ **тонски** сликари (најдоследнији **Кечић**, Богојевић)
- ✧ и **колористи** (Јосифовићева и **Величковић** са мотивима Приморја).
- ✧ **Вајари** су из Радионице мајстора Томе Росандића: Ана Бешлићева, Солдатовић (*Мајми* моделована у глини, а скулпторски као за камени споменик), Олга Јанчић, а вајару Кратохвилу **идиличност** (академску) намеће сам материјал (мрамор), па је тиме **онемогућен** замах пластичне импровизације (модерни поступак, у глини).

Тонски најдоследнији сликар је Милан Кечић, а међу **колористима** најсвежији Величковић (*Ловран* и *Мошћеничка драја*, тј. залив).

[19] ИЗЛОЖБА СЛИКА ПЕТРА ОМЧИКУСА (уз фотографију Омчикусовог *Порџрејша Косаре Бокшан*), *Борба*, 19. новембар 1951.

Као да му управо **боја** чини слику материјалном, а материјалност **одбојном** (рибе, љигаве хоботнице), па онда Омчикус „рехабилитује” сликарство **линијом**, графиком, портретом. Шта ће, у даљем његовом сликарству, да буде боја? Весник материје као **хаоса**, човекове немоћи, збуњености? Или (не толико у Омчикуса, колико у Ћелића) да чак и боја буде весник **геометријског** реда у распореду површина, а не весник **хармоније**?

[20] ИЗЛОЖБА СКУЛПТУРА РИСТЕ СТИЈОВИЋА (уз фотографију *Акић*), *Борба*, 24. новембар, 1951.

У дрвету вајар интимности, лирике, мирног и преданог посматрања, мирне пропорције (а не монументалности). Птице и животиње.

Знаци монументалности – која треба да импонује – јављају се тек у **камену**: пречи му је „закон материјала” (дрвета), него људске фигуре.

[21] ЗАЈЕДНИЧКА ИЗЛОЖБА ЉУБИЦЕ СОКИЋ И ДУШАНА РИСТИЋА, *Борба*, 5. децембар 1951.

– Темпере Сокићеве сликају близину детаља, а Ристић ширину простора у којем је дрво само знак даљине или чежње за простором (леком од градске клаустрофобије?). Дрво – удаљени храст, топола – на слици се јавља као једини аутентичан сведок простора, те зато самом дрвету (не као материјалу, него као бићу) нема места у скулптури, јер само на слици је његово место: његово достојанство и лепота! Као да је сам простор једини портрет дрвета (јер лик му је дат његовим положајем у свету)!

Чулност Ристића је у тим перспективама простора, а префињеност Сокићеве у детаљима.

[22] ДВАНАЕСТА ИЗЛОЖБА УЛУС-А, *Борба*, 6. децембар 1951.

Није било жирија да одабира радове. Зато учествује мањи број старијих сликара: Гвозденовић, Аралица, Бијелићев следбеник Граовац, а од графичара Николајевић.

Млађи излагачи: Слава Богојевић, Олга Божичковић. Лазар Возаревић, Дивјакова.

Вајар – опет Јован Солдатовић

[23] ИЗЛОЖБА РАДОВА ПИВЕ КАРАМАТИЈЕВИЋА, *Борба*, 27. децембар 1951.

(О њему у приказу његове следеће изложбе)

[24] ДРАГОЦЕНИ СВЕДОЦИ УМЕТНИЧКОГ СТВАРАЊА КРОЗ ВЕКОВЕ – У Музеју примењене уметности у Београду, *Борба*, 13. децембар 1951.

од украса архитектонских, у црквама (манастира Студеница, Дечани и др.) до украса на рукописима, на Мирослављевом Еванђељу и у графикама штампаних књига.

Уметност ткаља и везиља. Посуђе, окови књига, ратничка опрема. Благо града Новог Брда (на Косову) који је пред турско освајање (1441) имао око 40.000 становника (из књиге Александра Дерока *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, „Просвета”, 1950)

[25] САЛОМОН РЕНАК: *АПОЛО*, *Борба*, 13. децембар 1951.

Превео с француског др Милоје Васић, овај превод је друго, **послератно** издање. Прво издање је штампано у Српској књижевној задрузи **пре рата**: „Ова општа историја уметности – у 26 предавања – и сама је уметничко дело своје врсте, као и дела о којима се у њој говори”, каже проф. Васић, „дело у којем Ренак – са уметничким осећањем – приказује читаву историју уметности”.

У Предговору, преводилац, археолог професор др Милоје Васић каже да и предавања о уметности морају бити надахнута (тј. уметничка, мада и фактографска). Наводим

ово дело као повод да – у одговору на Ренакову периодизацију (главни проблем историје уметности) – у својој даљој, нарочито предавачкој делатности, напишем књигу (или бар скрипта) *Истиа, надвремена уметности у њени – различитих, временски условљених – епоха цивилизације*.

[26] РАЗГОВОР СА СЛИКАРОМ – БОРЦЕМ (Поводом изложбе радова Пиве Караматијевића), *Борба*, 22. децембар 1951. (а поводом „Дана Армије”!)

Цртежи људи у покрету и жена са децом у збегу. „Деведесет одсто партизанског живота вам је – покрет! ... и жене које из бајте носе храну партизанима... а јуриш Вам је несретан мотив: пука идеализација, јер цртати јуриш може само онај ко у јуришу не учествује.”

Пиво и данас одлази у крајеве где је био и где зна људе из рата: да их црта.

[27] ИЗЛОЖБА РАДОВА ПИВЕ КАРАМАТИЈЕВИЋА, *Борба*, 27. децембар 1951.*

Цртежи ратних успомена. Предратна „школа социјалних експресиониста”, али

занемарена и превазиђена непосредношћу доживљених сцена, крајева и, пре свега, самих људи. Слика типична: партизани с пушкама одлазе, губе се у даљини, али слика историјски битна: жене са малом децом, стоје испред бајте, напуштене (и препуштене страдању), погледом испраћају партизане, своју мушку чељад. Сцена за илустрацију партизанске песме: „Друже, кућа Ти гори! – Нека гори, преча је борба!”. То је доживљајни утисак (историјске туге) Караматијевићевих цртежа и графика.

(Због таквих изјава – ликовних израза – ставова Пиво Караматијевић је као и Бранко Ћопић: реалист, за нас привлачан да о њему пишемо, да идемо на његову изложбу. Он

* У заоставштини Жарка Видовића није пронађен текст с истим називом и истога датума, тако да је вероватно под [27] грешком поновљен чланак [23].

избегава сваку „уметничку тенденцију”, тј. намеру, идеологију, патетику, насупрот Куну-Андрејевићу, који – у раскошном атељеу, изграђеном за њега на Топчидерској звезди – слика плакатски патетичне „јурише”.)

Година 1952.

[28] РЕТРОСПЕКТИВНА ИЗЛОЖБА СЛИКА ЗОРЕ ПЕТРОВИЋ, *Борба*, 6. јануар 1952.

Њено сликарство од 1930. до 1951 – као неки сликарски пандан књижевном делу Боре Станковића.

То показују слике нагих жена, слике сељанки у старој народној ношњи (из околине Београда). Боје имају ту силу страсти које су, и у самозабораву, сликарски пандан звучном, гласном вапају патње, страдања. Ипак школа! Експресионизам!

[29] ИЗЛОЖБА СЛИКА КОСАРЕ БОКШАН, *Борба*, 7. јануар 1952.

После изложби Бате Михајловића и Петра Омчикуса, излаже и Бокшанова, трећи члан групе „Једанаест”. Настоји да читав душевни живот изрази само бојом („чистом бојом”), што је тек тежња осамостаљењу.

[30] ИЗЛОЖБА РАДОВА ПАВЛА ПЕРИЋА, *Борба*, 13. јануар 1952.

Цртежи, тушеви, пастели – као да су им за модел послужиле мале античке скулптуре Танагре и Мирине, па је на Перићевим скулптурама (печена глина!) печењем дочарана и патина векова. Модели из Далмације, *Девојка са врчем* на глави. Скулптуре као украси у ентеријеру.

[31] ИЗ НОВЕ МАПЕ ПИВЕ КАРАМАТИЈЕВИЋА, *Борба*, 12. август 1952.

Цртежи, топлина, социјално сликарство, па и о рату, без патетике. Подсећа на топлину (душевност) Бранка Ћопића: реализам, али не као слика реалности („истина реалности”), него као **саосећање**, истина **осећања** реалности (истина човека)!

[32] ЗА ПРИМЕР ОСТАЛИМ ГРАДОВИМА – У Сенти оснивају сликарску колонију, *Борба*, 14. август 1952.

* * *

[33] ДИПЛОМСКИ РАД О САВИ ШУМАНОВИЋУ, Катедра историје уметности на Филозофском факултету, Београд, јун–септембар, 1952.

Део из те студије намењен за *Књижевне новине*, број припреман за 12. октобар 1952, кад из редакције ових новина Милован Ћилас (сам!) прелази на заједнички рад са редакцијом *Сведочанства*, да припреме штампање првог броја часописа *Нова мисао*, па је и овај напис о Сави Шумановићу (из већ начињеног **прелома** *Књижевних новина* за октобарски број 1952) преузела редакција те *Нове мисли*.

Али – као **историчар** уметности (нарочито после Париске изложбе српских икона и фресака противан **анационалном** мондиализму-модернизму који је најављивала редакција *Сведочанства* – *Нова мисао*) нисам желео да сарађујем са тим часописом, јер смо – као и београдски „Крајишници” **Моша Пијаде** (**Чика Моша**), Андрић, Бора Дреновац, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Милан Богдановић, Станислав Винавер, Михиз, Душко Радовић, катедра историје уметности професора Светозара Радојчића и Александра Дерока, ректора Академије ликовних Сретена Стојановића – очекивали да – **после Резолуције ИБ 1948!** – преоријентација *Књижевних новина* буде историјска, тј. **национална**, па и традиционално европска, тј. евро-медитеранска,

про-француска, деголистичка, (дискретно и про-руско, али антисовјетска и анти-марксистичка), а не модернистичка, поданичко-политичка, евро-западна, крсташка, атлантска, англоамеричка, тито-комунистичка – као редакције *Сведо-чансџива* (а уз њу – против Чика Моше! – и сам Милован Ђилас, касније и Добрица Ђосић!)

Зато сам свој рукопис повукао и очувао отисак из „прелома” тог (за *Књижевне новине* већ припремљеног) броја, те ћу га и објавити у ревији *Скадарлија*, бр. 9, од септембра 1996, дакле, тек четрдесет и четири године касније, а за годишњицу смрти сликара и мученика Саве Шумановића.

* * *

Како су историја уметности и професор „логораш” деловали

- ❖ да историја спасава своје ученике од филозофије,
- ❖ уметност од естетике,
- ❖ а мера осећања од сујете мишљења.

Сава Шумановић је пример сликара у којем се понекад – у сликама *Шидијанке* – ипак јавља „мртви модернизам”, школа Лотове композиције, али сам га – по препоруци професора Радојчића („Сремца, као и покојни мученик Сава”) – ипак изабрао за свој дипломски рад, јер „Они”, ти наши „париски” сликари јесу – тада, пре 1941! – светски (тј. модерни!),

али су и у модерно време, „у свету” остали трајно вредни уметници! Но, то је могуће показати (или подсетити) само указивањем – не на целокупна дела, него – само и увек на неко конкретно дело, јер

доказ вредности је само оно, дело – једина могућност нашег личног доживљаја, дакле, и разумевања уметности.

Уметност, наиме, није дело „школе” те и те, или „правца” естетског, него дело личности, која је – као и уметност – само надвремено догађај!

(Тако је историја уметности открила „кризу естетике”, као што историја цивилизације открива кризу филозофије, тј. метафизике која је – идеологија школоване интелигенције, њене воље за одлучујућу моћ!)

*

По савету професора Радојчића, у дипломском раду, или у било којој савесној студији, није могуће говорити научно о уметности (!), па ни о хармонији језика уметности (рецимо језика сликарског) са сижеом-предметом слике. Није могуће. Може шта осећаш, али шта то стварно јест – то не можеш! Јер ни осећање није могуће научно проучити, па онда ту научну „тековину” користити за производњу осећања!

После искуства о оној полемици Ками–Сартр мени се чини да се научно не може говорити ни о догађању осећања или догађању личности у бићу људском, јер кад би то било могуће, онда би био могућ и научни закључак о смислу постојања и живота људског!

Јер тај „смисао” није смисао, него надарено осећање смисла. Зато Логос из Јовановог Еванђеља 1, 1–18 не може бити преведен тј. замењен неким научним ставом! те се и Гете, у *Фаусту*, узалуд мучио око тога како да – погрешно – преведе Логос бар на свој „лепи немачки језик”, што није могуће. Зашто?

Зато што научно говорити о осећању није могуће, као што то није могуће ни о уметности, ни о догађају личности људске!

Али јест и могуће и неопходно говорити научно (искуством) о самом језику неке уметности (о њеној техници,

занату, знању, вештини, ars, artis), о **поседном** језику сваке од уметности!

Уметност не можемо да доживљавамо научно, него искључиво „**тајно**”, тј. **осећањем** које је и једина могућа хармонија – чак и са сопственим искуством.

Сам уметник се, у свом духовном здрављу (или у моментима свог здравља), држи баш правила **језика**, те нарочито брижно чува **законе језика** своје уметности, док се настраност (моменти настраности уметника, па и болест) огледа у **агресији баш на правила, тј. на језик** уметности, специфичан језик оне уметности којој уметник служи.

*

Професор Радојчић (иначе продекан за бригу о студентима бившим логорашима!) посебно је нама логорашима говорио, и то својим искуством логораша:

Сава Шумановић, следбеник Париске школе, био му је пријатељ!

Тему *Сава Шумановић и неокласицизам* – наглашавам: не модернизам, него неокласицизам! – предложио ми је сам проф. Радојчић, а после тога, у семинарском разговору, рекао (забележено у мом Дневнику студија):

„Покојни Сава је страдао од усташа, а Ви сте логораш, прошли кроз Јасеновац (срећом, само прошли, спроведени за Немачку, Норвешку). А знајући несрећу покојног Саве, можете и о његовом сликарству да говорите другачије него ови успаљени модернисти (идеолози)! Покојни Сава је – у моментима здраве душевне сабраности! – насликао високо уметничке, **рајске пределе равног Срема и завичаја!** Јер јадни Сава је био и болестан, па да се повремене – кажем: повремене! – појаве и знаци болести у његовом сликарству не побркају са здрављем и духом **уметности** (рецимо, у акто-

вима **Шидијанке**, па би боље било да их не излажемо, мада модернисти хвале баш те актове, али језичко технички: као некакву „сликарску архитектонику површине”!

А Савине **Шидијанке** су лишене баш оне, за слику битне, тежње хармонији између сликарског језика („заната”, технике, знања) и самог предмета (сижеа, модела, теме) слике.”) Дакле, да то одвојите! За то је истрениран свако од нас ко је преживео овај рат, поготово логоре, а Божијом помоћи остао здрав и ведар! ... Држите се – с тим се слаже и професор Дероко – оног што сте о идеологији модернизма објавили у *Књижевним новинама* „**Слобода израза, а не лепота?**” **Sapienti sat!**

*

Хармонију је, као **медитеранску – чак хиландарску, литургијску** – предавао професор Радојчић, поклоник икона, фресака и суштине сликарства у којем перспектива испуњава свој смисао портретом – иконом-ликом Христа.

Он хармонију у човеку открива не само као однос човека према природи, него као божански однос **осећања** према реалној – сликарским језиком приказивој! – визији.

Личност је – већ у самом осећању смисла! – та хармонија човека са Богом, а лика са природом, те је зато још од Фајума и египатско-хришћанског хеленизма и медитеранизма, **поседна сликарска вредност у портрету!** (поседно у икони).

*

У одбрани уметности неизбежан је сукоб са **модернистима, са временом**, јер то је сукоб импресије са идеологијом.

„Зато те појаве и знаке Савине душевне кризе, те наге Шидијанке („у природи, на купању”) не треба тумачити као уметност, јер је немогуће да и те знаке слабости (неуспеха

узрокованог болешћу) доживљавамо као уметност, па је зато и недопустиво да их тумачимо као уметност!” (као што чине модернисти).

Немогуће је да болест буде „појава уметности”; да уметност буде и у повременим појавама болести модерног, изгубљеног човека!

Дакле, да то одвојите! Јер уметност је дух и здравље човека.

А одвојићете – уметност од појава болести – тако што ћете се ограничити на класични (коначно усавршен) сликарски језик слике, без коментара о сликаревим „расположењима” према језику.

За то је истрениран свако од нас ко је преживео овај рат, тј. логоре, а Божијом помоћи остао здрав и ведар!

*

А после тога излагања и разговора о (модернистичким) неурозама, мени је као тему за дипломски рад задао Саву Шумановића.

„Држите се – с тим се слаже и професор Дероко – оног што сте овде, у свом напису објавили” (показао сам му га, да чујем мишљење и оцену) „о идеологији модернизма”, у *Књижевним новинама* „против модернистичког става” „Слобода израза, а не лепота”! *Sarienti sat!*

„Иначе, у моментима здравља и благослова саме уметности – наш покојни Сава није био модернист, него традиционалист”, а класицист тј. неокласицист само на речима! У тумачењу уметности! „Сваки велики уметник је класичан, у сваком, па и у модерном добу”! Јер уметност није слика времена, него слика личности, надвремене тајне човека!

Ако је цивилизација одређена временом, није временом одређена личност: она је, као и уметност, надвремена, тајна за сва времена!

Зато се не може говорити (истину говорити) филозофски, „о сликарству уопште”, него само о конкретној слици, па и о Савиној! Као што се и о човеку може говорити само о моменту кад се у човеку догађала личност!

*

О евро-медитеранској природи класике. А то није исто што и европски (евро-западни) класицизам.

*

О томе је реч у историјски значајној полемици „Ками–Сартр” 1950-их, у коју су се (на страну Камија) укључили и сликари Утрило, Сузана Валадон и Вламенк, који одбијају ту теорију сликарства као „језика површине” и враћају се изворно француској, евро-медитеранској школи хармоније, сликања ослобођеног и у „импресионизму”. Док су кубисти и „побуна” ту (евро-медитеранску!) хармонију тражили рационално, геометријски, математички, евро-западно!

Тако кубисти сликају „без илузије” (простора), слажу површине „као што су” (тобоже) палеолитски сликари „сликали по закону површине”. (А сликали су по могућности коју – за добијање препознативог облика животиње – има само „профил”, да кажемо кубистички, кад се види само „површина, плоха” животиње, у посматрању животиње с бока, кад је животиња посматрана као површина, без икакве потребе за илузијом простора и перспективом коју илузију палеолитски пећински сликар није ни слутио!)

Па Египћани, савршени анималисти! тобоже поштујући (не профил животиње, него) „сликарски закон површине”, а не могу да сликају ни портрет човека с лица („ан фас”), због носа и због стопала на нози), ни слику човека с бока, због рамена.

„Закон површине” је, дакле, интелектуално (естетичко-философско идеолошко, стерилно) тумачење слике која је лишена илузије (материје, светлости и тродимензионалности), лишена сликарских илузија, које су емотивне, духовне (а не интелектуалне, кубистичке, модернистичке),

*

Сам Сава Шумановић – као и остали сликари из Колекције Павла Бељанског – представља драму српског сликарства и уметности 1920–1941.

„Патриотски сликати рат српског народа?”... али то није **импресија** (једини пут сликарства), није сликарство (уметност непосредног утиска, посматрање), него пуко **сећање!**

Сава се, у задивљавајућој борби за своје душевно здравље, по оном Вламенковом начелу **утиска и завичајности**, опредељује за **Фрушку Гору**, а у Паризу за реку Сену – у оба случаја за **импресију** (као илузију-идеју) једину ауторку слике!

Шидијанке су му настале из школе „Сезан-кубизам-Лот-плошност”, из тежње за (човеку немогућом!) хармонијом **интелекта** (знања и бездушног разума) са природом. (А човек је могућа хармонија „само са Богом”, дакле, идејом, импресијом-иконом у надареном **осећању**, док хармонију с природом има животиња).

Импресионизам је прихватљив као позив (бодлеровски, песнички позив) уметнику да се преда радости непосредног, чулног утиска (платонској идеји која је такође непосредна, чулна, Луча, дакле, није појам), те је наша „Париска школа” – не побуна, него – **школа** нашег сликарства: Сава Шумановић, Петар Добровић, Марино Тартаља, Јован Бијелић, Мило Милуновић, Зора Петровић и др., битно другачија од метафизичке, на Западу психоидеолошке, интелектуалистичке побуне!

Наиме, први пут у историји српског сликарства побеђује „париско” схватање да сликарско платно треба ослободити од „**свега несликарског**”, од свега сем **утиска** (чулне визије, идеје, иконе, Луче, једине која је) у хармонији (у **осећању**), а не знање (које, као језик, може да служи само **причи** о осећању, о утиску, о хармонији)!

*

Сава Шумановић се већ 1921, по повратку из Париза (имао је тада 23 године!), у Предговору Каталога своје самосталне изложбе, изјаснио за „неокласицизам” (а не за модернизам, робовање укусу времена), а да је тај неокласицизам могућа хармонија цртежа и боје са „природом”, само **са насликаним** призором-сижеом, дакле, хармонија коју је могуће доживети само илузорно!

Јер, једина је стварност осећања, па и сликарског, илузија!

Али је, сликајући *Шидијанке* као „нимфе или митска” бића, Шумановић тој хармонији тежио неопагански, нимфомански, у складу с идејом југословенског **неопаганизма** (анти-православља) тога времена! А зна – не да осећа, него зна – тек толико да нимфе, као и Силени, у хармонији са природом као дрво са шумом, па су *Шидијанке* сликане рационално, као (просторна) „архитектоника” слике: – колико му само знање омогућује (а не може) да их слика!

А право Радојчићево питање било је: шта је то у иконама и фрескама 13. века исто – не у Савиним ма којим сликама, него – само као и у Савиним **пределима Срема, 20 века?** Зими под снегом, као и у зеленилу лета?!

То *истио* је **надвременост осећања** хармоније, Савин **Рај Срема**, библијски чедан! Хармонија и његовог „подсвесног” (дакле, телесног) бића – смиреног душом! Здравље

хармоније човекове душе (вере и уметности), хармонија која је уметнички лековита, чедна моћ само надахнутог осећања, а не бездушни разум, моћ школе, мишљења и знања. Хармонија (мир, смиреност, подобност) је рај, здравље, срећа, какве нема у природи, него само у животу вере и уметности, у души кад је смирена и телом, хармонија човекове телесне природе и душе, задовољство човека које је – тада, у тој хармонији душе и тела (човекове природе)! – задовољство и телесно.

Шумановић то зна, а хрватске усташе су једног од наших највећих сликара понизиле па убиле, године 1942, у његовој 44-ој години живота, кад је већ успео да – уметношћу! – победи и болест, неурозу, да доживи хармонију уметничку (која је правим сликарима увек дата као дуго-вечност)!

* * *

[33/1] ПРОФ. СВЕТОЗАР РАДОЈЧИЋ, АКАДЕМИК

- ✦ рођен у Сремским Карловцима 27. маја 1909.
- ✦ син познатог професора универзитета Николе Радојчића (умрлог 1964)
- ✦ супруга му Душанка
- ✦ парох и кућни пријатељ му био прота Бора Васиљковић, из цркве Св. Марка
- ✦ икону му славску сликао Хиландарац, иначе историчар уметности, ученик Светозаров.

Професор Радојчић, члан редакције и покретач *Хиландарској зборника*, сарађивао је и у *Гласнику СПЦ* и у ревији *СПЦ, њена прошлост и садашњост*.

- ✦ Крсна слава (његова и супруге му Душанке) Св. Калистрат, 10. октобра.

- ✦ умро 20. октобра 1978.
- ✦ а о њему, поводом сахране, пише свештенички лист *Вестник*
- ✦ сахрањен 23. октобра, на Новом гробљу.

Пред Црквом св. Николе опело извршио патријарх Герман са девет свештеника и ђакона, а у присуству чланова Светог архијерејског синода, митрополита црногорско-приморског Данила и епископа Браничевског Хризостома, па Никанора, проигумана манастира Хиландар.

На крају опела говорио протојереј ставрофор професор Богословског факултета др Душан Кашић – о томе кога је изгубила СПЦ!, а на гробу проф. др Сретен Петковић, историчар уметности (о томе кога је изгубила историја уметности!) Колега проф. Петковић је написао и *Бидлиографију радова Светозара Радојчића*. САНУ, Зборник Византолошког Института LXV.

* * *

ПРИЛОЗИ објављени у *Књижевним новинама*

[34]–[42]

Година 1952.

[34] СЛОБОДА ИЗРАЗА, А НЕ ЛЕПОТА? – Савремене тенденције у уметности Француске, *Књижевне новине*, 27. април 1952.

У париској ревији *Arts* (француске „књижевне новине”, пролетњи број 1952) приказ конгреса и јавних разговора водећих француских уметника о суштини „уметничке” (а заправо естетске, интелектуалне, идеолошке!) оријентације француских (париских, па онда и наших) интелектуалаца-„модерниста”! Наглашавам „интелектуалаца”, који то,

уистину, остају чак и кад су, по професији, „уметници”, јер у **размишљању** „о уметности” не размишљамо о самој уметности, о осећању, него тек о **сећању** на уметност, о **сећању** на уметничко осећање, дакле, о **искуству**, једином могућем **предмету** мишљења,

те слобода – у мишљењу! – може, као слободно усмеравана мисао, бити окренута само **искуству** (па и искуству-сећању на осећање), а не самој уметности, доживљају, стварању, које је спонтано, а не смишљено, планирано! Дакле, „слобода израза” није уметничка, него **интелектуална!**

Интелектуализам је **слобода** („слобода израза”) својствена **интелекту**, док је **уметности**, напротив, својствена **спонтаност осећања**.

Модернисти су, дакле, интелектуалци (уметност им је као нека примена естетике – свеједно да ли ждановске или западне либералне).

Тема је изазовна и за нас, јер се – после ИБ-раскида са СССР и „естетиком” ждановизма (интелектуализма, свеједно да ли ждановског или ма којег западног интелекта-бића-душе-искуства-мишљења-слободе) – коначно поставља **питање историје**,

питање „смисао-личност-осећање-историја”

о осећању, **једином извору** историје, личности, смисла и уметности (тј. осећању историје, осећању личности, осећању смисла).

Редакција *Књижевних новина* је обавештена да је питање историјске заједнице, историјске свести и саме историје питање толико значајно, заправо – после ИБ-сукоба Југославије и совјетског блока – једино за нас значајно питање и да га не можемо срозати на чисто естетичко (идеолошко) питање „модерниста”. Значај тог питања – у Београду и Србији! – схватају, нажалост, како нам се чини, **свега две катедре на Филозофском факултету: историја уметности и историја књижевности** (углавном, руске, славистика), па зато то

– **историјско!** – питање, **бар у кругу пријатеља *Књижевних новина***, треба да буде главна и једина тема!

(Видети даље на ову тему [43])

[35] *Књижевне новине*, 27. април 1952. (у истом броју *Књижевних новина*, уз напис [34], још четири написа, о предратним, грађанским сликарима Краљевине Југославије, о нашим сликарима „Париске школе” (Народни музеј, Милан Кашанин, меценат Кнез Павла, Колекција Павла Бељанског...):*

- ✦ **Предраг-Пеђа Милосављевић:** „У ПАРКУ”, нежна и **отмена** боја као свилено ткање материје; светла хармонија, песничка као у Дучића. Склад зеленила и окера. Безгласно дивљење, култивисана суздржљивост.
- ✦ **Милан Коњовић:** „ЖИТО”: Контраст Милосављевићевом „Парку”. Интензивни контрасти, замах узбуђења, патетична вера у **моћ** боје и (сликарско-занатска) похвала њеној свемоћи.
- ✦ **Марко Челебовић:** „СЛИКАРЕВА ЖЕНА”: боје венецијанске, леваитинске; привидан мир лаганог ритма тешке сликарске материје.
- ✦ **Зора Петровић:** „БРЕМЕНИТА ЖЕНА”: средиште пажње није у личности жене, него у стању бременитости. Нема ни грације, ни патетике, ни стидљивости. Пасивна смиреност. **Натурализам** боја.

[36] **СКУЛПТУРА ПЕТРА ПАЛАВИЧНИЈА**, „Са Изложбе”, *Књижевне новине*, 11. мај 1952.

* посебно о разлици између двају предратних дворских краљевских скулптора, Мештровића и овог, Палавичинија, који је – у интимном и лирском изразу! – изнад Мештровића;

* Под заједничким називом ИЗ КОЛЕКЦИЈЕ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ, као [37] и [39], Жарко Видовић је овде другачије навео.

[37] ИЗ КОЛЕКЦИЈЕ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ (о сликама, о свакој појединачно), *Књижевне новине*, 11. мај 1952.

- ✦ Јован Бијелић, *Куљачица*
- ✦ Мило Милуновић, *Вешар са Јагранана*
- ✦ Петар Лубарда, *Цвеће и вез*

[38] ЂОРЂО ВАЗАРИ: *ЖИВОТОПИС ЂОТА*, *Књижевне новине*, 24. мај 1952.

Говорећи о лепоти и примерима успешних слика Ренесансе, Вазари (1511–1574), велики познавалац и поштоватељ уметности Ренесансе (евро-медитеранске грађанске класике), говори само о **посматрачевом** доживљају слике, о **утиску** (импресији) као појави **духовне заједнице** сликара и посматрача (уживаоца), јер сликар слика доживљавајући – сликарски доживљавајући – модел. Слику излаже са задовољством да почаст и обрадује и **посматрача** који може да доживљава само слику модела, да има само утиске (личне!) и то само о **слици** – сматра Вазари, ренесансни „критичар“ (а заправо само посматрач, уживалац), те се тиме остварује (тј. појављује, догађа) сликарско-естетичка духовна **заједница сликара и посматрача**, тј. сликарско-уметничка **култура**. (Као што се – како је то говорио професор историје уметности Светозар Радојчић – у верском доживљају света, битија и личности – само у литургији, обредном дијалогу између свештеника и верника – јавља Црква, тј. духовна заједница, звана Црква!)

Тако се Вазари – својим утисцима и доживљајем слике (а не критиком!) – битно разликује од естетичара-критичара барокног времена (16. века) и од свог колеге из 20. века, Мориса Денија (који „професионално-стручно“ одбацује Вазаријеве оцене и критерије, као „анегдоте“ о моделима и сужеима ренесансних слика и сликара).

Међутим, у доба класичног, медитеранског, врхунског сликарства, Европа није имала ни ценила естетичко-кри-

тичарски приступ слици! јер „критичар“ – тада, у Ренесанси! – говори само о истини свог **осећања**, свог **доживљаја** слике, о томе **чему се у слици диви** (као уметниковој, сликарској „истини“ о моделу и о самом сужеју)!

Уосталом, о вредности слике или скулптуре, у време европског врхунца и сјаја те уметности, одлучујући суд давала је „публика“ (јавност), тада гледаоци и поручиоци, без утицаја некаквих стручњака, естетичара, критичара (филозофа, идеолога). И сам Вазари – велики Вазари! – говори о **Ђоту** (као и о осталим уметницима) **језиком те публике**.

То је као кад бисмо данас од књижевне критике очекивали и тражили само то да нам преприча (да **уме** да преприча!) садржину романа, без стручних оцена, јер каквог смисла има да нам стручну критику романа даје критичар који није у стању ни да нас насмеје неким вицем, а камоли да сам напише причу!

Естетика, теорија уметности и критика су, наиме, позиција **идеологије**, интелектуалца, а не уметности!

[39] ИЗ КОЛЕКЦИЈЕ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ (о сликама, о свакој појединачно), *Књижевне новине*, 8. јун 1952.

Како се нама – не као критичарима, него као посматрачима! – чини да је сликар доживљавао свет и модел и да ли и како ми са сликарем **саосећамо**, слику доживљавамо.

- ✦ Стојан Аралица, *Жена у сламном шеширу* (супруга сликарева, Швеђанка госпођа Карин Аралица, службеница Југословенске Краљевске амбасаде у Стокхолму, 1939–1945. Овај портрет је њихова успомена на први заједнички боравак у Југославији, на мору.)
- ✦ Иван Табаковић, *Лимуни*
- ✦ Недељко Гвозденовић, *Појлед из айшељеа*
- ✦ Иван Радовић, *Доручак*
- ✦ Коста Хакман, *Прозор* (поглед кроз прозор)

[40] ИЗЛОЖБЕ, *Књижевне новине*, 24. јун 1952.

- ✧ ВЕРА ЧОХАЦИЋ
- ✧ ЛАЗАР ВУЈАКЛИЈА

[41] ПОВОДОМ КЊИГЕ О УМЕТНОСТИ И УМЕТНИЦИМА СРЕТЕНА СТОЈАНОВИЋА, *Књижевне новине*, 1. август 1952.

[42] ИЗЛОЖБЕ, Ликовни преглед, *Књижевне новине*, 28. септембар 1952.

- ✧ СЛОБОДАН-БАНЕ БОГОЈЕВИЋ
- ✧ МИЛОШ БАЈИЋ
- ✧ СЛОБОДАН ГАВРИЛОВИЋ

* * *

[43] ТРАДИЦИОНАЛИСТИ И МОДЕРНИСТИ, реч „ИСТОКА” и реч Запада?

*Ово је време инџереса (и зајмо – знања!),
кад људи жељни знања неће оно
што се – као тајна историје – само осећа,
а не зна сигурно шта је историја!
Зајмо историју фалсификују
полийичари, жељни знања и моћи.*

Наслов *Слобода израза, а не лејоша*, [38], поменут је, такође, у уводној речи уобичајеног састанка редакције и круга пријатеља *Књижевних новина* (негде маја 1952) да се – „после раскида са естетиком Жданова, а у време отаџбинског рата Русије, раскида и са сталјинском идеологијом” (речи Скендера Куленовића, Бранка Ћопића, а Бога ми, и Михиза) – ... да се у редакцији и у кругу пријатеља *Књижевних новина* – дакле, изван (и изван!) ЦК КПЈ! – поведу стални

разговори о новој културно-политичкој линији *Књижевних новина* (и *Борбе*, Моша Пијаде!) Нико није говорио о раскиду државних веза са СССР.

Тај, бар најужи, круг пријатеља чинили су: Моша Пијаде, иначе и сликар и најобразованији члан ЦК КПЈ, па Милован Ћилас, један од четворице владајућих у Извршном Комитету ЦК КПЈ, па Бора Дреновац, главни уредник *Књижевних новина*, а ту су и Иво Андрић, често зван и присутан у чајџиница клубу *Борбе* и *Књижевних новина*, Милан Богдановић, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Михаило Лалић, Станислав Винавер, Михиз који ће се – ваљда не свестан опасности? – усуђивати да, поред имена Мирослава Крлеже, помене и имена Драгише Васића (усташе су га тад већ убиле!), а изван Београда Мешу Селимовића као сарајевског књижевника... и неколицина „традиционалиста” – реалиста, млађих сарадника *Књижевних новина*, итд.

Иначе, тек после укидања („конзервативних” и помало „националистичких”) *Књижевних новина*, главно састајалиште – традиционалиста чак и са модерним – биће Клуб књижевника, „Француска 7”, као и у Сарајеву, на „књижевној Обали”, где ћемо Андрића, Ћопића, Куленовића, Селимовића, сликаре-борце Мујезиновића и Димитријевића, па и сликарку госпођу Мицу Тодоровић, логораш-лекара др Неду Зеца, виђати ми Сарајлије чешће него Београђани у „Француској 7”.

Све су то били саговорници („клубско-кафански”, тј. балкански, као у *Травничкој хроници*, разговори најбогатији могући!) о тзв. новом систему вредности – после ИБ-резолюције, о смислу историје, светске, европске, балканске и националне!, о новом односу према „Истоку и Западу”, најзад, о друштвено-историјској улози уметности (дакле, лепоте и културе као историјске свести!), као смисла (осећања смисла, а не неког филозофског „система”) социјалистичког друштва и југословенске антифашистичке револуције, јер

не лепота, или нека естетска теорија о њој, него **осећање** лепоте! – о томе **осећању** је реч.

Лепота није биће, него је могућа и присутна само у човековом **осећању** лепоте (ту не помажу никакви симпозионско-филозофски реферати и дискусије, него опуштени разговори, „уз кафу, као у нас у Босни“).

Причају наши (наши, као и њихови западни!) модернисти о слободи, јер не знају шта би рекли о **историји** и о свему што су доживели уметници и људске душе жељне охрабрења, вере и увида у **смисао**.

Тај увид није никаква „слобода“ (мишљења, истраживања, филозофија историје, ЛМ, П, 61–162), него само **осећање** увида! А шта је то осећање?

Шта то естетика може знати о томе, о књижевности? Може роман, драма, филм, али филозофија и наука не могу – као ни о **књижевности**, која се – и у писцу, и у читаоцу – јавља само као **осећање књижевности** (књижевне вредности), **приповести, историје!** Тако је и естетика могућа само као (сећање на) **осећање** уметности, па је „о осећању“ могуће мислити тек кад се пред мишљењем-слободом-разумом, као (једини могући) предмет мишљења, појави искуство, **сећање** на осећање лепоте.

Слобода нема спонтану моћ (енергију, дух) **осећања**, јер **слобода је моћ одлуке!** Те зато – слобода може да буде и сатанска **гордост**, тј. у **страст** изокренута, преображена слобода, тј. **илузија** слободе, јер **осећање** слободе није слобода него искушење, **осећање** које може да прерасте у прагрех, тј. **страст** сатанског, **црног** осећања слободе као „божанске“ свемоћи – о којој говори (њоме се хвали) Сатана, у четвртом певању ЛМ 4, 41–210.

А то је **страст**: мисао могућа само (а овде о искуству, **искуству** слободе), мисао-страст која је слободу преобразила у искушење!

(„**Отче наш... не воведи нас**” – слободом! – „во искушенија, но избави нас от лукаваго”, от искушенија-илузије-осећања стваралачке божанске свемоћи.)

Модернисти – (и то баш као фројдисти, јунговци итд.) „верујући” у научност теоријске психотерапије и психијатрије Фројда, Јунга, Адлера итд. – ипак приписују ту стваралачку моћ и самој **слободи** и **Фаусту** (кога „**надахњује**” тј. **трује Мефисто**).

*

Лепота је моћ коју нема биће у стању-хипостази-души слободе-разума, искуства, него биће само у стању-хипостази **духа-осећања-трансценденције-спонтаности, чуда**). Па (поводом ове модернистичке дилеме „лепота-слобода”), **лепота** је – посебно као историја и **хармонија** – **човекове природе са природом, не само коју је Бог створио, него и са природом самог Бога!**

*

Лепота (могућа само у надареном **осећању лепоте**) – највиша је вредност и смисао културе **Евро-Медитерана** (којем је Француска, колико је могла, бар тежила да остане верна),

док је – уместо евро-медитеранске **хармоније!** – **евро-западна „слобода израза”** (тј. либерална произвољност!) највиша вредност и смисао **Евро-Запада**,

вредност која је зато ослонац налазила – не у уметности, него – у Америци и у научно-техничкој моћи!

Овде је (у „**Не лепота, него слобода израза**”) реч о томе да интелектуалци Запада (римокатолички и протестантски, као и универзитетско-академски либерали изван сваке, па и јеретичке, празне црквености, чак и западне) настављају да – бар естетички, метафизички, политичко-идеолошки! – са јереси *Filioque*, да – бар у уметности (тј. естетици), као „**модернисти**”, чак усред Београда, верујем

и Москве) – настављају Хладни рат против Православља и данас кад више не могу да се позову чак ни на саму јерес *Filioque!*

*

„Не Лепота, него слобода изрази” је коначна – и у Паризу и Француској коначна! – победа Запада (Евро-Запада, Евро-Америке) над Евро-Медитераном који – у својим делима, посебно у *Револуцирани човек* – брани Медитеранац Албер Ками!

Цивилизација Запада (Евро-Запада, данас НАТО-цивилизација), лишена смисла (осећања смисла) – како је то констатовано Албер Ками – лишена је „свог” система вредности! Лишена душе, културе без које цивилизација умире, нестаје!

Тај систем био је – током западне историје цивилизације – проглашаван у три речи: „братство – једнакост („правда”, једнакост пред законом) – слобода”. Међутим, слобода – у људском бићу! – није тек вредност или смисао (телос, није тек трансценденција, превазилажење бића људског живота), него стварност самог људског бића (таквог какво јест) од самог почетка:

основна особина људског бића, његова – ничим условљена! – способност да користи своје искуство за мисао, реч и акцију!

(али „не за дух, уметност и веру”, говори Исток! јер Исток види ту границу – на коју подсећају и симпатички и моторни нерви!)

Запад не види ту границу слободе (немоћ да изазове осећање, јер је и сама могућа и дата само осећањем, као осећање слободе!), па Запад њој, слободи, приписује моћ коју има – али не спонтану, него Богом дану – осећањем, поетски, заветно – и литургијски дану моћ, само литургијско осећање братства и једнакости (осећање лишено сваке сује-

те и гордости слободе!). Ако то говори не само Достојевски и (заветна, традиционална!) руска и српска књижевност, него и Православље,

братство, једнакост и слобода – (слобода не као нагон, органски дат, него) – као дарови духа, уметност осећања слободе, јер човек нема моћи да слободно – без Бога, својом одлуком – ствара и осећања, једину творачку силу (три постулата, Бог, бесмртна душа и слобода као осећање слободе) у својој души коју, због тога Кант сматра надсветовном, нетелесном силом, бесмртном,

док је сама слобода сатанско искушење како то каже молитва литургијска Господња, *Оче наш*, а и велики наш песник Његош је – у четвртој певању ЛМ 4, 41–210 – приказао слободу – ако то није осећање слободе! – приказао и као могући метафизички сатански прагрех гордости.

*

Тако је – за традиционалисте, заветне људе „Истока” – тајна, света тајна, свака људска заједница: као тајна (надареног, Богом даног, литургијског) осећања историје и осећања заједнице историјске, као и осећања лепоте, и то тајна осећања заједнице историјске – не као слобода, којом човек и греша слободно (кад његова мисао-разум слободно, али без осећања, својом вољом и снагом, дакле, свесно, а не тајно осећањем!)

За „модернисте” (Запад!) историја и лепота нису тајна, него – само „хуманистички” подвиг, „праксис”, револуционарни научно-филозофски подвиг, напредак, а будућност знања (револуционарна свест, „праксис”) мења историју, време, садашњост (чак и прошлост!), јер „модернисти” нису следбеници осећања и саосећања, него слободе (у коју спада и рачун, интерес, сопствено искуство, предмет мишљења о уметности).

*

- ✦ Зашто подела историје?
- ✦ Зато што се **историја**... – живот и опстанак историјске заједнице (питање у нас нарочито актуелно а прећуткивано од ИБ 1948), као и питање свести (нарочито српске националне; историјска свест личности у заједници!) – ... јавља искључиво као **осећање** историје, али какво **осећање**?

Због тога се и **свест** историјска (свест као феномен **осећања** присутности) јавља најјасније и најдубље – у истински **уметничким делима** великих уметника!

те је и само **тумачење историје** (неке заједнице), од времена Илијаде и Одисеје, од времена песника-пророка Библије нераздвојно од историје (=приче-приповести-драме-поеме), од великих – заиста од историјских – дела уметности!

У томе је значајна и разумљива само **подела међу уметницима**, тј. на оне који **уметност** (осећањем!) доживљавају као **истину** и **схватање историје** и оне који је схватају као **филозофију-метафизику** (не схватајући при томе **ни историју ни тајну човека**, „тајну највећу” управо као човеково осећање, него као **филозофију**, мисао уметности, пуку идеологију).

*

Непрекидност једне заједнице као **историјске** (непрекидне повезаности изумирућих генерација) могућа је – не у реалности смртних, па ни у филозофији и науци, него – само у **осећању**, и **то у осећању уметничком, верском моралном**, које узастопне генерације смртних спаја у заједницу могућу само као **историја** (тј. прича, повест, тајна Бога Сведржитеља, Духа Светог у свакој од узастопних генерација историјске заједнице).

У самој слободи **мисли и науке** (без осећања, историјске свести заједнице) човек само уображава да – некаквом филозофијом (**мишљу историје**) – тумачи историју!

Тада и тако академик-песник **модернист** не тражи у поезији **историју**, него „**Врати ми моје крпице**”,

а **традиционалист**, аутентичан песник историјске свести (осећања), приповедач **Јеретичке њриче** одговара **модернисти**:

„а ти види како нама хрватски **'VLAК без возног реда'** – тј. без српског закона, противзаконито, против читаве наше историје – **силом сели Србе и отима** нам Крајину”!

То је била садржина диалога модерниста и традиционалиста кад је скоро целокупна српска интелигенција била подељена (а добар део ње и уплашен) у **несхватању историје**. Кад је била лишена **осећања историје**, дакле и **свести историјске**

(јер свест је... – „**Рече ми један човјек**”, а, Бога ми, и једна **Петрија**, венцем вере, историјске свести „**овенчана Петрија**” – ...свест је феномен **осећања**, осећања смисла и животне храбрости, а не идеологије, метафизике, науке и пуког мишљења).

*

Може се, међутим, рећи да је (у годинама рата, 1941–1945) **историјска свест**, једина могућа жива и непоколебива **вера руских традиционалиста** (заветника!),

- ✦ **вера** – не у оружје, технику, науку и армију, него – у **историјску тајну људске личности** (једнако женске, као Зоја Козмодемјанскаја, као и мушке, једнако дечије као и зреле и старачке),
- ✦ **вера** настала већ после прве победе под Москвом 1941, а поготово 1943, после Стаљинграда и опсаде Лењинграда,
- ✦ **вера** настала (не политички, него) **спонтано-историјски**, као **осећање**, у рату и ратом који је – у одбрани Русије!

Рат је (без икакве званичне одлуке Стаљина, Партије, генерал-штаба!) спонтано преображен:

из (саме собом неуспеле и немогуће „црвено-армејске“) одбране тзв. домовине светског пролетаријата у моћни, свети „отаџбински, заветни рат (отечествена воина) за свету Русију“!

Одјек тога руског историјско-духовног преображаја деловао је и на неке наше партизанске писце и песнике (Ђопић, Куленовић, Селимовић, Лалић, Витез, итд.), па и тзв. четничке (из легалне уставне и краљевске војске која није водила рат за револуционарну власт, него за одбрану отаџбине и народа),

а довољно ће бити да логораше, мучене затворенике и њихово умирање овде само поменемо.

Тако је – за Русе, Јевреје и нас! – бесмислено било тражење („културе, тајне личности, историје, смисла и система вредности цивилизације, ратне, па и послератне), тражење у париском модернистичком позиву „Не лепота, него слобода израза!“

Али је тај непредвиђени (непредвидиви!) преображај рата (из идеолошко-политичког у рат отечествени),

и та историјска подела и у Тито-НАТО-Југославији, одмах после одласка руске Армије из Београда и Србије, снижена у поделу ратно-политичку: на „источњаке и западњаке“, јер је – већ одлуком западних савезника (1944. године атомски моћних, а на свашта спремних) – требало што пре склонити јединице „Црвене“ Армије (а заправо руску отечествену војску) из Србије. А зашто?

Зато што је народ ослобођеног (још не тито-реокупирани) Београда и Србије већ јасно наслутио овај значајни – не организациони, рационални, него – лични преображај! тајни, духовни (Силом духа!), у души (душевни) у сваком од појединаца Црвене Армије, па и команданата, преображај којем се ни Стаљин није противио, јер је и ње-

га само тај руски духовни преображај и могао спасити и спасио га је од немачког заробљавања!

(Тај преображај модерна историографија – западна филозофија историје чак и у нас Срба – не сматра вредним „научно-историјске“, метафизичке пажње!

Тај преображај – који је захватио и логораше, па већ и емигранте српске, и кругове око Лондонске владе, и књижевнике какав је био покојни Бранко Ђопић, и остатак Југословенске војске у отаџбини – ипак није понео српске партизане и њиховог команданта, чије се властољубље (империјално-револуционарско и завереничко) – још од Техерана и АВНОЈ-а – ослањало на другачију и другу силу: силу западних његових – али не и српских! – савезника!)

*

Ту (такође историјску, али српско-историјску) чињеницу – да је српски народ не само приметио, него и доживео преображај Црвене Армије у руску – користили су или могли да истински користе и аутори текста Резолуције ИБ, 1948.

На Видовдан 1948. (баш на „српски“ Видовдан!) објављена је – не против КП Југославије (као целине, јер и у њој су већина Срби!), него – против ЦК КП Југославије – резолуција ИБ, Информационог бироа комунистичких партија (Европе и света), а посебно против „катастрофалне“ (антинационалне, антијугословенске, посебно анти-српске) политике коју – уз помоћ и финансије Америке и Енглеске – диктира водећа четворка у КПЈ, Тито–Кардељ–Ђилас–Ранковић,

и то у Хладном рату који се – већ од 20. октобра 1944! од тзв. ослобођења Београда!) – у првом реду против Срба, српске историје и Србије – води на Балкану

- ✦ између Запада (Америка, Енглеска, земље будућег, па донекле већ и присутног НАТО-пакта)
- ✦ и Истока (СССР, социјалистичке земље и западно-европских компартија).

*

Та водећа „дахијска Четворка” ЦК КП Југославије (Тито–Кардељ–Ђилас–Ранковић) приказана је, у ИБ-резолуцији 1948. – као **балкански штаб Хладног рата**,

тј. названа је (описана) тако и у Резолуцији ИБ: „**четири дахије**” („Аганлија и Кчук-Алија, Мула Јусуф и Фочић Мехмед-ага”) против којих је (у Филипа Вишњића *Почетак дуне ѝроштив дахија*) подигнут Карађорђево *Устџанак на дахије!*

па је и УДБ-а (НАТО-титовска Управа државне безбедности, тајна партијско-политичка полиција) у ИБ-резолуцији названа **јаничарима**,

јер је та УДБ-а заиста и била само **војно-полицијски орган револуционарно-државног терора**, а као јаничарска,

наравно, **терора над Србима**, колико је год то НАТО-Титу било потребно за брисање и фалсификовање српске историје Југославије,

а посебно над онима који се усуђују да **Други светски рат на Балкану** приказују и тумаче – као наци-ушашки, хрватско-немачки – геноцидни **рат НДХ против Срба и Православља**

(што је тај рат – поред геноцида Јевреја и „Цигана” – заиста и био, откривајући тиме не само – пролазну – политичку идеологију наци-фашизма, него **историјско-крсташку**, тј. владајућу **националну идеју Хрвата!**)

*

А центар ИБ-а (не директивног, него) само „**Информационог бироа комунистичких партија**” био је 1948 – не у Москви, него – у Београду!

У Београду је – на више језика (француски, руски, шпански, енглески итд., па и на српском) – штампан у штампарији *Борбе* и орган ИБ-а, новине *За мир и демократију*, у којима је, и тада на више светских језика, 28. јуна 1948, објављена и **Резолуција ИБ**, а дељена грађанима бесплатно, по београдским улицама и на Калемегдану! Па је свет – на Видовдан 1948! – ишао улицом отворених новина (и *Борбе* и *Полишике!*) и читао!

Какав је то страх био за Тита и „дахије” – схватићете колико год имате искуства о страху!

А по Хладном НАТО-ратничком (антисрпском!) ставу Запада, тај нови центар – ИБ-центар, не у Москви, него у Београду – био је „**обновљена Коминтерна**”, која је, иначе „ради јачања антифашистичког фронта и савеза Русије и Запада”, укинута 1943, али – по мишљењу и уверењу „Истока”, Русије, па и Срба у лондонској емигрантској влади, као и у покрету пуковника-генерала-министра Драже Михајловића – то укидање Коминтерне је било „**први јавни знак, и то у рату, знак националног буђења Русије**”, **националне морално-историјске свести Русије**, па је и **сам ИБ** против Тита и КПЈ – што је Тита и НАТО-Запад нарочито узнемиравало! – био тај знак **националног буђења Русије!**

(Против тога буђења био је и Бугарин Димитров, иначе уз Тита, и Украјинац Хрушчов, који ће, после Стаљинове смрти – изазивајући и искушавајући обновљени руски патриотизам! – профашистичкој и католиченој Украјини припојити **руски Крим и Донбас**, и тако их преименовати у источне делове Украјине, што је тај део „СР Украјине” и био, све до 2014, кад се – национално препорођени – Крим и Донбас, Донски басен, Донски козаци! враћају Русији!).

*

Дакле, да се – у тој хладно-ратовској НАТО-атмосфери зачетој као одговор на руско ослобађање Београда (и

од Немаца и од НАТО-окупације Београда) – да се врати-мо европском (евро-западном) процесу **модерног разди-јања српске историјске свести**, историјски значајној, али историјски несхваћеној културној подели Београда, Срба и Србије

- ✦ на „реалисте” (традиционалисте, са „јеретичким” Бранком Ћопићем, против соц-реализма као и против модернизма)
- ✦ и „модернисте” (прозападњаке)!

* * *

Напис [34] *Слобода израза, а не лејоџа* (у клубу Борбе и Књижевних новина кратко „продискутован”) примила је и објавила редакција *Књижевних новина*:

зато што су за ту – тада европску и светско-историјску поратну тему – поделе на

- ✦ „традиционализам-лепота-хармонија”, с једне стране, и,
- ✦ с друге стране, „модернизам-слобода израза-индивидуална моћ” (па и тзв. индивидуација)

биле присутне у свакодневним разговорима на **факултетским семинарима** (не филозофије! него књижевности, језика, уметности, историје, психологије, проф. Баја Бајић).

(Занимљиво је да се о надреализму, модернизму – о „уметничкој” и тобоже религиозној „индивидуацији”, о Фројд-Јунг-Адлер намери да оцењују „подсвест” и садржинске мотиве уметности и естетике –

много дубље и садржајније – критички – мислило, говорило на семинарима из историје, естетике и теорије уметности и књижевности, него у психијатрији и психотерапији било којег Медицинског факултета у свету!

јер је несумњиво (као и Русији, у национално-ратној обнови и препороду!) био интерес и књижевни покрет

да се – при напуштању тзв. ждановизма, „социјалистичког реализма” – не наседне на модерно-метафизичку-надреалистичку или чак егзистенцијалистичку идеологију „фројд-јунговског, модернистичког тумачења вере и уметности!), дакле,

да идеологија соцреализма-маркс-ждановизма не нађе замену у другој врсти диктата, у техници тзв. **модернизма** (техно-модернизам и естетика, могућа једино као рационална, метафизичка спекулација „идејног рата Запада против Истока”), него

вера, тежња и жеља традиционалиста: „песма нас је одржала, њојзи хвала”, песма, а не теорија-идеологија

говорили су често (и пред Андрићем) и Скендер и Бранчило Крајишник (Ћопић) у клуб-чајници штампарии *Борбе и Књижевних новина*,

јер је жива аутентична историјска свест морално-историјске заједнице увек била израз осећања – поезије, уметности, вере.

Став редакције *Књижевних новина* био је – „по националном питању” и тадањој терминологији – „традиционалистички”, тј. конзервативан, „крајишки српски став”, а био је супротан најављено-модерном „европском” – и партијском! – ставу ревије *Сведочансџва* надреалистичко-модернистичких (анационалних, прозападних, антиисторијских!) литерарних новина, тада најављиваног органа „Друге Србије” (Марко Ристић, Александар Вучо, Ото Бихаљи-Мерин, Васко Попа, Оскар Давичо и његови штићеници и „кумови” – сви уз **Крлежине** ставове из **предратног** тзв. Сукоба на левици). Све ће се то изменити кад престану да излазе и *Књижевне новине* и *Сведочансџва*, обе редакције, ауторитетом (тада још великим ауторитетом) Милована Ђиласа, а уместо њих почне да се појављује јединствена, непредвиђена („Ђиласова”) *Нова мисао*.

*

Ћиласово спајање двеју редакција – једне модерне, друге конзервативне (анти-партијски конзервативне!) – ипак је доживљено бар као **укидање традиционалистичких Књижевних новина**, те су зато „књижевни Крајишници” (Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Моша Пијаде, Михиз, па и дискретни Андрић, Станислав Винавер, чест гост у клубу редакције) били – не против саме Ћиласове *Нове мисли*, него против спајања „Крајишника” (пријатеља редакције *Књижевних новина*) с модернистима, анационалним београдским „крлежијанцима”, „Европљанима” који су „сити балканске историје”.

Разлаз је био јавно скриван, али дубљи од политичког („за или против демократије”) – био је око питања НДХ, ратне историје, морала и нације:

- ✧ докле ће Крајина бити у саставу Хрватске, бивше НДХ?!
- ✧ докле ће Партија (тј. Тито) диктирати ћутање о Крајини, о Косову, о Великој Хрватској, о Јасеновцу и логорима, а онда
- ✧ и о пљачки и партијском располагању приватном имовином грађана,
- ✧ о привилегијама „Дедиња”, Белог Двора, владајуће екипе (евро-комуниста „нове класе” комуниста)?!

За анационалне, „грађанске” („буржоаско”-европске, прозападне модернисте, крлежијанске надреалисте, „ајс-кафе песнике”, како ће их назвати млади Бећковић) значајна је чињеница да је уз њих (тј. да их „од традиционалиста” штити) сам Милован Ћилас, један од моћне (и „недодирљиве”?) четворке „дахија”.

* * *

Крајина – (не тзв. револуционарна анти-четничка Србија, како ће доказивати Ћосић, модернистички штићеник,

него) – **Крајина** српска, Ћопићева, Скендерова и чика Мошина, Михизова, Винаверова, српска и јеврејска,

била је **једини центар, и основна снага устанка!** Не нека „антифашистичка” снага, него **српска и југословенска снага одбране Срба од НДХ**, највећег зла Другог светског рата!

Ту Крајину је, у корист НДХ, издала **Партија!** Не СКОЈ-евци, ни првоборци **Крајине** који ће – као русофили! – заглавити и „Голи оток”! **Него револуционари првоборци Партије!**

Зачетак такве – морално и надвремено, вечно аутентичне историје! – био је у Ћопићевој – **крајишничкој!** – *Јеретичкој ѝричи*,

(па је и Ћиласова демократска *Анаџомија једној морала* у новооснованој ревији *Нова мисао* важна само као наставак Ћопићеве **крајишничке** приче!)

Разлаз партизана – после 1948! – с модернистима био је само знак разлаза с Титом! а био је тако дубок, да никаквом полемиком – па ни у (Ћиласовски гледано) корист „западне демократије” (и модерниста)! – разлаз партизана не би ни у Србији могао бити решен!

Те полемике су се бојали у Хрватској! ... Реч, дакле, није о демократији, него **о Крајини!**

(Данас се још увек говори о тзв. сукобу Моша–Ћилас! Да, **али је сукоб био због Крајине**

која је за Мошу... за „Винаверово, Чика Мошино – **јеврејско, заветно**, истовремено и српско – морално осећање историје”, осећање Ћопићево, Скендерово, Андрићево, Вишњићево, Његошево

била – не режимско-политички, него морално-историјски – једини опасно нерешен проблем Југославије, проблем **национални!**

а не сама демократија која је за Ћиласа била одлучујуће питање, важније од сваке историје, питање демократије

према којем је свако друго питање – па и национално питање Крајине – неважно и застарело!)

*

У томе је и равнодушност Мошина – не морална, него морално-историјска – према политичкој судбини Ђиласа кад се о томе – о Ђиласовој демократији! – буде одлучивало на пленуму ЦК КП Југославије. Зато је Чика Моша сматрао да је **политичка** судбина Ђиласова (избачен из ЦК КП) историјски неважна, јер је истински **историјско** питање **Крајине** далеко важније – а о њему не сме ни да се говори!

Тај Чика Мошин став био је за Тита драма важнија и тежа од сукоба са Ђиласом, драма коју је Тито прекинуо – мајсторски режираним **хапшењем Ђиласа**, јер би даљи ток расправе о Ђиласу довео до питања **Крајине** и до питања **Моше Пијаде, Јевреј-Србина**, најстаријег, најугледнијег (јединог угледног) и најобразованијег члана КПЈ!

Дакле, питања Ђиласа и демократије решава се врло лако, али питање Моше и српске Крајине (са којом би република БиХ била српскија од Србије!) морало је да се решава другачије: **југословенски**, као хрватски **VLAK**, али без „возног реда” (без саветовања: ни са Србима, ни са Мошом!)

*

Чика Моша ће бити убијен 1956, у Паризу: сутрадан по доласку из Југославије у Париз – нађен је мртав у **амбасади Југославије! Сутрадан!**

А Моша је ишао у Париз, у једину земљу западну која је још имала деголистичко разумевање за НАТО-обесправљеност Срба!

*

У исто време кад и [27] (о Караматијевићу) написао сам и приказ слика Моше Пијаде, уз разговор с њим о сликарству, а посебно о његовом сликарству. Разговарали смо у његовој, скромној занатлијско-сељачкој кући „приземљуши”, у једној од уских периферијских улица које од Топчидераске звезде воде ка Кошутњаку. Кафу нам је „пекла” његова супруга Лепа Нешић Пијаде, иначе запослена у редакцији *Културе*, где сам и ја био запослен као преводац (кад ме је Чика Моша спасио од казне коју ми је директор одредио због превода Марксовог писма о Париској Комуни!).*

С написом – о његовом сликарству – сложио се, али (да ли баш он) није допустио да се објави, изјавивши: „Доста више о нама!”

А ко му све спада у то „нама”? Ко су ти „нама” није никад рекао, али је јасно да спада у оне „нама” о којима није допуштен никакав јасан став, увид или истина, па је јасно да себе не рачуна у то „нама”! И то нам је (или, и то ми је) била и остала тајна све до његове смрти! (у Паризу, у амбасади Југославије!)

Истог дана кад је допутовао, састао се с нама, Србима француским стипендистима у Клубу „француско-југословенско” (заправо француско-српског, деголистичког) пријатељства, и позвао нас на конференцију коју ће „сутра” (на дан смрти!) „имати са француским новинарима”!

Тога дана нам је (или ми је) постало јасно да је у тим „нама”, тј. у ЦК КП Југославије – и **КП Србије!** – Јеврејин чика Моша био једини човек историјске свести, **једини Србин!**

Касније ће ми у Сарајеву пријатељи Јевреји навести удбашку антисемитску стихо-творевину („Нико нема што

* Видовић о овоме пише и у [5].

Србин имаде – друга Тита и Мошу Пијаде”) упућену баш Крајишницима који су веровали само Чика Моши. Њему су ови „стихови” били познати, само му је било нејасно ко је та стихотворенија убацио и међу Србе у Београду!

* * *

ПРИЛОЗИ за *Ревивију ликовних уметности*

[44]–[49] ОД ИЗЛОЖБЕ ДО ИЗЛОЖБЕ:
НОВЕМБАРСКА ИЗЛОЖБА СЛИКА

приказ седам изложби у гласнику
Ревивија ликовних уметности, Београд, 11. децембар 1952.

[44] ЦРТЕЖИ ЛЕОНАРДА ДА ВИНЧИЈА (УНЕСКО-репродукције) Цртежи дубоке сете, мудре помирености и насмешене благодати уздижу се у надземаљске сфере којима је **ренесансни** човек окренут – не поданичком религијом (романске, империјалне, крсташке, клерикалне) Цркве, него – идејом, својом личношћу **уметности**, па зато, у Ренесанси (медитеранска) чежња хармонији не указује на Леонардову (римокатоличку) **веру**, већ – као и у Византији – на идеју-Лучу, на осећање као појаву личности. Не знам да ли је та ренесансна утеха **уметности** неко хуманистичко колебање у вери, или је то **свест и саме вере као уметности** („и вера је уметност”, а не идеологија или чак теологија), како то показује и Рафаелова слика* у којој Аристотел указује (не на римокатоличку метафизику, тобожњу веру, него) на земни дух, а на Небески (не Христос, него) философ-пророк **Платон и пре Христа**, а његова идеја-Луча (у Грка) и пре Духа Светог (а у Латина ни после Христа!)

* Ајтинска школа

[45] СЛИКЕ АНТОНА АБРАМОВИЋА

* из импресионистичке школе Миловановића, а излагао и пре рата, још од 1935. године

[46] ИЗЛОЖБА СЛИКА СВЕТОЛИКА ЛУКИЋА

* колоризам ентеријера, а од 1938. до 1940. пејзажи, Париска школа, под утиском Утрилових слика

[47] СЛИКАР ЈОЗО ЈАНДА

[48] ВАЈАР ЈОВАН СОЛДАТОВИЋ

По изласку из Академије ликовних уметности, 1948, наставља у Мајсторској радионици Томе Росандића. Али, овде одступа од ранијег скулпторског волумена (у глини) и предаје се – у скулптури! – доминацији **линије!** Надати се да је то привремено естетизирање, у складу са Малом, тек отвореном галеријом Графичког колектива (Драгослава Стојановића-Сипа, новосадског комшије и гимназијског друга Јове Солдатовића)

[49] ИЗЛОЖБА СЛИКА ЗОРЕ ПОПОВИЋ

Од 1923. до данас (1952) њено сликарство пролази кроз утицаје импресионизма, постимпресионизма, Бонар-ентеријера, Лота: уобичајена преданост наших сликара Париској школи.

* * *

[49/1] РЕВИЈА – смисао ликовних критика, личност

После укидања *Књижевних новина*, у редакцији *Борбе* покренута је *Ревивија* у којој је главна улога у јавном животу уметности (у новој културној политици Партије тито-комунизма) додељена, опет, **ликовној уметности:**

она има да Западу буде доказ „слободе стварања” у СФРЈ! чак и доказ подршке власти **модернизму** (слободи коју сликар има не само за израз, него и слободи од осећања! и од уметности!). Са становишта тога новог комунизма,

тито-комунизма, нема никаквог значаја да ли је ликовни уметник члан Партије или не (што је, опет, доказ посебних слобода које, међу уметницима, треба да уживају „ликовњаци”, а књижевници само ако су модернисти, тј. писци римованих, стихованих, наративних или романсираних идеологија, а таквих је било и у славу Тита, „Марка” и УДБ-е).

То „лукавство ума” – **против свести историјске!** – још од предратног „Сукоба на левици”, посебне склоности према модернизму исказао је Крлежа и на Љубљанском конгресу књижевника 1952, исказао као „слободу стварања” (модернизам) – против „опасне, непријатељске” (**морално-историјске, контра-револуционарне историјске!**) свести.

Партијска борба против – аутентичне, духовне – **историјске свести**, наравно, не важи за оне који (као Ђопић, убрзо затим Ђилас, да и не говоримо о Тихом уму, Андрићу) не одвајају историју и уметност од истине дитија!

Модернизам је, ипак, само теорија, естетика, тј. идеологија (политизована филозофија), те њега, пуку „савременост”, ликовна уметност подноси веома лако, јер је и „Партија” (тј. безличност Титових безличних поклоника) за модернизам (као европску, западну, па чак и НАТО-оријентацију) – одлучила да подржи ликовњаке, а стегне **књижевнике** (сем ако и они нису модернисти, анти-историчари)! Уосталом, стегла би и ликовњаке ако би они сликали као „реалист” **Мића Поповић**. (Сетите се какав су „скандал” биле слике Миће Поповића, мада у време кад је „Партија” била већ национално-удбовски и војно подељена, па зато без моћи да Мићу и задаве!).

*

Петрић је, у *Ревиви*, схватио да је и модерна (ликовна) уметност немоћна пред улогом филма, једине „синтезе и прелаза уметности” у – историјску свест!

Даљи рад на тзв. ликовној критици био је, стога, рад на јединој новинско-часописној рубрици *Ревивије* ликовних уметности и филма, која није била ни под каквом идеолошко-политичком контролом, па су изложбене галерије и сликарски атељеи – у време кад још није било прислушних апарата! – били као неки логори: једина места (толико жељених, а опасних и слободних!) разговора, који се прекидају само кад се међу гледаоцима појави неко непознат. Тако су се догађали и разговори кад се у **слици** суочимо – не са пуким академизмом слике, са занатом, са естетиком, „сликарским правцем” који у слици препознајемо, него – са **личношћу** сликара, кад је у слици сликарство присутно као сликарева **личност!**

Слика је тада израз сликарског **осећања** света, у слици је сликарево биће живо осећањем **смисла**, у **трансценденцији**, биће изразиво само сликарским језиком! Његов духовни лик је присутан (поздравља нас чак и у пејзажу који је насликао, а камоли у аутопортрету)!

Личност је значајна и присутна (а ми ње свесни) тек у **разумевању тајне осећања** (трансценденције, осећања **смисла, историје**, уметности) – све у **тајни осећања!**

А зашто не у искуству и психоанализи, психијатрији, филозофији, метафизици, науци, знању?

Тако се, педесетих година Двдесетог века стекао утисак да су баш међу **сликарима** па и међу „филмацијама” (као у старијој епохи у манастиру, међу иконописцима) водећи, најсмелији и најмудрији људи Србије и Београда (касније и Сарајева) једини – и то сами сликари! – који „нас” (Југославију) уз то (на задовољство режима!) „представљају и на Западу (у свету) као земљу слободе стварања”: опште слободе, свих, а не само сликара!

Годинама касније смо сазнали да је ту исту улогу – државног режима „**слободе израза**”, гласност! – и у Русији

имало сликарство, па није чудо што се као весник руског јавног (а слободног) препорода појавило сликарство, па Тарковски са филмом *Рубљов!*

А ти – спасоносни и плодни! а необјављени – разговори и диалози баш нису били неке стручне „ликовне критике“, јер су такве критике (о „сликарским правцима“), напротив, биле досадне и наметљиве теме, препуштене естетици и новинским рубрикама и часописима (као и данас! после 2000. године).

Ти спонтани интимни разговори, диалози – баш о теоријски необјашњивим утисцима које гледаоцу намеће изложена слика! или дело на којем уметник у атељеу тек ради!

Из таквих дијалога и разговора (па и полемика) пре педесет-шездесет година! – не са академицима и професорима, него са обичним, блиским, а радозналим гледаоцима, пријатељима, посетиоцима – стекао сам и ја неке погледе које данас оцењујете као „нове, дубоке, оригиналне“ (или већ не знам како!).

Данас можемо да их стичемо као на оним изложбама: само после литургије, у разговорима, у конкретној литургијско-парохијској заједници верника, кад нам се – и без учешћа учених теолога-„академика“! – открива чињеница да истинска вера није ништа друго до, баш оно, у нама потиснуто сећање

– а то је сећање које може да „васкрсне“ (да се уздигне) у осећање вере тј. у веру која је могућа само као историјска свест!

у жив завет, живо предање.

Тајна осећања – трансценденција, аутентична вера, сама света тајна Васкрсења – ниче из завета, историјске свести, а не из неке учене теологије или из академизма научне и универзитетске филозофије историје!

(Сетио сам се једне давне приче сликара Стојана Аралице о својим пејзажима-пределима: да су и Леонардови пејзажи

дивни зато што их је сликао сећајући се драге личности са којом је био кад је први пут гледао тај (сад насликани) предео, па је слика дивна, јер га је тај предео подсећао (и оживљавао сећање, преображавао сећање у осећање) на тај сусрет који – као тајна Васкрсења те личности! – оживљава тај пејзаж-предео!

Жиџија светиих – па и наши календари, календарићи, чак и календарска рубрика у новинама – препуни су имена личности које својим ликом треба да нас подсећају на тајну Васкрсења!

То су – бар из наше национално-црквене историје, из наших *Жиџија светиих* – личности које су, својом моралном величином и својим хришћанским подвигом, вредне помена, јер оне и у нама васкрсавају!, оживљавају осећање смисла, саму тајну Васкрсења!

* * *

[50] РАЗГОВОРИ О СЛИКАРСТВУ

ОМЛАДИНА

I–XII. фељтон од дванаест написа
август, септембар и октобар 1952. године

* о посебности сликарске уметности, условљене посебношћу сликарског језика, тако да сликарски језик служи машти сликарског осећања

За идеју-лучу (за тај маштовни преображај) нашег искуства, представе о моделу или теми-предмету слике човек није слободан, јер нема моћи да одлучује када ће се и како тај преображај искуства догодити,

па се онда спонтано појави и само осећање које је могуће само као одговор душе на појаву илузије-идеје-луче, на тај (даровани) преображај искуства и погледа.

Тај одговор **осећањем** (одговор на идеју, на преображено искуство-представу) јесте сликарски доживљај света, **сликарско осећање** света (модела, теме, предмета) а то осећање је и могуће само као **одговор** на (неочекивану, несхватљиву) **тајну** изазова, **идеје-луче**.

По томе осећању човек и јест **тајна** (ЛИМ, П, 131–140), па је **тада, тек тада**, слика (одговор, настанак слике) условљена и знањем закона језика – **посебног за сваку уметност!**

Дакле, **РАЗГОВОРИ О СЛИКАРСТВУ**, одговори на питања, I–XII: објављени су као „фелтон”, у листу *Омладина*, Београд.

I. – среда, 20. август 1952:

- ✚ Како гледати слику (или чак икону): критички или се препустити утисцима?
– Спонтано, па ће став или утисак изазвати сама слика! Јер само **утисци** (а не теорија гледања или читања) непосредан су доживљај саме слике (која је у стању да реалност времена – гледаочев боравак у галерији – преобрази у **илузију** надвремена, боравак у насликаном пределу)!
- ✚ Како онда схватити слику ако при томе не схватамо и себе, тј. своје утиске, своје искуство гледања слике?
– Никако!
- ✚ Шта остаје скривено, и кад, и како се то скривено открива?
– Тек у сећању **на посматрање** слике, јер тек накнадна мисао – о сећању на гледање (кад код куће, после посете изложби, пишете тзв. критику, тј. изражавате и описујете свој утисак, свој одговор на посматрану слику)!
- ✚ Зашто слика није „ребус” или „загонетка”?

– Није зато што нам је тај модел света или човека **познат** и технички (језиком сликарства) **тачно** описан! Сви елементи слике се тада разумевају и прихватају у сећању на посматрачко осећање.

- ✚ Како то да из мноштва слика издвајамо једну, ону за нас „праву”?
– Слика ипак делује (ако делује! ако имамо слух и расположење, тј. оживљено и преображено искуство о слици и сликаном моделу-призору!). Дакле, издвајамо тиме што је то изазвано осећањем, непосредно (без претходних објашњења) и лично, непредвидиво и непланирано, а не по неком „рецепту” искуства, по некој теорији (о правцима, школама или епохи). То значи да ни слика, ни наш утисак-осећање нису примена или пример неке теорије, естетике (коју би наша слобода-одлука-намера могла да примени)... Теорија (и школа) јесте, дакле, могућа **само** као теорија о „**језику**”, **писмености, занату** – који је у сликарству само сликарски! – а не и теорија о догађају сликарске **уметности** (која је доступна само гледаочевом **осећању** сликарском), а осећање остаје – једнако у гледаоца, као и у сликара – увек природно, лично и спонтано!

II. – среда, 27. август 1952.

Слика (или, свеједно, икона) изражава сликарево (или иконопишчево) осећање, а растављање „слике” (тј. стеченог утиска, искуства, сећања на осећање и доживљај слике), растављање на посебне елементе је мишљење о слици.

При томе оно може да буде и анализа мајсторског заната сликара, а не анализа (тобожња „психоанализа”) **осећања** (које се изражава само поетски, уметнички, духовно).

Све ово што говоримо о уметности противљење је метафизици или „психоанализи”, тј. све је то доказивање да

метафизика (или чак психоанализа, или психијатрија) није способна да објашњава уметност, веру и морал.

Елементи сликарског заната (тј. сликарског језика у приказу света) су: **сиже** (тема, модел, предмет, свет), **форма**, **цртеж**, **боја**, **композиција**...

III. – среда, 3. септембар 1952.

Сиже у класичном сликарству као „сликарски опис природе”? – Да! али шта је у том опису **сликарско** (или пак уметничко, књижевно, поетско у природи људског бића!), за разлику од **искуственог**, научног описа?

Тајна уметничке садржине, уметничке природе сижеа (модела) је у томе што сликара (а на свој начин и гледаоца-уживаоца) модел или предео подсећа – не на природу модела, него на свој сопствени доживљај, на сопствене људске догађаје, на присуство (као на васкрсење) значајне блиске личности са којом се гледалац иначе радо поистовећује,

тако да је свака слика оживљавана гледаоцем (пре тог уметниковом-сликаревом) платонском **идејом**, **истинском**, **а преображеном представом!**

па је гледаочево **осећање** одговор на изазов **идеје** – коју видимо и доживљавамо у уметниковој слици (или у иконопишчевој икони)!

IV. – среда, 10. септембар 1952.

Цртеж и форма волумена су – линијом и бојом – занатски елементи који тек преображајем искуства-опажаја (догађајем уметности!) постају сликарски, тј. постају илузија простора (три димензије) – на површини (две димензије)! Већ сама та илузија (дејство игре, ludus, уигравање, illusio, уживљавање у игру) јесте – осећање, јер – тек оно отвара и нераздвојно јединство и целину тројства, тајну „**осећање-машта-илузија**”.

Илузију (идеју) сликаног(!) простора (света, природе, реалности) само у **осећању** (не у искуству) видимо и гледамо као **истину простора** – објективну, показиву истину простора, убедљивошћу јачом од научне! Само у чуду осећања!

За осећање ми немамо слободу, јер оно није планско, не настаје нашом намером и одлуком, него је чудо, спонтана животна сила (која није мисаона, него) спонтани покретач маште која (у идеју-Лучу) преображава – не саму стварност, простор, облике, лица, него – нашу (али истиниту, проверену!) слику, представу те стварности.

То је спонтаност (као илузија тј. привид, непредвидиви налет или удар) уметничког тројства „**осећање-машта-илузија**”.

Ипак, та илузија (тај привид волумена, простора, материје на површини слике) условљена је знањем језика (у сликарству језика сликарског!), тј. наученом перспективом (геометријском, линеарном и ваздушном) која није исто што илузија, илузорни преображај **реалности** који би настао осећањем, него реалност перспективе, као знања насталог мерењем. Загонетка уметности је, дакле, у осећању, а заната (језика) у знању!

V. – среда, 17. септембар 1952.

Боја, линија и светлост (природна и вештачка, али приказана бојом!), тонска боја, њена (илузијска!) „пластичност и материјалност”, бојом изазвана илузија светлости, простора и материје на површини! само бојом и линијом, површинским елементима! јер су на површини могуће само линија и боја,

тако да су светлост, материја, волумен и простор на површини могући само линијом и бојом, као илузије реалности. Јер, само илузија може да буде у хармонији са осећањем, као и осећање само у илузији света да буде у хармонији са светом!

Све су то феномени људског бића као личности (а не индивидуе која је „биће-у-свету” реалном!) Сликара зато не даје слику (изазовне) реалности, него слику која је само илузија реалности, својствена машти осећања. У томе је „закон површине” или „плошност” слике реалног света, па отуд и само илузионистичко (а то је надахнуто) мајсторство сликара.

Све су то (и сама уметност, уметничка визија) истина природе људске, као личности, а не световне, природне, овоземаљске!

VI. – среда, 24. септембар, 1952.

(Овај број листа *Омладина*, бр. 38 ми недостаје, а могуће је наћи га у Народној библиотеци)

VII. – среда, 1. октобар 1952.

Тонска боја (тонови и валери, тј. светлосно-материјалне вредности боје) у класичном сликарству и појава тзв. чисте боје, тј. спектралне (која је спектрална, анализа спектра, реалног феномена светлости).

Разлика између тонске и спектралне боје у историји сликарства је у томе што тонска боја „материјализује”, тј. светлошћу или осветљеношћу материје открива посебност материје у (класично-ренесансном) сликарству.

VIII. – среда, 8. октобар 1952.

(овај број* листа, такође ми недостаје, али га је могуће наћи у Народној библиотеци, а текст приказа овог дела књиге-фелтона писан је кад није било снимања текста!)

* бр. 40

IX. – среда, 15. октобар 1952.

Модерно сликарство, модерне теорије показују да кубизам није класична уметност, него индустрија уметности, тј. примењена естетика. Примена теорије о уметности, али примена потребна само у језику (занату, техници) сликарства, да то више не буде језик сликарства! А да би се – том променом „ради” револуционарних „промена у самом језику сликарства”! – вредносно изједначио сликар модерни (из цивилизације Света технике) са сликаром класичним, тј. надвременским, вечно савременим! У томе је тенденција односа модерног, посебно кубизма, према класичном сликарству (и сликарском језику).

X. – 22–23. октобра 1952.

Композиција (и хармонија) слике није дело или тековина знања неке теорије или правца, него само момента или појаве сликареве личности (сликареве хармоније искуства и духа), као јединог субјекта слике, јер композиција је израз сликарског – само у личности могућег! – осећања (доживљаја света), а не знања теорије, искуства (које је неопходно за знање сликарског језика, као и књижевнику за познавање говорног језика).

Познавање „језика” (заната, технике или вештине, *ars*, *artis*) неке уметности је неопходно за свако јасно саопштавање (споразумевање), али то познавање вештине (*ars*) још није уметност, јер

уметност је тек у преображају – не света, него – језика (сликарско-искуствених представа, језичког искуства света).

Тај преображај искуства је „машта-осећање-илузија”, а језик (језичко искуство посебно за сваку уметност) јесте знање, стечено учењем и навиком, те се

тај научени језик преображава у сликарски тек у машти-мистерији са сликарским осећањем света (а не искуством и знањем о свету).

Уосталом, **осећање** никад не показује саму реалност, него само **илузију** (привид у машти).

Свет осећања је **илузија** доживљена као реалност, јер **осећање** (не замишља, него) **види** чулима (види преобразујеност облика, тј. платонску идеју-Лучу, илузију које су феномен осећања).

Осећање не сазнаје „рационално” (тј. мишљењем, појмовима, конвенцијама које – при мишљењу! – саопштавају искуство, стечено знање), него маштом-мистеријом као чудом осећања! док је реални свет – свет опажаја и експеримента, тако

да се уметност (сликарска као и свака) догађа само у идеји-Лучи, у нашем душевном преображају, тј. у преображају нашег искуства које, иначе, и без осећања опажа и експериментише (показује, доказује показивањем).

ХИ. – среда, 29. октобра 1952.

Најдубље објашњење и осветљење неке појаве је у њеној **историји**. Зато је питање шта је уметност нераскидиво повезано с питањем **шта је историја**. Ако и човека треба (и можемо) објаснити само као „**историјско биће**”, његовом историјом (а његову историју смислом, надвременом!),

онда и сама **историја** мора да је **тајна** као и сам човек (**личност, Христос и ЛМ, П, 131–140**), као и појава **уметности** у човеку.

Како прилазити тој тајни (тим тајнама)? Јер, историја је осећање историје, нешто (као осећање) више од предмета науке, мада и у историји има нешто (**хронологија** догађаја, што је предмет науке), као што је и у уметности **језик**, посебан, као посебна граматика и речник-знаци за сваку уметност.

Наука о сликарском **језику** (техници, занату, *ars, artis*) је наука о томе како се – на површини (и без уметности-духовности-надахнућа-осећања-трансценденције!), а помоћу

само линије и боје, као јединих могућности и језичких знакова на површини! – ...како се постижу **илузије** простора, волумена у простору, материје и светлости? Јер, површина (плошност) је несавладиви (божански, природни, Богом дани) закон сликарства!

ХИИ. – среда, 5. новембра 1952.

(бр. 44 – Ни тај број немам)

* * *

[51/1] **НОВИ ПРИСТУП ИСТОРИЈИ УМЕТНОСТИ – па и самој историји!**

Децембра 1952. у Сарајеву сам се пријавио на конкурс за предавача историје уметности – и то баш на Архитектонском факултету (тек основаног Сарајевског универзитета). Тај факултет је тражио да се историја уметности предаје посебно (специјално за архитекте, „**на прашки начин**”). Одмах се учинило да је слично предавао и београдски професор Радојчић: **фреске, зидне слике по српским манастирима**. И на то су (у свом, тадањем босанском, српско-крајишком патриотизму) мислили чланови комисије Архитектонског факултета у Сарајеву, међу њима и гостујући београдски професор Ђурђе Бошковић.

Како сам историју уметности студирао и полагао меди-терански („византијски”), код професора Радојчића – „а не у Загребу, на западни начин!” – осетио сам се спремним да одговорим на услове сарајевског конкурса.

(Ово ће бити један од повода да чак и тумачења уметности, историје и естетске теорије – и све што је „конзервативно” – називају „четничким”. Тобоже „из симпатије, у блискости и шали”, али то касније неће бити ни шала ни блискост!)

За тај конкурс требало је да комисији предам и есеј [51] – „а по чему Ти је то нов приступ историји – кад је, брате, напротив, стари”, па сам га предао и пре штампања, у рукопису (око 45 куцаних страница) и не под насловом *Разјавори о сликарству*, него под насловом (који боље одговара захтевима конкурса): *За нови уписују историји уметности*, а уз то и опис научног пројекта (теме за докторску дисертацију) *о месту и односу ликовне уметности према архитектури и цивилизацији*.

Тај „нови приступ” ће, нарочито после одбране докторске тезе, бити разрађиван и током следећих петнаест година мојих предавања, на универзитету у Сарајеву, па у Загребу, што показују и (универзитетски издата) скрипта-уџбеници, шездесетих година 20. века.

Тај нови приступ је настао у одлучном отпору према **филозофији-метафизици** (коју сам, на филозофској групи Филозофског факултета у Београду, студирао код професора-„комесара” Душана Недељковића, да бих се затим уписао на историју уметности, код часних професора Милоја Васића, Светозара Радојчића и Александра Дерока, којима су добро познати били и факултетска партијска организација и нови (Титов партијан) „академик”-комесар, њихов противник, филозоф Душан Недељковић!)

*

Из њихових јасних, мада дискретних међусобних „естетских” сукоба (другачији нису били могући), у Сарајево сам се вратио са представама које су – и о „ослобођењу Београда”! – биле представе француско-медитеранских (тзв. четничких, реакционарних) историчара уметности, јасне, а битно другачије од званичних, партијских, идеолошких! О томе ће бити говора – о 20. октобру 1944! – као о историјском изазову који је на читавој бившој територији НДХ за Србе био поразан.

Али њих двојица професора историје уметности(!), Светозар Радојчић и Александар Дероко, за „ослобађање Београда” борили су се „четнички”:

- ✦ за европску афирмацију средњовековне српске уметности, историје и културе,
- ✦ за ослобађање Београда после 20. октобра 1944, од датума кад је руско ослобађање Београда – одлуком западних „савезника”! – већ поништено хладно-ратовском (Тито-НАТО) реокупацијом Београда, подређивањем Истока, Евро-Медитерана и Балкана НАТО Западу!

* * *

[52] ИЗЛОЖБА ДЕЛА, ПРОЈЕКТА И СЛИКА АРХИТЕКТЕ КОРБИЗИЈЕА, *Борба*, Сарајево–Београд, 24. јануар 1953.

После укидања *Књижевних новина* прилог у *Борби*, објављен 24. јануара 1953, Сарајево–Београд, само у провинцијском издању *Борбе* (за Сарајево и друге републичке центре), јер је и послат из Сарајева, кад је Корбизијеова изложба приређена, после Београда, и у Сарајеву, где сам – већ од децембра 1952. почео да радим на Универзитету као асистент-предавач за нову, нарочито архитектури неопходну, научну дисциплину, историју цивилизације.

По „Прашкој школи” сарајевских старијих архитеката (Јахиел Финци, Душан Смиљанић, Мухамед Кадих и Јурај Најдхарт), историја цивилизације је – као „допуна” немачкој школи „Bauhaus-Bauhuetten Dessau” (W. Gropius) – предвиђена и предавана као „историја уметности и архитектуре у цивилизацији (посебно у урбаној култури)”, дакле, као однос уметности (облика) у архитектури (у простору, посебно уређеном за уметност, кретање и мировање). То је било у време кад такву оријентацију није имао ниједан факултет, не само у Југославији, него ни у Европи (сем у Прагу!).

Била је то историја за какву тада није марио ни много рекламирани Корбизије, првак „Света технике” (чист математичар-рационалист, без посебног духа и чула за уметност и њено место у простору)!

Историја цивилизације може да има смисла само као историја и функција (цивилизацијска улога и вредност) **уметности**, као система вредности сваке, у простору и архитектури, тј. у самој видљивој цивилизацији!

* * *

[53] УМЕТНОСТ ОД XV ДО XVIII ВЕКА у репродукцијама и одливима, на Изложби у Централном дому ЈНА, Београд („Преглед уметности Италије, Шпаније, Фландрије, Немачке, Холандије, Француске, од 15. до краја 18. века”), *Народна Армија*, фебруар 1953.

Изложба ће из Београда бити пренета и у Дом ЈНА у Сарајево, где сам одржао прво јавно предавање из историје уметности, и то у Концертној дворани ЈНА. Зато је – као увод и позив на то предавање – написан (и у листу *Народна армија* од 5. фебруара 1953. објављен) и мој приказ те изложбе.

Како је стварна садржина и тенденција мојих предавања (у настави, на Универзитету) требало да буде – не историја уметности, него – уметност (не „екс”, изван, него у **цивилизацији** (и архитектури)), то је и у овом приказу, као и у јавном предавању у Сарајеву, истакнут **хуманизам** Запада: да се нагласи како то **није религија** (теизам, побожност) као ни морални став човечности, него

тежња да се човеку припишу својства и вредности које је иначе **религија** (у метафизичкој теологији Запада, нове југословенске оријентације после ИБ-резолуције 1948!) приписивала **Богу**.

Хуманизам, дакле, није религија, него управо (ново-вековна, „ренесансна”, хуманистичка) **супротност теизму** и религији (осим што је данас психоанализа склона да и религију налази у хуманизму!). Хуманист је, тако, и сам Маркс.

Ова Изложба хуманизма – у Дому Армије (Београда, па Сарајева) – одржава се у време појаве *Нове мисли* (Ђиласове) у којој су први пут (у напису Вељка Кораћа) поменути „рани радови” Карла Маркса, као хуманисте.

У овом напису и предавању истакнут је...

(у Сарајеву, граду четири супротстављене вере – и њихових, тада веома неискрених, идеолога и теолога, па ту још и пети, хуманисти, тј. водећи комунисти, универзитетски интелектуалци)

...истакнут је **хуманизам** као (погрешан! естетички, метафизички!) пратилац **уметности**, као идеологија која оцењује вредност и улогу – не религије, него – **уметности** у цивилизацији Запада (уметности несхваћене, недоживљене, идеолошко-политички тумачене).

Али, хуманизам као **идеологија** (и Сартрова, и марксистичка, идеолошка, тј. политички представљана естетика) не може бити садржина **уметности** (да њу, као душу и вредност цивилизације, па чак и саму историју цивилизације, тумачи „**тек хуманизам**”). Уметност је изнад цивилизације, па и њене идеологије, па тако и изнад хуманизма **Ренесансе** и нововековне цивилизације Запада.

Остаје став Камујев:

„уметност је (као и вера! осећање!) – чудо и странац у свету цивилизације, па ако смо „и ми **цивилизације смртне**”, пролазне, **уметност није**, управо зато уметност и није „у цивилизацији” (није цивилизацијом, друштвеним поретком објашњива!), него је **изнад** (по егзистенцијалистима „екс”=ex), чак **изнад** бића човека и цивилизације.

* * *

[53/1] *САРАЈЕВО*, од јануара 1953. до септембра 1962.

Вишњићева песма *Почетак дуне њројив дахија*, у њој стихови Карађорђеви „Дрино, водо, племенита међо / измеђ’ Босне и измеђ’ Србије” казују исти завет који казују и Соколовића Патријаршија и мост у Вишеграду, и Андрићева *На Дрини ћурија*:

- ✦ јединство и мисија Босне и Србије,
- ✦ завет српске историје – да евро-западни **крсташки** ратни однос према Исламу (и Православљу) буде коначно замењен **медитеранским дијалогом** ислама и хришћанства, духовним јединством без ратова! (а западни, као **ратно-крсташки империјални** став 1993, открива амерички амбасадор Зимерман, кад из Београда интервенише телефоном у Лисабон, да Алија Изетбеговић повуче свој потпис са Лисабонског споразума са Србима).

Изузетан је (балкански, европски и светски) значај **српске** историје на Балкану и Медитерану. (Запад то негира и спречава излаз Срба на море! Тај значај Срба је увидео и султан Сулејман Кануни кад је 1557. обновио Пећку патријаршију, укинута 1459. падом Смедерева!)

Европу, чак и њен чудесни, изузетни, светски центар **Медитеран** – од 801. (крунисања Карла Великог) до године 1054. („цепања на Дрини”!) – цепају коначно на **Исток и Запад**! Па не можемо – како је то показало Андрићево дело – не можемо на своју историју, на свој идентитет и морал, на свој опстанак ни помислити без **заветног јединства**, како смо га коначно и у **логору** опевали ми логораша, у Норвешкој, 1943. године!

* *

Било је то одмах после **Стаљинграда**:

Мења се логорска стража. На Источни фронт одлазе млади снажни Есесовци, остаје само мали број способних и брзих Есесоваца скијаша, за потеру евентуалних бегунаца, а са Источног фронта долазе на смену старији војници Вермахта, да нас чувају и контролишу. Њихов капетан, Хауптман ће нам саопштити да Вермахт чува логораше под режимом ратних заробљеника, да ћемо имати право на обредну сахрану умрлих другова... и да морамо имати песму корачницу кад идемо на посао и приликом рапорта. Постројили смо се и – „**singen!**” – „**Пјесма!**” Прво што смо с радошћу прихватили – да прославимо „**победу на Стаљинграду**”, да запевамо песму младо-босанску, још из 1908. године:

„**Србијанци и Босанци**
своју земљу бране”.

(Хрватски лингвист Брозовић је на Дрини, 1991, везао заставу зелену са заставом усташко-хрватском, на Дрини, за објаву рата Србима, што је уједно био и покушај рушења самог моста, на Дрини ћуприје!, али му није успело.)

На Дрини ћурија је, чак у Норвешкој!, и пре него што ћемо, у отаџбини, сазнати за Андрићев роман тога наслова! – **за нас логораше** била судбински, заветни знак српске историје, знак **источног јединства** Босне и Србије (*На Дрини ћурија*!) и **западно-крсташког, као и тржишног** раздвајања Босне и Србије, Ислама и Православља (*Травничка хроника, Проклетиа авлија и Госиођица*)!

У четири своја романа Андрић је – после своје докторске дисертације – приказао не само тајну историје као тајну смисла и личности, како се тај феномен јединства Србије и Босне збива „**егзистенцијално**”: у осећањима, у души, интими сваког босанског човека!

*

Тема нације била је дежурна, стално присутна тема у Хрватској, али никад пред Србима, јер аутентична хрватска националност је вековна, крсташка-Croati србофобија (у то сам се уверио гдегод и кадгод нису знали да сам Србин), па се зато у Хрватској ни данас – не само да не зна – него се не поставља ни питање шта је то нација! док је у Босни питање нације покретано много чешће него игде другде у Југославији, и то у све три националне или етничке групе (па и четири, пред Јеврејима).

У Босни се не губи из вида колико је и зашто то питање актуелно: **баш**, између осталог, и **зато што се не зна** шта је то нација!

Ту треба тражити разлог зашто је Иво Андрић, иначе историчар и по струци, истовремено и највећи српски и балкански (и најевропскији) писац-историчар и егзистенцијално, судбински!

Доктор Недо Зеџ (1950-их у Сарајеву): „**једино логораши – не баш сваки! – могу самима себи да буду психијатри: знају истину, а крију је само ако треба, па чак и од самих себе!**”

Запад (Евро-Запад, данас НАТО-Запад) крије истину **нације, вере и морала**, јер – као **интересно** друштво (по економским, конструктивно-грађанским, дакле, класним или сталешким законима) – **крије истину** баш кад би је требало објавити! истину о чисто **интересном** (у рату зверском) карактеру друштва:

рат (по честито-грађанском Марксу) није национални (тј. културно-историјски, морално-историјски, свеједно да ли верски или национални, међу ближњима), јер **рат** може бити само **интересни**-економски, као и свака револуција, па и саме друштвене промене и развој!

Да би рат био могућ и природан (а он, као и интерес, јест такав!), друштво мора да је по својој природи **интересно!**

Ево, до половине нашег, Двадесетог века Запад је извео два светска рата: потребна су му, јер је Запад по природи такав!

Западна цивилизација је по својој природи **ратна** и зато **анти-источна**.

*

Разлика Исток–Запад је битна у схватању (тј. у несхватању!) „нације”, тј. духовне заједнице (егзистенцијалне, морално-историјске):

на **Евро-Западу** (без јасне представе о смислу-личности-историји!) нацију осећају само (и привремено) као **утопију**, а реално као ратну, или такмичарску, супарничку заједницу у којој и сам језик има функцију ритма кретања појединаца у организацији (механизму) заједнице (као да је језик само ритам заједничког усклађеног марша, кретања, пука функција **оперативне** целине, праксиса! као да се језик битно не разликује од пуког ритма, једине „музике” у корацима колектива дивљака)!

*

Нација се, међутим – првобитно, изворно! као евро-медитеранска заједница – појавила језичким **осећањем** (најпре у песмама, пословицама-узречицама и клетвама!) **свесна** заједница,

која је – и по **осећањима** (егзистенцијалном, „категоричком императиву”) својих чланова, личности – заједница **морално-историјска!**

*

А **логораши** – бар они са територије НДХ (од Јасеновца и других логора до Норвешке) – били су (велика већина, готово сви!) – „Босанци четници”,

па није случајно што и данас (тј. од 1990) све **Србе** у Хрватској и Босни називају уобичајено „**четницима**” – већ самим тим што смо – у време рата 1941–1945! – једну нацију звали четничком, другу усташком.

Само смо дали друго име **нацији**, па је однос нација био и остао **национални** однос рата! А кога не разумемо, преостаје нам само да га осећањем доживимо.

Но ту се можемо (видећемо) ослонити само на Канта!

*

По Канту – по Кантовој слутњи (бар слутњи!) у *Критици моћи суђења* – три су **постулата** (апприорна захтева), филозофији-метафизици-мишљењу **недоступна**, а самом мишљењу **неопходна**:

- ✦ „**Бог**,
- ✦ **бесмртна душа**
- ✦ **и слобода**” (тј. **осећање слободе**).

Како? Тако што (не знањем, усталом, и немогућим, него) само **осећањем**, и то осећањем **слободе** може људско биће да тежи **смислу**, јер

кад је упућен **смислу-будућности**, тада осећа и зна да нема никаквог искуства и времена да до **смисла** доспе **искуством** (којег нема)! а може ипак – слободан је! – да крене и против битија-бића, у Ништа!

Као **смисао** постојања и живота човека, три постулата су неопходна и незаобилазна тако, да мисао-осећање слободе не може ни да се јави без та (Кантова) три постулата о којима не може да мисли (јер нема о њима искуство које је једини могући предмет и „материјал” мисли, мисаоне обраде)!

А осећања су Кантов једини могући **сан о нацији**.

*

Оно што осећамо није производ мишљења, него осећања, „екс”, излаз из бића у „егзистенцију” (тј. у трансценденцију), превазилажења бића, кад људско биће није ни у Ништа-Ничем, дакле, чак ни нешто непостојеће!

Вредносни суд **смисла** (једине снаге живота) зато је дар трију постулата (самоспознаје, мисли о себи, о људском бићу):

Бога, бесмртне душе и слободе.

На овоме Кантовом ставу, ослоњен на андрићевско искуство **осећања**, радим у Сарајеву тезу „кантовску”, јер осећања (верска, морална – и уметничка!) представљају границу преко које филозофија, наука и мишљење више не могу!

*

Лишен тих Кантових постулата, Тито је – уместо историјске истине о крсташкој, Сгоати-нацији – прогласио „**фашизам-антифашизам**”, пуки политички режим, да би – у тој вештачкој, политичкој творевини – **сакрио** и природну агресију и зло нације **западне** (поготово хрватске) на Балкану („Истоку”) и њен национални, дакле, **природан међунационални** рат, рат Хрвата као (природно антисрпске) србифобије, за уништење нације Срба!

*

Нација је „европски”, западни, али грешни, мрачни (зофос, изворно племенски-полемос-ратнички) тип заједнице! „нација” која је то природно-интересно, нагонски (недуховно, страшно)

а не **natio, natu**, Богом рођена, Господња заједница, јер

Господња може бити само морално-историјски, литургијски, по благослову! (а не, већ по поседу територија, као заједница интересна, политичка!)

Запад не признаје нацију као заједницу Истока („с висоти Востока”, из божићне химне) духовну, **natio, natu** Господњу, јер управо њу и такву хоће да уништи!

*

Запад је Мамон, његова снага страсти, сила светског тржишта, светског монопола, империје!

Исток је Господ, Кириос, Еклесија Кириаки! духовна сила која се – повремено, празнично! – јавља, догађа у људском бићу: као личност, празнични догађај у људском бићу (свеједно да ли дечијем, младом или старом, да ли у женском или у мушком бићу)!

* * *

[53/2] *СЕДАМ ДАНА* („сарајевски НИН”)

Већ маја 1953. покренули смо – углавном, група око уметника и књижевника – у Сарајеву недељни лист, први знак (за друштвени поредак, цивилизацију и културу) одлучујуће самоуправе, почев од локалне-општинске (наравно, уз жељу да буде значајнија од партијске власти).

Покренут је – по тада озваниченој партијској терминологији самоуправљања – као неки тобожњи „отпор Сарајева централизму Београда” (заправо – као што ће се видети – према власти самог ЦК КП Југославије). Но, лист је ипак био, пре свега, отпор локалног „конзервативизма” сарајевских реалиста, младих следбеника Андрића, Ђопићеваца (у кафански-чаршијском језику – београдских „четника против Ђосићеваца”, тј. против Ђосића, Давича, модерниста).

Наша „конзервативна” одбрана чистоте уметности – (слободне од сваке, па и модернистичке западне) идеологије – прерасла је у спонтано схватање историје (историје уметности, књижевности, културе, па и цивилизације), схватање супротно метафизичком... итд...

Али – свесно или несвесно – све се то дешава у сфери искуства уметности – уметности, а не искуства естетике! – искуства трансценденције, искуства на које се ослања и позива личност.

А личност је – знали ми то или не! – изнад и противна индивидуи:

- ❖ као и уметност аутоматизму технике, естетици и академизму,
- ❖ као осећање вере и смисла смишљеној идеологији, култу (!) мишљења,
- ❖ као душевност, трансценденција – битију, времену, простору,
- ❖ као религија магији,
- ❖ као понесеност и понос достојанства човека навици, нагону, страху,
- ❖ као духовна заједница интересно-политичкој заједници.

* * *

ОСНОВАН СЕДМИЧНИ ЛИСТ *СЕДАМ ДАНА*

[54]–[64]

Око овог седмичника („сарајевског НИН-а”) окупљају се „реалисти Ђопићевци” (читаоци и пратиоци Ђопића, честог сарајевског госта, Андрићевог блиског пријатеља, аутора *Јерейичке њриче*). Окупља их Нијаз Диздаревић (брат Зије Диздаревића, Ђопићевог друга убијеног у Јасеновцу), за разлику од листа *Ослобођење* који окупља „модернисте, крлежијанце и Ђосићевце”, оне који пишу „модерно”, о „Седам

офанзива”, „борачко-партијску, НОБ-варијанту историје” рата – као да није постојала НДХ!

*

У ПРВОМ БРОЈУ ОВОГ СЕДМИЧНИКА

ПЕТ НАПИСА ЖВ

[54]–[58] *Седм дана*, бр. 1, 21. мај 1953.

[54] УЗ ПРВИ БРОЈ:

* О томе да се са децентрализацијом и демократизацијом нашег цјелокупног живота – и привредно-економског, и друштвено-политичког и културног – као битна појава истиче **самоуправљање** и савез месних заједница (месних совјета, комуна, општина, сличних античком полис-граду) а не појава државе партио-кратије.

[55] **ЛОКАЛНА САМОУПРАВА** (античка, медитеранска, грчко-јудејска) – **идеал вијекова**

* уводни напис који најављује књигу низа чланака из „**историје цивилизације**”:

о историји самоуправљања, од Месопотамије до Ренесансе и Готике.

тј. историју државе којом – као својим инструментом! – управља друштво, тј, грађани, представници градске **комуне**,

да штампа... буде локална,

а вредност уметничких дела, **плода** на дрвету живота, може да буде **универзална** само ако су корен и плод дрвета живота – **локални, чулно блиски**.

[56] **ИСПЛАТИ ЛИ НАМ СЕ ТАКАВ „КУЛТУРНИ РАЗВОЈ” НАШЕ РЕПУБЛИКЕ?**

Преводи

❖ О средствима за развој филмске **индустрије**: да тим средствима – по државном закону – управљају они који их користе, тј. филмски радници (а не политичка власт!)...

❖ О потреби доношења закона (и поштовања закона!)...

❖ О филму, па и о сценаријима итд.

[57] **ИЗЛОЖБА МЛАДИХ** (сликара и вајара): Бошко Рисимић, Раденко Мишевић, Бранко Суботић...

[58] **И ЈА О ПРОЉЕЂУ. ПИСМО ВАСИ НИНСКОМ** (Васи Поповићу, НИН)...

Стојан (иначе псеудоним ЖВ-а), лик просечног грађанина, радног човека који није никакав функционер, нити игде члан, сем синдиката... а у блиској вези – не полемици, него – у **дијалогу** са НИН-ом, Београд.

*

У ДРУГОМ БРОЈУ ОВОГ СЕДМИЧНИКА

ТРИ НАПИСА ЖВ

[59]–[61] *Седм дана*, бр. 2, 28. мај 1953.

[59] **ЛОКАЛНА САМОУПРАВА – ИДЕАЛ ВИЈЕКОВА, У МЕЗОПОТАМИЈИ**

[60] **НЕСРАЗМЈЕРА КИРИЈА СТАМБЕНИХ ПРОСТОРИЈА**

Раскошан стан нове зграде (виле високог функционера), а кирија иста као за скроман стан радног човека. Нису ли то привилегије?

[61] **СТОЈАН СЕ БОРИ ЗА ДАНАШЊИЦУ...** а не само „за будућност”

(Друго, „драматизовано” Стојаново писмо)

[62] ЛОКАЛНА САМОУПРАВА – ИДЕАЛ ВИЈЕКОВА, Легендарни Вавилон, *Седам дана*, бр. 3, 4. јун 1953.

*

У ЧЕТВРТОМ БРОЈУ ОВОГ СЕДМИЧНИКА

ДВА НАПИСА ЖВ

[63]–[64], *Седам дана*, бр. 4, 11. јун 1953.

[63] ЛОКАЛНА САМОУПРАВА – ИДЕАЛ ВИЈЕКОВА, Крит, господар Средоземља (Медитерана)

[64] СТОЈАН И КУЛТУРА, Ситна боранија се распитује за рад неких култауторитета

Стојан се распитује за рад култур-ауторитета (неименованог, а партијски знаног Младена Чалдаревића).

Зашто и како се „Ситна боранија”, у првим појавама сумње, окреће од културе ка фудбалу.

* * *

[64/1] Јесен 1953, часопис *ПРЕГЛЕД*

Одговор ЖВ на оштру критику Младена Чалдаревића, уредника *Прегледа* („култ-ауторитета”, иначе предратног друга са студија у Загребу, 1939–1941) – на написе ЖВ о „Стојану” и у њима на став према Зихерлу, директору београдске Високе партијске школе кад је, ради оснивања такве школе и у Сарајеву, гостовао у Клубу књижевника.

На тај Младенов чланак у *Преледу* новинар *Ослобођења*, листа несклоног седмичнику *Седам дана*, Лео Корошец (Словенац, „Аустро-Угар”!) – одазива се својом верзијом „Стојана”, званично објављеном у *Седам дана*.

(То се дешава када је, уместо Нијаза Диздаревића – брата Зије Диздаревића, јасеновачке жртве и најближег

Ђопићевог друга – директор листа *Седам дана* постала члан ЦК Деса Коштан-Олбина, жена мајора УДБ-овца Данила, да контролише тај лист.)

Тако се лист *Седам дана* – али Десин и Корошецов „Стојан” – извињава за „своје заблуде”...

(А нова, **Корошчева и Десе Коштан** редакција *Седам дана* и *Ослобођења* одбијају да објаве да је тај „Стојан покајник” **Корошецов**, а не мој, ЖВ!)

Карактеристична је, у време после ИБ-а, партијска „толеранција” према **изразито логорашком народу у време рата, Србима**, а посебно у питањима демагошке идеологије самоуправљања и у питањима ликовне (!) уметности, те се интервенција УДБ-е јавља само у тим питањима и – баш као у Београду – у сукобу модерниста са класичним традиционалистима „вернима завету”.

[65] ДВАНАЕСТА ИЗЛОЖБА УЛУБИХ (Удружења ликовних уметника БиХ), *Седам дана*, бр. 5, 18. јун 1953.

О сликарима: Исмет Мујезиновић, Марио Микулић, Мира Бесаровић, Бранко Суботић, Д. Бељкашић, Љубо Лах, Фрањо Ликар, Олга Николић, Петар Шаин, Карло Ривера, Ризах Штетић, Милан Васиљевић, Владо Војновић, Мица Тодоровић, Војо Димитријевић, Раденко Мишевић
и вајарима: Фуртула, Барухова, Крстић, Коцковић.

* * *

[66] ТРИНАЕСТА ЈЕСЕЊА ИЗЛОЖБА УЛУБИХ-А 1953, *Седам дана*, бр. 30, 10. децембар 1953.

- ❖ о идеолошко-естетичком прилазу сликарству..., с једне стране,
- ❖ и живо сведочење о простор-времену као класично-сликарском доживљају завичаја...
- ❖ о талентима

(приказ писан о појединим сликарима: понављају се... а о талентима: Микулић, Мишевић, Рисимовић, Лах... као да је репортажа са пута по свету тих слика)

„Ако не намераваате да у сликарству изазовете револуцију, оставите га!” – чиме (чак и врстан сликар) Гоген изриче индивидуализам-либерализам као покретачку силу или надахнуће уметности... у модерно време...

Али ми смо то већ прошли: имамо мајсторе опробане у светској-Париској школи, ...а што се тиче светске политике у (вешто исполитизованој) естетици и критици ликовне и комерцијализоване ликовне уметности, ми смо у њој сами... немамо ни у коме ослонца – сем у „слободарској” („слобода израза, а не лепота”) политици Партије...

* * *

[67] КАКО ПОМОЋИ ДА СЕ ДОБРО ОДВОЈИ ОД ЛОШЕГ (у ликовној умјетности), *Живоић*, бр. 16, Сарајево, јануар 1954.

У ликовној умјетности је важније и занимљивије (не како стварно изгледа тај свијет, него) како линије, сенке и боје посматраног света сликар смешта на површину, како доживљава и осјећа – сликарски осјећа! – иначе реални изглед свијета? У сликарству о томе „говори” боја!, јер уметност је реалистичка кад сликар са осећањем (као личност, изражавајући и сликајући тако, несвесно, ненамерно, и самог себе) приђе (у идеју преображеном) реалном искуству о свету.

Реализам је сусрет осећања са истином – не емпиријског света, него – преображеног (осветљеног!) искуства, са реалном (али идејом, духовно преображеном) сликом света!

Најважнија стварност свијета (коју слика класични реалист) је човјеково осећање реалног свијета, слика положаја какав у свету има човек као биће осећања (а не мишљења)...

Неоспорна имена сликарства БиХ, с једне стране, и с друге, имена оних који су још само наде.

(У истом броју часописа Иван Фохт објављује есеј *У одбрану њјесника који су џужни.*)

[68] О СИЖЕУ У СЛИКАРСТВУ, I дио, *Живоић*, бр. 17, Сарајево, фебруар 1954, стр. 108–115

* часопис (имена и прилози 22 сарадника, а на челу Иво Андрић, објављује *Млагић* у *Њоворци*),

Други дио есеја О СИЖЕУ У СЛИКАРСТВУ – читав један табак куцаног текста – није објављен у часопису *Живоић* (а увезан је са објављеним делом...). Наиме сарадник Радио Заграда (и сарајевског часописа *Живоић*) тај други део послао је на Радио Заград, те је прочитан у специјалној емисији Радио-Заграда,

а говори о сижееу сликарства у историји умјетности и цивилизације:

- ✧ о неолитско-варварској апстракцији наспрам дивљаковог, ловчевог реализма...
- ✧ о иконама и иконоборцима у Православљу,
- ✧ о апстракцији у исламу,
- ✧ о Ренесанси...
- ✧ о апстракцији као несликаром ставу и несликаром осећању света,

дакле, о свему ономе што сам тада, као предавач, предавао у историји уметности и цивилизације на сарајевском универзитету.

Есеј *О сижееу*... је, наравно, против модернизма, теорије и естетике која доминира тадашом модерном „београдском” критиком (Миодраг Протић и Лазар Трифуновић), јер

и кад сликар сликањем преобликује модел (рецимо: предео), он (као и Леонардо!) обликује предео као успомену на неки ранији (а сад немогући) сусрет или доживљај у том пределу.

*

[68/1] Пошто је национална култура Европе ренесансна (или византијска), дакле, за „реализам”, тј. за **сиже** у сликарству, **Радио Загреб** је (на иницијативу загребачке катедре Повијести умјетности Филозофског факултета) – у емисији прочитао читав тај есеј. То ми **редакција Радио Загреба** саопштава и дописом од **8. априла 1954**, који је сачуван у мојој збирци, уз штампани – и нештампани (а на Радио Загреб прочитани)! – есеј *О сижеу у сликарству*...

То је документ и о сукобу у којем је **Партија комуниста** – у ликовној уметности! – била баш **на страни модерниста** у Београду (нарочито од времена **Изложбе српских фресака у Паризу**, али и у доба кад јавност открива предратно српско немодернистичко, „импресионистичко” сликарство).

А Партија, партијском одлуком (против Моше Пијаде, јединог члана ЦК КПЈ, а образованог и живог сликара!), модернистички прави и споменике (непојаним) историјским **жртвама, као у Јасеновцу**, модернистички, као *Цвећ* Богдана Богдановићева у **Јасеновцу**).

„Провинција” је, међутим, као „конзервативне” жртве геноцида! (како су тада вјеровали београдски модернисти) имала слободу за историјску свест бар толико да буде „реалистичка” и конзервативна, без контроле која је подржавала модернизам и апстракцију, противну историјској свести логорашких народа какви су Јудеји, Роми, Срби.

Реч је у овом есеју, наравно, и о историјској свести и о аутентичним сликарима модерног времена (о сликарима који нису модернисти, као ни реалисти, него просто сликари), па и о Пикасу који говори да модел сликарства и уметника данас **није природа или реалност** (несхваћене историје и света), него музеји, експонати у музеју, те да ни сликарство данас **није осећање** (тј. уметност), него **мисао** (!), и то, опет, о **сликарству**, а не о свету. (А како да та сликарска

Преводи

„мисао” ипак не буде интелектуалност, модерна идеологија, него слика, уметност?!)

[69] **ИЗВОЛИТЕ: ИГРА ПРАЗНИХ РИЈЕЧИ!**, *Седам дана*, бр. 40, 18. фебруар 1954.

Ово је карикирање Кисићевих написа (у *Ослобођењу*) о комедији, специјално америчкој, нека врста одговора листа *Седам дана Ослобођењу*,

пошто није успело да у *Ослобођењу* штампам одговор на напад Чедо Кисића, уредника *Ослобођења*... Одговор је чак и потписан са „Да, тсј,” што значи: „Да, то сам ја” (дакле, управо онај на кога Кисић и циља у својим написима).

*

[70] и [71] два написа: *Седам дана*, бр. 47, 8. април 1954.

[70] **ЕНВЕР КРУПИЋ ИЗЛАЖЕ У САРАЈЕВУ**, *Седам дана*, бр. 47, 8. април 1954.

Приказујем га као један исти шаблон академизма у свим сликама, сем у свежини брзих акварела. Крупић је незадовољан тим приказом, те је написао напад на критичара, а онда...

[71] **ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА**, *Седам дана*, бр. 47, 8. април 1954.

Мештровићев **одговор на моје** (ЖВ; у поднаслову о себи „Један од сарадника *Седам дана*”) **писмо Мештровићу**.

Уз исечак из новина *Седам дана* је и писмо у коверти авионске поште, из Њујорка, са жигом поште од 25. марта 1954.

[72] **ЕФЕКТИ У РИЈЕЧИ И СЛИЦИ**, одговор Енверу Крупићу, *Седам дана*, бр. 48, 15. април 1954.

Крупић тврди да је насликао Босну, са специјалним, посебним Босанчевим осећањем за Босну, док ја тврдим да су с

таквим осећањем завичаја сликали Бијелић и многи други сликари.

[73] **ИЛИ-ИЛИ:*** **ИЛИ ИНДУСТРИЈА, ИЛИ ЧОВЈЕК...** (у Свету технике), *Седам дана*, бр. 49, 22. април 1954.

О односу друштвене заједнице према архитектури, с обзиром на то да је она највиднији и просторно показиви знак **система вриједности** (смисла) једног друштва, тј. стварних циљева друштва – ако је оно заиста цивилизацијска, тј. цивис-грађанска **заједница!**

Поводом годишње скупштине Друштва архитеката БиХ...

„О **неријешеним односима наше друштвене заједнице према архитектури**” (тј. о недефинисаном **Систему вриједности**, циљевима заједнице)... а званично важи да је највиша вриједност – сам човјек (о којем се, међутим, не жели знати ни шта је!)

[74] **ПРЕВОД** пет пјесама двојице турских пјесника, *Седам дана*, бр. 50, 29. април 1954.

✦ **Назим Хикмет:** *Књија у кожном њовезу и*

✦ **Неџиб Фазил:** *Жеља, Хоџелске собе, На жељезничкој станици, Очи*

*

Те песме су преведене и објављене као став листа *Седам дана* према посети и дочеку Предсједника Турске, Целал Бајара, став према савезу Југославије с Турском и, наравно, **према НАТО-пакту**

о којем се тада ћутало, јер је Тито – до Бриона 1966. – **још недовољно јак:**

* Аутор накнадно додао.

тито-револуција је зато планска, опрезна и – од уласка у Београд, 20. октобра 1944, до „устава” 1974, тј. до Брионске Југославије – титоизам, Титов НАТО-комунизам траје пуних тридесет година, па је зато Бајара, као НАТО-савезника, могао да свечано дочекује само у Сарајеву, да истовремено, само у Сарајеву, испита и могућност „муслиманског покрета” против Југославије!

За тих тридесет година се та **титовска НАТО-револуција** далеко више спроводи доларима, **корупцијом**, завером и дезинформацијом, него терором.

Суштина тито-комунизма је, дакле, **корупционашка** (према интелигенцији и Србима) и **завереничка** (са Хрватима, Словенцима и Албанцима)!

И зато је једини могући

- ✦ с једне стране, отпор **корупцији** (корумпираном западњаштву српских модерниста) у моралу, вери и историјској свести,
- ✦ с друге стране, отпор **сепаратизму, србофобији и мафијашко-либералној партиократији** (Хрвата, па и довољног броја Срба) у **безакоњу**, у (ипак избегнутом!) **озакоњењу самоуправљања!**

*

Протест листа *Седам дана* 1954. био је тихи, **песнички протест...** против американизма и НАТО – савеза Турске и (наравно, „несврстане Југославије”), па су зато овде изабрани управо **леви турски песници**, чак комунисти, као Хикмет (гоњен у Турској, пребегао да умре у СССР-у).

Превод и објављивање су јавно поздравили и као став редакције листа (и директора, Нијаза Диздаревића) похвалили Ђамил Сијарић и Меша Селимовић и многи сарајевски муслимани антифашисти! А пјесме су:

Назим Хикмет

Књиџа у кожном џовезу

Ноћас сам, као неки луди дервиш коме је догорјела свијећа,
 на мјесечини читао књиџу
 чије су кожне и позлаћене корице биле старе и продрте.
 И окрећући једну по једну пожутјелу и плесњиву страну књиџе
 заспале у продртом крилу позлаћених кожних корица.
 Чинило ми се: земља се кроз њих као из гроба просипа
 И редови оживјеше један по један,
 Док их је мит претварао у слике:
 Како је ђаво узео лик Змије и Адам подлего дражима Еве,
 Како је проклети брат убио свога брата,
 Па како велики дрвени Ковчег плови океаном,
 А Ноје, видим, голубицу на хоризонту чека.
 И видим Исмаила, ударцем пете издија извор из пијеска
 И Мојсија пред чијом се палицом повлачи море
 Да народу Израиља до Јерусалима отвори пут
 И Захаријеву молитву чујем, сливену у бескрајни уздах.
 И родио се Исус,
 А Марија дјевичанство своје даде Богу.
 И Мухамеда видим – Медина му у сусрет шири руке.
 И Кербелу што Хусеину би огњен гроб.
 И све тако даље – сви су ми пред очима устали,
 А онда опет у земљу црну пали.
 Већ је и мјесеца нестало, и сунце се родило,
 А с њим и један пламен у мојој души:
 Књиџу – са корицама кожним, позлаћеним и продртим –
 Бацих у бунар
 Нек на дну воде нестане у вјечном сну!

Е, јадни ми! Вијековима обмањивани,
 Ми који смо као буктиње горили да се у тами неки путеви виде,
 А ми да их обожавамо лежећи ничице на земљи!
 И за шта?!

Небо нам није пружио спас, ни милост нам није удијелило,
 Него је робовима – мученима и за Исуса, и за Мојсија, и за Мухамеда, –
 Дало само узалудну молитву, опојни мирис тамјана
 И показивало пут до митског раја!

Још смо ми робови, још имамо господаре.
 Још увијек један проклети, маховином обрастао зид
 Дијели синовима Земље двије судбине:
 Да Једни буду господари, а други робови!
 Нек најзад господари, испосници и свеци
 Потону на дно дубоке и вјечне таме.
 А на путевима Свјетлости
 Нека је само једна вјера, један закон, једно право:
 Ред и закон трудбеников!

*

Ипак је Хикметова **пјесничка** „апокалиптичка **Омега**” („вјера, закон и право трудбеника”, избор за коначну победу Добра) у складу са **Јовановим** Откровењем, за **истоветност** коначне, „апокалиптичке **Омега**” са „божанском, творачком Алфа” (Откр. 1, 8 и 21, 1 и 22, 13).

Ово је пјесма којом смо позивали и представнике трију вјера: јудејске (Мојсијеве), православне (Исусове) и муслиманске (Мухамедове) да – кад им је Бог већ дао један исти језик – поведу бар сталан јавни дијалог братства баш у Босни!

Позивати на такав дијалог – на Балкану?! – још и западњаке, „крсташе”?

То би било бесмислено, јер они су само за полемику, за политичку, тј. за крсташку идеологизацију своје вере, за

политичко тумачење хришћанства као вере владајућег – а безгрешног – Запада против Истока!

Неџид Фазил

Рођен 1905, изразито модеран
и веома популаран турски пјесник.

Доносимо овдје четири његове пјесме.

Жеља

Ти си млада газела што бјежи планином,
А ја чудовиште које Те гони.
Можеш и читав свијет у помоћ да зовеш,
Али знај: осим мене и Тебе на земљи никог нема.
Путеви којим бјежиш испуниће Те ужасом,
А топот мојих корака ће Те прогонити
Руке монструма обујмиће Твоје тијело.
А кад Те у зимској ноћи саму у соби
Нека несхватива језа прође,
Знај и реци: „То не урла вјетар,
него он! Он окна потреса”
Од отрова који по ваздуху шире моје груди
Увенуће и ружа и Твој живот.
Можеш да бјежиш од града до града,
Али бар последњи Твој дан биће мој.
Ако је Твој живот вјечан као и моја жеља,
Продрећу и у тајну смрти и вребати Те.
А ускрати ли Те земља мојој жељи,
Бићу Ти надгробни камен и тамо Те чекати.

Хошелске собе

У тим стиснутим собама
сажаљење сагорјева у лампама што се диме.

Само је тајни одсјај пролазних ликова остао
У потамњелим огледалима,
потамњелим огледалима.

Као заклан човјек чини се одијело
на расклиманом столу, староме столу,
А папуче се вуку по пустим ходницима
клапћући једну тајну, по пустим ходницима.

Пулс нечијих болова бије из голих зидова:
из рупа од ексера, из рупа од ексера!
Чујте како вријеме нагриза дрво тавана и пода,
Скелета и греда.

Оплакујте, људи, оне што без гласа и без пријатеља
Испуштају душу у хотелским собама,
Сами у хотелским собама.

На жељезничкој станици

Ту човјек осјети
– умор од празних дана.
Одједном чујеш звоно: „Полазак!”
Продорније од звона смрти.
А онда одједном писак
Који испрекидано довикује:
„Они што одлазе познати и блиски,
Вратиће се сутра сасвим страни”

Очи

Зашто од свега што с нама умире
Само очи остају живе?
У срцу, у нашем сјећању

Очи које плачу?
Оне постају звијезде,
Отварају се и склапају на небу.
А у сјећању: саме у лубањи, у голој кости.

(Превео с француског издања турске поезије
Жарко Видовић)

* * *

[75] и [76] *Седам дана* („7 DANA”), бр. 50, 29. април 1954,
два прилога:

[75] ВЛАДИМИР МАЈАКОВСКИ ЛИЧНО – из дневника
Мајаковског

Ја лично
„У некој ноћи,
буновној,
ал’ чедан
зачет сам од неких Голијата,
овако велик
и овако непотребан.” (1915)

Ових дана се навршило 24 године... откако је револверски пуцањ исписао (1930) последњу пјесму... убио се због двојника у себи... двојника који се, нажалост, показао јачим од пјесника... па овде доносимо одломке из *Ја лично*, дневника Мајаковског!

(А о свему што се у овој епохи збива, те и о самој епохи, могућа је истина само као пјеснички одговор сопственом двојнику: на епоху коју „мој двојник” схвата и доживљава као питање. Јер,

смисао не може да открије наше искуство и мисао, наш – сопствени јавни, политички! – двојник, па макар то био и сам Његош,
него само надахнута поезија, Луча микрокозма!

[76] ОПЕТ НА ТЕМУ „ИЛИ ЧОВЈЕК ИЛИ ИНДУСТРИЈА”

О модерној (по диктату времена) „идеји” (тј. појму!) архитектуре, која има моћ да обликује цивилизацију и друштвену (цивилну, грађанску) свест – под условом да архитектура и простор не буду схваћени технички, индустријски, као техника конструкције.

То значи да не живимо у цивилизацији Света технике, да Свет технике вредношћу, смислом, људском цивилизацијом не сматрамо.

[77] АЛИ ЗАИСТА ПРОТИВ ПОМОДАРСТВА, *Седам дана*, бр. 52, 13. мај, 1954.

Историјска свест је – и против модернизма, аморалне естетике.

Поводом Четрнаесте изложбе УЛУБиХ-а, уз истовремени одговор на идеолошко-политички реферат који је, тобоже „против помодарства” (заправо против тајне и достојанства личности у изразу уметника) поднео Цвијетин Мијатовић-Мајо, бранећи политичке неуметничке критерије, подржавајући дилетантизам као задовољавајући, политички ангажман.

Већ сама одбрана аутентичног језика – овде сликарског заната – довољна је за одбрану од идеолошко-политичког притиска на уметнике.

Сузбијајући „великосрпски централизам, југо-унитаризам”, Тито заступа НАТО-разбијање Југославије, допушта „слободе” као сепаратизам наставног особља нових универзитета, па и сарајевског, тако да те „слободе” сепаратизма (и србофобије) мора да поштује и ЦК КП БиХ, „Србин” Мајо,

јер је и ту јасно и очигледно да би појам југословенског уни-таризма значио природну – демографску и културну, а по-готово историјску – надмоћ Срба!

Она може бити спречена само геноцидом, расељава-њем, сувишном урбанизацијом, етничким чишћењем, по-ништавањем плодова тзв. (погрешно званог) романтизма, тј. Обнове која је почела са Вуком!

Овде смо већ имали србофобичну „прославу” 1953, по-водом 150 година смрти Његоша, па су Србе и Његоша бра-нили – и могли да бране! – само Меша Селимовић, Нијаз Диздаревић и Тамил Сијарић!

[78] **ИГРАЧИ, ПОЗДРАВЉАЈТЕ И СТАЈАЊЕ!**, 16. маја у узбурканом Београду, *Седам дана*, бр. 53, 20. мај 1954.

„Зашто и навијачи (’изгубљени народ’) не би ушли у литературу!”...

* О савременом – значајном, а занемареном – феномену **навијача**, поводом утакмице **Југославија–Енглеска**

*...лишен заједнице (солидарности и празника заједни-це), усамљени – или на усамљеност осуђени! – млади свет (милионских рокера-усамљеника) „уписује” се у **навијаче**, једину заједницу и једини преостали празник те заједнице: фудбалска утакмица. Победу фудбалера над Енглеском срп-ски народ је ипак доживео као **освету** за оно чега је ипак свесна наша историја: за енглеску издају Срба 1944–1948–1954. (и даље).

[79] Три написа **Чеде Кисића**, „О ПРЕДАВАЊИМА, ДИ-АЛОЗИМА, НАПИСИМА ДРУГА ЖАРКА ВИДОВИЋА”, *Ослобођење*, Сарајево, 22. маја, 30. маја и 6. јуна 1954.

✦ 22. маја 1954, Чедо Кисић: „**Ферменти нових разговора** (Послије једне дискусије у Умјетничком павиљону)”... а онда и

✦ 30. маја 1954, Чедо Кисић: „**Умјетничка индивидуалност** и проблем израза (Одговор другу Жарку Видовићу)” (а на шта?! На шта – кад није објавио оно што је примио, а на шта овде већ и одговара?!)

✦ 6. јуна 1954, Чедо Кисић: „**Неколико ријечи** о вулгари-зацијама умјетности и естетике” (Видовићевим „вулга-ризацијама”!).

Већ на прва два ова Кисићева написа послао сам њего-вој редакцији (*Ослобођења*), један за другим, два **рукописа одговора** и коментара.

Та моја два рукописа Кисић, као уредник, **не објављује**, али пише и објављује даље **своје „одговоре”** на те моје при-мљене – а необјављене! – рукописе.

У своја три (горе наведена) написа – „у одбрану маркси-стичке естетике”, тј. марксистичког схватања човјекове ин-дивидуалности – Кисић полемише против мојих ставова, па, у два наставка, 30. маја и 6. јуна, објављује чак и **свој „од-говор” на мој рукопис** (послат 24. маја *Ослобођењу*) Тај мој (ипак примљени и прочитани!) рукопис Кисићева редакци-ја *Ослобођења* није ни намеравала да објави! (Исти стил као у Загребу, 1937–1941, у предратним „Сукобима на левици”, сукобима по питању нације!).

На све ово ће мој, какав-такав одговор – [81] (од стране саме редакције *Ослобођења* скраћен и цензуриран!) – бити објављен тек три месеца **касније**, 11. августа, и то док је Ки-сић био далеко, „на одмору” (а већ и на овај мој – примљен, а необјављени – допис имао припремљен одговор).

Но, пошто је и уредника културне рубрике, Чеду Киси-ћа, и главног уредника (који је отишао на одмор) заменио **Мирко Остојић**, који (Он, М. О!) користи њихово одсуство и објављује мој рукопис. (То је значајно за блискост међу логорашима и заробљеницима, јер је Мирко ипак био ратни

заробљеник и мој пријатељ из, додуше закованог, Одбора за „идеолошко-политичку” комисију логораша.)

* * *

Есад Ђимић, Сарајлија који је прешао у Београд, објавиће после 1968. познату књигу у којој настоји да објасни зашто је око стотину младих стручњака (углавном асистената и доцената) напустило Сарајево после 1960: не због прогона полицијских – јер они не би били погодни за постизање правог циља („равноправности и братства свих нација БиХ”) – него због лукавог и мучног односа јавних гласила (тј. редакција) према тим младим стручњацима.

Овај пример – трију наведених написа Ч. Кисића – само је један од многих и уобичајених, а циљ те „културне политике” сарајевских редакција (штампе, радија, издавачких предузећа, јавних трибина) био је да спречи „организоване наступе и дејство Београдске чаршије која је постала већ сувише утицајна у Сарајеву и на Универзитету”! (То је изјављивао „Србин” Цвијетин Мијатовић-Мајо, члан ЦК Партије БиХ, а Кисић је био један од његових гласноговорника.)

Све је то политика Партије која се бори против – заветног, „патријаршког” и Андрићевог – јединства Босне са Србијом. Сврха те политике (коју су водили Срби тито-комунисти из ЦК БиХ!) била је да Универзитет (иначе основан од београдских професора и академика!) запоседну тзв. домаћи кадрови (углавном „нова нација”, Муслимани, „са велико М”, а дотле су се исти ти грађани муслимани декларисали неки као Срби, неки као Хрвати: два брата Ђимића један Србин, други Хрват!, а неки муслимани, дотле „национално неопредељени”, а затим, политиком тито-комунизма, већ проглашени посебном, трећом нацијом БиХ).

Југословенство је НАТО-комунизам Тита оцењивао као опасну про-руску словенску идеју, па се зато – енглески!,

черчиловски! – бори и против српства, и против југословенства и државног унитаризма, и против цивилне институције грађанина државе! У свим јавним дискусијама (и преко ТВ) југословенство се приказује као опасност империјална (руска!), „велико-српска” национална идеја, у култури, а у Босни све као утицај „Београдске чаршије”.

Већ је у првом масовном хапшењу „ИБ-оваца”, од јесени 1948. до пролећа 1949. смењена и похапшена и „велико-српска, прочетничка (ОЗНа)-УДБ-а” (босанска централна и сарајевска! све сами првоборци-споменичари али већ од раније сумњичени да су – против усташа – бранили, с четницима, Србе четнике, а нису с Титом ишли ни на устанак 7. јула 1941. у „Недићеву Србију” против Недића, као што неће ићи ни на Титово освајање Београда 20. октобра 1944!).

То обимно хапшење је – колико се сећам, већ од јесени 1948. – извршила „Титова гарда”, и то хапшење је било посебан државно-републички удар у БиХ. Од тога времена ни политика тито-комуниста у БиХ више није „југо-словенска” (тобоже „велико-српска”).

[80] ЈЕДНА ЗНАЧАЈНА ШКОЛА – ПРИМЈЕЊЕНИХ УМЈЕТНОСТИ У САРАЈЕВУ, *Сегам дана*, бр. 58, 24. јун 1954.

О школи ликовно образованих занатлија и о њиховој сарадњи са индустријом, архитектуром и штампом (само четири задња ступца, недостаје текст са прве стране новина).

[81] ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋА МАРКСИСТИЧКА ЕСТЕТИКА (Наслов у „стилу” сарајевског говора: „Може ли бити марксистичке естетике”), *Ослобођење*, Сарајево, 11. август 1954.

Одговор другу Чеди Кисићу... на његове тврдње о субјективизму мојих ставова (у написима и предавањима).

У томе свом одговору ја, ЖВ, тврдим само да свака, па и марксистичка, естетика треба да има неко своје право на опстанак.

Дакле, био је блажи од београдских критичара модерниста-европејаца који ће – у име уметности поистовећене са правцима и модернизмом – бити управо оно што тражи „европска левица” (али и културна политика Савеза комуниста Србије): непомирљиво према традицији (дакле, и према историјским вредностима и историјској заједници).

У штампи се, наиме, траже сарадници који ће прихватити стил предратног „Сукоба на левици”, сукоба „крлежијанаца” и хрватске КП (за Конкордат, а против СКОЈ-а Иве Лоле Рибара, и против „Београдске клерикално-шовинистичке чаршије”).

Такав „крлежијанац” је данас у Сарајеву и Кисић (у време рата покатоличени Мостарац), па он и групу којој припадам напада „крлежијанско-марксистички”! (О томе пише и Бранислав-Бранко Суботић-Суде у књизи *Чудурац у Сарајеву 1951–1963*. (издавач ЕМКА, Београд, Андрићев венац 2, Београд, 1999; У вези с овим споровима Видовић–Кисић пише Суде посебно на странама 107–113)

* * *

(Сви ови моји написи су за локалне листове..., као и за „парохију”: без намере да буду од „савезног значаја”, тј. без намере да посматрају уметност са неког гледишта „савезно (тј. југословенски) значајно”, владајућег. Данас тако као и онда: логорашка навика носталгије, завичајности, комшилука, „коллективаца”, диалога у тихим уским круговима пријатељства и колектива... блискост као неизбежни услов диалога, диалог као услов мишљења, јер ни аутентичној историји – заједнице, као и породице чија свештеница је жена, мајка – није потребна равнодушна широка јавност као институција, него само комшије, блиски, ближњи... ради живљег диалога и исповести, а не за некакву ТВ – „агапе”)

Такав је тада – у супарништву различитих сликарско-критичарских школа – био обичај, јер то – свесавезно, „политички значајно” – супарништво је било такво, да је онемогућавало не само диалог, него чак и полемику.

*

А „субјективност друга ЖВ” се, како тврди Ч. К., „нарочито огледа у томе што ЖВ „удара посебан акценат на израз личности у умјетности”, те се „у свом субјективизму ослања на Вентурија који” (три века пре Канта!) „полази од Канта и Крочеа”, и тако „друг ЖВ одриче марксистичкој естетици право и на постојање”.

У тим наступима је уреднику и идеолозима *Ослобођења* нарочито сметало моје истицање вредности сликарства Бошка Рисимовића, емотивно завичајно везаног за традицију Чачка и Србије.

Такав однос штампе према читавој групи сарајевских универзитетских наставника биће од 1959. или 1960. све чешћи, те ће то бити и разлог за „велику сеобу или дјежање сарајевских интелектуалаца, за Београд и Загреб” (о чему је и Есад Ђимић написао познату књигу у којој поименце помиње и „случајеве” свих нас).

* * *

[82] ЈОШ ЈЕДАН СЛИКАР СЕ АФИРМИСАО: **Фрањо Ликар**, *Седам дана*, бр. 68, 2. септембар 1954.

У чему је модерност композиције? – Кад једноличност реда и ритма отклањају и слику оживљавају – акценти.

[83] НА СВОМЕ ТЛУ – Самостална изложба **Марија Миккулића**, *Седам дана*, бр. 74, 14. октобар 1954.

Завичајна сплитска интонација... портрети (репродукован портрет Наде Палавестре)... У портретима тражи синтезу доба у којем живи сликар.

[84] Сарајево: УСПЕЛА ИЗЛОЖБА РАДЕНКА МИШЕ-ВИЋА, НИН, Београд, 24. октобар 1954.

Рукопис је био једна краћа студија, више од пола табака, али га је редакција НИН-а скратила.

*

Иначе сам тада, 1954, био у завршној фази рада на докторској дисертацији, у којој се, тумачећи уметничко осећање простора и облика, ослањам на Кантова питања (што сам и јавно, у предавањима на факултету изражавао), а не на „званично универзитетског и академијског Хегела (па, дакле, ни на Маркса”).

Ту моју докторску дисертацију ће у лето 1961. београдски млади критичар (тада званични, мада још почетник) напасти веома оштро као „ненаучну”, много оштрије него „Сарајево и Кисић”, па и без (касније) Кисићеве спремности на смирење и диалог, јер

13. августа 1954. Чедо Кисић, дакле, „провинција”, објављује – у помирљивом тону дијалога – *Савремена умјетност и њен проблем естетског система*, свој одговор на моје написе и предавање (о скулптури и архитектури)... као да је главно питање и загонетка човекова искуство-прошлост-узрок (у уметности биће-естетика-објашњење настанка), а не смисао-будућност-осећање-божанска природа).

*

[85] МЕШТРОВИЋ И САВРЕМЕНИ СУКОБ (У САМОМ МЕШТРОВИЋУ) СКУЛПТОРА С АРХИТЕКТОМ, крајем маја 1955.

Докторска теза предата Филозофском факултету у Београду на катедри историје уметности, шефу катедре академику, проф. др Светозару Радојчићу.

Пошто ћу школске 1956–57. – баш у вези с интернационално постављеним питањем савременог односа архитектуре и скулптуре! – као стипендист Владе Француске, боравити у Француској, то је одбрану тезе Комисија београдског Филозофског факултета одлагала, тако да ћу је **дранити тек по повратку из Француске, маја 1958.**

* * *

Од септембра 1955. до јуна 1956, у Београду, у кабинету проф. Ђурђа Бошковића, који (на Архитектонском факултету у Београду и, као гост, у Сарајеву) предаје историју уметности – у архитектури.

То је и моја струка историја цивилизације...

– чешки, прашки: као грана историје цивилизације! овде као уметност у архитектури (у простору, а не не површини) и функција архитектуре у цивилизацији – те и предавања у Сарајеву (и прилоге сарајевској штампи) обављам баш како је то чинио и професор Бошковић: с њим, као његов асистент, гостујем – из Београда! Тада сам обављао и предавања јавна у Београду – на народном и радничком универзитету и библиотекама, али понекад и на факултету, као замена проф. Бошковићу...

[86] ДА РАЗГОВАРАМО? – АЛИ НЕ О СЛИКАРСТВУ И ЕСТЕТИЦИ!*, *Седам дана* (последњи број тога листа), 19. април 1956.

У последњем броју листа *Седам дана* редакција жели да говоримо о ономе што ми је најпривлачније: о руској литератури, нарочито о песницима, а посебно о судбини Мајаковског... и његовом *Хладни шуш*, драми отрежњења после револуције, потребног Мајаковском, али и после ратног руског (и нашег?) отрежњења, потребног нама свима...

* У оригиналу: „Да говорим али не о сликарству...”

Од Двадесетог конгреса Комунистичке партије СССР-а другачије ће бити приказивана и руска литература:

(да је Историја предмет филозофије зато што је – као и сама поезија-литература-осећање-тајна – предмет филозофије!

јер је историја аутентичан садржај литературе, поезије, доступан само таленту песника-историчара, јер је – већ у Отечественном рату 1941–45 – постало јасно да

- ❖ историјска свест није ни наука, ни идеологија, него осећање, као и вера,
- ❖ у којој се, као субјект (хипостаза) историја јавља у људском бићу – личност!
- ❖ и то не само као осећање смисла, него
- ❖ и као осећање припадности (конкретној и ограниченој) национално-историјској заједници која је
- ❖ трајна, историјска, морална само као тајна осећања историјске заједнице! Историјски споменици, докази и архиви су споменици тога осећања, личности (личности, као бића одређеног осећањем смисла).

[87] НАГОВЈЕШТАЈИ УМЈЕСТО ПРЕГЛЕДА, Конгресна изложба Савеза ликовних умјетника Југославије, Ослобођење, Сарајево, 13. мај 1956.

уз Конгрес ликовних умјетника Југославије, у Сарајеву. Поређење сликара Србије и Словеније.

[88] ТРАЖЕЊЕ ХУМАНОГ У ОДНОСУ АРХИТЕКТУРЕ И СКУЛПТУРЕ, есеј, *Прећед*, Сарајево, 1956.

* * *

[89] Година 1950–их, поготово 1956.

Сарајево је (наравно, у самом Сарајеву, Требињу, Мостару) тада било сматрано и сваког лета доживљавано уни-

тарно-југословенски (анти-партијски, против НАТО-комунизма Титовог): као реални и могући административни центар Далмације!

Тако да се, под тим утиском, и у роману Меше Селимовића, *Дервиш и смрт* Јадран и Дубровник доживљавају...

(каква наивност народа средишњег Балкана, па и Моме Капора, Зуке Џумхура, сликара Милета Ђоровића, па и Меше Селимовића, Иве Андрића и др.!)

...као нови, а иначе традиционални, заветни духовни простор медитеранске Босне и Херцеговине и Сарајева!

Управо те једне, 1956. године, покренут је – јуна 1956, у Сарајеву! – нови лист, „*atelje*, primjenjena umjetnost, likovna umjetnost, arhitektura, industrijska estetika”.

Поред архитекта Воје Ковачевића, у Сарајеву раде (и станују, живе) архитекти Сплићани Жарко Туркето, Бранко К. (?), Вуко Бомбардели и др., привучени великим плановима о „новој улози Сарајева”!...

Са два сплитска архитекта, тада Сарајлијама, био сам један од три покретача тога листа *atelje*, а предвиђен и као главни сарадник тога листа, јер је планирана садржина тога листа била и тема мог доктората.

Зато сам три пута био предавач у Сплиту, у атељеу Вука Бомбарделија и у Институту Круна Пријатеља одржао увод-на предавања.

У првом броју тога листа су била и два моја прилога ([90] и [91]), али сам писао само за прва два броја, јер већ септембра крећем, на годину дана, у Француску, као стипендист владе Француске, али и као учесник међународног саветовања о односима архитектуре и уметности.

У ово, ново време, време планетаризма, мондиализма, тј. Света технике, ни сама Европа више није класична цивилизација Запада па чак ни цивилизација (али ни

„паланка”), (тако да је и личност странац већ и у цивилизацији Запада!), али смо се ми надали да ће **бар у нас, на Балкану, бити очувана класична хармонија комуна** (општина, „малог миста”) **цивилизације, медитеранске!**

*

[90] „УЗ ПРВИ БРОЈ”, *atelje*, јун 1956.

О цивилизацијском примату архитектуре и јединству (усклађивању) архитектуре и јавног живота са **културом, системом вредности** (са пророчко-песничком речи) – па и архитектуре са ликовном уметношћу, али и о потреби да се – ради саме себе! – ликовна уметност **прилагоди** техници (као икона зиду, у фреско-живопису цркве), јер техника (језик) ликовне уметности је непромењена, остала иста као и у класици! па мора своју јавну појаву и живот да прилагоди архитектури, чак **новој** техници грађења – ради усклађивања свог излагања са архитектуром, као што је Бог, Син Божији, узео на Себе облик човека да би се тако појавио у свету, међу људима и био схваћен! ... Хармонија – медитеранска!

[91] СПОМЕНИК МАРКСУ И ЕНГЕЛСУ У БЕОГРАДУ – Један приговор награђеном пројекту, *Аишеље*, Сарајево, јун, 1956.

Чланак је понуђен најпре *Борди* и НИН-у, али су га обе редакције одбиле; а како у жирију за тај споменик био Моша Пијаде, он је чуо за то одбијање приговора, исмејао је обе редакције и поручио Сарајеву да сами објаве или чак покрену такав свој лист и слободно објаве чланак.

Тако је исти овај чланак објављен у првом броју овог листа *atelje* који је покренут и уз подршку Архитектонског факултета у Сарајеву (Јахиел Финци, Јурај Најдхарт, Душан Смиљанић, све предратни „прашки ђаци” и следбеници, а учитељи младих архитеката те школе, који ће се касније прочути у свету и у Југославији).

У овоме чланку се трг и пројект споменика Марксу упо­ређују са архитектуром тоталитарних режима.

*

[92] ИДЕЈЕ И СЛИКЕ*, *Ослобођење*, Сарајево 30. септембар 1956.

✦ Београдска група: Бајић, Возаревић, Вујаклија, Луковић
и

[93] ИЗЛОЖБА (БЕОГРАДСКЕ) „ДЕЦЕМБАРСКЕ ГРУПЕ” У САРАЈЕВУ, *Ослобођење*, 1. октобар, 1956.

✦ Петровић (Зоран), Србиновић, Ћелић, Томашевић, Цигарчић

* * *

[93/а] Сутрадан, 3. октобра 1956. отпутовао сам за Париз, на целу школску годину.

Од ОКТОБРА 1956. ДО ЈУЛА 1957, Париз, Француска, стипендист Владе Француске...

Пошто је наша култура **европска**, али – изворно, пророчки и стваралачки – византијска, заветна, тј. јудео-хеленска, онда је то „Исток” (у античком, културно-верском значењу), тј. Евро-Медитеран (а не Евро-Запад или Евро-Атлантук), те је наш сан-фантазија био да Сарајево буде центар Босна-Медитерана.

То значи да и западни, „хрватски” део Крајине – српске! – буде прикључен босанском, источном, Ћопићевом, Скендеровом, Младена Стојановића (брата Сретеновог), Зије Диздаревића, Меше Селимовића, посебно Иве Андрића, што је чика Мошина „анти-хрватска” идеја.

* У оригиналу: „Слике и идеје”.

Тако сам и ја – у својој историји уметности, *Умешношћу и њеној епохи* – духовни центар Европе, Медитеранску епоху, византијску! битно одвојио, јер и наше иконе, фреске, литургија-трагедија, манастири (од Хиландара до Фрушке Горе) спадају у **Медитеран**,

који (Евро-Медитеран, Евро-Југ) треба одвојити од **Евро-Запада** (у који спадају барок, аустро-православље, и модернисти, теме академика Медаковића),

па сам начинио читав план дубљег проучавања Медитерана – да га проверим баш у Француској, а у складу са идејама Камија и са оном расправом – сукобом модерниста са традиционалистима, медитеранцима Француске ([34] – *Слобода стваралања, а не лепоћа*).

Зато сам у Париз отпутовао (за то и француску стипендију добио), са деголистичком идејом да је **Запад** (дакле и барок и модерна, види [34] и [43], „реалисти и модернисти“) битно одвојен од **српске историје-културе-душе-идентитета**. И то управо мислим да коначно утврдим у Паризу, у контакту са Академи-де-бозар (des beaux-arts, преко Етиен Сурио-а), а посебно онда – уз помоћ Чика Моше „Крајишника“, уметника, сликара, противника модерниста и Њујорка!

Њујорк је нови, анти-париски светски центар ликовне уметности, противан не само Паризу, „медитеранцима“, него и Православљу, „**јудео-грчком** хришћанству“!

То ћу утврдити (касније посебно у Загребу, али) већ и 1957. у Паризу и Француској, обиласком Провансе и Авињона – па и то (архитект-конзерватор Милка Ч. и ја) у сарадњи са француским, тада „најперспективнијим књижевником Француске“, такође Јеврејином, Жорж Перек (заљубљеним у Београђанку Милку Ч.).

Он ће – баш због те идеје о Европи **Медитеранској** (Евро-Медитеран!), бити и мој гост 1957. у Сарајеву... и написати драму *Сарајевски аиеншајн*...

О том пријатељству и мојој сарадњи са Переком говори се много у књизи о Жорж Переку (странице 178–180, 184, 187, 193–196, 203, 213, 230, 296, 467, 546), али и о сарадњи с нашим сликарима, посебно са пок. Младеном Србиновићем (странице: 193–198, 202–203, 411, 436–491, 546): *David Bellos, Georges Perec, une vie dans les mots*, ed. Seuil, 1993)

*

Године 1956/57. боравим у Француској, као стипендист владе Француске, где ће се одржавати симпозиони (филозофа) управо на модерну и веома актуелну тему односа архитектуре и ликовне уметности, у модерно „Време технике“, у „Свету технике“ (како се већ и назива савремена „цивилизација неолиберализма“, техничке моћи појединца који тиме губи интерес за тајну људске личности: „нема у науци и техници никакве људске ни божанске тајне!“), јер неолиберал, „великаш технике“ није ни заинтересован (није технички заинтересован!) за тајну људске личности, за **смисао, личност, историју и веру!**

Боравак у Француској био је припрема за одбрану тезе на катедри историје уметности (али и за разумевање пораза Француске!). Наиме, читава метафизика (тј. филозофија, и феноменологија, и њени следбеници као Хајдегер, филозофи егзистенције, Сартр и др.) показала се немоћном да одговори на питања која је поставио Кант – управо на питања **смисла и питања вредности и вредновања**, дакле, и саме историје...

На питања излаза и наде која су, у ово „Време технике“, упућена – уметности, а не филозофији и науци (јер за одговор на питање смисла моћна је само поезија – ЛМ, П, 151–190! – а не наука и метафизика, филозофија!)

* * *

[94] ЛЕЊИН, ГОДИШЊИЦА СМРТИ, предавање на Радничком универзитету, Сарајево, 1. новембар 1957.

Предавање у стилу Марксовог писма Енгелсу (Преводи, [5], на стр. 11/133) о узроку пропасти Париске комуне: пропала је због одсуства морала водећих револуционара, због револуције као револуционарног терора, због одсуства револуционарног аскетизма!

Није било моралних узора и примера које је „Партија Стаљина” (очигледно и Тита) одбацила. А није било зато што није било ни питања о смислу. То питање није научно, ни академско, ни филозофско, него духовно, битно, о природи људског бића!...

Томе предавању 1. новембра 1957. присуствује млади, углавном просрпски свет који у Сарајеву – на Радничком универзитету, „сарајевском Коларцу” – предлаже теме предавања. Тај млади универзитетски свет је свет изричитих противника Партија-политике национализма (националне државе, у Босни Муслимана, „велико М”), политике која има два центра,

Загреб и Сарајево (оба титовска, оба против „београдског централизма” УДБ-е, која, међутим, мирно посматра оваква, „анти-лењинистичка, анти-стаљинистичка, анти-ИБ” – предавања.

То ће предавање – 7. новембра 1957. и за Радио Сарајево! – бити унето и у прве скрипте *Historije civilizacije*, [137/1], у Загребу, 1962/63)

[94/a] ЖУТА МАРАМА, Сарајево, 4. новембар 1957.

✦ после предавање на Радничком универзитету – 1. новембра о годишњици смрти Лењина и о револуционарном аскетизму и моралном примеру – млади присутни свет био је веома задовољан и близак... („махали су жутом марамом, бојом демократије”?!)

А за мене и Душку, 4. новембар 1957?! Био је то дан препорода и прве јасне и радосне свести о смислу историје, личности и живота!

[95] ПРЕД СЛИКАМА РАДЕНКА МИШЕВИЋА – Импресије из Умјетничког павиљона, *Ослобођење*, Сарајево, 11. мај 1958.

Репродукован *Портрети дјевојке Д. К.** (једне свилене „Жуте мараме”). Тај портрет је откупила Радио станица Сарајево, мада је Раденко обећао да ће – за моје приказе, као пријатељски дар, тај портрет поклонити или продати (јефтино) мени. А онда је продао (скуп) Радио Сарајеву, а ја сам га „откупио” од Радио-Сарајева... плативши то низом бесплатних предавања на радију о историји цивилизације... предавањима која ће касније ући и у прве скрипте историје цивилизације, у Загребу. [137]

У наслову ове критике стоји „импресије”... Тендециозно! јер сам заступао мишљење да приказ уметничких дела може да буде само импресија (лични доживљај дела), а не критика, поготово не примена неког естетичког или филозофског, социолошког и сличних принципа. У томе је био и сукоб са колегама критичарима, са уобичајеним модерно-естетичким приступом уметничке критике уметничком делу... Приказ се завршава речима:

„Чему сврставање Мишевића, или било којег уметника, у неки правац или школу?... Ма каква да је анализа уметничког дела, остаје чуђење: зар је могуће да се таква драма човјекова може изразити бојама?”

[96] ВЕДРИНА И УЗБУЂЕЊЕ (Понесеност) – Изложба слика Николе Граовца (репродукција *Бисџрик*, предео Сарајева у подножју Тредевића), *Ослобођење*, Сарајево, 25. мај 1958.

* „Д. К.” је Душка Крстајић, будућа Видовићева супруга.

Често ћу касније посећивати атеље Граовца у Београду, на Косанчићевом венцу, где је око 1980. атеље имао и Аца Томашевић (са Горданом) и Граовац са женом чији брат је студирао (1939–1941) у Загребу (презиме једносножно, као Рот, Рац, Рис, Рем – заборавио сам). Врло ведри људи. И у сликарству! То је из 1930-их Бијелићева група сликара. „Све куће на сликама... у бојама као крила лептирова... Скромност, сталност, тихо задовољство – то је он, Никола Граовац. И то је сродност са Јованом Бијелићем.”

[97] НИ МОДЕРНО, НИ КОНЗЕРВАТИВНО – НЕГО ТРАЈНО, О сликарству Раденка Мишевића, *Израз*, Сарајево, јун 1958.

[98] ОДБРАНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ *МЕШТРОВИЋ И САВРЕМЕНИ СУКОБ СКУЛПТОРА С АРХИТЕКТОМ*, Филозофски Факултет, Београд, јун 1958.

Текст одбране објављен је као Предговор тези кад је издата као књига.

Одбрањен је пред комисијом коју су чинили ментори: професори Светозар Радојчић, Александар Дероко, Ђурђе Бошковић, мајстор скулптуре Сретен Стојановић (ректор Академије ликовних) и Милош Ђурић који је (у складу с предратним, још само овај месец важећим законом о докторату и одбрани) затражио да га – у полемичком дијалогу с кандидатом о савременој филозофији и естетици феноменолога и неокантоваца – замени професор савремене филозофије др Богдан Шеших, који иначе није био ментор. Пре тога ме проф. Милош Ђурић дискретно и насамо запито да ли сам спреман за дијалог о савременој филозофији и естетици, „с обзиром на то да Ја” (тј. професор Ђурић), „нисам спреман”.

Присутан одбрани био је и Нијаз Диздаревић, тада задужен за државну контролу кадровске политике на Сарајевском универзитету. По завршеној одбрани и проглашењу,

пришао ми је и најсрдачније честитао, радујући се да ће у мени имати сарадника као што сам био у листу *Седам дана!* Још увек је у мени гледао друга свог покојног брата *Зије Диздаревића, страдалог у Јасеновцу* „тачно пре шеснаест година”, маја 1942.

[99] ВЕЛИКИ ДАНИ НАДАЊА – Ратно пријатељство између Норвежана и Југословена, *Ослобођење*, Сарајево 25. септембар 1958.

Поводом доласка норвешког премијера Герхардсена. Овај чланак је објављен и у књизи *Да се не заборави*.

Напис није ратнички, као ни пријатељство, него логорашки, као и пријатељство. Људи и жене Норвежани су тамо, после нашег успелог бегства, држали мису захвалницу у цркви, а без њихове помоћи наша бекства не би, на оном Северу, била ни могућа, тако да су та бекства њихово добро дело, а не наш подвиг (сем ризика од првих неколико стотина метара колико је било могуће да нас гонитељи и пси нађу).

[100] СЛОБОДА СТВАРАЊА, *Ослобођење*, Сарајево, два броја, 10. и 11. октобар 1958.

(Слобода у значењу **осећања** слободе, осећања као једине, а Богом дане могућности стварања), есеј у два наставка, **о хармонији (осећању слободе уметникове личности уз осећање хармоније уметника са заједницом којој радосно поклања или посвећује своје дело)**, јер

хармонија (највиша вредност и смисао цивилизације медитеранске, хришћанске) је могућа само **надахнута**, уметничка, **хармонија са заједницом** у којој је и уметникова личност, а која – у тој заједници! – **надживљава своју смртну индивидуу**, дакле,

хармонија са заједницом надвременом историјском, духовном (а не политичком заједницом власти).

[101] **КОРБИЗИЈЕ**, *Ослобођење*, Сарајево, 15. и 16. фебруар 1959.

(редакција дала наслов „Мит Корбизије”, о архитекти Le Corbusier).

Поднаслови: 1. Стамбена јединица у Марсеју 2. Корбизијеов урбанизам 3. Урбанизација против умјетности 4. Битна новина модерне архитектуре је програм 5. Шта остаје архитектури као умјетности? (јер она је умјетност само ако је трагање за љепотом просторне хармоније)

*

[102–105] Јануар–јуни 1959, у четири броја
(два броја и два двоброја) часописа

Живои̇

О поезији – Песник се рађа, I–IV књига,

102 I = стр. 51–69 = 19 страна

103 II = стр. 83–96 = 14 страна

104 III = стр. 227–237 = 11 страна

105 IV = стр. 276–296 = 21 страна

укупно 65 страна књиге о поезији

- ✦ **Прво:** искази најзначајнијих песника светске историје о поезији
- ✦ **Друго:** поезија није дело саме слободе, моћи коју има мишљење (тј. мишљење о искуству)... него **осећања**, па и слободе тек као **осећања** слободе! Поезија зато не потврђује филозофију, него се, напротив, поезија показује као **изазов и отпор осећања филозофији**, или као претпоставка (постулат и претеча) филозофије... Сами песници се револтирају на филозофску идеологију (по којој филозофска

мисао има моћ песничку)... Како филозофија ипак за себе користи тај револт песника?... Највећу забуну о поезији изазивају романтичарске естетске теорије... У чему је специфичност поетског осећања (једине стваралачке поетске силе)?... ипак осећање, а не интелект, моћ мишљења... То не значи да песник није и интелектуалац, човек који брани систем вредности неке цивилизације (као што су пре тога монаси бранили систем вредности цивилизације)... Поезија је имагинарна (не реална) **апсолутизација личности** човека... Усамљеност-микрокосмос-катарза човека и биће као биће – које је само осећањем (а не мишљењем!) биће-по-себи (не по некаквом појму о бићу), па зато биће излаз (излаз из себе) има – у поезији!

[106] **ХАМИД ЛУКОВАЦ И ОСТАЛИ** (О илустрацији у дечијој књижевности), *Живои̇*, бр. 6, Сарајево, јуни 1959, стр. 337–343.

Доживљај (импресија, утисак) и покушај литерарног одзива на позив Хамидових цртежа... Хамидов (успео) покушај да – у машти, и то пред дететом – одигра дететову улогу цртача-илустратора, а да при томе он (Хамид) буде свестан одговорности зрелог човека који мора да доживи, тј. схвати дете. А не сме (неозбиљно је и неодговорно) да буде детињаст!

[107] и [108] Јули–август 1959,

Живои̇

бр. 7–8,

два написа (есеја):

[107] **ХАЈДЕГЕР О УМЈЕТНОСТИ**, *Живои̇*, бр. 7–8, Сарајево, јули–август 1959.

Против сваког – па и најновијег, Хајдегеровог – покушаја да филозофска дисциплина, било естетика било сама онтологија, буде представљена као основа **уметничког**

доживљаја и приказа саме уметности. Немоћ филозофије пред уметношћу (као и пред **осећањем** вере, или историје, личности, слободе) – то је први став у искуству аутентичног уметничког доживљаја. Чему онда естетика? Филозофија је **грех ума** (прародитељски грех) **према тајни људске личности**, духа, осећања, Божијег дара и благослова.

[108] **НАСМЕЈАНИ СЛИКАР РИСИМ** (Бошко Рисимовић, *Чачанин у Сарајеву*), *Живои*, бр. 7–8, јули–август 1959.

[109] **ПРЕОРИЈЕНТАЦИЈА ПОЉСКОГ СЛИКАРСТВА** (Поводом Изложбе 23 пољска сликара у Сарајеву), *Ослобођење*, Сарајево, 2. август 1959.

(За уметничку, па и интелектуалну јавност грађанства Пољске нарочито велик и највећи углед имала је Југославија, а у Југославији посебно Београд и Срби. Али је тај углед Срба – како нам говоре неки излагачи, пољски сликари – сметао нарочито клеру, католичком (као и Британији!), па је вршен притисак да изложба буде у Загребу, на шта нису пристајали сликари, па је нађен „компромис”: у Сарајеву! Јер су управо многи Босанци, у време (и утицајем католичке) Аустро-Угарске, школовани у Кракову (нпр., Јован Бијелић). Међу пољским излагачима сликарима се истиче нарочито Мусиалович, и то графикама.

*

[109/a] **БРАНКОВ ДЕСЕТИ!** 3. августа 1959.*

Сине мој, знамо да нема загробног живота („у земљи”!).

Представу (икону) о души умрлог има само Господ.

С њом смо ми колико смо историјска заједница, јер само у њој смо ми с Тобом (и не само с Тобом) – ако имамо

* Бранко је био син Жарка Видовића.

историјску свест која је једина жива вера (тј. осећање, а не представа о Богу и душама).

Вера је та свест, тај – историјски! – смисао постојања.

Аутокефална Црква је та заједница (а нација је заједница „братства-једнакости-слободе” у тој Цркви!), јер Бог је надвреме, једино могуће „време” **осећања**, тајне бића (а не *Биџије и време*, *Sein und Zeit* мишљења).

Бог је јединство прошлости и будућности живота – у моменту вере и помена! кад смо – са Вама и са светима!

Али, како се снаћи у свему томе – кад Тебе нема?

Има доста тога о чему мислимо, а о чему није могуће мислити! Значи – то није мисао, него биће: чије? Свеједно да ли моје или Твоје! (Углавном, биће мисли, али бити не значи мислити. Бити значи – бити збуњен!)

*

[110] **ИНДУСТРИЈСКА ЕСТЕТИКА**, *Ослобођење*, Сарајево, 3. август 1959.

(да нас увере-убеде да лепоту уметности има и **индустрија**, па и само ново доба, **Свет технике!**)

Међутим, индустрија и њени производи могу бити „естетизовани” (да указују на уметност као смисао), али не могу да створе или чак да буду уметност, јер уметност остаје уметност, а не примена естетике, уметничког искуства.

Прави назив и дефиниција тзв. примењене уметности је зато – примењена **естетика!** Пропаганда, усмеравање пажње на систем вредности, па она, примењена естетика, може да задовољи и тржиште, моду, пропагирани укус или стил, или утврђене вредности неке цивилизације, а уметност је „изнад искуства, мишљења и времена”!

[111] ТУШЕВИ ХЕНРИКА МУСИАЛОВИЧА* (пољско сликарство, изложба у Сарајеву), *Животи*, бр. 9, Сарајево, септембар 1959, стр. 553–556.

Обрада, али суздржана, опрезна, као да се боји да не повреди белину папира, као да је за сликарско-графичку визију та обрада захвална управо тој белини папира, захвална за визију... Игра изазивања пуна уздржане радости... и дистанције; као да форме настоје да остану готово неостварене, тајне... додир се боји проверавања, па уместо дефинисања форме – само атмосфера из које форма не престаје да **настаје** (Мусиалович, тушем Душкин девичански, иконичан портрет).

[112] ХАЈДЕГЕР (ИПАК) НАСТОЈИ ДА ОБНОВИ ЕСТЕТИКУ КАО СТВАРНОСТ БИЋА, КАО „ОНТОЛОШКУ ЕСТЕТИКУ”,** *Прејлег*, бр. 9, Сарајево, септембар 1959, стр. 179–190.

Хајдегерово метафизика зато тражи свој корен – и егзистенцију (смисао човекова опстанка!) – у побожној збуњености предсократској, у магији космологије (и архајској, пред-класичној уметности!), а не у сократско-платонској антропологији (или у грчком хришћанству)... тако да ипак – чак и у питању егзистенције (осећања смисла, поезије) – остаје усмерен ономе истом чему и „апсолутна идеја”: изван и уметности и религије, и антропологије,

јер њега занима живот као коначност (време) Dasein-а, „дубља и од самог човека”. То је тајна Васкрсења коју Хајдегер не прихвата, као што не прихвата ни само хришћанство, ни осећање, тајну људског живота, смисла и слободе!

Модернизам није уметност, него „језик времена” (и филозофија као језик времена, без искуства надвремена), мисао као савременост (и то политичка). Језик времена као језик – не бића о бићу, него – „језик прогреса” у нас

* У оригиналу: „Хенрика Мусијаловића”.

** У оригиналу: „Хајдегер обнавља онтолошку естетику”.

партијско-идеолошка линија откако Запад подржава НАТО-Југославију у њеном (Тито-Бакарић-Кардељевом) сукобу са СССР.

[113] МИ ДАНАС – И ЕСТЕТИЧКА ЛИТЕРАТУРА, *Књижевне новине*, Београд, 25. септембар 1959.

(илустрација-репродукција: Леонид Шејкина *Констан-џа квадрати*), квадрат који нацртао као „константу бити-ја-бића”,

које није и не може бити предмет уметности, трансценденције... јер

биће је одређеност доступна науци и математичком изразу о истини ствари, бића створених...

тако да је реализам – као истина о бићу – једнак истини геометрије, квадрату...

а уметност настаје **изнад бића, у трансценденцији, осећањем** којег у науци нема, као ни у математици, геометрији.

Тако је и естетика „истина квадрата”, а не идеја, уметност.

Ко је биће (или искуство, опажај, време, прошлост) прогласио садржином уметности, тај не зна шта је уметност; па је зато и тиме уметност везао за конструкцију-геometriју! (А уметност је бежање од бића, екс* из бића у уметност).

Поставља се и питање: да ли ће, у ово Време технике, бити омогућене или тражене и „синтезе” уметности?

А зашто би? – у кризи није уметност (увек надвремена!), него филозофија, језик времена. Јер филозофија је мисао, а она је могућа као мисао само о прошлости, тј. о искуству (свеједно да ли духовном или световном и личном).

[114] СИНТЕЗА УМЈЕТНОСТИ, *Ослобођење*, Сарајево, 25. октобар 1959.

* На стр. 199 ЖВ наводи: „изван бића, излаз, егзистенција”.

Ово је доба кад се, са Хајдегером, питамо није ли можда – у Време технике, у Свету технике! – дошао крај (евромедитеранске, источне) епохе уметности (уметности као **националне историјске свести и вере, класичне европске уметности**), тј. крај епохе коју – у човеку као осећању! – може да изражава или заступа историја само као **уметност, песник као пророк**)?

[115] **ЕСТЕТИКА НА КОЈУ СЕ ЧЕКА**, *Ослобођење*, Сарајево, децембар 1959.

(није означен дан, јер није означен ни на тој страни листа који поседујем)

Наслов је дао уредник Чедо Кисић, нарочито предусретљив и склон, можда после доктората, а мој наслов у рукопису гласи: **Маргиналије уз једну књигу...**

Реч је о књизи **Франца Велфлина** *Abstraction und Einfuehlung* (тј. апстракција и осећање-уживљавање), историјара уметности и кантовца који се супротставља хегелској естетици. Користио сам га у својој докторској дисертацији, а и препоручио издавачком предузећу „Веселин Маслеша” да се преведе са немачког.

Велфлин, наиме, не пише о појму уметности, тј. о „**уметности уопште**”, принципијелно, него увек о **конкретним уметностима и делима**, чиме активира читаочеву интелигенцију, пажњу и моћ опажања гледалаца.

[116] **ЧЕМУ ЕСТЕТИКА?** (сем за потребе модернизма), *Књижевне новине*, Београд, 1. јануар 1960. (стр. 1 и цела стр. 3), новогодишњи број (и поздрав из Сарајева читаоцима из Београда)

Естетика не утиче на стварање, као ни на импресију (утисак, доживљај или препознавање) уметничког дела; не може и није њено да „продуби онтолошко истраживање уметности и естетике”, па да тако истражује и шта је биће, а посебно „биће уметности”.

Уметност, међутим, није онтологија, слика бића, него **трансценденција**, визија преображаја бића (као Платонова идеја), преображаја реалног бића које човек упознаје – у истини бића – и пре уметности, јер уметност је **трансценденција, превазилажење** бића (и његовог, нашег искуства, знања и мишљења).

Па, ако треба да говоримо о томе **превазилажењу** бића (као Платон о идејама које су тајна надахнуте визије преображеног бића, а не тајна знања и мишљења о реалном бићу), онда истиниту и јасну представу о бићу морамо имати само зато да бисмо разумели и шта је и у чему је **превазилажење** бића (платонска идеја, уметност), јер ако не знамо шта је биће, како ћемо знати шта је трансценденција (превазилажење бића, преображај бића, метафора).

Онтологија је нужна, у науци и филозофији, али она није на висини уметности – која је трансценденција, изнад онтологије (науке о бићу, онаквом какво оно реално јест).

Ове полемике о естетици, међу нама у Сарајеву, пренеће се – преко *Књижевних новина* – и у Београд (нарочито поводом наших приказа изложбе слика београдске „Децембарске групе”, тј. поводом наше негације сваког **модернизма**, естетике у тумачењу уметности), што ће се ускоро показати и оштрим нападом главног заступника „београдског” модернизма у ликовној критици (Л. Т.), нападом и на научни рад ЖВ, па чак и на мисао Канта!

[117] **ЕСТЕТИКА – РАЦИОНАЛИСТИЧКА И РАЦИОНАЛНА**, * *Књижевне новине* 11. март 1960.

Колега са Сарајевског универзитета др Иван Фохт, професор естетике на Филозофском факултету сматра да есеј ЖВ *Чему естетика* значи не само напад на филозофију, него одрицање сваке потребе за филозофијом.

* У оригиналу: „Рационалистичка или рационална естетика”.

[118] МОДЕРНА ДРАМА – Поводом првог (сарајевског) „Фестивала малих сцена”, *Живои*, 5, Сарајево, мај 1960, стр. 332–342

[118/1] УПОКОЈИЛА СЕ НАША МАЈКА, ЈЕЛЕНА, 8. децембра 1960, у Добоју, на путу за родни Тешањ. За Добој ме возио колима Милан Кушан. На сахрану, 10. децембра (служио поп Жарко), у Сарајево дошли и **Ширбеговићи** из Тешња, а и све моје млађе колеге муслимани с факултета.

[119] МЕШТРОВИЋ И САВРЕМЕНИ СУКОБ СКУЛПТОРА С АРХИТЕКТОМ, „Веселин Маслеша”, Сарајево, фебруар 1961, књига, 255 страна текста и 100 репродукција са коментаром

То је редигован и дорађен текст докторске дисертације браћене јуна 1958. на Филозофском факултету у Београду, пред комисијом ментора, професора универзитета: Сретен Стојановић, Светозар Радојчић, Ђурђе Бошковић, Александар Дероко, Милош Ђурић и (његов заменик за питање модерне филозофије) Богдан Шешић.

Књига и теза обрађује и проблем односа уметности (искуства уметности!) према модерној филозофији, тј. према естетици која је став филозофије према уметности.

Књига је тај текст браћене докторске тезе-дисертације, с тим што је тексту дисертације, као Увод у књизи, додато (обавезно и по, тада још важећем предратном Краљевинском закону о докторату, и по француској уредби за стипендисту владе Француске обавезно) испитно предавање одржано јуна 1957. на Академији уметности (*Academie des beaux-arts*) у Паризу.

Књига је – на иницијативу Меше Селимовића – награђена Шестоаприлском наградом Града Сарајева, 6. априла 1961. (видети [120])

Књига и теза указује на немогућност да уметничко дело – свеједно да ли скулпторско или сликарско (или музичко!)

– буде пројектовано, па остварено као остварење пројекта!, као „замисао која би настала пре дела”!

Архитектура је немогућа без пројекта, јер је градња немогућа без пројекта! Зато је техника, наука и занат – не уметност, него – само градња и конструкција – техника, вештина, примена знања!

Шта је онда у архитектури уметност (неоспорна уметност)? а шта у скулптури, шта у сликарству – уметност?!

Нespoјиво је „пројектовање” уметничког дела са самим „спонтаним” (непредвидивим, непројектованим) настанком уметничког дела.

Несрећа у томе питању је несрећа скулптора кад – у односу према архитектури – повеже сам скулпторски поступак са техником, занатом, па – под утиском модерне архитектуре (и модерне технике њеног грађења!) – добијамо и „скулпторска” дела која се у скулптури називају „модерна уметност” (а заправо модерна техника која настоји да се представи као уметност!).

Проблем је у односу импресије према појму, уметничког стварања скулптуре према пројекту који је – не у самој архитектури, него – у грађењу архитектуре неизбежан, те се зато управо у односу скулптуре према архитектури показује неизбежна супротност између уметности и пројекта, тј. између осећања и разума-рачуна-плана (како то и Кант говори – додуше, без дубљег уношења у саму природу осећања!).

Тако теза и књига обрађује и проблем односа уметности према модерној филозофији, тј. према естетици која је став филозофије спрам уметности.

[120] ШЕСТОАПРИЛСКА НАГРАДА април 1961 – Сарајево Приказ у *Ослобођењу* од 7. априла 1961.

Шестоаприлска награда за предавачку и критичарску делатност и за књигу *Мештровић и савремени сукоб*

скулптора с архитектом... Члан трочланог жирија и комисије био је и Меша Селимовић.

* * *

КРИТИКЕ, ПРИКАЗИ И НАПИСИ О КЊИЗИ

Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектом

[120/1]–[120/5]

[120/1] Lazar Trifunović, MIT O MEŠTROVIĆU. Povodom jedne knjige i jednog spomenika, *Danas*, Београд, 30. август 1961.

пише о Мештровићевом Споменику Његошу, на Ловћену, тј. о једном од споменика који су приказани и у мојој књизи и тези *Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектом*.

Трифунковић, тада већ асистент на београдској историји уметности, оспорава научност књиге и став аутора ЖВ (као, наравно, и Мештровићев), оцењује као противан модернизму („прогресивним токовима савремене уметности”, каже Л. Т.). То је став давичо-ћосићевске групе београдских интелектуалаца, добро уходан став КПЈ, још од времена „Сукоба на левици” (1937–1941), кад су – на страни Крлеже и новоосноване титовске КП Хрватске против КПЈ – били и београдски надреалисти и модернисти.

Трифунковић, међутим, напада те исте цитиране (у мојој тези оповргаване!) ставове Мештровићевих некритичних поклоника – као да су то ставови моје тезе! У томе стилу пише своју „критику” млади колега почетник Трифунковић. Чини ми се да он моју књигу није ни читао, али се пожурио да приказ те књиге напише пре него што оде на одмор (у Дубровник, где ћемо се истог тога лета срести и где ми је, пред Гамулином, најавио своју критику! Професор Гамулин

ми тада најављује супротну вест: „бићете наш професор теорије уметности”. То је тада својствено нашим политичким односима Београд–Сарајево–Загреб, односима који политизују чак и уметничку критику!

Одговор ЖВ на овај Трифунковићев текст штампан је у истом листу *Danas*, 27. септембра 1961, у рубрици „Писма уредништву”, под насловом „Једна дезинформација” [124]

На овај Трифунковићев напис одговара, међутим:

[120/2] Драган Јеремић, МЕШТРОВИЋ И РАЦИОНАЛНОСТ (О књизи ЖВ, *Мештровић и савремени сукоб скулптора с архитектном*), *Књижевне новине*, 8. септембар 1961.

Професор универзитета Драган Јеремић, у напису *Мештровић и рационалност*... закључује:

„ова (Видовићева) је једна од ретких студија у нашој литератури о једном посебном естетичком проблему и у том погледу сведочи о рашћењу наше естетичке мисли”.

[120/3] Златко Томичић, KNJIGA O MEŠTROVIĆU, VUS, *Vjesnik i srijedu*, гујан (septembar), Zagreb, 1961.

(а ускоро, на предлог професора повијести уметности, на Филозофском факултету у Загребу предложили су професори Грго Гамулин, Милан Прелог и Вера Хорват-Пинтарић да – по позиву (без конкурса) – будем изабран за ванредног професора „теорије уметности” на групи „повијест уметности” Филозофског Факултета у Загребу, а у Сплит сам позван да – у атељеу, у Бомбардели-групи сплитских архитеката – држим (и држао сам) предавања о односу архитектуре и скулптуре...)

Неки архитекти из те групе су блиски сарадници у истом сарајевском листу-ревији *atelje*... Видети [90] Сарајево, јуни 1956)

[120/4] Франц Ценгле, СТУДИЈА О ВЕЛИКОМ АРХИТЕКТИ, Др Жарко Видовић, *Мештровић и сукоб скулптора с архитектом*, *Ослобођење*, 17. септембар 1961. и *Живои*, Сарајево

* а у истом часопису *Живои*, писаће и:

[120/5] Мухамед Филиповић, КЊИГА ЖВ МЕШТРОВИЋ И САВРЕМЕНИ СУКОБ СКУЛПТОРА С АРХИТЕКТОМ О МЕШТРОВИЋУ И ЕСТЕТИЦИ, *Живои*, бр. 30, 1961.

* * *

[121] JEDAN APSURD NAŠE CIVILIZACIJE, *Danas*, Београд 7. јуни 1961.

На суђењу Ајхману у Израелу показало се и једно дубоко **несхватање слободе**: Адвокат Сервацијус сматра да за злочине које је извршавао није крив Ајхман, јер је све чинио по наредби више институције власти – што значи да за човекова дела није крив или заслужан човек, него власт којој је потчињен (а потчињен је слободно, јер то хоће!). Апсурд је у суђењу и доношењу пресуде, а да суд (и цивилизација Запада) при томе показују и несхватање слободе (јер је цивилизација оболела!). О суђењу Ајхману у Израелу: ако Адвокат Сервацијус сматра да за злочине које је Ајхман извршавао није крив Ајхман, него власт којој је потчињен, онда Сервацијус уништава или бар пориче феномен **личности**, јер одваја слободу личности и одговорност! Човек је, међутим, одговоран за све што чини, па и за послушност или непослушност, за чин извршен по наредби: одговоран баш зато што је **слободан!**

Овај напис је наставницима (професорима) Филозофског факултета у Загребу, а посебно покретачима часописа *Праксис* био повод и разлог да ме позову на сарадњу... тако да је тиме – уместо мог жељеног прелаза у Београд – започет и поступак мог прелаза у Загреб.

[122] ДАНИ ВЕЛИКИХ НАДАЊА (надања, једини спас душе у логору), *Живои*, бр. 7–8, Сарајево, јули–август 1961. и *Ослобођење*, бр. 99, 25. септембар 1958.

јер смо се надали победи и над Хрватском, јединим немачким савезницима у Југославији, над НДХ, па смо се надали и послератном стању сасвим другачијем од оног које смо затекли, многи од нас „превентивно” хапшени у време кад се „на слободним изборима” решавало: „нећемо краља, (хоћемо Тита – народ се пита!)”... а нас, као ни сав народ логорашки није питао нико: ни западни савезници (па, наравно, ни Тито!, мада смо у тај „народ” спадали, а вољом савезника стрпани у затвор!

[122/1] Септембра 1961. у Сарајеву је – наместо укинутог *Седам дана* – покренут (седмичник), ревија *Свијет*

Та ревија, овај пут, неће бити одвојена од листа дневника *Ослобођење* (као што је то био седмичник *Седам дана*), па неће бити ни некаква „опозиција *Ослобођењу*”, него ревија подређена истој управи као и *Ослобођење*, да не би било сукоба, него диалог као и у односу између *Полиџике* и НИН-а.

А *Свијет* је покренут како „сарајевска универзитетска интелигенција не би тражила своју трибину изван Сарајева, у Београду или у Загребу”. Сарађујем са ревијом *Свијет*, мада сад већ као гост из Загреба у Сарајеву.

[123] КЊИЖЕВНИЦИ У СТРАХУ ОД АКТУЕЛНОГ, *Свијет*, Сарајево, 22. септембар 1961.

У Сарајеву конгрес Савеза књижевника Југославије (од 17. септембра 1961)... О самом конгресу: „Питање материјалног стандарда аутора није специфично питање културе... специфично и судбинско питање културе је ван домета стандарда и технике: то је **питање интелектуалне смјелости**”. С тим да наслове ипак одреди редакција *Свијет*а.

[124] ЈЕДНА ДЕЗИНФОРМАЦИЈА, *Danas*, Београд, 27. септембар 1961.

Лазар Трифуновић напада наведена мишљења и ставове Мештровићевих поклоника, ставове које сам у књизи (у тези) цитирао и ја, баш као супротне основним ставовима моје тезе, цитирао да их оповргнем... као што их и Трифуновић, после мене, оповргава!

[125] ШТА ТО РАДИ ИНТЕЛИГЕНЦИЈА?, *Свијет*, 29. септембар 1961.

У тексту се одмах и одговара на питање постављено у наслову: „шта ради? – **зарађује!** Ето шта ради њен добар дио!”...

(Јер главно оружје Тито-НАТО-комунизма су амерички долари, корупција интелигенције, посебно универзитетске.)

Међутим, наслов есеја у рукопису, као и главна тема есеја је:

„Савремена хуманистичка интелигенција је (треба да буде) – педагошка”... а њене вредности су (треба да буду) – моралне!...

[126] АУТОМАТИЗИРАНИ ЧОВЈЕК, студентски лист *Наши дани*, Сарајево, 1. октобар 1961.

Поднаслови: 1. Откривање младог Маркса 2. Социјализам – борба за потпуну човјекову личност

[127] КРИЗА НИЈЕ ДАЛЕКО, *Свијет*, Сарајево, 6. октобар 1961.

Реч је о кризи културе, ...а онда је неиздјежна и криза социјализма.

[128] ПОПУЛАРНИ ВИД НАУКЕ, *Свијет*, Сарајево, 13. октобар 1961.

О тестовима, анкетама у социологији и социопсихологији; тобоже научни приступ човеку као личности, тестови о љубави, срећи итд... Идеје и утицај на овај напис, као и на друге у *Свијету* су из честих разговора са логорашем

из Јасеновца, професором др Недом Зецом (са којим је често било и разговора о Вукашину Мандрапи, Сарајлији родом из Клепаца код Чапљине, о Светом Вукашину Јасеновачком...)

[129] ЗАСЈЕЊЕНА ИСТИНА, *Свијет*, Сарајево, 20. октобар 1961.

Редакција је изменила наслов који је у рукопису био: *Засјенији њросиоју*... о блефовима **надреалиста** у Сарајеву... Овај напис је редакција осудила накнадно, па сам прекинуо сарадњу са ревијом *Свијет*.

[130] НОБЕЛОВА НАГРАДА ИВИ АНДРИЋУ, Радио Сарајево, 27. октобар 1961.

* рукопис предавања на Радио Сарајево „о писцу који ће бити вредан и актуелан и онда кад буде стар колико и старозавјетна **Књига Проповједникова**”

[131] ОТПОР ФИЛОЗОФИЈЕ ЕГЗИСТЕНЦИЈЕ АУТОМАТИЗИРАНОМ ЧОВЈЕКУ, *Живот*, бр. 10–11, Сарајево, октобар–новембар 1961.

Најзад филозофија егзистенције – битним осећањем смисла живота – наслућује значај феномена личности, „на бази религије”, али не слути значај „Седам сабора”?

[132] МЕШТРОВИЋ – ЕПОХА У НАШОЈ СКУЛПТУРИ, *Живот*, бр. 1–2, Сарајево, јануар–фебруар 1962.

*

Завршен сарајевски њојис и коментар

[132/1] Прешао школске 1961/1962. године на Универзитет (=Свеучилиште) у Загреб, те од тада у Сарајеву, као предавач, само гостујем.

Изабран (позван!) у јесен 1961, за ванредног професора теорије уметности на групи историје уметности Филозофског факултета у Загребу (по реферату и позиву професора Грге Гамулина, Милана Прелога и Вере Хорват-Пинтарић).

Но, исте године је основан и **Факултет политичких наука**: не као партијска – тј. идеолошка! – установа типа Високе школе политичких наука у Београду, него научна, у саставу Универзитета/Свеучилишта, а под надзором и заштитом ЈАЗУ (Југославенске академије знаности и умјетности), истовремено са обезбеђеним новим универзитетским становима за – научно-академски квалификоване! – професоре, тако да се на томе факултету политика има да проучава – и предаје! – слободно! Као у најдемократскијој могућој земљи света! Научно, као никад до тада, слободно, проверено, у јавним предавањима и дијалозима каквих у Југославији није било до тада (поготово у Партији комуниста, уосталом, као ни других партија – тако је говорио предвиђени први декан, др Леон Гершкович). Дакле, понуда какву људско биће – ако жели да буде узоран грађанин (плисиос полиса, *civis civitas-a*) – није могло да не прихвати! (Уосталом, то ми неће бити ни први ни последњи доживљај неизбежне преваре у животу!) А позив је да предајем „**нов предмет историје: историју цивилизације**”.

(Разлика Исток-Запад! за мене Евро-Медитеран и Евро-Запад – и то да предајем у Загребу, као да су сазнали за планове и наде о Босни, Крајини и Далмацији – са центром – у Сарајеву! И да пређем не само на тај нови факултет, него и у Загреб!)

На исти, нови факултет ступили су и професори Руди Супек, Данило Пејовић, Предраг Вранички, предратне – из времена југословенског „Сукоба на левици”, пре 1941. – колеге студенти загребачког Свеучилишта,

па ће – охрабрени појавом и позивом тога новог факултета, првог у „Исток-Европи” и Југославији – да оснују

и „европски часопис” **Праксис** (који ће, ипак, бити идеолошки, јер стварни оснивач тога факултета је, ипак, др Владимир Бакарић и Савез комуниста Хрватске, главни ослонац тито- и НАТО-комунизма на Балкану).

Оснивање Факултета политичких наука (ФПН) у Загребу – а у договору и плану Свеучилишта и ЈАЗУ (Југославенске академије знаности и умјетности) – било је интелектуална припрема за укључење (у првом реду Хрватске) у „Европу”, тако да је – не сам Загреб, него – баш тај ФПН био најсигурнија (тито-комунистичка, НАТО-комунистичка) припрема и осматрачница југословенске историје: НАТО-авнојских припрема за раздијање источњачке, „проруске, анти-западне Југославије”!

До Брионског пленума (о УДБ-и) тај ФПН је још тактизирао, а онда ће, школске 1966/67. прећи на изучавање отворене антијугословенске, проевропске акције. На томе ФПН је откривено (што се није могло ни сакрити) да је цепање Југославије било – по одлуци „Европе”! – пројектовано већ на Тетеранској конференцији 1943. године, чак и самом авнојском мапом Југославије (у којој ће географски проширена, победнички највећа и најјача – без обзира на ратну НДХ! – бити „социјалистичка” република Хрватска!). Тако је неизбежан утисак био да – с тим Факултетом политичких наука – Хрватска, већ шездесетих година прошлог века, заузима европски привилеговано место балканског првоборца Запада, за Титову НАТО-Евроунију – против Истока, Русије (и свих проруских снага на Балкану, у првом реду против Срба!).

Све ово – као наставник, предавањима, учешћем на симпозионима, објављеним радовима – сведочим од школске 1961/62. године, и то као наставник баш историје цивилизације, науке или предмета који документарно треба да подржи западну (метафизичку) филозофију историје, тј. да уверљиво прикаже корист, разлику и надмоћ цивилизације Запада, посебно над Истоком!

То може да буде – и биће, и јест! – разлика у служби цивилизације култури: или култури **Истока** или култури **Запада**,

па да подела на Исток и Запад не буде географска, него културна: не само подела на југословенске нације, источне и западне, него у сваком људском бићу душевна! да само то питање поделе не буде само цивилизацијско, него и антрополошко, хуманистичко (анти-теистичко), коначно и бар хладноратовско!

Излаз и увид у ту – светско-историјску! – ситуацију могућ је само у смиреном диалогу, дакле, чак ни у полемици, а камоли сукобу или чак рату. На тај излаз – смиреног диалога! – указује управо нова, **најновија усмереност историје** (као науке! против идеологије и **филозофије историје**) – историја **цивилизације!** па је – без обзира на хрватску, „про-западну” и сепаратистичку (антијугословенску) усмереност тога новог факултета – вредело да звање и службу (за мене, службу Истоку и миру!) прихватим баш због тога предмета, **историје цивилизације!**

* * *

ЗАГРЕБ

[133] **TAKOZVANA OTUĐENOST ČOVJEKA U RAZLIČNIM CIVILIZACIJAMA**, Teze o (čovjeku u) civilizaciji (I dio eseja), *Kolo Matice hrvatske*, br. 3, Zagreb, ožujak-travanj 1963, str. 383–396

[134] **ČOVJEK KAO SASTAVNI DIO USTANOVE**, Teze o civilizaciji (II dio eseja o tzv. otuđenju), *Kolo Matice hrvatske*, br. 4, Zagreb, svibanj 1963, str. 454–465

[134/1] **PISMO UREDNIŠTVU Kola**, *Sodobnost*, Ljubljana 12. VII. 1963.

* sa molbom da – dozvolom uredništva *Kola* kao i dozvolom autora **Žarka Vidovića** – objave u svom časopisu *Sodobnost*, a u prevodu na slovenački, napise *O takozvanoj otuđenosti čovjeka, teze o civilizaciji*

[135] Mnenja: **TAKO IMENOVANA ODTUJENOST ČLOVEKA V RAZLIČNIM CIVILIZACIJAH**, *Teze o civilizaciji (I)*, *Sodobnost*, številka 11, Leto XI, S, 1963, str. 1022–1033

[136] Mnenja: **ČLOVEK KOT SESTAVNI DEL USTANOVE**, *Teze o civilizaciji (II)*, *Sodobnost*, številka 12, Leto XI, S, 1963, Ljubljana, str. 1123–1132*

*

[136/1] **Колаковски ће касније...**

– 15 година (1963–1978) после **ових, загребачких** – „хрватских” (а православних, „грко-источних”) есеја *О њакозваном оџуђењу* (*Коло* Матице Хрватске, марта 1963) и, вероватно, после разговора са праксисовцима-Словенцима, **на Корчули**, објавити есеј у аустријском социјал-демократском часопису *Zukunft*, 1978,

а под истим насловом (*О њакозваном оџуђењу*, на немачком *Die sogenannte Entfremdung*)! чиме је (као и петнаест година раније, у „источном” мом есеју, под истим насловом! у *Колу* Матице хрватске, 1963) истакнута неоснованост марксистичке (ипак метафизичке!) теорије о човековом отуђењу!

*

Маркс је веровао (каква наивност!) да је људско биће – „друштвено биће”, „комплекс друштвених односа” (стварно различитих „историјских” односа), и да зато отуђење

* Предео Станко Шименц

није истина људског **бића**, него („историјски”, праксисом, „производњом условљеног”) морала, класних односа од којих ће да нас спаси – **револуција!**

*

А шта ћемо ако тзв. **отуђење** није ништа друго до **истина**, онтолошка истина самог људског **бића**?!

Ако је „**отуђење**” стање којим ми дефинишемо (и осећамо) само **своје биће**?!

Људски могућ излаз није у метафизици, ни у револуцији, ни у магијско-метафизичком, **западном**, схватању нације, вере, историје, него је – с обзиром на онтолошку истину о човеку – излаз морални, **источни**: у тајни (дожанског! историјског **осећања** „крст часни и слобода златна”!)

Излаз, из заплета ових забуна ка Христу („часном крсту”), спремности на жртву, самоспознају, покајање, жртву, наговештен је и људски могућ излаз већ у **Платон-Сократовој** препоруци: *Познај самој себе!*

Јер то – покајањем! – води у веру и осећање живота као **историје**, солидарности међу генерацијама једног културног народа (народа културе, а не интереса или, чак, крви).

Тај идентитет је сачуван (у причи-историји-предању-вери сачуван) само у (моралној) заједници поколења!

Тиме је **Медитеран** сазрео за хришћанство, аутентично, **јудео-хеленско** хришћанство: за **грчко трагедијско** (литургијско, чојствено, поетско) хришћанство Духом Светим, изнад „хришћанства” епског, крсташког!

Јудео-грчко хришћанство је спас од **бића** природне отуђености – **самоистоветности** навике (несвесног дејства знања), од **самог (природног) земног бића**, спас у заједници која је за само **биће** – надземаљска (духовна, надбићевна) **света тајна!**

Оног момента кад је настало (или кад је рођено), **биће** је „**отуђено**” (суштински, онтолошки, бићевно одвојеност, „**отуђеност**”, усамљеност), тј. самоистоветност, од које га не спасава – ни искуство-сознање о себи, ни мишљење, ни (смишљена, а слободна) акција, него – тек **осећање** (тј. **илузија! платонски речено** – „идеја”), јер...

- ❖ **осећање је тајна**,
- ❖ **а тајна је:** мистерија-машта,
- ❖ својствена само **осећању** (које није производ мишљења-искуства!), уживљавању (у ситуацију коју ствара машта), доживљавање, идеја (платонски речено). А библијски речено: Сам Бог, Творац **бића** (али и **осећања!**), **Сведржитељ**, **Дух Свети**, несхваћен је (као и отуђеност људског **бића**), данас поготово несхваћен у читавој „теологији и тео-антропологији” („христологији”) **Запада**. Дакле, нема вере која би схватила (тј. литургијски доживела) **несхваћеног** Бога, Једносушно **Биће** Свете Тројице, па без схватања самог људског **бића** – па и **Божијег Бића** Тројице – није у тој – метафизичкој, интелектуалној, крсташко-империјалној, антихришћанској, политички диригованој! – **филозофији историје** Евро-Запада (данас НАТО-Запада)! – није ни могуће очекивати **излаз** који је само као **надахнуће** вере и нације, заветно моралне заједнице.

* * *

Ипак! – Бог **Сведржитељ** спасава људско **биће**: спасава га – не мишљењем, него **осећањем**,

човеку надареним осећањем присуства Бога, заједнице и човека у заједници!

спасава га од **греха-прагреха** (несреће, судбине **бића**, ЛМ, П, 1–30),

спасава од неизбежне сујете, гордости **самоистоветног** **бића**, од усамљености бесмисленог, од отуђености **бића-мишљења** (метафизичког), од **осећања** самоистоветности, јер

у свету бића којима је – до у бескрај – окружено свако биће, свако биће и мисли само о себи!

✦ Како је то могуће?!

✦ Не само да је могуће, него и неизбежно! А како?

Тако што наша (мисаона и говорна) свест и пажња (према било чему што „из света”, па и „мог личног”, може да буде предмет нашег мишљења и говора),

та мисао и пажња никако није ни усмерена према могућем „свету”, чак ни према најближем, тј. према бићима, стварима, појавама, догађајима и свету изван нас,

јер мислити (и говорити) не можемо ни о чему сем о себи (па ни о себи у свету), него само о својим искуственим представама о себи), тј.

ни о чему сем о свом искуству, које – у себи – већ имамо: о свему о чему би (из самог себе искуственог!) хтели да мислимо и говоримо! па чак и (о искуству) као о (искуственом) самом себи!

па због тога ми – метафизички! – и своје биће поистовећујемо (наравно, са својим) искуством које смо, не питајући како, већ стекли о свом бићу! или о било чему!

*

Бог Сведржитељ спасава људско биће – не осећањем бића као самоистоветности (у мишљењу-истоветности), него – осећањем (не мишљу, него осећањем, саосећањем!) свог битија као битија заједнице!

осећањем према којем људско биће (дете као и зрео искусан човек!) нема никакве моћи да га изазове у себи!

па га и осећа (и разумева, и прихвата) само као чист а неразумљив (и охрабрујући) „дар свог битија” (Богом даног троипостасног)

по којем постојим, јесам – не кад мислим („бити = мислити”), него –

кад осећам да сам у заједници (морално-историјској заједници Кириаки, Господњој, тј. Kirche), а

која је и једини могући смисао постојања мог (самоистоветног) бића-мишљења, дакле, у заједници могућој само у осећању заједнице!

То је та привилегија, то могуће троипостасно и биће и осећање какво је Творац дао само људском бићу (Постање 1, 26–27). А то осећање је превазилажење људског бића-мишљења, као смисао (у бићу васкрсло осећање смисла) битија-бића-мишљења. Дакле, та стваралачка (божанска) сила осећања (којим је превазиђено битије, живо људско биће) могућа је само као дар Бога, Сведржитеља (Творца и Сведржитеља), Духа Светог!

*

Основно питање филозофије, питање пред којим филозофија застаје тек у самоспознаји, питање је:

Шта је то биће (и постојање, битије)?

и зашто је битије (постојање уопште) могуће једино као биће,

као безброј бића која су – у ништавилу (хаосу) козмоса-простора – телесни, материјални, једини могући створени сав козмос?

А то је не само питање бића уопште, него, посебно, бића људског:

✦ да ли је – у својој самоистоветности – то биће исто што и отуђеност бића?

✦ да ли је људска несрећа, баш та отуђеност, суштина бића?

Или је баш она и тек она могућношћу и позив осећању: позив на спасење (смисао стварања?!), тј. на прелаз идеје у биће које, најзад, неће бити отуђено-самоистоветно биће?

* * *

Спасење човека је **осећање**, спасење јасно сагледаног људског бића, како то, пророчки – у свештеној поезији, не само у завршним стиховима **Посвете** (ЛМ, П, 171–183), него у тој читавој литургијској поеми – пева (само поетски може да види и слави!) свети и светли лик песника-пророка.

То спасење је тек у **духовној** – надземаљској, **натприродној**, **осећајној**, поетским Богом дарованој (ЛМ, П, 169–176!) заветно-литургијској – **заједници!**

а не у самом „свијету”, у некој, било којој, па и најсавршенијој **искуствено-световној** (разумској-интересној, природној телесној, државно-друштвеној) **земаљској заједници!**

Дакле, да би човек постојао, као телесно биће, на Земљи, спасење му је – чак и на Земљи! – само у **духовној заједници осећања**, а не (метафизичког!) битија-мишљења, или (поготово, не у заједници крвној, или интересној, умној), **јер на Земљи – у свету је све материјално у узајамној агресији**

(једна бића и елементи живе једући друга, па од тога природног закона није изузет ни човек! па би – да није васкрсао! – чак и сам Бог завршио на Земљи као прах или **семе неког будућег бића**, да се појави на Земљи, **из раније уземљених**, и у прах **измрвљених бића**),

те у томе хумус-хуманус-земљаном материјалном свету

„Свијет је овај тиранин и тиранину,
а камоли души благородној”, племенитој,

како то говори Игуман Стефан (ГВ, 2253–2360, реч и лик Истока, а не Запада)!

*

Реч је **о човеку**, а то је знање и реч **Истока**, који није појам географски, него **духовни и песничко-пророчки**,

док је реч **Запада** о човеку („С внимањем сам земаљске мудраце...”, ЛМ, П, 61–140) реч **о свету и земаљској природи** човековој, дакле, реч и знање прецизно и математско, елемент људског бића познатог нам баш по **отуђењу**, што биће и чини мерљивим и срачуњивим предметом телесног искуства и мишљења!

*

Међутим, **метафизика** је магијско („предсократско”) искуство о људском бићу као укључености у „**биће-битије**” као (врачево) „**биће козмичке целине**”.

Метафизика зато не може (као ни магија) да биће **замисли** као отуђеност-одвојеност-самоистоветност усамљене јединице, па га поистовећује – са појмом-мишљењем да биће буде „исто што и мишљење” (јер другачије до као **искуствени** део генеричког и универзалног, апсолутног појма не може ни да га мисли)!

*

Да ли је онда могуће избећи да **отуђење бића** буде баш исто што и **мишљење** (мишљење о искуству, сваком, па и магијском!)?

Да ли је рођење отуђење? – отуђење **бића** (баш бића детета!) од бића мајке?

Или све то **тек рођењем детета** (које дотле није било биће, него део или један од привремених органа који жени даје функцију мајке)... или све то **тек рођењем детета** спада у **питање бића**? Да се тек тада настанак бића јавља као необјашњиво чудо! Да самим одвајањем небиха (једног дела бића мајке!) **настаје биће** детета?!

Да се тек тада – тек бићу! – пружа и могућност, Божије чудо: не осећања, него осећања заједнице (заједнице љубави), саосећања(!) детета са мајком?

Или је биће – отуђење бића од Бога? од верске заједнице? од друштва? – тек тада биће **усамљеност** – издвојеност бића у своју појединачност као самоистоветност бића?

Да ли је човек биће баш у тој **усамљености**: да свако **живи** и умире сам?!

Не верујем да је то могуће, јер ни монах пустињак не живи сам. Напротив, у заједници ближој него ико, па је чак зато и нашао да „побегне у пустињу”!

Све, дакле, зависи од доживљаја-осећања, **личности**, битне и једине спасоносне особине човекове коју – као духовност, духовно искуство – овде испитујемо!

Из **бића** на Земљи, тек из те усамљености и **самоистоветности** тече живот у друштво људско!

Јер само у тој усамљености-самоистоветности – „отуђености” човек јест и може бити (постојати као) **биће** – **личност!** у себе одвојен не само од мајке, од породице, од заједнице, него и од Бога?!

*

Отуђење је, дакле, **природно чудо самоистоветности** бића, а не нека људска промена места и улоге у неком (непостојећем, идеолошком) „друштвеном бићу-целини”.

Човек је – за магију, метафизику – **грех, разумевање световности постао** тек „изгоном из Раја” (из заједнице са Богом, као и „биће детета одвајањем „од бића” мајке)...

Све је то – па и одвајање од Бога – могуће тек као изгон из **осећања**, дакле, као биће које себе – своју **самоистоветност!** – радосно и свечано (ЛМ, П, 6) поистовећује (у обновљеном Рају) са другим, баш зато – што битије није баш нека срећа, него **судбина** коју тек треба подносити (ЛМ, П, 1–30)!

*

Шта је онда **прагрех?** – То нису филозофска и научна, него **пророчко-песничка** питања вере човекове!

Да ли је прагрех **негација** или **потврда** природног (**Богом створеног!**) бића као самоистоветности? а самоистоветност и усамљеност бића („задатак смијешни људска судба”, ЛМП, 3) бића које је – баш као самоистоветност! – услов за превазилажење бића, за спасење – у **бићу** (смртном, „битије и време”!).

И да ли **екс, егз** (изван бића, излаз, егзистенција), **транс** (преко бића?) у прекорачењу-трансценденцији?

Да ли је спас бића у друштвености (која може да се прикаже, осети и као појава реалне изгубљености, опредмећености, постварености и ништавила човека – у **греху** друштвености)? (а не у самоистоветности – битију бића?)

или је отуђење-небићевност – сатански (мефистовски) **грех** гордог ума

који уображава да зна и осећа биће као **козмос**, неку **магијско-телесну „целину света”**, па да је и дух – тј. спонтаност осећања, вере, уметности, наде, смисла, морала – неко **знање**, и то творевина ума и филозофије, **моћи која је** – у другој, **грешној(!)** варијанти стварања човека (Постање од 2, 7 до 3, 24!) – по природи, **иста у Бога као и у човека**, само што је Божије „знање” – осећање (тј. мудрост, Постање 1, 26–2, 6) о сопственом бићу-телу-козмосу бесконачно богатије и неусловљено временом!

Тај, магијски поглед на биће-козмос (и трансценденцију-дејство Духа на биће) само показује да човек не схвата **историју**, јер не схвата природу мишљења (о историји), те да се није ни покајао, јер се није ослободио **метафизике** (вере у – познату! – моћ и смисао самог **знања и мишљења**), па уображава да има ту (развојем „историјским” још недостигнуту) моћ Ума, (поменути природу) „божанског” ума,

моћ коју Кант пориче и тако – хришћански! – ограничава метафизику! јер осећање – **спасоносно осећање-дар-надахнуће-трансценденција** (превазилажење сопственог **бића**) – није плод знања и мишљења!

Не ниче спасење из искуства (чак ни из искуства – пуког **сећања** на осећање, на трансценденцију која је осећање), па према томе ни из мишљења (и језика)!

Грех је осетио Кант, из искуства великих песника, као и Платон из искуства трагеда, а тај грех-**прагрех** је вера у моћ самог **сећања** (тј. **искуства-знања-мишљења**) којем – за заблуду мишљења, филозофије (метафизике) **историје!** (пored већ датог искуства, сећања на осећање) није потребан и сам дух, **дар осећања**.

(оволико о тзв. отуђењу, а потпуније тек у вези с питањем смисла)

* * *

[137] **PROBLEMI I PREGLED HISTORIJE CIVILIZACIJE**, sveučilišno (универзитетско) izdanje, Zagreb, srpanj (јул) 1963, 575 страна

* издато као скрипта (по предавањима школске 1962/63. године)

[137/1], коментар уз [137]

За **научно схватање цивилизације**,
а за **духовно схватање историје**, тј.
за **осећање историје** као
за **духовно усмерење историјске заједнице**, а
против метафизичке, у читавој **метафизичкој традицији** Запада **исполитизоване**
филозофије историје
у којој **личност** нема значаја по свом **осећању смисла историје**,

него као место у (метафизички „утврђеној”) историјској и друштвеној хијерархији вредности цивилизације и морала!

Напомена: овом напису, овде у Библиографији је – накнадно, 27. септембра 2015. – додато предавање **Часни крст и слобода злајна, о завету** као историјској свести и вери.

Пример историјске свести, тј. система вредности (историје културе) у историји цивилизације Срба (предавање одржано 27. 09. 15, на Крстовдан, у манастиру Св. Архиђакона Стефана, у Сланцима), а унесено, на крају Библио-био-графије, под [278]).

*

Библија – у тзв. првој варијанти стварања човека (**Постање 1, 26–2, 6**)! – не говори о настанку **бића** (о бићевности, Seiendheit, тј. о суштини **бића**, посебно **смртног** људског бића), јер тај настанак није (нити ће икад бити) могућ као брига – још непостојећег! – бића човека. Зато Библија говори тек о почетку **историје** тога бића (већ насталог, „само Бог зна како”, а то се – као створених бића! – нас ни не тиче, јер Бог није очекивао ни сарадњу с нама које још није ни створио), па – што се човека тиче! – Библија говори тек о укључивању и **укључености** људског бића у **историју**, тј. тек о човеку као **историјском** бићу! То значи: укљученом у **благословену** (надсветовну, надвремену, историјску) **заједницу**, у **божанску** – Богом **благословену**, историјски **бесмртну!** – **заједницу** Бога Творца, јединог Логоса Живота! Дакле, (битно!): укључивање смртних бића, али у **бесмртну заједницу** људских бића (Постање 1, 26–2, 6), а то ће – као родитељска нада – бити објављено и у завршном члану Символа вере! То о историјској, као јединој истинској заједници о **бићу** човека говори тек кад проговори о **постварењу и отуђивању** човека, не само

од човека, другог људског бића, него о „отуђивању” човека и од вишег, најмоћнијег могућег ступња блискости, од **осећања** (не искуства-мисли, него осећања!) које извире (Јован 1, 1–17) из самог (а тиме **тј. проклето**, и од других људи, па **духовно** и од жене), **те тако – прагрехом (метафизиком) човека**, већ у другој, људској, а магијској (**Постање 2, 7–25**) представи о Богу Творцу човека.

Том другом – тј. људском, магијском, **прагрешном** – представом о бићу „ствара човека Бог”! Не **из Ништа**, како Бог и ствара и хоће! – него како то човек (прагрешно, без праве представе о Творцу) замишља: као неки козмички вајар (попут Микеланђеловог *Стварања човека* у Сикстинској капели), кад издваја лик човеков из Земље, тј. из већ постојећег **козмичког бића** магијског, као што ће и Еву из тела Адамовог.

Магија је, наиме, природан и опростив прагрех човеков – приказан у Библији као човекова **вера у нестворено**, вечно постојеће козмичко, а једно једино и целовито **биће**, и то „божанско”, јер човек не може знати шта је биће, пошто га није ни стварао, те би – по тој верзији стварања – сам Бог Творац био и остао (и после Христа остао!) **необјашњива** појава тога магијског Апсолутног бића (као Хегелов метафизички Апсолутни ум).

Прагрех је, дакле, чврстина **човековог празноверја, магија** у којој нема ни трага од представе људског бића („по лику и подобију Бога-Тројице”, из Постања (1, 26–27)).

Магија је, дакле, о „божанском”, а заправо прагрешном, магијском стварању људског бића у којем, међутим (већ створеном, Постање 1, 26–2, 6) ипак тек настаје и **заједница, историјска** (надвремена), могућа само у **истини** бића као појединачне усамљене **самоистоветности**, бића **историјски** (морално-историјски!) **благословеног!** да историја буде усклађена са бићем које ствара Бог, са бићем самоистоветним.

Прагрех је, почев од саме човекове магије (чак и у тумачењу историје), само човеков; кидање (благословене, божанске) **заједнице** – међусобне људске, као и са Богом! – тј. човек кида људску заједницу кидајући заједницу **са Богом**, Творцем **осећања**, сваке (и божанске и људске) **заједнице**, јер магијским престанком **осећања** (надумне, духовне и једине творачке силе друштвености) престаје истовремено заједница и са Богом, и са људима! Тиме нестаје и **морал**, могућ само као жртвеност, **осећање дужности** према заједници којој **осећам да припадам** (Богом даним осећањем припадам!)

Ако нестаје (не магијско, него Богом дано) осећање, нестаје истовремено и осећање заједнице бића са Богом, и осећање заједнице бића са бићима других људи, јер **осећање** је дух (не душевна – ум, разум, слобода, рачун, намера, искуство, него – духовна сила,

осећање вере, а то је

једина – не људска душевна, него духовна – сила Бога-Сведржитеља-Љубави,

сила која души људског бића дарује (непредвидиво, неочекивано и несхвативо)

дарује осећање, па га...

па га човек и стиче само као умом **несхвативу** појаву, као божански дар

(никако као своју творевину, тј. никако као умну творевину своје душе, из свог, душиног сећања на дух, тј. из духовног искуства свог бића, и своје мисли – која за свој предмет мишљења има само своје искуство, па и искуство које је сећање на појаву духа у души)!

*

✦ **Дух** (=вера-осећање-**трансценденција**-превазилажење бића-душе)

✦ **Душа** (ум, слобода, духовно искуство-мисао), Ум „Божјих заповести”

које су духовно искуство (душино сећање на душа дела духа, која су духовно-искуствена пракса („Пракса апостолска”, „Дела апостолска” у Новом завету)),

а Христос их – *Беседа на јори*, као новозаветни облик Мојсијевих Десет Божијих заповести (Матеј гл. 5, 1–7, 29) – преображава у блаженства јача од молитве,

јер (како то говори и Толстој):

„Ми људе не волимо (и не заволимо) по Добру које они чине нама, него по Добру које ми чинимо њима”,

па се онда и у нама (у нашој души) јавља дух, тј. срећа и љубав као божији дар!

Тако се у души људској огледа тројствени лик самог Бога: Отац – Син – Дух Свети.

*

Зато људско биће не схвата (умно-филозофски не схвата) ни смисао, ни историју, ни личност (у њој ни Бога, икону Свете Тројице)!

Не схвата зато што су смисао, личност, историја (историјска свест, историјска заједница) духовни феномен (догађај), тј. над-умни, над-мисаони, по својој природи осећајно-спасоносни,

феномен који сво наше историјско искуство-сећање (сећање на осећање-доживљај историје, једини могући предмет мишљења „о историји”) може да нам објасни (да нам објасни историју),

али не може чак ни оно (то наше историјски стечено искуство), па ни мишљење о њему (искуству-сећању) да ствара саму историју, историјску свест, историјску заједницу,

јер она (историја, историјска заједница, историјска свест као феномен осећања) не може да буде „научна” (према томе, ни рационална, метафизичка),

па је могућа само као празнична, настала само духовно, надахнутим или заветним осећањем створена! те је, дакле, нема у самом искуству-сећању (ни у мишљењу о томе искуству-сећању)!

Без историје – историјске заједнице људских бића – то, Богом створено а смртно људско биће би било не само неспознативо, него и бесмислено,

тако да је људско биће осмишљено (спасено, обожено!) тек (Богом даним) осећањем историје људских бића.

тек у историјској (трајној, бесмртној) заједници, тј.

тек у осећању-доживљају те заједнице (заветне, морално-историјске).

*

Смисао – Богом дани смисао! – људског бића није само биће, него тек људска заједница, заветна, морално-историјска заједница,

која је трансцендентна, тј. изнад тих бића, духовна,

како може да је упозна-осети-доживи само осећајност (духовна, песничко-пророчка) душа људског бића!

*

Осећање – посебно осећање смисла! – једина је духовна сила,

која веру, историју, Цркву – заједницу и свест историјску (као морал, веру и завет!) – чини надвременом (над-световном, Небеском, тајном), а

на тај начин и сталном, непроменљивом (историјском, тј. невременом, неподложном времену),

па зато је осећање историје (осећање писаца и читалаца, глумаца и гледалаца, слављеника историјских датума) једина историјска свест (не филозофија, него) свест као феномен осећања (маштовног присуства!),

осећање које веру и Цркву – заветну литургијско-парохијску заједницу (истовремено и заједницу целе Једне, свете, саборне, Господње и апостолске Цркве) –

изражава и чува као **историјску свест** верника!

(На то указују и редовна литургијска *Житија светих*, а у Срба посебно Житија трију саборно-народних историјских ликова, Светог Саве, Светог Кнеза Лазара, Светог Вукашина Јасеновачког!)

*

Тиме је – тј. **православним** схватањем историје као заветног, Небеског царства, Цркве! – указано

на могућу – не планетарно географски, него **антрополошки**, у души људског **бића**! – поделу и расцеп („шизму”),

на Православље, „Исток” (**осећање** вере, историјске свести),

и Запад, тј. метафизичку филозофију историје (и времена).

*

Зато, у својој световној мисији, „у званију човјека пред Богом” (ЛМ, II, 61–70), треба да се – за чистоту Православља („Истока”) – боримо не само у свету (у свету времена, него) пре свега „у души”, тј. у **литургијској** заједници, у души сваког од нас, сваког појединца са било којег континента, јер **подела** на Исток („литургизам”, литургијски, хришћански трагизам) и Запад („политизацију” вере) прети Цркви Христовој још од времена цара Константина (од 313) на читавој земаљској планети,

а прети на тај начин што (сад већ и Хладним ТВ-ратом) прети души сваког од нас, стално прети...

✦ прети расцеп-шизма (шизофренија) **личности** на **литургизам** „Истока”, с једне (Христове, Небеске, Горње) стране

✦ и рационалну метафизику (империјалну **политизацију** вере) „Запада” Зофос, (грчки: запада и мрака, фило-зофос помрачења вере)!

*

Мислим да је јасно зашто је стварање човека почело и завршено – не стварањем **бића** човека, него –

тек стварањем **историјске свести** у човековом **осећању смисла**,

тј. у истоветности Алфа (почетка, извора, клице) и Омега (коначног плода) у Логосу (Јован 1, 1–31) и на више места у Откровењу Јовановом.

*

Биће у свету материјалном (и зато просторном) је и неизбежна смртност (временост) бића, јер

материја једних бића (или ствари-елемената) живи једући и трошећи материју других бића (и ствари-елемената) и њихову енергију,

па зато умире (закон телесности не мења, него закону телесности подлеже) чак и сам бесмртни Бог, Син Божији **кад се појави у свету телесном!** (али зато Бог бесмртност уноси у тајну Васкрсења, па и у људско **осећање историјске (морално-историјске) заједнице**, поистовећења живота сваке генерације са било којом генерацијом предака или потомака.

То осећање је **историјска свест**, свест Васкрсења, **осећања** бесмртности, осећања које је историјско, а истовремено и, једино могуће, морално

осећање живота **смртне личности у бесмртној историјској заветној заједници!**

Зато је историја (историјска заједница, историјска свест осећања) истовремено и почетни и завршни (Алфа и Омега) чин Божијег стварања људског бића,

које би иначе – у својој самоистоветности бића, у свом искуству и мишљењу магијско-метафизичком – било (и јест метафизички-мисаоно) бесмислено.

*

Задатак и посебан мисао историје цивилизације је да – у критичком дијалогу са (углавном метафизичком) филозофијом историје –

- ✦ од метафизике јасно раздвоји не само историју (појаву историјске свести и морално-историјске заједнице!), него
- ✦ да и културу – појаву историје као система вредности и смисла цивилизације – раздвоји од појма саме цивилизације.

*

Цивилизација је „комплекс институција” (сплет установа), тј. систем радних и других потреба и правила свакодневице, озакоњених обичајима или законом установљених (а онда обичајношћу, Sittlichkeit, познавањем, навикама и обичајима устаљених) и зато је природно што установе (цивилизацијске) нису предмет и феномен (надвремене) историје, него науке (или правне или друштвене науке, етнологије, социологије, „свакодневног живота” неке цивилизације).

Цивилизација је, дакле, *contrat social*, организам или „тело” установа, договорених или уобичајених (па озакоњених) институција једног народа: здравствених, просветних, сигурносних, војних, правних, судских, законо-

давних, културних, нагонских, трговачких, производних, вођених знањем, обичајима, па и навикама „природе људске”, па и без свести!

(док је култура...?)

*

док је култура творац цивилизације!

Цивилизација је целина, целовит сплет у (комплекс институција), које су „тело свакодневног живота” једног народа у његовим установама, тј. нагонима, знањима, навикама, обичајима, свакодневним, па и у изузетним потребама свесни субјект цивилизације, изнад цивилизације (изнад „тела” у његовим), дакле – изнад људске (у навизи чак и несвесне) природе знања, јер култура (систем вредности-смисла) је софиа, свест, феномен (присутног-презент) осећања смисла, суочење с идејама (платонским и хришћанско-платонским), са стварношћу илузија-идеја-Луче.

Култура је култ смисла, гајење духовног искуства (сећања на осећање) бића које настоји да себе, као личност, дефинише смислом (могућим само у осећању смисла!). Зато је култура изнад аутоматизма цивилизације (снажне и у знањима ефикасне колико и навикно аутоматске и несвесне).

Култура је свестан систем вредности, свесна улазница у цивилизацију, у систем установа сигурних колико несвесних (непотребно свесних) навика и знања.

Култура је феномен личности-духа (а не искуства науке о којем и мислимо тек кад смо на мисао подстакнути свешћу осећања)!

Култура је изнад „тела” тог (у ту-и-ту цивилизацију ураслог, навикнутог) народа. Култура је – осећањем смисла те цивилизације – у повременој појави личности (у њој смисла – иначе „отуђене”, бесмислене, а цивилизацијским

навикама и установама дисциплиноване – индивидуе знања и навика), те **криза** једне цивилизације (духовна криза! у цивилизацији?!) настаје ипак – не у самој њој (цивилизацији), него – **кад она изгуби везу** са духовним (културним) утемељењем, **са културом** (вером, историјском свешћу човека као члана морално-историјске заједнице).

Ту кризу је немогуће савладати самом цивилизацијом, **некаквим установама**, јер **човек гради цивилизацију само културом** – свешћу, жртвом своје (зналачке, навикне) индивидуе – савлађује своју телесну земаљску природу.

Култура – **биће у сфери осећања**-свести-трансценденције-духа-идеје – **гради и храни** природу самог човека, културом оспособљеног да буде не само корисник, наго и **градитељ** цивилизације!

*

Навика није култура (дух, осећање, духовно искуство, сећање на осећање), него **знање**, и то тако сигурно,

да је **свесна** контрола, тј. **свест** тога (већ стеченог) знања (навике у служби или употреби установе) не само непотребна, него,

напротив, делује као **сметња ефикасној радиности**, тј. кориштењу станова, технике, дисциплине, радних правила, па технички високо образованом и снабдевену није ни потребна **пословна свест**, јер би му она само сметала!

*

Цивилизацији, њеним установама знања и навике, **метафизика** – приписује и њену **културу (и историју)**, као „**надградњу, творевину**” цивилизације, која је тобожња материјална „**база**” историје и културе, мисао коју „**биће**” („база”, сама цивилизација) има „у тој култури” о себи!

* * *

- ❖ **Метафизика** је – посебно као **филозофија историје!** – заиста **зофос** (на грчком: *zaiad и мрак*)!
- ❖ док је **фило-софија** – мудрост „**духа и осећања**” (па и самог, али активног **сећања** на осећање) – мудрост искуства **вере, наде, смисла, љубави**.

Историја је, дакле, појава **личности** вођене осећањем **смисла**, „**тајнога промисла**” (ЛМ, П, 1–10), те је као „предмет и тема” науке могућа таман колико и личност: дакле, **никако!**

* * *

Библија није књига о свету, световном искуству ни о настанку света (дакле, ни научна), него најдубља истинита књига о човеку, па и истинита књига о заблудама које су неизбежне самој природи осамљеног људског бића. Дакле, не књига искуства нагонског („животног”), мишљења и науке, него – књига и поглед надвремен, духа, личности (пророчког духа, христоликости историје и културе), па зато Библију стално настојимо да тумачимо из песничко-пророчког искуства Његошевог.

У Библији је реч о **двема** („Исток” и „Запад”), различитим, супротним **културама**, тј. о **двема** варијантама у тумачењу **историје и стварања човека**:

- ❖ о **првој** варијанти, духовној (**Постање 1, 26–2, 6**), **истовремено** и Христовој варијанти стварања људског бића (**Матеј, 19, 1–6**)!

У тој варијанти **људско биће** је градитељ **морално-историјске** (науци, поготово психијатријској недоступне, заветне) заједнице тек са Духом Светим, тек кад је благословен (изнад свог бића), почев од благословене брачно-породичне (**Постање 1, 26–2, 6**). заједнице људског бића,

кад је по лику и подобију **боголиког** (три лица људског бића),

надахнутог софиа-**осећањем** (вере, наде, љубави) као **осећањем** смисла бића...

(Како би иначе – сем благословом Божијим, Духом Светим – људско „биће-мишљење-искуство” могло да – као и Христос – има **надвремено, духовно искуство – знање о смислу?**

о смислу који је скривен у далекој, ко зна колико далекој и скривеној будућности! о којој зато немамо нити можемо имати икакво искуство,

те о будућности и смислу зато **није могућа ни мисао – сем Божија визија** (идеја)

како – о Логосу, јединој могућој, **Божијој** мисли о смислу – говори

✚ и **Постање** 1, 26–2, 6,

✚ и **Јованово Евенђеље**, 1, 1–17,

✚ и Христос у **Матеј** 19, 1–6, итд.

✚ и **Откровење Јованово** на много места итд. А посебно у закључном, Шестом певању, ЛМ, 6, 261–280:

*Воскресењем смрти си ипразно,
Небо Твојом славом одјекује,
Земља слави своја Сјасијеља*

*

✚ А у **другој култури**, по (грешној-прагрешној-разумно-искуственој људској) варијанти стварања земљаника, Адама, људског бића од земље (**Постање** 2, 7–3, 24),

Адам је – збуњен **страшћу**, самоувереном сујетом спонтане метафизике (тј. самог **разума, мисли искуства, разумом** и у служби нагона, тј. нагонске егзистенцијалне бојазни и воље за моћ) –

занемарио или заборавио Божији благослов (о којем говори прва варијанта стварања људског бића),

па му је смисао у „мудрости” (тј. **зофос-лукавству**) да се преда само **мишљењу**

(јер мишљење влада и **нагоном**, телесношћу – световношћу, пролазношћу, временошћу – трију нагона, три „хипостазе” бића **животињског**, па и људског кад је стању **страсти**, сатанизма, тј. разума који **нагонима** служи чак и кад „**влада**” нагонима),

тако да нам – од те људске прагрешне природе (моћи метафизичког „бића-мишљења” самог разума-знања-навике) – преостаје само једно тумачење људске **историје:**

метафизичко „биће-искуство-знање-навика-мишљење”

у установама цивилизације, као (довољан нам је један пример) од Хегеловог „оријенталног царства” до Запада, „Римског царства германске народности” (или, свеједно, Тојнбијевог англо-америчког НАТО-Запада). Али...

*

Свеједно колико се цивилизација променило и сменило на тлу Евро-Азије (а од Новог века, после 1492, и на тлу Америке),

да ли Хегелових четири или Тојнбијевих двадесет и четири,

за **историју** (и за историчност-смисао-вредност тих цивилизација) одлучујуће нису саме њене установе,

него само **тајна духовности**

која надзирава и обезбеђује цивилизацијску целину, општу корисност и употребивост свих тих установа, повезује их у активну целину и **хармонију** међу установама, тако да

тајна духовности није цивилизацијска установа, ни израсла из цивилизације, него представља једину **живу душу** и покретача те цивилизације и целине свих њених установа (законских, судских, управних, финансијских, васпитних,

лекарских, војних, полицијских, управних, економских, трговачких, забавних итд. итд.)!

А та жива душа цивилизације није нека световна, цивилизацијска установа, него **надсветовна, надцивилизацијска, надвремена, историјска** појава, могућа само као жива душа личности људског бића,

као (метафизички нејасно речено тзв. систем вредности, а заправо)

историјска свест (морално-историјска свест!) члана **морално-историјске (заветне)** заједнице (Цркве и нације),

као **култура**, Богом дано (морално-поетско-пророчко-верско) **осећање смисла** те (свеједно које) цивилизације у историји цивилизације. Дакле,

закон историје (заједнице историјске!) назван и (нажалост, усвојеним, уобичајеним метафизичким језиком) **културни „систем вредности“** неке (те и те) цивилизације

(при чему метафизички представљан – у нас чак и наш „Светосавски или Косовски завет” – као творевина или „надградња” те цивилизације! па се чак и нашим истакнутим песницима чини да њихова поезија говори језиком „метафизичким” или тежи „богатству и дубини” тога, тобоже „метафизичког” језика!)...

А реч је (у томе културном „систему вредности”)...?

*

Реч је, наравно, о поменуте две **библијске варијанте стварања људског бића**,

па тако и о различитом **смислу** (или бесмислу), тј. о **вредности** (или безвредности) живота, постојања, битија, пре свега

смисла (или вредности) самог људског **бића**, његове (морално-историјске!) заједнице. а онда и саме цивилизације: да ли **осећамо** да је њена вредност или смисао

да служи **опстанку** људског бића и заједнице? (божанске бесмртне заједнице људских бића, личности надарених морално-историјском свешћу, иначе бесмислених и смртних изван те заједнице)

Да ли као плод са Дрвета **знања** Добра и Зла (друга варијанта, метафизичка, **битије-искуство-знање-мишљење**, у Постање 2, 7–3, 24), **знања-искуства**

❖ које служи вредностима живота **временог** (искуственог-рационалног-мишљеног, земаљског, телесног), без историје

❖ или **рајски плодови првог, надвременог** (Постање 1, 26–2, 6, истовремено и Христовог, Матеј, 19, 1–6) који су – по тој духовности (вечности, небесности, **благослову**) – **историјски** (надвремени, као историја, пророчки-поетска прича, заветно предање!) тако, да је цивилизација **заветна, историјска** (трансцендентно усмерена, **Небеско царство**) само тим једним (и то **првим**, Постање 1, 26–2, 6) од та два **система вредности**,

па се зато цивилизација са тим (Постање 1, 26–2, 6) **смислом-системом вредности** (бар у неким својим установама, уметношћу, морално-историјском заједницом, **благословеном**, ЛМ, П, 169–200) показује као **историјска**,

тј. само у њој људско биће **превазилази** своју хронологију (своју судбину ЛМ, П, 1–10 и ЛМ, П, 61–130) земаљско, световно време у којем је живело (само трајало)! јер

У **временом и бурном** жилишту (пуког трајања)

човјеку је срећа непозната –
права срећа, за ком вјечно трчи,
он њој не зна мјере ни границе:
што се више к врху славе пење
(хамлетовском метафизичком
„**бити што мислим** или не бити”)
то је виши среће непријатељ

Земља наша, мати милиона
 Сина једног не вјенчава срећом:
 Постане ли самовладац њезин,
 Тад наздрави чашом Херкуловом (ЛМ, П, 91–100)

највећом чашом најопаснијег отрова: самовлашћа, безмерне сујете, гордости, воље за надземаљску моћ, какву (у ЛМ, 4, 191–210, у прагреху) показује лик из друге варијанте (Постање 2, 7–3, 24) стварања људског бића: ликови (у ЛМ, 4, 191–210) светских освајача, сатанисти: Наполеон, Цезар, Александар Велики и (до правременог покајања) и сам „Земљанин, Земљин син” (Постање 2, 7–3, 24), Адам.

То су ликови у цивилизацијама у којима је смисао и систем вредности узет из те Друге варијанте стварања људског бића!

*

Тиме Владика пјесник, „свештени поета” (ЛМ, П, 171–180) Његош – у литургијској поеми *Луча микрокосма* – приказује порекло зла и једини пут спасења од зла: Лучу самоспознаје, покајања Адамовог (ЛМ, 5, 81–150), најзад и Тајну Васкрсења (ЛМ, 6, 151–280).

А спас је у одрицању од друге (метафизичке, западне) варијанте приче о стварању људског бића, јер – баш тим прагрехом сујете (Постање 2, 7–3, 24) људско биће помрачује и од самог себе скрива тајну човека (ЛМ, П, 131–134), Лучу, обузету (ЛМП, 135–140) тамом прагреха.

*

Колико год да је цивилизација у историји човечанства – таман да их је и стотина а не само четири (до данашње пете, техничке, постмодерне, или незнано још какве) –

смисао („систем вредности”) – по Библији! (а друге науке о тајни човековој нема!) – у свакој од тих цивилизација може

– од могућа два (две поменуте библијске варијанте стварања човека!) – да буде само један („па слободно бирај”, јер завет, слобода човекова за завет је баш по завету – „слобода златна”):

✧ или смисао први – који је морално-историјска заједница слободних личности!,

а – у природној и Духом Светим надахнутој! – тежњи људског бића смислу

личност, већ у људској новорођенчади – у излазу из мрака утробе, у таквом настанку себе, свог бића, у првом сусрету свог бића са светлошћу! –

личност је неразумљива (тајна, ЛМ, П, 10–20, а једина спасоносна) свест Луче, духовности (ЛМ, 6, 251–260), „Истока”!

✧ или смисао други (рационални, искуствени, а бесмисао):

метафизички, „посвећено” (=магијски-метафизички) интересни, рационални, као „посвећено” намерни, тенденциозно и култно „мисаони” систем вредности...

из којег следи (Постање, гл. 11, а у ЛМ, у певањима 3, 4 и 5) племенска „историја” као борба – по сваку цену (нарочито у данашње време, чак и уз уништење четири петине човечанства) – за козмичку моћ империје, моћ чак и „над Богом” (појмом магијско-искуственим о тзв. целини бића козмуса), кога метафизика (у Другој варијанти стварања људског бића „од земље”) представља као козмички Апсолутно знање – о козмосу и Земљи – па се – данас, као и пре Христа! – заједнице деле

✧ на оне уз Прву варијанту („Исток”, који, као Сократ-Платон, „зна да не зна ништа” ни о Богу, ни о козмосу, ни о бићу),

„невини синови природе
 мудрост проста, најсјајнија

до рођења свијета истинога (Светлости истинске, Христа) пресретнијех поклоника сунца” (у ЛМ, 6, 251–260)

✦ и оне („Запад”), другу варијанту стварања људског бића, кад је „Земља напуњена с идолима свакога изрода” (ЛМ, 6, 241–250)!

*

Те друге – не надвремене, Софиа-историјске, него – интересне (земне, световне, „посвећено”, рационално интересне, магијско-метафизичке, „класно-друштвене”) заједнице су

1. племе, 2. каста, 3. сталеж, 4. класа економска (марксистичка филозофија историје нам је протеклих педесет година помињала и наметала само те четири), али

у империјално-метафизичкој филозофији историје Запада их има још:

5. интересна (недуховна) заједница идеолошко-политичка, апсолутистичка, владајућа (јача од тзв. буржоаске), заједница (не душевности, осећајности, Софиа-вере, осећања, него) доминиканског, па онда и „професорског” интелектуализма

(без чије сујете није могла ни барокно-апсолутистичка власт у време Декарта, ни револуционарна „пракис” – власт Титовог НАТО-комунизма),

власт метафизике,

најпре клерикално-антихришћанске (папске инквизиторске), а онда универзитетске-метафизичке, интелектуалистичке идеологије доктората, тзв. просвећености, академизам (култ знања против Софиа духа, осећања вере, морала, уметности, па и против духовног искуства као предмета мишљења), јер – не Логос (Јован, 1, 1–27), него – „знање је сила, знање је моћ, учите, децо, и дан и ноћ”,

6. елитни градитељи (масон-градитељи) цивилизацијске идеологије Запада, а заправо филозофије историје Запада), звани „масони” (првобитно градитељи готичких

катедра, данас су једини и главни заштитници и једини ауторитет империјално-западне (метафизичке, антиправославне) филозофије историје,

која је (западна!) идеологија сваке (тобоже „националне”, а у Русији и Југославији стаљинске и НАТО-титовске) Академије наука (нажалост „и уметности”),

подређене – код нас од новог „модернизма” 1950. – „масонима” (посебно британским, сад већ и евро-атлантским):

било је то време кад је – после (и уместо!) ждановизма и „Историје СКП бољшевика – улогу комесара у уметности и у (од 1948–1950) САНУ – преузео партијски тзв. модернизам, али партијски и удбовски („кумова” Давичо-Ћосић), код нас посебно против традиционализма (тј. „четничког великосрпског” завета!), а за тито-масонску британску („анти-четничку”, анти-српску) филозофију историје, нарочито у сликању и тумачењу историје и ратова Србије!

Скривени (за јавност скривени) центар сукоба је на београдском Филозофском факултету (а год. 1968. „Црвени универзитет Карла Маркса”)

Званично наметнут, сукоб је пуки идеолошко-политички између традиционализма (завета, предања, Косова) традиционално-заветног осећања на катедри историје уметности проф. Радојчића и Дерока, с једне стране и, с друге стране, схватања „модерно-филозофског”, на катедри филозофије проф. Душана Недељковића (шефа партијско-судске комисије за суђење интелектуалцима традиционалистима, „недићевцима”, „дражиновцима”).

Иначе је у време тога сукоба – сукоба око заветног схватања српске историје! – катедра историје (нарочито средњовековне српске) уметности (Светозара Радојчића, Александра Дерока, Ђурђа Бошковића, Сретена Стојановића, ректора тадашње Академије ликовних уметности) нарочито активна (заједно са студентима) у припреми „Париске изложбе српских икона и фресака”! То никако није могло

имати неку подршку од, данас владајуће, филозофије историје, Душана Недељковића, и (будућег, посебно „европског Праксиса“) и посебно „европске“ Тојнбијеве Филозофије историје, која је против „Истока“, Историје Византије Острогорског, као и против схватања проф. Радојчића и Дерока!

(Та Тојнбијева, англо-америчка, НАТО-филозофија историје појавиће се у преводу и посебно изабраним текстовима проф. Правног факултета Радомира Лукића изд. „Просвета“ 1971, уз сарадњу београдских „Праксисоваца-марксиста“ итд.)

7. партиократија, власт (заправо, власт вођа) политичких партија, коначни друштвено-државни систем Запада, „прогресивни“ антифашистички наставак фашизма римокатоличког крсташког и исламско освајачког, и (већ савладаног) комунизма (који је био само наставак масовног антиклерикализма православно-источног) и,

коначно,

8. класа мафијашко-либерална (нарко-дилерских финансијских „тајкуна“ јединственог светског тржишта, противног свим тржиштима националним),

последња метафизичка, опојно лишена сваког виталног смисла, прва која нам, својом очигледном духовном немоћи, буди потребу за једином спасоносном вером у једину могућу чисту и преосталу духовност, у поновну појаву Истока, Другог доласка Христовог, у Постање 1, 26–2, 6

Зато се и нашим академицима психо-идеолозима, следбеницима „науке“ Фројда, Јунга итд. може упутити еванђеоски позив:

„Medice, cura Te ipsum“, „Јатре, терапеусон сеаутон“, „Лекару, излијечи се сам“ (Лука 4, 23),

јер либерално право и његова идеологија (културна ма-

ска, Фројд – Јунг – егзистенцијална психијатрија) одсуство је достојанства личности,

културна маска која на историјску свест личности (и на морал и достојанство историјске заједнице) – као и увек, и пре Христа и две хиљаде година после Христа! – делује поразније него што је деловао материјализам или, сад већ застарели, и не баш до таквог (психо-аналитичког и неморалног) краја идеологизовани марксизам!

*

Тај континуитет историјске заједнице је логос, пуноћа и сабраност – не мисаона научна и филозофска, него – осећајна (духовна, надарена) сабраност тога континуитета историјске (саборне и заветне) заједнице

и зато је (тај логос континуитета) једина (и то душевна!) снага нашег морала укорењеног у посебној (кантовској!) категорији, у осећању смисла.

Осећање је, дакле, тај посебни „императив“, та категорија (Софија, творачка сила вере, наде, љубави), та духовна сила, тај Логос који

– независно од тела, искуства, мишљења, времена! – повезује корен-семе света са (очекиваним, најављеним, прокованим, песничким) крајњим достигнућем!

а Творац тога (заветног и смисленог!) корена је сам Бог, творац осећања, јер

само надвреме (Вечност) Бога из тога корена битија одређује и циљ, смисао тога битија!

Дакле, само Бог може да буде и јест Логос (сабраност, Јован 1, 1–17) корена и циља-смисла,

Логос недоступан искуству-знању-мишљењу-науци-психијатрији, али зато доступан Осећању, које није наш производ,

него визија-идеја, Луча (ЛМ, II, 176–180), Његов дар,

наша могућа, Богом дана надареност (ЛМ, П, 151–180)
 – ако смо свесни своје слободе (зато и одговорности!)
 којој није потребно (временом стечено) знање, искуство, него **осећање**,
 због чега Толстој тумачи морал као културу **морално-историјске** заједнице,
 која је – и по Канту – **категорија** од које настаје једина
 нужност морала,
 „**категоричког** императива” (диктираног од категорије
 нације и Цркве као **осећања**, а не мишљења и филозофије).
 Ето зашто је човекова **личност** чудо и тајна бића,
 биће предодређено **смислом** – **који је могућ само у духу**,
 у трансценденцији, у **небеском** моменту (у хипостази) његове
 истоветности са **осећањем**
 (како то потврђује искуство историје, морала, уметности и вере, ГВ, 2336–2360),
 а не искуство самог бића – људске јединке-индивидуе
 – у **земном** моменту (ГВ, 2329–2335), у хипостази његове –
 метафизичке, а горде, грешне – истоветности са искуством
 – мишљењем „**мислим, дакле, постојим**”.

*

Па је Логос – наравно, божански Логос осећања – једнако „алфа и омега”, почетак и сврха (Апокалипса – Откровење Јованово 1, 8 и 22, 13–16).

Зато је Логос и Име Бога (слављено на крају Литургије, „буди имја Господње благословено, от ниње и до вијека!”): једино име самог Бога-Творца – **Непознатог!**

уму-искуству-мишљењу **непознативог**, као што је и сам **смисао**, јер

смисао не можемо сазнати, него само **осећати**, и то осећањем Богом даним, као надахнуће верника, песника и пророка!

Већ тим именом означена је **Светлост историје** (проштва, песништва, приповести, предања) као **надвремености** (**истовремено присуство** времена као целине прошлост-садашњости-будућности),

па *Раји и мир* (Толстојев) читамо као да смо присутни и живљи него савременици и посматрачи Наполеоновог похода на Москву!

А то **осећање** (осећање смисла!) у нама је дар, те се јавља кад и **личност**, биће које себе дефинише **смислом**,

те се личност – само у вери, у самом **осећању** смисла, у **Логосу** – обраћа Логосу (Јован 1, 1–17), али

не као мишљењу и знању (Хегеловом, болесном, безличном и апсурдном метафизичко-„диалектичком” роботу Апсолутног знања и појма),

него поетско-пророчким (Богом даним) **осећањем** (ЛМ, П, 151–180, а посебно 169–180) **свештеним** осећањем!

Напомињем (а о томе овде, у неколико библиографских јединица, има доста речи): Хегелова *Лоџика* је – не Хегелу, него нама – коначно откриће да је метафизика – Хегелова „диалектика” Логоса – **диалог** са силом искуства, силом којој је позната само прошлост-смрт, са Мефистом-Сатаном, фаустовско понављање прагреха (*Постање 2, 7–3, 24*).

*

То је, хвала Богу, коначно јасно и великом немачком писцу Томасу Ману (*Доктор Фаустус*),

па је зато разумљиво што је – на последњем југословенском разговору о критици-метафизици-диалектици „диалога” писца и читаоца [162] – постављено и питање: „**како** (је **могуће**) мислити **после Хегела**?” (мислити, наравно, о уметности-осећању-историји-вери-смислу-софија, а мислити на основу Хегела!)...

јер животворан је смисао, а не мисао, могућа само као мисао и говор искуства, прошлости, оног што је већ проживљено и неповратно,

а осмишљеност (радост животна при погледу смртника у будућност) је Логос –

не Хегелов западни, него Логос

Христов Источни, Небесни, духовни, осећајни, Светлосни (Јован 1. 1–17) –

једина животност, животна сила, ум живота, могућ само као идеја-осећање,

а не као појам-мишљење (мисао и говор искуства, световности, па и робота којим нам данас прети метафизички свет као Свет технике).

А Логос – божанска, само Богом дана и могућа сабраност узрока живота са осећањем смисла живота – је у сабраности увек исте „историје”, јер

*

без тога Логоса осећања-духа нема историје (нема је поготово у науци и филозофији историје, а има је само у уметности-причи-роману-предању-трагедији-литургији), јер

људско биће историју (присуство и саосећање предака, а оданост потомака) осећа само кад се у њему (људском бићу) догађа тајна личности, идентитет бића-осећања, *Sein und Einfuehlung*, „битије и осећање”,

у личности, у људском бићу какво се показује у осећању као једином могућем присуству историјске заједнице (ЛМ, II, 181–190),

у томе измењеном (за историју измењеном!) идентитету конкретних људских бића, јер

људско биће у личности је тајна (увек непредвидивог) осећања: тајна Васкрсења (Прва Коринћанима 15. 1–57),

у којем је (не нашим искуством и вољом, него Богом дано) осећање истог смисла (вере, историје, хришћанства, Православља, Истока, литургизма),

а не неко присуство метафизичког бића-искуства-мишљења, Хајдегерово „битије и време”, *Sein und Zeit*

(*време као једина мојућа наша њредстава, искуствена њредстава о бићу као само-истовешности*).

Нас, међутим, душевно одржава само демократска култура еванђеоских суграђана, ближњих („плисион” грађана полиса, Матеј 5, 1–48),

зато што се – историјском свешћу и моралним достојанством – личност јавља и држи само у границама и мери литургијско-парохијске заједнице полиса-комуне-општине!

* * *

Без обзира на време, пролазност, смену самих реалних бића и феномена (догађаја у самом бићу),

историја нам се представља (тј. ми је осећањем разумевамо) само као континуитет (непрекидност) „историјске заједнице”

(континуитет конкретног друштва, рецимо, једне језичке или верске заједнице, ако је доживљавамо – или тај наш, тј. мој, Твој, њен, његов доживљај, па га памтимо као истинску, објективну историјску заједницу!

Све се то дешава – не у свету, световно, него – у бићу, али тајно,

тј. мистично-маштовно у осећању бића као личности, у бићу кад је оно тројство „смисао-личност-историја”!

А само осећање историјске заједнице је лична тајна (јединство „смисла-личности-историје”),

тајна световно недоказивог, духовног континуитета (истине човека а не света), истине без које ипак не би у

човеку било ни светости (црквености, нације, Божијег народа, морала, њене „Вечности”, њеног надвремена,

могућег само духовно, само у нашем **осећању**, у мистерији-машти, у трансценденцији-надвремену, једином чуду у којем је и смисао)!

Дакле, **осећање** историјске заједнице (изворне **медитеранске нације**, заветне заједнице), осећање какво је било и светосавско монашко осећање **Божијег царства** на земљи, **Цркве** (аутокефалне, православне) монаха-исихаста.

А то – Црква, заветна заједница, као и нација морално-историјска – уједно је и трансцендентални (надземаљски, надвремени) „простор” јединог сигурног и сталног разумевања **историје** (постојања независног о времену),

једини „простор” (духа) који остаје недоступан искуству, науци, метафизици и мишљењу, па и нашим експериментима, револуционарном праксису испитивања историје као ослонца заједнице на њу.

*

О себи, о људском бићу (па и о судбинском систему вредности) као **тајни**

– **тј. о телосу** (вредности и смислу) људског бића, **о тајни** коју људско биће може само да **осећа**, а не да је искуствено-мисаоно доказује) користи и експериментално употребљава –

не говори искуство-наука, него само Софиа (вере, љубави, наде, осећања), **вера, Библија и, њеним језиком, литургија, поезија (историја)**,

у којој се људско биће – осећањем Софиа (вере, наде, љубави за потомство, за вечност бесмртне заједнице)! – појавило као **личност** (лична култура),

као благословена хармонија љубави и боголикости, „у лику и подобју Бога, Свете Тројице” (Постање 1, 26–2), заједнице љубави, како се то каже, дакле,

не по другој, људској и грешној земаљској, световној варијанти стварања човека (Постање 2, 7–3, 24),

него – **само у првој варијанти** Божијег стварања људског бића: створеног духовно, надсветовно, **Божијим благословом**, по лику и подобју (хармонији) самог Бога Творца: **Постање 1, 26–2, 6!**

*

По двама схватањима бића (метафизичком-аристотелско-декартовском-западном и платонском-духовном-источном-медитеранском),

али и по две библијске верзије стварања људског бића (првој, Христовој, источној, Матеј 19, 4 о верзији Постање 1, 26–2, 6 и другој, фарисејској, западној, Постање, 2, 7–3, 24)

могуће су – не две врсте цивилизације, него

два битно различита система вредности која, сваки на свој начин, у свом правцу и смислу могу да усмеравају и осмишљавају исту цивилизацију (исти комплекс договорених и међусобно усаглашених установа), па према томе и иста човекова знања и навике!

Јер битни за историју човекову, а кроз њу и за судбину (историју) цивилизације, нису саме (договорене) установе (пука техника односа, средства у руци слободног људског бића), него

системи вредности, тј. човеково схватање и **осећање смисла живота**, човека, заједнице и човекове (слободне и одговорне!) употребе тих установа!

*

По својој природи (Богом даној, пророчкој, Постање 1, 26–31, па и Платоновој, Сократовој, Диотиминој, *Симйосион – Гозда, о љубави*)

људско биће има – али само као **божански дар** и благослов (Постање 1, 26–31) – тајанствену појаву Луча-идеје. визије,

која може да се појави после првог сусрета новорођенчета са дневном (створеном) светлошћу,

кад је та Луча-визија настала као представа о Богу и стварању човека на земљи,

или чак покајничка представа о казни појаве човека као земаљског бића (ГВ, 2329–2335). У тој „варијанти стварања” приказан је и грех (почетак живота човека на Земљи, живота земаљског-телесног бића које (као у метафизици!) није ни свесно другог свог, духовног бића,

него само земаљског, телесног бића свог, природно грешног и гордог, а несвесног у телесном царству установа (на које је знањем навикао, као у грађењу куле у Вавилону, **Постање, гл. 11!**)

Велика је разлика између те две варијанте, а на тој разлици се заснива и разлика између

✦ Софиа вере (личности, смисла, морала, осећања, духа, трансценденције, достојанства личности. Постање 1, 26–31), с једне стране,

✦ и, с друге, Зофоса магије, идеологије, метафизике, филозофије (страсти, нагона).

У Другој, **Постање 2, 7–3, 24**, је настанак човека – и то homo **humanus**, земног човека! – који, без благослова, као земни, **humanus**, не види „да га Земља вара и да за њега није Земља” (ГВ, 2329–2331...), тј. да за њега није световност-телесност цивилизације праћене прагрехом.

Дакле, узорни систем вредности је **културни, духовни, осећање смисла, једина жива духовна сила** сваке заједнице, па и цивилизације (иначе заједнице по себи световне, уговорне, институционалне), а у првој варијанти ипак духовне, благословене божанске: **породица**, Богом благословена

(**Постање 1, 26–30**) „Херој” – полубожанство је мајка, као и Богородица.

У тој заједници ни секс није нагонска (страсна) телесна потреба, него душевни, култни **обред** оплодње и рађања.

*

Стид (чување и поштовање секса као људске и божанске **тајне**) одлика је **мере** (хармоније) у два цивилизацијама (првој, првобитној – „примитивној” и трећој, медитеранско-хришћанској), култура је чак више од стида – **побожност**, обредно чување те тајне, јер

душа породице је **материнство и мајка!**
аристократија друштва је – **мајка**.

Пол – данас, у четвртој, **западној** цивилизацији – феномен је психијатријски, док је у првобитној и трећој (медитеранској) цивилизацији **небески феномен**,

јер одлучује однос међу људима као и међу **боговима** (а да и не говоримо о хришћанско-медитеранској цивилизацији).

Мушкарац – у првој и трећој, изворној и медитеранској – није господар породице, него чувар, слуга, а изван породице (у првој цивилизацији ловац и палеолитски уметник! у трећој плисиос, цивис) као снабдевач породице.

А и плодност биља је **мајчинство**, колико Земље, толико и жене! Шири заједница блискости људи (ближњих) је – род, народ, заједница (не по природи, по крви, него по култу и саме оплодње, уважавању личности, по осећању смисла, по благословеној улози у породици!)

У првој и трећој цивилизацији још нема **племена** (посебне, више заједнице мушке, борбене, „полемос”, по грчкој речи која значи рат, борба), или, ако га има, још нема карактер стечен касније

*

па се историјски разликују у пет епоха – не по самој цивилизацији, него – по култури цивилизације, систему вредности, по осећању смисла цивилизације!

(о којима се говори у [147], у књизи *Умјетности у њени цивилизацијских епоха*)

Тих пет епоха су:

„примитивна” (првобитна-изворна), **архајска, медитеранска** (евро-медитеранска), **западна** (евро-западна) и „**пета**”, **Модерна**, о којој морамо посебно говорити.

Јер... Прва и трећа су усмераване хармонијом, посебним (хармонијским, духовним) схватањем човека, Друга (архајска, номадска, деспотска, освајачка) и четврта схватањем човека као моћи-надмоћи, у другој варијати стварања човека, а Пета, као криза Запада, четврте, тек тежи ономе чему су тежиле прва и трећа – хармонијском човеку, „Другом доласку Христовом” Првом варијантом стварања човека.

*

Међутим, предмет **философије** – Кантове *Urteil* мисли, телеологије (о смислу, вредностима, надвремену, трансценденцији) – није цивилизација (свакодневни живот, систем установа-знања-навика), предмет науке, социологије,

него визија (идеја) **осећања-тајне** – о **духу-трансценденцији-смислу-личности људској историји**,

о свему ономе духовном које је мисли доступно тек као духовно **искуство**, као **сећање** (и документ сећања) на духовни момент –

што је све блиско поезији, јединој истинској историјској визији!

Наука с лакоћом говори истину о навикама, знањима, установама, искуствима. И ту је разлог за отпор метафизици, за преображај мисли о духу-култури из метафизике у

историо-софију (па и „веронауку”, теологију, антропологију, теoантропологију хришћанства), а посебно у поезију, књижевност, уметност.

*

Трећа, античка (класична, медитеранска) цивилизација дочекала је следећу (четврту) – као **Западну**, судбоносну и апокалиптичну „**Хиљадиту**” годину, стварни почетак **Евро-Запада**, у расту силе Средњег века (Карла Великог, Хегеловог германо-римског цара), крсташких ратова Ватикана: „**Хиљадиту**” као „крај света” (опасност за цивилизацију евро-медитеранску, јудео-грчку, касније и словенску).

* * *

Говоримо овде – не о самој цивилизацији, него – о „систему вредности” који (у вери, менталитету, идентитету, морално-историјској свести грађана) – уједињује све цивилизацијске установе у живу целину (систем живих навика-менталитета грађана), а

већ само (**евро-медитеранско!**) очекивање обнове Цркве, „**Другог доласка Христовог**” оживљено је почев већ у одбрани баш „**Свете Русије**” од оружаног напада Запада, Хитлерове Немачке, а и **хладно-ратовског** напада читавог (па и ратно-савезничког) Запада, нарочито на Балкану (од АВНОЈ-а и 20. октобра 1944)!

То очекивање „**Другог доласка Христовог**” је „**Исток**”, а чешће је и **дубље у уметности** – па тако и у филмовима Тарковског, **посебно Рубљов** (па и неки наши, као Кустурица) – него у ученој „теологији”!

* * *

Дакле, борба (не само и тек планетарна, него у сваком људском бићу борба) између **Истока**, Логоса (доживљеног

дарованог) у човеку као духовни смисао живота, и Запада, Логоса тумаченог као искуствено-мисаони-практички Праксис, као (у нас од 1968) смисао живота.

Али се та борба – после 20. октобра 1944, а посебно после Видовдана 1948. (Резолуција ИБ) – развила (наравно, без јавне контроле и коментара у штампи) на Филозофском факултету у Београду, развила се

између катедре филозофије („диалектичког материјализма” социологије, филозофије историје) која је – у култури, „систему вредности” – била (чак и уз подршку НАТО-Запада!) обавезно и државно-политички марксистичка, с једне стране (евро-западне, а револуционарне),

и, с друге стране, катедре историје уметности (уз подршку можда, етнографије и катедре француског и руског језика и књижевности)!

јер нам је слутња Логоса – настала из аутентично православног (хришћански платонског) тумачења фресака и Литургије – отворила пут да сасвим другачије –

евро-медитерански (никако евро-западњачки) – осетимо и, нарочито „пред Европом”, схватамо осећања, духовни феномен у људском бићу,

у време кад је српској историји и култури да се – после Другог светског рата представи пред Европом и светом – дата само једна шанса (не политичка, него културна): **Париска Изложба српских икона и фресака.**

Али у београдском – на Београд и ограниченом – сукобу између двеју катедри, југословенска НАТО-титовска и целокупна евро-западна подршка била је антисрпска или бар анационална – све до 1968. године, кад је Београдски Универзитет био „Запад” – анационални „Универзитет Карла Маркса”.

* * *

[138] **ПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ AVNOJ-A** (Загреб, симпозион 16. и 17. октобра 1963, зборник)

Били су и представници Београда, факултета (Љ. Тадић и др.!) и наставници високе политичке школе (која још ни из далека није била факултет).

Па ипак, на **правни** (тј. на револуционарни као антиправни) значај АВНОЈ-а морао је неко са Факултета политичких наука (!) – и то пред Бакарићем! – да подсети, да истакне да је АВНОЈ револуционарни, тј. научно **антиправни**, тј. да „правни” карактер АВНОЈ-а може да буде, свеједно да ли лично Титов (и Черчилов!) **фалсификат**, могућ само као протуправно, анти-историјско насиље, издаја нападнуте Југославије, историјска превара!

коју наша „правна наука” (и САНУ) ни до данас није осудила!

него се „историјски” значај АВНОЈ-а истиче само политички (који је, наравно, не историјски већ по томе што је револуционарно-идеолошки – и то у земљи која је истовремено и жртва рата нападнута, разбијена и окупирана).

На тај – политичко-идеолошки – значај АВНОЈ-а (тј. револуцијски, још увек једини званично и „европски” важећи!) нико не подсећа, па на томе симпозиону Туђман – као и др Љ. Тадић! – **не говоре о правном** (анти-правном), него баш о револуционарном аспекту проблема!

Дискусија се наставила, па на моје излагање *Politički značaj AVNOJ-a* (штампано на странама 178–180 Зборника, има га и Факултет политичких наука у Београду!) указује на потребу разумевања и обраде **правног** вида АВНОЈ-а – „за разлику од (Туђмановог, па и др Тадићевог) **револуционарног**”! – јер

за „историјско и правно насиље” (дакле, за револуцију) над Краљевином Југославијом у време рата и окупације, „не треба кривити саме партизане ни КПЈ, јер за то насиље(!) су имали снаге и могли да га спроведу – поред Немаца – само савезници” (Техеран)!

А на моју дискусију (на мој одговор на Туђманову и академика Тадића теорију) одговара – у одбрану тезе Туђманове и Тадићеве – др **Иван Рибар**:

„Понукан сам да нешто кажем поводом ријечи што их је у својој дискусији изнио друг професор Видовић” (Зборник, стр. 185).

Да би објаснили и „доказали” природно право своје националне државе,

Хрвати на Симпосиону – и на Факултету политичких наука – мењају („европски” мењају!) историју, а за то је погодан само АВНОЈ и савезничка евро-западна подршка АВНОЈ-у!

[139] **POLITIKA I POLITIKOLOGIJA**, *Naše teme*, Zagreb, januar-februar 1964, str. 102–131

Podnaslovi: 1. Implicitno postavljena pitanja 2. Eksplicitno postavljena pitanja 3. Politika i upravljanje (vlast) 4. Politika i ekonomija 5. Politikologija i sociologija 6. Politikologija i **filozofija-antropologija** 7. Politika i nauka 8. Politika i teorija 9. Politika i Praksa 10. Akcija politička i akcija moralna 11. Politika i država u socijalizmu ili politika i pravo u socijalizmu 12. Zaključna razmatranja...

(Додатак 2015: све те научне дисциплине и теме политика идеологизује, јер идеологија и није ништа друго до политизација проблема, политизација макијавелијевска, без обзира на морал! јер

у време Макијавелија (већ 16. век, умро 1527) идеја (платонска) је тумачена аристотелски-метафизички-лингвистички: као појам – сврсисходно (рационално, технички, ради употребивости)! Тако је мишљење тумачено као стварање појма, (чак и као стварање поезије!), па тек данас као говор!)

[140] **Razgovor sa dr Žarkom Vidovićem:** „O ČEMU DA DISKUTIRAMO: O SAMOUPRAVLJANJU NA SVEUČILIŠTU,

ILI O KADROVIMA NA SVEUČILIŠTU?”, *Studentski list*, Zagreb, 19. svibanj, 1964.

На завршетку разговора: „Ја бих поново скренуо пажњу: студенти, управљајте (ако имате чиме, сем собом), али имајте на уму да су вама студентима – у цијелој Југославији! у овом моменту – потребнији квалитетни кадрови... на Свеучилишту”, а већ и сам маспок показује да наставно особље универзитета није на висини, ни у Београду, ни у Загребу.

[141] **KULTURA ILI SAMOSVOJNOST ČOVJEKA, TEZE O KULTURI (I)**, *Kolo Matice Hrvatske*, br. 8, Zagreb, listopad 1964, str. 349–362

(личност, свест осећања одређености самим собом)

[142] **KULTURA ILI SAMOSVOJNOST ČOVJEKA, TEZE O KULTURI (II)**, (o pojavi ličnosti), *Kolo Matice Hrvatske*, br. 9, Zagreb, studeni 1964, str. 440–451

[143] **ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ДОЖИВЉАЈНОГ ИСКУСТВА** (тј. искуства трансценденције)

Под овим бројем је заправо само разговор о књизи на ову тему, ни са ким тако плодни као са покојним Ђорђеом Оцићем Оцкетом. А тема је заправо – о осећању које је доживљај, свест, сусрет, садржајнији него мисао. Рукопис књиге на ову тему предат је у штампу још 1967. (Загреб, „Naprijed” 1967).

Рукопис је прихватио директор Калман Вајс који ће 1989. прећи-побећи у Београд, али је рукопис одбијен (због правописа којим се „крши захтев Декларације о хрватском књижевном језику”).

Тај исти рукопис ће – 1987, двадесет година касније! – преузети Ђорђе Оцић, те ће омогућити да се штампа у Београду 1989, под новим насловом *Опједи о духовном искуству* (тј. о искуству трансценденције). Види [178]

[143/1] Било је зато природно да се у – шесетосмашки „слободоумном”! – Београду, као демократско јавно мишљење, најпре – и најзад коначно! – појави и (шесетосмашима страна) мисао историјске свести, мисао другачија и од универзитетске, професорске, академијске: свести, историјског осећања! То је и најављено и почело с Марком Никезићем кога шесетосмаша нису осетили, као што ни осамдесетих и деведесетих година 20. века неће осетити могућности историје и Слободана Милошевића (о чему сведочи и велики европски, подунавски и аустријски књижевник Петер Хандке!).

Пошто револуција и револуционарна мисао представљају не само прекид историје (континуитета историјске заједнице), то се – у владајућим револуционарним погледима на историју – не може ни појавити (а камоли одржати) историјска свест.

То одсуство историјске заједнице, одсуство аутентичне историјске свести Запада показује се још од Француске револуције, па и пре саме револуције: од неразумевања Декларације о правима човека и грађанина, затим од појаве Наполеона и Хегела, после њих Лењина, Стаљина, а у нас посебно од југословенства, па Тита (и Черчила), па и наших шесетосмаша и маспоковаца!

Историјска свест је, наиме, осећање,

могуће само као вера у тајну и надсветовност историјске заједнице, као осећање идентитета (и надвремености, „утопије”) међу генерацијама конкретне културно-језичке заједнице, као трајне, бесмртне генерацијске „штафете” моралне заједнице, јединог „топоса” и категорије реалне душевне, „бесмртне” душе (од које потиче и Кантов „категорички императив”)!

Феноменологија доживљајној искуства (доцнији наслов *Оптеди о духовном искуству*) указује на то да су и исто-

ријска свест (као идентитет и душа историјске заједнице, историје као опстанка те заједнице), и морал, и систем вредности и смисла цивилизације недоступни метафизици, западној филозофији историје! јер

филозофија – као мишљење – не може да буде мишљење о доживљају-осећању (историје), него само о сећању на доживљај-осећање!

Зато се *Феноменологија доживљајној искуства* појавила – а под новим насловом који јој је дао Оцке: *Оптеди о духовном искуству*, заслугом и упорношћу – не филозофа – бића мислиоца, него – писца-књижевника-песника Ђорђа Оцића, из Даља, источна Славонија. Успео је да „протури” и наметне тај мој рукопис, да се књига појави 1989. (готово двадесет година пре његове смрти! упокојиће се 22. јануара 2008, а сахрањен је у свом родном крају, у Даљу, недалеко од Вуковара).

[144] NUŽNOST KONSTITUISANJA NAUKE O POLITICI, *Politička misao*, br. 3, Zagreb, 1965, str. 58–86

Специфичност политичког феномена као моралног открила нам је тек морална криза политике – која државу схвата само империјално, а нацију само етатистички, као инструмент државе; да нацију преузме држава, која национални идентитет преузима и дефинише собом, државом, влашћу, војно-политичку моћ државе као „биће, моћ и реалност нације”!, политичаре и војску као елиту нације (слично клерикализму у Цркви, кад се тајна Цркве, литургијски догађај, поистовећује са хијерархијом, Црквом у свету! А то је човеков прагрех који разбија сваку људску заједницу и тежи само механизму власти, „природној”, тј. ауторитарној!).

Морална заједница – узајамног завета – изворно-људски, требало би да буде јача од крвне, да буде заједница ближњих (грчки: блисиос, у полису, блискости, изворној комуни, општини), дакле, могућа – не по крви и крвном сродству,

него – тек преко **осећања** те блискости у државно-моралној заједници град-полиса. Та морално-правна заједница је таква **блискост**, да ће се чак и Црква – Богом дана **верска заједница** – представљати као такав **полис-град „Небески Јерусалим”**, те ће и истовјерници бити ближњи, као плисиос, полис-суграђани!

Конституисање **науке о политици** (стварању заједнице **полиса**) није могуће као тековина научна, него само **морална** (морално-историјска!).

У метафизичкој традицији западног тумачења историје (**историјске заједнице**) до сад није успело – нити може успети – стварање такве **етике**, заједнице **осећања (!)** „**братства, једнакости, слободе**”, јер би таква (**национална**) заједница била могућа само као **заветна** (историјска!)! А – не схватајући ни личност ни историју (историјску заједницу личности!) – приписују је „Француској револуцији” као њену тежњу или чак тековину!

*

Можда су учесници револуције у такву заједницу веровали, али су је управо револуцијом политизовали, идеологизовали и – одбацили!

(као и совјете, самоуправне заједнице Октобра 1917. у Русији. А како је у Отечественом рату 1941–45. почела обнова руске нације – о томе ће бити речи и у списима ове библио-био-графије!)

[145] INTELEKTUALAC PRED SUDOM SAMOUPRAVNIH ORGANA (da, ali uz zahtev za precizno određenim zakonima o samoupravnim pravima građanina), *Praxis*, br. 3, Zagreb, mart–april 1965, str. 440–448

[146] НАЦИОНАЛИЗАМ ИНФЕРИОРНИХ, *Огјек*, књижевно-култ. ревија, Сарајево. јули или август, 1965

„Слободе националности нема ако ја немам и право да не припадам или ако диктатори то моје право припадања, право слободне личности, негирају. Слобода националности је немогућа без слободе и од наметнуте (па и сугерисане) националности”...

(Ривија коју уређује, опет, Чедо Кисић, истичући – сад и у БиХ! – национално питање, у првом реду хрватско, баш као и у предратном „Сукобу на левици”.)

[147] UMJETNOST U PET CIVILIZACIJSKIH EPOHA, *Umjetnost u istoriji civilizacije, 1–303 strane* (po predavanjima dveju školskih godina 1963–1965), Zagreb, jun 1966.

* привремено издато као скрипта Факултета политичких наука

Ово су, на Факултету политичких наука и на Свеучилишту у Загребу друга скрипта из **историје цивилизације** (која је суштински одређена осећањем смисла, системом вредности, а смисао и вредности нису творевина цивилизације, него осећања, вере и уметности, поезије која је **трансценденција**, изнад цивилизације, установа, знања и навика!)

[148] PITANJE ODGOVORNOSTI I DRUŠTVENE ULOGE INTELIGENCIJE, *Pregled*, br. 11–12, Sarajevo, novembar–decembar, 1966, str. 449–472

Расцеп интелектуалца. – Шта је интелектуалац, шта је суштинска интелигенција? Метафизика је – **идеологија интелектуализма**, како интелектуалаца световних, универзитетских, тако клерикалних, „црквених” (у „Цркви – у свету”, дакле, као цивилизацијској институцији, у нововековној историји Евро-Запада! А не у Цркви светој тајни заједнице Господње, Кириаки, Небеске, литургијске)...

[149] KOMUNISTI I SAMOUPRAVLJANJE, str. 291–301...

* у Зборнику истог наслова (са симпозиона „Комунисти и самоуправљање”, у згради Сабора Хрватске, 19–21. јануар 1966)

Зборник – „СКЈ и друштвено-политичке организације” (мисли се на тзв. маспок), у изд. Факултета политичких наука, Загреб, 1967, уредили: Анте Фиаманго, Бранко Царатан, Звонко Балетић, А. Марушић, Јован Мирић, Павле Новосел, Давор Родин, Радован Вукадиновић

[150] ПОЈАМ SLOBODE, *Praxis*, 1–2, Zagreb, 1967, str. 66–90

Примедба 2015: У овом есеју нисам довољно нагласио да је слобода присутна и делује у људском бићу – не као мисао, искуство слободе или појам слободе, него – тек као **осећање** слободе, дакле, тек као Кантов *Urteil*, који је (из Кантове *Kritik der Urteilskraft!*) **пра-суд, Ur-суд, суд осећања** (осећања слободе), тј. суд и у деце!

Пре него што дете стекне искуство (искуство и осећања слободе), искуство које је једини могући предмет мишљења, суда (искуству осећања слободе које је мишљења „о слободи”, а она је присутна само у осећању)! То осећање је, уједно, и осећање **поноса, достојанства, одговорности, дужности**. А као прагрех – који је – не осећање, него **страст гордости** (као у Сатане, у *Лучи микрокозма*), тако да – том гордошћу у **страст-осећању моћи** – осећање слободе се замрачује у **страст**, те се показује као сујета, побуна против Бога и вере!

Зато се, у слободи – тј. у **осећању-искушењу слободе** – треба чувати **гордости, сујете...** јер **управо тај драгоцени Божији дар, слобода** истовремено је и оно искушење за које Бога у (*Оче наш* молитви) молимо „**не воведи нас во искушеније, но избави нас от Лукаваго**”!

[151] ДЕМОКРАТИЈА – ШТА ЈЕ ТО?, *Књижевне новине*, Београд, 22. јул 1967.

Поднаслови: 1. Демократија мора имати прецизне (законски дефинисане) инструменте (институције) 2. Демократија је систем уговорних односа 3. Уговара се акција (пошањање). Човјек појединац је субјект акције 3. Нема „непосредне демократије” 4. Демократија је хијерархија уговора 5. Право гласа јест право бирача да с представником склапа уговор без посредника 6. Скупштину не обавезује затечени систем закона, па и устав (док их она не измени, а може да мења) 7. Демократија је назив за институционализацију права човјека.

Примедба 2015: Кад је ово писано – годину дана пре (нажалост, револуционарне, тј. филозофске, револуционарно-метафизичке) шесетосме! – ни у Европи ни у Београду није било, нити је могло бити јасно шта би то могао да буде **демос** који треба „да има власт у држави демократској” (а нема, јер се он над парламентом јавља и показује само на изборима!). Демократија – иначе, правно, „власт закона о праву грађанина” – зато може бити назив само као **систем вредности, смисла** цивилизације, као **завет-нација** у сваком посланику парламента, тј. као **морал, заједница морално-историјска** (не као власт и нација, него као духовна култура личности сваког људског бића), јер демос нације данас није исто што и „демос” града-полиса-самоуправе у (античко грчко) време кад је настала демократија, „власт идеје **демоса**” у сваком грађанину, Христовом ближњем у **полису** (у комуни, у општина-држави)!

Зато је питање демократије (као и Цркве Господње, Кириаки) немогуће решавати законски, изван историје цивилизације, која је и једина могућа одбрана од филозофије историје, од метафизике, јер метафизика је истовремено идеологија светске (планетарне) интелигенције као и идеологија империје!

Есеј *Демократија – шта је то?* одговор је на један марксистички став Љ. Т. о демократији (1967). А одговор је

објављен на иницијативу уредника *Књижевних новина*, песника Танасија Младеновића.

То је време кад су се већ и филозофска друштва поцепала... у Загребу „хрватска филозофија"... и *Праксис* редакција се поцепала: професор Данило Пејовић (Кроато-Црногорац) одваја се против југословенски настројеног Руди Супека (Хрвата-Југословена) и другога... А у Београду говоре о демократији као **популизму**, београдском левом „маспоку”, „масовном покрету”, дакле, уличној појави демократије каква је потребна управо **револуционарима** који говоре о „одумирању државе” (власти закона) и сл.

О томе је – управо за маспок београдске (анационално-револуционарне) шесетосме – писао у *Књижевним новинама*, „филозофски”, тј. марксистички, доктор права (тј. „филозофије” права), професор Љ. Т.

[152] FENOMENOLOGIJA I ONTOLOGIJA, *Pregled*, br. 9, Сарајево, 1967, str. 231–259

* есеј-прилог за (још увек југословенски) филозофски симпозион на ту тему, у (још увек југословенском) Сарајеву, у пролеће 1967.

Феноменологија се показала као покушај (и Хајдегеров) – да спаси метафизику, тј. **метафизички** („рационално постојећи”) појам бића, на тај начин и метафизичку, империјалну (једино могућу планетарну, рационално-планетарну) **традицију** Евро-Запада, метафизику не само као **идеологију** водеће улоге **БХЛ-филозофа** (типа Бернар-Анри Левија), хладно-ратовске **интелигенције** (ратоборне) у историји Евро-Запада, него и као „**тајну** људске природе” (прагреха) са којом метафизика – у самом језику („*die Sprache spricht*”!) – и *existiert*,

тј. постоји на начин људског бића (Хајдегер, *Кант и његов проблем метафизике!*), дакле, на начин „живе метафизике” (неке „живе или бесмртне душе”, супротне, а сатански противне Кантовој и Платоновој)!

Да се то не замагљује, треба указати на битну разлику између **бића** (онтологије) и феномена мишљења.

Да се тој – интелектуалистичкој, идеолошко-политичкој – митоманији стане у крај, довољно је указати на реалну природу језика:

Језик је – договорена, опште призната конвенција, установа – замена за **показивање** (за доказивање бића показивањем), па је, у томе погледу, језик један од **феномена** (прирока, глагола, тј. **радње, збивања и стања**) људског бића (као **подмета**, хипостазе тога феномена).

Дакле, у језику, у тој „**замени**” (за показивање нечег), биће се априорно показује тек кад је схваћено као самопоказивање!

Основна јединица језика – те замене за бићевну радњу (феномен) показивања – је **реченица!**

Феноменологија и онтологија данас – не наука о бићу, него – само два различита прилаза језику (тј. реченици!), јер језик је **реченица**,

док је реч тек један од договорених, конвенционалних знакова којима се, у реченици-показивању, служимо, да од тих, унапред договорених знакова сачинимо **реченицу = језик = јасну целину показивања**, основну јединицу и појаву самог језика! Јер, језик није реч ни речи, него тек **реченица**, сачињена од речи!

Реченица није биће, него наша језичка „појава” бића, феномен, **наша представа** о бићу (које показујемо, показивање памтимо, а о представи, запамћеном показивању бића, мислимо!)

Феномен је ознака глагола (тј. радње, збивања, стања), прирока у реченици, а **подмет** (реченични субјект, у Платона **хипостаза**) је **искуствена наша појава бића** у једном од три феномена (радњи, збивању, стању).

У својих 28 диалога Платон („Сократ”) води разговор о (тридесетак) феномена, али **диће** (онтологију) не тражи у феноменима, него – у **идеји** која је **чудесни преображај** **искуствене представе** о појави **дића!**

Ово је нужно рећи, а ако није довољно јасно, **диће** тек у диалогу о томе!

[153] **КО СТВАРА ЗБРКУ ОКО НАЦИОНАЛНОГ ПИТАЊА?**, *Књижевне новине*, 25. новембар 1967.

Члан Политбироа ЦК СКЈ, Централног комитета партије, Савеза комуниста Југославије, **Киро Хаџи-Василев** је, новембра 1967, у Загребу, на Свеучилишту (универзитету), на Факултету политичких наука говорио о **„неравноправном положају”** **народа (нација) у Југославији**,

јер је та – до Брионског пленума 1966. – „унитаристичка авнојска Југославија” била „под полицијском и партијском влашћу Ранковићеве унитаристичке, **великосрпске УДБ-е**” (Управе државне безбедности). Али је

„на **Брионском** пленуму Централни Комитет СКЈ уклонио Ранковића, створио (**Титов ЦКСКЈ**, **створио!**) нову, **Брионску УДБ-у**,

за **Брионску** („коначно, тек 1966. године остварену авнојску”) **федеративну** Југославију слободних народа и народности!

у којој ће – говори Киро Хаџи Василев, тадањи Титов говорник из тога ЦК СКЈ – бити (и у којој су већ) сви њени народи и народности **равноправни**,

„**брионски**” ослобођени – од унитаристичке, централистичке, „београдске”, (несумњиво „великосрпске”) Југославије!

* * *

И Туђман ће (двадесет пет година касније) свој план о **етничком чишћењу Хрватске од Срба** изнети на „хрват-

ским Брионима”, али на основу тога што је говорник, изасланик и опуномоћеник Титовог ЦК СКЈ, Киро Хаџи-Василев говорио у Загребу, већ новембра 1967. својим званичним и опуномоћеним приказом **Брионског пленума**, приказао Југославију – од 1966. „**Брионску!**” – **као пројект коначног разбијања и распада!** као план који је жив, организационо, „националним УДБ-ама” припремљен и вођен већ од јесени 1966. године.

У фебруару-марту 1967. – истим брионским језиком – одржава **Матица Хрватска** стогодишњицу покрета „Хрватског препорода и ослобођења”, а главни реферат има Крлежа: текст је очуван и у часопису *Коло* Матице Хрватске, а то је писмени доказ **ко је и када почео и водио агресију, али на Југославију, Балкан и Србе!**

Маспок (масовни покрет) Хрватске је – изразито антијугословенским, јединим ефикасно анти-српским језиком – увелико кренуо на разбијање Југославије, јер је – „авнојско-брионским” НАТО-пројектом разбијања Југославије – фактички поражена једина „про-руско нација”, а то је – српска!

Никсон, амерички председник ће у Загребу (око 1970), на Јелачића плацу (тргу) поздравити митинг маспока као митинг ослобађања Хрватске итд.

И Буш ће – једног децембра (пре Клинтона и Обаме), сећамо се, на ТВ Загреб, поздравити свог „старог, провереног савезника, Хрватску!”

Свестан – већ из наставног плана, програма и рада загребачког Факултета политичких наука (види [132/1]) – свестан сталне актуелности хладно-ратовске агресије на „великосрпску (и про-руску) Југославију”, постављам на јавном скупу (22/23. новембра 1967) питање Хаџи-Василеву:

„**Која је то југословенска нација привилегована? Није ваљда српска? И откад – кад се, ево, види да једина није брионска, тј. суверена?**”

Али сам доживео напад од студената (нарочито студентата Албанаца са Космета) и на томе је прекинуто моје присуство и могуће учешће у разговору,

па сам још то исто вече написао писмо редакцији *Књижевних новина*,

а редакција (мој млади пријатељ из Сарајева Момо Капор, уз њега и Таса Младеновић) отворено писмо објављује – на првој страни *Књижевних новина*, веома видно – 25. новембра 1967, нова серија године XIX, број 315 – тек да се чита бар у „Француској седам”.

На критику тадањег секретара градског комитета СК Србије, Момо Капор одговара: „а како смо смели да одбијемо и да не штампано – кад је писмо из Загреба. Да је из Београда, одбили бисмо”.

(Мислио је, каже, при томе на чињеницу да је тадањим универзитетом и студентским покретом у Београду владао марксизам, такође антисрпска идеологија шесетосмаша, посебно „великих филозофа” М. Ђурића, М. Марковића, Љ. Тадића, док академик „отац нације” Д. Ћосић – писмом које је упутио Титу – брани Ранковића као највреднијег и Титу и револуцији најоданијег Ранковића, што ће такође, у Загребу да користе за тврдњу да и „највећи српски књижевник” („отац нације” који слави НОБ и Тита) и српска књижевност као целина бране УДБ-у која тлачи Хрвате (и Албанце!)!

То је наша „историјска свест” која ни до данас није разумела „Исток”, руску Отечествену војну („Отаџбински рат”, 1941–45) као помирење Црвене Армије са Руском православном црквом већ у току рата 1941–45!

Напротив, Београдски универзитет, тада, 1967, лишен историјске свести, био је већ „Црвени универзитет Карл Маркс!” (дакле, антируски и антинационални).

И ево моја последња (необјављена, ненаписана) реч о томе „отвореном писму” објављеном у *Књижевним новинама*:

„Највећи мој грех у животу је страх који је тада (више за мене, него за себе!) преживљавала моја покојна Душка – тада и од срца оболела (па ће је то и однети 29. децембра 2013!). Имала је нападе све до пресељења у Београд где нам је у миру било лако, мени чак и незапосленом историчару и њој незапосленој библиотекарки!”

*

Следећи број *Књижевних новина*

[154] „ОДГОВОР ЖАРКА ВИДОВИЋА... НА НАПАДЕ СРПСКЕ ПАРТИЈСКЕ ШТАМПА...”, *Књижевне новине*, 5. јануар 1968.

* одговор написан и послат *Књижевним новинама* 19. децембра 1967, а објављен 6. јануара 1968. Опет Таса Младеновић и Момо Капор!

(„ЈБТ ћути”, каже Таса, јер му је – за остварење, од НАТО-Европе и Америке финансираног Брионског плана раздијања „проруске и српске Југославије” – потребно разгоревање међунационалног сукоба, па је зато обустављена цензура националистичких написа и одговора, а партијски шефови (и „шефица” Латинка) не могу да се снају без директива, док шесетосмаша показују колико је филозофија историје (пре бисмо рекли филозофија утопије, не само марксистичка) – мртва и без речи вредне памћења!

*

[154/1] Похвалну поему *Друју Марку* (Ранковићу) и УДБ-и написао је 1966, пред саме „Брионе”, и објавио у загребачкој књижевној ревији (*Телеграм* или *Око*) Ћосићев саветник, учитељ модерне и кум – Оскар Давичо! То је била атмосфера 1966–1968. у Загребу – и Београду. А то је био разлог и што сам у Загребу тада држао предавање и против

Ћосића, с тврдњом и доказима да његово дело не представља домете српске књижевности и културе, да није књижевност него „романсирана идеологија” – у сагласности са Давичом.

* * *

ОПЕТ У БЕОГРАДУ,

од јула 1968.

[155] **О ДЕМОРАЛИЗАЦИЈИ ЛЕВО-СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ДРУШТВА**, Беседа ЖВ, објављена у књизи *Прошив забрана* – јавни разговор и скуп у Филозофском друштву Србије, одржан 26. новембра 1969. у Београду, Филолошки факултет (сала 11, почетак у 19 часова)...

* да је пре сваке политичке промене (у корист јавних грађанских слобода) потребна – библијски наглашена потреба! – морална обнове нације (постојеће и живе само као морално-историјска заједница) –

а та беседа је (на странама 67–68, 162, 164, 188, 208. у књизи *Прошив забрана*, објављеној – у „Социјализам и култура”, објављује Службени гласник тек 2011, четрдесет година касније. Уредник Слободан Гавриловић, Библиотека *Сведоци епохе*, а приредио проф. др Здравко Кучинар (рођ. 1938, у пензији од 2003, иначе предавао, на Филозофском факултету, Филозофску антропологију класичне немачке филозофије)...

*

Непосредан повод овом великом скупу београдских интелектуалаца – били су ту и Душко Радовић и Бранко Ћопић, пок. Данило Киш, поздрављајући „немарксистичке моралне ставове демократије”, али је, нажалост, ту било и писаца против скупа, на челу њих био је Давичо.

Повод томе скупу Филозофског друштва Србије од 26. новембра 1969. био је у забрани књиге Драгослава Михајловића коју је – на Титов јавни захтев и осуду – донела „самоуправна заједница Југословенског драмског позоришта”, дакле, „у име глумаца”.

(Забрану је – у стилу Титове епохе! – „донела партијска јединица СК ЈДП”, укључив чистачице и портире, а по одлуци тадањег послушног ЦК СК Србије – у време најоштрије офанзиве хрватског маспока на Србију.)

Забрањен је роман и драматизација романа *Каг су цвешале тикве* Драгослава Михајловића, „ИБ-овца, Голооточанина, непријатеља Драгослава Михајловића” (драматизација Михизова, извођена на сцени ЈД позоришта). После, ево, 42 године издата је књига говора на томе протесту.

*

Јесу ли могући морална обнова, па чак и опстанак овог народа – заветне, тј. морално-историјске заједнице! – ако су били (а можда још јесу) наша „културна историја” у политици СК и Савеза бораца Србије?

Или, ако је – свеједно (можда и горе)! – у револуционарној идеологији шесетосмаша?!, који – у време силне агресије хрватског маспока – и лукаве агресије Тита и НАТО-Европе на Србију! – не схватају (не осећају!) ни историју, ни морал, ни нацију, морално-историјску заједницу,

- ✦ ни личност, стварну, једину могућу моралну обнову нације (против корупције и партиократије!),
- ✦ ни суштину мушко-женских односа,
- ✦ ни белу кугу и распад породице,
- ✦ ни одлучујућу улогу – не својине, него – тржишта,
- ✦ ни васпитни значај опште војне обавезе,

- ✦ ни покрет „Зелених” (заштиту природе и пољопривреде од наказне урбанизације),
- ✦ ни заштитну царину, да одбране домаћу (данас једину реалну и здраву) пољопривреду од опасне агресије јединственог светског тржишта,
- ✦ а нису схватили чак ни историјску могућност српског самоуправљања (и руског система совјета),
- ✦ ни суштину бољшевизма баш као мафијашке партиократије!

(Једино што су, у корист своје интелектуалистичке БХЛ идеологије, схватили – јесте изразито антихришћанство мондиалистичке психијатрије Фројда и Јунга.)

[156] АРХИТЕКТУРА – СЦЕНОГРАФИЈА У ЖИВОТНО-ИСТОРИЈСКОЈ ДРАМИ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ, *Наука и друштво* – SCIENCE, MAN AND HIS ENVIRONMENT Proceedings of the fourth international conference Science and society, Herceg-Novi, July 3rd to 10th, 1971, Yugoslavia, december, 1971.

* на страни 184, мој есеј-излагање

[157] О РЕЛИГИЈИ, *Kultura*, бр. 13–14, Београд, часопис за теорију и социологију културе и културне политике, Завод СР Србије за проучавање културног развоја, одговорни уредник Стеван Мајсторовић (и 13 чланова редакције)

„Овај број часописа, стране 258–316 посвећен је” (пише на стр. 4) „разговорима о религији, а – поред марксиста...” (Есада Ђимића и Фуада Мухића, младих „комитетлија” познатих из Сарајева, те Вука Павићевића, етичара, професора универзитета, историчара филозофије из Београда), „учествују у томе јавном разговору, тј. полемици, и Томислав Шаги-Бунић, римокатолички теолог (из Загреба),

а први пут учествују и своје православно веровање излажу

Лазар Милин, професор Богословског факултета, и Жарко Видовић, парохијан цркве Светог Марка, историчар цивилизације.

Излагање Жарка Видовића, на странама 262–266 о томе: да у нас званични професори „социологије религије” (марксисти Вуко Павићевић, Есад Ђимић, Фуад Мухић) говоре о религији као предмету социологије која – социолошки! методом интервјуа и анкете! – треба да испитује улогу религијских институција (Цркве, културе, система вредности!) – у цивилизацији! А социологија може само статистички – не улазећи у тајну личности – да испитује само институције, тј. установе у свету цивилизације!

Зато они настоје... – не препознавајући у религији историјску свест појединца, ни морално-историјску заједницу Цркве и нације! не разликујући ни личност од индивидуе (не разликујући религију од магије, осећање од страсти и навике!) – настоје да дају преглед филозофских или идеолошких теорија о религији,

при чему не излажу саму суштину религије (у самој личности и у историјској заједници), него само своју идеологију

(политизацију, политичку употребу религијског осећања, политизовану своју социологију и филозофију)!

Сам предмет социологије није вера, него – изучавање јавних услова и појединчевих навика – цивилизацијски, без упуштања у духовну културу личности, у осећање смисла, у систем вредности (религиозних или религијских вредности) неке цивилизације.

[157/1] уз [157], Коментар 2010: катастрофално стање историјске свести

У овом броју београдског часописа *Култура* – као, уосталом, и у часописима за филозофију (овде још увек филозофију!) упадљиво је одсуство историјске свести нације

(па се не зна да ли нације као утопије „братства-једнакости-слободе”, или као морално-историјске заједнице?!)

У време кад се у свим републикама разбуктава баш националистичка антисрпска идеологија самог Савеза комуниста Југославије, **антисрпској** политици се придружује и Савез комуниста Србије, Савез бораца и неки истакнути књижевници-академици!

Зато су и реални коментар – чак и на скупу-разговору о религији! – били тематизовани (и тумачени) само тако звана „смена Ранковића” – на Брионском пленуму ЦК СКЈ 1966, оглашавана као демократска, „укидање полицијске диктатуре”, а била је, заправо десни (профашистички! Титов!) **државни удар**, значајнији од 27. марта 1941!

Та смена је била укидање унитаристичке УДБ-е (која је, тобоже, чувала јединствену Југославију) и успостављање сепаратистичких **републичких** УДБ-националистичких, профашистичких, антисрпских, НАТО-прозападних!

Тај „брионски удар” имао је значење историјско, много дубље од обичне Титове персоналне политике: да чува континитет евро-америчке НАТО-политике према Југославији, а посебно према Србима и Србији у Југославији!

Било је то – после смене Ранковића и обеснажења савезне („југословенске”) УДБ-е – прво време појаве „јавних слобода” и у Србији:

„**Никезићево време**”, све до његове смене, **26. октобра 1972**, до НАТО-америчког империјалног гушења сваке независне нације (разбијања националног тржишта у корист јединственог светског, англо-америчког, а посебно у – енглеском англо-америчком – „**Источном питању Европе**”,

разбијање Србије на три дела,
против њеног „национализма” (титовски речено: „анархо-либерализма”)

против Никезићевог (не и осталих чланова ЦК!) јачања улоге **националног (и југословенског!)** тржишта у светском!

Никезић, Мирко Чанадановић (лингвист са Новосадског универзитета, човек Ивићев, Милке и Павла Ивића, аутора *Српски народ и његов језик*, СКЗ, 1971) и Миленко Божанић, председник Владе Србије

имали су – историјски – далеко позитивнији став, Европи, демократији и нацији ближи став него сви („марксистички” усмерени) београдски универзитетски шесетосмаши (о чему би корисно и историјски плодно било да се бар данас поведе јавни разговор – уколико је шесетосмашима стало до историјске свести и моралног препорода!)

После те смене никезићеваца – а у време Влашкалића и других – почиње европска кампања **србофобије** (против југословенства), која извире из тито-НАТО-европског питања Космета, тада отцепљеног у посебну републику (што је била очигледна титовска припрема за распад Југославије и **Србије**, главног ослонца Југославије).

Чудо је како ни Милошевић – мада против титоизма – није ни после Титове смрти разумео и за сараднике примио никог из те **Никезић-Чанадановићеве** екипе ЦК СК Србије!

[158] **CASINO НА ЛОВЂЕНУ**, *Уметност*, бр. 27/28, јули-децембар 1971, двостубачно, стране, 191–194.

* **зеленашки** споменик Владици Његошу, наручен од Мештровића

[159] **О ВИЗАНТИЈСКОЈ ФИЛОСОФИЈИ**, *Књижевност*, бр. 11, Београд, 1971, стр. 480–492

* поводом једне тематски значајне (а проблематичне) књиге

Уз тај напис, у истом часопису *Књижевност*, бр. 11, од 1971. још су две студије других аутора, повезане баш са византијском философијом.

Повод овоме есеју била је књига Василија Татакиса, *Византиска философија* Наслов оригинала *La Philosophie Byzantine*, издање Presses Universitaires de France, 1959, превод, Просвета, Београд, 1970, са француског превео Жарко Видовић, с мноштвом ЖВ коментара које су директор Антоније Исаковић као и рецензент Димитрије Богдановић **прихватили, али** редакција „Просвете” (Милорад Павић) није прихватила!, те је књига издата без тих коментара (којих је било око 100 страница). Пошто ја нисам пристао на то избацавање коментара, превод књиге је издат без мог имена, а за нашу читалачку публику тога времена – нарочито за студенте философије и теологије – ти коментари су били неопходни, с обзиром на то да књига није писана за наше, него за француске читаоце којима није приказана суштина Православља (смисао, личност, историја).

Смисао коментара је лако видети из текста у овом броју часописа *Књижевности*.

[160] РЕЛИГИЈЕ У ИСТОРИЈИ ХРИШЋАНСТВА И ЦРКВЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ, текст у више од 100.000 знакова, објављен у *Велика Ларус-Енциклопедија*, редактор Гордана Петровић, „Вук Караџић”, 1972–1973.

* Ларус, „Велика Ларус-Енциклопедија” (двотомна, за разлику од „Мале, једнотомне”, и „Државне, десетотомне”)

По уговору са француском редакцијом Ларус, Париз, за српско издање (и превод) те – за историју **евро-медитеранске цивилизације значајне – Енциклопедије биле су нужне допуне наших аутора** што – у то време, док још није почео медијски и Хладни, па и оружани рат **евро-западне(!)** Евроуније против Срба! – показује колико су **Французи још гажили поверење и поштовање за допринос српских аутора тој француској Енциклопедији!**

Потписан је (и испуњен!) уговор:

- ❖ **прво**, да допуне српском издању и преводу Ларус-а – „о Православљу и о историји хришћанства и Цркве у Југославији” – напишу **српски аутори**
- ❖ **и друго**, да се **те српске допуне** (српском издању Ларусове двотомне Енциклопедије) **преведу и на француски** и да се објаве у првом следећем **француском издању** исте Енциклопедије!

Ово је историјски документ француско-српских односа пре напада Тита и НАТО-Европе на Србе.

А те (цивилизацијске, у преводу ЖВ и објављене) **допуне написао је, од 1967. „редовни професор загребачки (а прогнан) историчар цивилизације Жарко Видовић”,** у време кад су београдски шесетосмаши већ имали одлучујући утицај на редакције готово свих издавачких предузећа, па и предузећа „Вук Караџић”, а народу још уливали веру у истински демократски преображај Србије у Југославији!

Сукоби са (тада већ „евро-либералним”) круговима око Универзитета и САНУ – око тога мог превода и текстова искључиво **о неодвојивости историјске свести Срба од Православља!** – биће разлог да готово све своје написе, есеје и књиге препуштам искључиво **круговима Цркве** којој и сам осећам да припадам и као историчар.

– Зашто?! – Зато што историја – као „прича”! – није у самом, **обавезно научном и провереном приказу догађаја и хронологије**, него је историја тек у личном доживљају тога **научног приказа**, јер научни приказ је **изазов**,

а историјско **осећање**, осећање тог научног приказа је **одговор** (заветни одговор!) **личности** („Смисао-личност-историја”) православног верника на **изазов**, науке, истине о догађајима и времену,

одговор као историјска свест (и савест),

одговор који на тај изазов даје само **„категорички императив” историчаревог осећања** припадности народу као заједници морално-историјској!

мада ни тај одговор није на висини одговора за какав је, уосталом, способан само песник, пророк, приповедач, романописац-трагичар!

Док је у историчару за одговор спремно само сећање, као читалачко искуство историчара који је читао Његоша-Толстоја-Андрића-пророке-Библију - Књигу Проповједникову што је данас не само у Европи него и у нас реткост.

Зато историја није наука, него мудрост тајне осећања,

- ✧ те је она зато или поетско дело (Његоша, Толстоја, Андрића, Топића, да не помињем живе савременике), или
- ✧ само предмет философије историје, тј. философије која мисли о искуству (сећању) на „категорички императив”.

Историја није предмет науке, јер „човек у историји”, историјско биће-дух-личност не може бити предмет науке, него само доживљај и тема поезије-историје!

[161] PAPSKA CRKVA – SVETA DRŽAVA, *Filosofija, Jugoslovenski časopis za filosofiju*, бр. 2, Београд, 1972, стр. 55–73.

* писано у време прилаза пољског „пракисовца” Колаковског Папској цркви и раскида везе српских пракисоваца са Колаковским – због питања отуђења човека и смисла филозофије Револуције

[162] МАРКСИЗАМ И КЊИЖЕВНА КРИТИКА У ЈУГОСЛАВИЈИ, *Savremeniik*, бр. 7, Београд, јул 1972, 11 учесника (из свих република)

* број посвећен и лажној критици у сукобу на левници СКОЈ–КПХ, 1937–1941, у Загребу! Речи ЖВ (колико их је редакција „пропустила”) на странама 16, 42, 43

[163] ЊЕГОШЕВА ТРИЛОГИЈА, есеј, *Savremeniik*, Београд, јул 1982, стр. 5–30.

* о повезаности *Горској вијенца* и *Шћейана Малој са Луча Микрокозма*:

Говорник и лик Луче микрокозма у ГВ је Игуман Стефан са Владика Данилом, а у Шћепану Малом Игуман Теодосије Мркојевић.

[164] ЖВ: посебно Хришћанска мистерија из Снимка Јавних разговора на тему Религија и мистика, *Књижевне новине*, бр. 670, 19. мај 1983.

У Дому Омладине Београда (ДОБ), једном недељно, уторком, од 11. новембра 1982. до 13. јануара 1983, укупно девет вечери, кад је дворана била препуна, па је – чини ми се у време власти Ивана Стамболића! – излагања (преко разгласника) слушало на улици толико мноштво слушалаца, да је зато био и саобраћај улицом испред улаза у Дом омладине – обустављен!

[165] ЛОГОС је – литургијска свест Православља, *Теолошки њоїлеги*, год. XV, бр. 1–3 (троброј), март 1983, и посебан отисак, стране 43–130 (укупно 88 страна)

Поднаслови: 1. О мистерији и философији 2. Трансценденција 3. Логос и литургија 4. Сећање на грех 5. О идеологији дуализма 6. Епилог...

Напомена: есеј је редиговао и световни речник есеја теологизовао главни уредник часописа *Теолошки њоїлеги* епископ Данило др Крстић, а тиме ми и много помогао за следеће издање овог есеја који треба да изиђе са следећим поднасловима: 1. О литургији 2. Мистерија и философија 3. О Његошевом тумачењу осећања као „умног чувства” 4. О теизму и магији хуманизма 5. Искуство, мишљење и слобода – суштинска немоћ битија 6. Идентитет суштог у битију и трансценденција, мистички (тајни) преображај суштог у надбитије 7. Логос и литургија 8. Сећање на грех 9. Метафизика 10. Идеологија дуализма 11. Епилог

[166] МИСТЕРИЈА – СМИСАО ИСТОРИЈЕ, *Књижевне новине*, 19. мај 1983.

Човек је... – историјском свешћу, осећањем духовне заједнице као морално-историјске – човек је духовно биће, а то је и животним осећањем смисла... у томе је и тајна личности, и зато не може бити предмет науке (психијатрије), па не може предмет науке да буде ни историја (човекова историја!), јер она је човеково ванвремено догађање, у земаљском временом свету (Шелеров тзв. положај човека у козмосу, а заправо у бесконачном и несазнативом „битију” Ништавила простора). Зато је историја – мистерија, предмет поезије, а не науке (види [160]).

[167] јун 1983, *Књижевне новине*, бр. 671 (год xxxv), додатак, *Религија и мистика*, два прилога ЖВ, са Предговором

ЖВ, Предговор „Мисија православних – диалог” (1982–1999), октобра 1999, стране 7 до 30, о посебној атмосфери у Београду, једином граду, центру Југославије спремном за диалоге (док сви остали центри те диалоге одбијају)

и ЖВ Хришћанска мистерија – „Мистерија и слобода” (тајна осећања, мистерија недоступна научном сазнању, јер је то тајна личности, поистовећења до христолитости и Љубави)

* специјални додатак, снимак Јавних разговора у ДОБ, од 11. новембра 1982. до 13. јануара 1983. (једном недељно, уторком),

на тему „Хришћанска мистерија”,

а 2000. ће изићи посебна књига о тим Јавним разговорима.

[168] Ж. В.: „Суштина трагедије”... (на симпозиону су тезе овог есеја излагане усмено, скраћено и у дискусијама) 1983, од 19. до 21. септембра – Научни скуп Института Србије за књижевност и уметност – на тему „Књижевни

родови и врсте – Историја и теорија”, Зборник, штампање зборника довршено 1985.

* на странама 84–126 тога Зборника исти есеј (на укупно 43 стране) објављен је и октобра 1985, у *Књижевна критика*, „часопису за естетику књижевности”, Београд, год. XVI,

а године 1996. ће Библиотека „Византијско Огледало”, Ниш (рецензија протојереј Раша Петровић) издати *Трагедија и лиџурија* – проширену обраду есеја *Суштина трагедије*.

[169] КРИТИКА ИЗМЕЂУ МЕТАФИЗИКЕ И ХЕРМЕНЕУТИКЕ, *Прилози за историју српске књижевне критике*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1983/1984, стр. 339–362

Поднаслови: 1. Херменеутичко искуство критичарево 2. Како је могућа херменеутичка критика књижевног дела 3. Херменеутичка свест критичарева је свест утиска о делу (у приступу делу уметности) 4. Херменеутика је уметност, и то уметност показивања оног што је само духу показивао као утисак (Бодлер: права критика слике је песма) 5. Херменеутика и хармонија 6. Слух за „скривени смисао” је слух за нагласке у тексту књижевног дела 7. Херменеутика је осетљивост, и то за скривену преображеност реалног искуства о свету – у (платонску) идеју 8. Простачки страх од наивности (одсуства „тенденције”, тј. интелекта) и отмено поверење у „Хермеса” 9. О „бестрашћу бестелесних”, тј. о неосетљивости духа за пуко (самоистовечно) биће, за пуку телесност света 10. Гомила, зло и (романтичарски) култ страсти

[170] ТЕЗЕ О ЦРКВИ И САВРЕМЕНОЈ КУЛТУРИ, Други симпозион православних теолога, 29. и 30. јуна 1984, у Београду, *Богословље*, Православни Богословски факултет у Београду, свеска 1 и 2, 1984.

Исти напис је штампан и у посебној публикацији *Мисија Цркве у савременом свету и њена методика*.

[171] **ЗРЕЛОСТ И ЧЕДНОСТ**, поговор у књизи *На ирају зрелости* (Василија Зјењковског), Београд, 1984.

Разговори са младима о питањима пола, у Богословска библиотека „Парусија”, изд. Богословски факултет, уредник Прибислав Симић.

У књизи Зјењковског објављен је (на странама 61–71) есеј ЖВ *Зрелости и чедности*, **Поговор ЖВ**, о полном елементу здравог односа и љубави, али у следећем издању те исте књиге тај поговор ЖВ је – ваљда по савету **психијатра** – „**теолога**” (Владете Јеротића) – избачен!

[172] **АКО НАМ СЕ О ГЛАВУ ОБИЈАЈУ, МОРА ДА СМО ИХ СА ЂАВОЛОМ САДИЛИ?!**, *Православље*, Београд, 1. март 1985.

* поводом неких „тикава” – (*Хазарски речник*) – које садимо у постмодерној књижевности за европско читалиште, нео-барокно (либерално, ауторитарно – „демократско”, евроамеричко НАТО-читалиште)

[173] **ФИЛИП ВИШЊИЋ И ТЗВ. СРПСКА РЕВОЛУЦИЈА**, *Православље*, 15. март 1985.

[174] **СУШТИНА ТРАГЕДИЈЕ**, *Књижевна кријтика*, Београд, год. XVI, октобар 1985.

Поседна обрада тога есеја ће године 1996. изићи као књига *Трагедија и лииурџија*, Есеј о духовној судбини Европе.

[175] **СВЕТИ САВА И РИМСКО ПРАВО**, *Повеља*, бр. 4, Краљево, 1986, стр. 10–33

Поднаслови: 1. Нашој науци тек предстоји изучавање и критичко издање Светосавске Кормчије 2. Свети Сава утемељује српску повест (историјску свест), уводећи Србе у „византијски круг” цивилизације 3. Прихватајући Римско право (Константин-Јустинијаново) Свети Сава одваја световну власт („земаљско царство” закона) – од црквеног

ауторитета („Небеског царства”, вере, морала, историје), јер световни закони нису црквени догмати 4. Монаштво – зачетак Косовског завета у делу и беседама Светог Саве 5. Црква „contra gentiles”, али само да би својим ауторитетом превладало обичајно „право” племена и племенску (под османлијском влашћу обновљену) подељеност нације (тј. аутокефалне цркве) 6. У световном животу, по Римском праву, врховни ауторитет је судијски: изнад племена и цара 7. Ауторитет судије бранила је и величала Црква 8. Строго одвајати „византијске” корене српске повести од каснијих утицаја руско-српских веза у историји Срба 9. Божански ауторитет права потиче само од свести о божанском достојанству личности човека 10. Римско право је сво и логично изведено из савршене одређености права као права цивиса (човека домаћина) 11. Право је власт закона, а закон описује само поступке, а не осећања (па зато ни веру) 12. Право потврђује човекову личност као највишу вредност цивилизације 13. Сагласност права (Римског права) са хришћанством 14. Етатизам је обоготворење силе, војске и њене врховне команде у (магијској, нехришћанској) религији војних свечаности 15. Запад, право и револуција 16. Обнова (и настанак) српске правне државе није револуција 17. Сусрет „Византије” и Запада на тлу Југославије 18. Темељ Западне цивилизације је „византијски”, али то је из западне (метафизичке) свести о Историји потиснуто 19. Тезе из духовног искуства (искуства трансценденције) које указују на недовољност просветитељског приступа историји и Римском праву (осамнаест теза) 20. Римско право у српској традицији (историјској свести) и у новијој историји 21. Напомене и литература

[176] **ЛИЧНОСТ, УМЕТНОСТ, ПРАВОСЛАВЉЕ...** Двостубачне стране 140–161, у часопису 1988, мај-октобар *Градац*, Чачак, троброј 82–84, посвећен религији. Припремио јеромонах Амфилохије др Радовић.

Поднаслови: 1. Дефиниција Православља и однос према јереси 2. Грчка предисторија Православља 3. Појам док-се (сјаја Славе) 4. Појам трансценденције 5. Порекло и при-рода зла 6. Дуализам, магијска „религија” која чини саму суштину Греха 7. Зачарани круг метафизике: метафизика, хуманизам, интелектуалац и религија, философија историје 8. Трансценденција је слављење и слава (докса и превазилажење) битија 9. Свештенство Првог Адама и Христа, Другог Адама 10. Хришћанство није само религија, него историјска свест и хришћанска егзистенција човека 11. Појам човека и егзистенција 12. Достојанство човекове слободе и свест одговорности 13. Литургија, сама суштина хришћанства и човека у његовој хришћанској егзистенцији личности.

[177] **РЕАЛНОСТ И САВРЕМЕНИ СВЕТ**, Филозофско друштво Србије, Зборник радова са научног скупа, септембар, 1987, Београд, 1988, стр. 33–45.

„Битије и мишљење нису исто”, па ни битије човека док мисли, јер остаје загонетка шта је Ја, субјект мишљења,

* руком дописана моја примедба на крају есеја: „редакција Зборника је грубо скратила овај оглед, тако да му недостаје крај, закључак о духу”

[178] **ОГЛЕДИ О ДУХОВНОМ ИСКУСТВУ 1989**, књига, 1989, Сфаирос, **Види** [143]

Пошто је дух појава **личности** (посебно у осећању смисла), то је и духовно искуство – искуство **личности** људског бића, те се ови *Огледи* могу насловити и као *Огледи о личности*, али... најважнији ставови у овој књизи су ставови о навици, која је (у сваком људском бићу) несвесно, а апсолутно тачно **знање** тога (ма којег) бића о свом телу, апсолутна истина о (само о свом сопственом) телу, истина којој није потребна свест, јер би она само ометала навику, дејство тога – покретачког! – знања.

Пошто сви људи имају иста (научно иста!) тела, исту телесну грађу, то отвара и могућност споразума, дакле, сам језик, јер је нервно-душевни покретач – несвесно једнако знање свих људи о свом телу, па и о телесним говорним органима и покретима, знацима! Тако су све психијатријске теорије о „несвесном колективном искуству”, посебно о колективно-несвесном – индивидуалном (Фројд, колективном, Јунг, фамилијарно-породичном, Сонди) – неопходна (империјално политизована) идеологија Запада, данас **Света технике**, метафизичка негација људског бића индивидуе, дакле, и личности

а при томе као метафизика индивидуалистичке воље за моћ, омогућену да буде светска: идејно као психијатрија, а делотворно као техника у рукама појединца, мефистовски, па и у уметности – постмодернистички!

Кад сам Јеротићу 1989. дао ову књигу, очекивао сам да ће се – из логорашког, па и послератног историјског искуства српског и јеврејског народа! – одрећи Фројда, Јунга, Сондија и метафизичке теорије о „колективно несвесном” навикном знању и потврдити православно хришћанско схватање бића. Али ми он ни до данас, дакле, годинама, не одговара нити је спреман на разговор о бићу навике-знања-мишљења – против теорија Фројда, Јунга, Сондија и метафизике, него, напротив, шири те теорије о колектив-несвесном (против исповести-покајања-литургије-свести слободе) у Православљу!!

Ту тему – о навици-отуђењу, о знању којем није потребна свест – отворио сам још у Загребу, у есејима о тзв. отуђењу, 1963, а и пре тога, у Сарајеву, *Чему естетика*.

Али метафизика је идеологија индивидуализма и његове воље за моћ као „спас” (који заједници доноси индивидуалист). **Види** [143]

(Љубиша Црвенковић: „Повратак битију”, о књизи Ж. Видовића *Огледи о духовном искуству*”, Сфаирос, Београд,

1989) 5–6. мај 1990, лист *Јединство*, Приштина, уредник Радосав Стојановић...

[179] **ЊЕГОШ И КОСОВСКИ ЗАВЈЕТ У НОВОМ ВИЈЕ-КУ**, књига, „Филип Вишњић”, Београд, јун 1989.

Мислим да је главна пажња ове књиге усмерена ка објашњењу платонске идеје – која је и Његошева *Луча!* историјски, у европској историји најдубље и најбоље објашњење платонске идеје! Али ће томе објашњењу бити у највећој мери посвећено следеће, [268], друго издање ове књиге.

[180] **ИКОНА, СЛИКА И ПОЈАМ**, *Глас Цркве*, васкршњи број, Шабац–Ваљево, стр. 48

Реч о суштинском лику човека, о разлици између *осећања-идеје-Луче Његошове* – непосредно виђеног лика у машти-мистерији песника-уметника-духовника и *сећања* (искуства) – представе, и (*мишљења*) – појма-говора.

У славу блаженог оца Јустина Ћелијског, на Благовести 1989, на дан десете годишњице Његовог упокојења.

[181] **СВЕТИ САВА И ЊЕГОВ НАРОД**, *Православље*, Београд, 15. јануар 1990.

За светосавско, хришћанско-апостолско схватање о српском народу и његовој историји (а против паганског, племенског – „трибалног”, тј. политичког и империјалног (данас мафијашког) схватања Срба као „најстаријег народа”, предисторијског. „Егзистенцијална тескоба и дојазан као разлог агресивног уједињења патријархално-мушког племена у „мушку”, ратоборну нацију!? Тако су примали идеологију и веру освајача, тако се и данас многи одричу заветне заједнице, наступају као „Друга Србија”, НАТО-нација, неисторијска, а посебно у Црној Гори!

А историјски? тј. као *народ Светог Саве*, Срби су заједница *морално-историјска*, народ стабилан, чија појава

је у историји одређена – не империјалним (национал-етатизам), него – културно-моралним, духовно-историјским схватањем-осећањем *смисла* постојања те заједнице. И тек у *осећању* припадности таквом народу Србин је *биће личности* (а не индивидуа врсте, жртва идеологије).

[182] **КАТАРЗА, ЧИСТОТА ФЛОРЕ И ПОХВАЛА БИЉУ** (о Причешћу), *Савременик*, бр. 1, 2, 3, Београд, 1990.

Уз *Антилопију јујословенској њесништва* о биљкама Милорада Блечића, часопис *Савременик*, објавио из мог (ЖВ) огледа „Уметност и *хармонија*, вера и завет” – одломак, овај део („Катарза...”) који говори о хришћанском култу биља као Божијег тела (дрво живота, Хљеб насушни), с једне стране, и с друге стране, о Кодеру, новом идолу извештачене надреалистичке склоности магији (лажној мистерији).

[183] **ПОСТОЈИ ЛИ ЧОВЕК БЕЗ САОСЕЋАЊА?**, Изводи из есеја Жарка Видовића *Демократија и нација у Новом светском њорейку*, *Православље*, Београд, 15. јун 1991.

Реч је о демократији која је лишена система вредности, па дакле, и морала,

- ❖ о индивидуализму и глобализму индивидуе која је *heimatlos* без завичајности,
- ❖ о индивидуализму којим се човек прилагођава Свету технике, империјалном привиду демократије, данас, у новој цивилизацији Света информатике и технике,
- ❖ о пуком праву индивидуализма „на успех”, и то да учествује у такмичењу на светској сцени глобалној... То је империјални привид демократије без осећајности.

[184] **ЗАВЕТ – ИЗВОРНО НАЧЕЛО ЕВРОПСКЕ (ЕВРО-МЕДИТЕРАНСКЕ) ИСТОРИЈЕ**, са Симпосиона „Косовска битка 1389. и њене последице”, о годишњици 1389–1989, у Химелстиру, Немачка а *Зборник* са тога Симпосиона 1991, САНУ, Београд, штампан и преведен на немачки тек 1991.

Реч је о томе да метафизика, тј. филозофија историје цивилизације Запада онемогућава – тако и нашим филозофима историје – приступ завету и самом феномену историје, тј. историјске заветне заједнице,

те тако **филозофија делује негативно на историјску свест заветне заједнице**, која је евро-медитеранска, изворно европска, а не евро-западна, јер само медитеранско је изворно европско, а метафизика је евро-западна, по Марксовим речима, из „германских прашума”.

[185] ВАПАЈ ЛОВЂЕНА, Поштујмо светињу, *Подјега*, Подгорица, 1991.

* специјална ревија-свеска о рушењу Његошеве гробне црквице на Ловћену, те изградњи Мештровићевог необарокног „маузолеја”: зборник изјава и написа, за очување места и светиње Његошеве капеле на Ловћену, те је у томе зборнику и овај напис, на стр. 64–65.

[185/1] ...Коментар-предговор написима од [186] (почев од марта 1991) до [210], написи о европској кризи цивилизације, а посебно о угроженој српској и балканској,

- ❖ о новом (од „Пада Берлинског зида” 1989) политичком стању партиократије,
- ❖ о (чисто страначком, политичком, идеолошком) **несхватању** идентитета личности, **историје** и феномена **историјских** (нације, моралног идентитета, Цркве, демократије, државе, цивилизације, културе!)

Већ од првих јавних (поред СПС) наступа политичких странака – у првом реду тзв. СПО, уз помоћ јавно истакнутих интелектуалаца, па и академика – примећује се да ниједна странка није (вером, **морално-историјски!**) склона миру и националној обнови (која почиње пре свега у склапању мировног уговора са ратним непријатељем), ни за грађанско питање **моралне** обнове („против корупције” страначке),

па ни за питање **шта је историјска** заједница, а шта посебно **историја** народа Балкана, Срба, Југославије,

нити је – у новом вишепартијском систему – иједна странка праћена неким **јавним диалозима** о историји било којег народа Југославије,

па ни о стварним узроцима овог стања, **одсуства тзв. система вредности** (мерила и смисла цивилизације и цивилизацијских промена).

Једном речи, друштво је – идеолошки, политички, економски (а неисторијски, плитко) – покренуто и узнемирено само **„страсно, нагонски разумно, политички”**

(тако да се чак и најзначајније судбоносно питање људске личности поставља као бизнис-посао пословно-приватне психијатрије, а не умно и духовно, културно-историјски,

те – поред толиких политичких странака, професионалних, па и шпекулантских организација (као НВО) – немамо ниједан **историјски** покрет,

као ни смирених мисионарских јавних дијалога,

нити је за такве дијалоге (као ни за историјски покрет!) заинтересована чак ни Академија, САНУ,

па ни Црква, односно, верска заједница (поред православне и јудејска и исламска домаћа),

а камоли било која универзитетска и научна установа (као институт за историју, за књижевност, за филозофију, за културни препород или обнову народа).

Завладала је, дакле, или **сујета** или бар (мање грешна) **равнодушност интелектуалаца**, па тако и интелектуално-културна и научна анархија самих установа (које – додуше као и политичке партије! – финансира држава)!

*

Додатак 2015. (коментару из 1990-их): А ретки су појединци као што су били покојни Радован Самарџић или

Димитрије Богдановић! или, на ТВ као данас рабин Исак Асиел, имам Мухамед Јусуфспахић и отац Вукашин Милићевић! на (ТВ-Пинк недељом у 20 сати)

*

Покушавајући да – бар како се то чини у разговорима у црквеним (литургијско–парохијским!) заједницама – укажем баш на то **контра-историјско, анархично стање**, а посебно на – историјски условљен – положај Срба у Европи, објавио сам написе од [186] до [210] у јавним гласилима, а после тога само у црквеним!

НАПИСИ од [186] до [210]

У два броја НИН (само до 9. марта 1991, док је главни уредник Милорад Вучелић) Београд, објављује

*

[186] ЗАШТО НИЈЕ СКЛОПЉЕН МИР СА НЕМАЧКИМ САВЕЗНИЦИМА I, НИН, 1. март 1991.

[187] ЗАШТО НИЈЕ СКЛОПЉЕН МИР СА НЕМАЧКИМ САВЕЗНИЦИМА II, НИН, 8. март 1991.

* мир у првом реду са Хрватском (без митоманије о заједничком антифашизму „југословенских народа”), наравно, и о разграничењу са ратним непријатељем на Балкану, о границама најпре са Хрватском

* као што је склопљен и о границама и подели Немачке! и о ратној штети, и о режиму окупације и поделе Немачке, о суду за ратне злочине итд., јер

оштрије од свих немачких савезника ратовала је НД Хрватска: не против Запада, него само против Југославије (и против Русије),

а посебно и геноцидно против Јевреја („Жидова”) и српског народа у Југославији.

*

У ова два броја НИН-а, 1. и 8. марта 1991, објављено је и о међународној „савезничкој” легализацији – више хрватског него немачког! – **кршења версајског мировног уговора** о правима Срба и версајске Југославије, жртве напада, па чак и **геноцидног рата** 1941–1945.

Рат је, како је – у билтенима совјетске амбасаде у Стокхолму писао Иља Еренбург – „не политички, против фашизма и државе, него – историјски, за обнову нације да би опстала као заједница морално-историјска (културна, а не класна, политичка, идеолошка и сл., или недефинисана језичка), а против „нације” као заједнице затупљене **метафизички-политички-језички-империјалне**, па зато Руси нису бранили саму политику, поредак и режим, него опстанак, нацију, морално-историјску заједницу, историју, (веру)”!

Према томе, бар у Русији, не гину милиони (као што гине Титова војска) за неку политику, нити је рат као некакво „продужење политике”, него за спасавање вере у смисао опстанка здраве **морално-историјске** заједнице смисла, а ЈБТ у Југославији води рат – не против Хрватске као агресивне, метафизички-политичке **нације** (која ратује против Срба, национално метафизички-политички, аморално!), него – само „**политички**”, за промену режима у Југославији, да реши питање које се решава изборима, не ратом!

*

Поводом тог есеја стигло је НИН-у – из САД и Енглеске – неколико писама која „поздрављају **храброст редакције НИН-а**” да први пут пише о савезничком кршењу међународног права, о кршењу којем је циљ био „да на

власт, против воље српског народа, доведу Тита”, „а да постигну оно што је и Хрватска хтела: да онемогуће повратак Лондонске владе у Београд кад га је ослободила „Црвена” (а заправо, од децембра 1941) руска „Отечествена” Армија.

*

Есеј у НИН-у је, међутим, повредио и западну „савезничку” и домаћу „ново-националну”, тобоже „демократску” (партиократску „невладину” СПО) и тито-комунистичку (и данас привилеговану) партизанску митоманију (писаца и академика као што је Д. Ђ.),

па је зато – у „нечијој” (СПО) сагласности с амбасадом Енглеске и Америке – редакција НИН-а (Милорада Вучелића) смењена,

те је (од СПО – 9. марта 1991. нови) гл. уредник А. Т. морао, „са жаљењем”, да одбије даље објављивање есеја – о тито-комунизму и судбини Срба у Југославији и Европи и да писма добијена из Енглеске и Америке не преда коме су упућена, наиме, аутору есеја!,

па ће есеје о судбини Срба у Југославији и Европи наставити да, после НИН-а, објављује у другим ревијама.

Што се тиче ових 25 есеја – свих, од [186] до [210] – објавиће их поново, 16–17 месеци касније, у књизи (за шта су и писани!) *Срби у Југославији и Европи*, која ће бити – тито-комунистички, и страначки, и од НВО, чак и од бивших колега „Праксисоваца” – такође „дипломатски” бојкотована!

Теме и поднаслови у есеју (тј. у целини тих двају есеја) су следећи: 1. Европа напушта саму себе 2. Парадокс савременог света 3. Југославија, нападнут део демократског Запада, изузета из савеза са демократским делом Запада 4. Тако тек после рата бива јасно шта је био рат, Запад, а шта нација 5. Антифашизам, замена за империјалну и ратоборну демократију – које нема!

*

[188] ЧЕТИРИ ОБЛИКА ТИТО-КОМУНИЗМА СКРИВАЈУ, *Дуџа*, 10. мај 1991.

- ✦ скривају:
- ✦ европску (евро-медитеранску) историју Балкана и
- ✦ антисрпску (евро-западну) историју Запада

[189] КАКО СЕ ОСЛОБОДИТИ ИЛУЗИЈА, *Осмица*, 28. јануар 1992.

Осмица је ревија-лист чија два уредника, Радован Томашевић и Бранко Ђурица, уливају поверење, јер су њих двојица – по жељи да оживе српску заветну историјску свест – свом листу дали име по библијском схватању историје и времена: *Осмица!*

(Осмицом се, осми дан као поновљен и слављен први дан, означава недеља која је, заветно, истовремено први и осми дан, тј. дан (доживљене) истовремености дана, континуитет историје, рада и славља, а и знак истоветности судбине двају заветних народа, Јевреја и Срба!

Христос је васкрсао у (заветно) „први дан седмице” (недеља, воскресеније), седмице која се, као седми дан, завршава суботом, сабат, дан који је, у Десет заповести Мојсијевих, посвећен Богу.

Међутим, Богу је, Васкрсењем посвећен и дан после суботе, дакле, осми дан, тако да је – у сагласности Новог завета са Старим, хришћанства са Мојсијем – тај први дан Седмице истовремено и осми, тј. спојен са претходном седмицом у целину.)

[190] „ПОРАЖЕНИ СМО” – ШТА НАМ ЈЕ ОСТАЛО?, *Држава*, фебруар 1992.

[191] ВАТИКАН, РЕЖИСЕР АВНОЈ-А, *Осмица* 4. фебруар 1992.

[192] ЛУДИЛО РЕВОЛУЦИОНАРНОГ УМА, *Осмица*, 11. фебруар 1992.

[193] КАКО ЈЕ МОГУЋА ОБНОВА НАЦИЈЕ, *Осмица*, 18. фебруар 1992.

(Наравно, нације као заједнице заветне, моралне заједнице, историјске, а не политичке, световне (секуларне, интересне, племенски империјалне, надмоћне) која не може ни да буде морално-историјска заједница Господња, заједница Богом благословеног (и само тако могућег) „братства-једнакости-слободе”, као нација сва рођена од исте мајке-литургије! која свет не тумачи примитивно-племенски, као изазов на освајање и власт над природом и другим заједницама... јер нација није држава-световни инструмент моћи, па зато само нација, као морална, благословена, Господња, одлучује на шта треба да се примени државна моћ.)

[194] КРАЉ ДРОГИРАН ЈУГОСЛОВЕНСТВОМ, *Осмица*, 25. фебруар 1992.

* Монархија и нација

[195] ЧЕКАЈУЋИ СВЕТСКУ ПРАВДУ, *Осмица*, 3. март 1992

[196] ИЗМЕЂУ КАРЛА ВЕЛИКОГ (Запад, империје) И СВЕТОГ САВЕ (Исток, вере), *Осмица*, 10. март 1992.

[197] „КРШЋАНИ” (ТЈ. КРСТАШИ, СРОАТИ) СЕ „БОЈЕ” ХРИШЋАНА – *Осмица*, 25. март 1992.

[198] ЗАГОНЕТКА ПОСТРЕВОЛУЦИЈСКИХ МОНАРХИЈА, *Осмица*, бр. 624, од 8. април 1992.

[199] КРАЈИНА – ЗАВИЧАЈ СРПСКЕ НОВОВЕКОВНЕ НАЦИОНАЛНЕ ИДЕЈЕ (Обновљена Пећка патријаршија), *Поїлеги*, Крагујевац, 8. мај 1992.

Обнова и нововековна појава нације не почиње Карађорђевог „револуцијом” (нити је то револуција), као што нација није територијална заједница (па ни државна, ни политичка, ни језичка, ни интересна, јер све су то само инструменти нације, заједнице као јединог моралног субјекта историје!)

[200] НИ ДЕМОКРАТИЈА БЕЗ НАЦИЈЕ, НИ НАЦИЈА БЕЗ ДЕМОКРАТИЈЕ, *Осмица*, бр. 627, 20. мај, 1992.

[201] ЗАГОНЕТКА „АУСТРО-РУСКЕ СРБОФОБИЈЕ” (ПРЕ ПУТИНА, ЈЕЉЦИН), *Осмица*, бр. 628, 26. јун 1992. (последњи број *Осмице*!)

[202] Зашто нам никад (наши западни „савезници”) нису допустили да склопимо мир са суседима немачким савезницима? – (Зато што – политички подељен, али јединствено империјалан! – Запад нема морално историјску свест, па је издао чак и свој историјски Вестфалски мир) – Београд. Од 28. јула 1992, *Ејоха*, ревија групе слободних новинара (редакција у хотелу „Мажестик”, а затим у хотелу „Југославија”), убрзо онемогућена.

[203] ДА ЛИ ЈЕ КОНТИНУИТЕТ ЈУГОСЛАВИЈЕ ОПРАВДАН?, *Ејоха*, Београд, 11. август 1992.

[204] ПИТАЊЕ КОНТИНУИТЕТА ЈУГОСЛАВИЈЕ (са редакцијским скраћењима), *Полиџика*, 19. септембар 1992.

[205] ПРОТИВ ВЕНС-ОВЕНОВОГ ПЛАНА, *Полиџика*, Рубрика „Међу нама”, Београд, 12. маја 1993.

Отворено писмо, поред нас тројице аутора – ЖВ, Момчила Селића и академика Радована Самарџића, потписало још педесетак грађанки и грађана (против подршке коју су Венс-Овеновом плану тада дали Слободан Милошевић и тадањи председник Д. Ђосић),

[206] СТРАНКЕ ОПТУЖУЈУ – СРБИЈУ (А НЕ МИЛОШЕ-ВИЋА!), *Инџервју*, 1. октобар 1993.

[207] „БРАТСКА ДРЖАВА” ВЕЧИТИХ НЕПРИЈАТЕЉА, *Инџервју*, 26. новембар 1993.

*

[208] О МЕТАФИЗИЧКИМ КОРЕНИМА РУСКОГ КОМУНИЗМА, *Хришћанска мисао*, бр. 3–5, 1993.

(Према томе, корени нису ни православни, ни национални, руско-историјски, јер метафизика је у традицији евро-западној, а не руској, као ни у евро-медитеранској.)

[209] КРИЗА И ПРАВОСЛАВЉЕ – ДРУШТВЕНА ЗАЈЕДНИЦА, НАЦИЈА И ПРАВОСЛАВНА ЛИЧНОСТ, Зборник *Човек и Црква у врџлоју кризе! Штџа нам нуди Православље данас?*, Ниш, Градина, 1993.

Пошто СПЦ није политичка установа (као Римокатоличка црква), него искључиво заветна, морално-историјска заједница литургијска – сматрам да је неопходно оградити мисију СПЦ од антизаветне политике, тј. установе и „земаљског царства”. И то је циљ свих ових и следећих написа, 1993.

[210] КРИЗА И ПРАВОСЛАВЉЕ, *Срџски књижевни џла-сник*, бр. 11–12, 1993.

[211] СРБИ У ЈУГОСЛАВИЈИ И ЕВРОПИ – систематска збирка есеја од [186] до [210] – плус Предговор пет година касније, књига, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1994.

[212] ISLAM WAGES WAR AGAINST ORTHODOXY, *Focus* 8, 1994.

[213] ДЕМОКРАТИЈА И НАЦИЈА, *Економика* бр. 1–2–3, уредник Часлав Оцић, Београд, 1994.

* демократија и нација (могућа, одржива као морално-историјска, стална у свом континуитету – који је неопходан идентитету личности за морал – само као демократски, завичајна, ван сваке империје)

[214] ПАПИЗАМ И СРПСКИ НАРОД, Светигора, Цетиње, 27. мај 1994.

* писано у време Војтиле, папе Јована-Павла Другог, кад је била врло јака папска крсташка кампања србофобије

[215] ПРЕД ХАШКИМ СУДОМ, – БОЖЕ ПРАВДЕ!, *Православље*, 15. март, 1996.

[216] ИСТИНА СРБИМА! – О СРБИМА, *Образ*, православни часопис за државотворну обнову Србства, бр. 3–4, Београд

[217] ИСТОРИЈСКА СВЕСТ У РОМАНУ СЕОБЕ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ, Институт за књижевност и уметност, Београд, књига XVII, зборник Милош Црњански, 1996, стр. 165–175.

[218] ИМПЕРИЈА И НАЦИЈА, *Економика – Полиџон*, уредник Часлав Оцић, бр. 6–7, 1996.

[219] СВЕТОСАВСКИ ЗАВЕТ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ, Беседа ЖВ, на прослави Светог Саве, у Сава центру, 27. јануара 1997.

[220] СУОЧЕЊЕ ПРАВОСЛАВЉА СА ЕВРОПОМ, књига, Митрополија Црногорско-приморска, Светигора, Цетиње, 1997.

* суочење Православља са Европом (тј. суочење цивилизације Евро-Медитерана са цивилизацијом Евро-Запада), огледи о историјском искуству;

[221] ДУХОВНИ ПРЕОБРАЖАЈ СРБА – ПИТАЊЕ ОПСТАЈКА, Зборник Крушевачке философско-књижевне школе, Крушевац, 1997.

[222] ИСТОРИЈСКА СВЕСТ ЈЕ ИДЕНТИТЕТ, СУШТИНА И МОРАЛ НАЦИЈЕ, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.

[223] ИСИДОРА У ЖИЧИ, зборник о Исидори Секулић *Исидоријана*, бр. 5, 1998.

[224] РОМАНИ ЂОРЂА ОЦИЋА, књига, Знамен, 1999.

* коментари поето-философија

* „Нација, роман, историја”

[225] од 1. октобра 1999, петнаест есеја (на тему ИСТОРИЈА И ВЕРА, објављених у листу СПЦ, *Православље*, Београд): **О вери као историјској свести** (свести историјског осећања Срба као историјске, заветне, само на тај начин и црквене заједнице)

[226] ЈЕСМО ЛИ ИЗГУБЉЕНИ? ГДЕ СМО?, Београд, 1. октобар 1999.

[227] БОГ СЕ ДРАГИ НА СРБЕ РАЗЉУТИ I, *Православље*, Београд, 15. октобар 1999.

* први део есеја

[228] БОГ СЕ ДРАГИ НА СРБЕ РАЗЉУТИ II, *Православље*, Београд, 1. новембар 1999.

* други део есеја

[229] ДА ЛИ ЈЕ СРПСКИ НАРОД БОЛЕСТАН ИЛИ РАЊЕН?, *Православље*, Београд, 15. новембар 1999.

[230] СЕНТАНДРЕЈСКИ САБОР 1999. ГОДИНЕ, *Православље*, Београд, 1. децембар 1999.

[231] СРПСКО БАДЊЕ ВЕЧЕ I, *Православље*, Београд, децембар 1999.

[232] СРПСКО БАДЊЕ ВЕЧЕ II, *Гласник* Српске православне цркве, Београд, децембар 1999.

[233] РЕЧИ И ЗНАЦИ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ И ОПСТАНКА, део I и II, *Православље*, Београд, 1. јануар 2000.

[234] „ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ”, ВЛАДИЧИНА ВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ СРБА КАО НАРОДНО-ЦРКВЕНОГ САБОРА, *Православље*, Београд, 1. фебруар 2000.

[235] ЈУНАШТВО (ПЛЕМЕНСКО) – МОНАШТВО (МАНАСТИР, РАВАНИЦА) – ЗАВЕТ И ЧОЈСТВО (НАЦИЈА), *Православље*, Београд, 15. фебруар, 2000.

[236] ЗАВЕТ – МАТИЦА И КРАЈИНЕ, *Православље*, Београд, 1. март 2000.

[237] ЗАВЕТ СВЕТОСАВСКЕ НАЦИЈЕ, *Православље*, Београд, 5. март 2000.

[238] НАЦИЈА ЗАПАДА И НАРОД СВЕТОСАВСКОГ ЗАВЕТА, *Православље*, Београд, 1. април 2000.

[239] ОПСТАНАК И ЖРТВА, *Православље*, Београд, 15. април 2000.

[240] ЗАШТО БОМБЕ НА ВАСКРС (1944. и 1999)?, I и II део, 1. мај – 15. мај 2000.

* **бомбе крсташке!**

[241]–[243] РЕЛИГИЈА И МИСТИКА...

ЧОВЕК И ЦРКВА У ВРТЛОГУ КРИЗЕ! ШТА НАМ НУДИ ПРАВОСЛАВЉЕ ДАНАС?

Градина, Ниш, 2000, октобар, књига зборник, 1993.

[241] ПРЕДГОВОР ЖВ, стр 7–30.

[242] МИСТЕРИЈА И СМИСАО ИСТОРИЈЕ, ЖВ, стр. 71–76, и

[243] МИСТЕРИЈА И ОСЕЋАЊЕ(!) СЛОБОДЕ, стр. 111–118.

[244] У часопису *Светишћора*, бр. 99, Цетиње, октобар 2000.

✦ Свети Вукашин Јасеновачки у логорској историји Срба, стр. 313–323

✦ Завера ћутања о Јасеновцу и о Светом Вукашину, стр. 315

✦ Транспорт за Јасеновац, стр. 316

✦ Растанак у Јасеновцу, 321

✦ Логорашки поглед на српску историју није „научни” 322

Коментар 2007. – На исти дан је, у Марсеју 1934, страдао Краљ Александар, Цетињанин родом, те је *Светишћора* – понета заветном вером као историјском свешћу! – одабрала да исти тај дан посвети и Светом Вукашину, јер „историја је континуитет”.

[245] СВЕТИ САВА И ЊЕГОВ НАРОД, СВЕТОСАВСКИ СМИСАО ДЕМОКРАТИЈЕ, гласило *Војска*, 21. јануар 2001.

[246] СРПСКИ ЗАВЕТ, *Двери*, бр. 10, 2001.

[247] ИСТОРИЈА И ВЕРА, *Књижевне новине* 1–15. октобар, 2001.

[248] ШТА ЈЕ ТО СВЕТОСАВСКИ ЗАВЕТ, *Црквени живои* ВДС АБК (архиеп. Београдско-Карловачке), бр. 1, 2001.

[249] ЦРКВА – ИЗВОР И УПОРИШТЕ НАЦИЈЕ КАО МОРАЛНО-ИСТОРИЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ, *Двери*, бр. 15, 2002.

[250] СМИСАО ИСТОРИЈЕ (И СЛОБОДЕ) ЛИТУРГИЈСКА СВЕСТ ЛИЧНОСТИ, *Црквени живои*, ВДС АБК, бр. 4, Београд, 2002.

Смисао слободе човекове је да се ослободи од страсти, магијском искуству својствене побуде, и да се тим ослобађањем очисти за литургијску свест личности, за мистеријско осећање литургијске заједнице. Тим разликовањем искуства магијског од искуства мистеријског човек је оспособљен да он, а не сами ангели, буде, из искуства мистерије (трансценденције, историје, агапе) чувар битија, да омогући природност битија, отвореност трансценденцији.

[251] ЛИТУРГИЈСКА ТАЈНА БИБЛИЈЕ, књига, Гутенбергова галаксија, Београд, 2002.

* друго издање ће бити: **Литургијска тајна Светог Писма**

[252] ОБНОВА СРПСКОГ ЦРКВЕНОГ ЖИВОТА, *Црквени живои* ВДС АБК, бр. 3, Београд, 2003.

[253] СМИСАО СЛОБОДЕ И ЛИТУРГИЈСКА СВЕСТ ЛИЧНОСТИ, *Црквени живои* Архиепископије Београдско-Карловачке, бр. 4/2003, Београд, 2003, „Васкрсе Христос...”, двостубачне стране, стр. 52–55

[254] Разговор са православним философом др Жарком Видовићем: **КОСОВСКИ ЗАВЕТ ЈЕ ПРИСУСТВО И ДОГАЂАЊЕ ЛИТУРГИЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СВЕТУ**, *Православље*, новине Српске патријаршије, 15. јуни 2005, стр. 8–9.

Без заједнице са Богом – а та заједница је литургијска, за нашег живота само повремено догађај којег се онда сећамо и надамо му се, очекујемо поновни, следећи... без те заједнице човек је неспособан да припада било којој духовној заједници (заједници осећања дубоке преданости и свог идентитета личности у тој заједници). Заједница подразумева осећање морално, осећање дужности према заједници којој осећамо да припадамо, у којој, тј. у континуитету нашег осећања те заједнице (у историјској свести), имамо свој идентитет. То је смисао завета: литургијски смисао!

[255] НЕКА БУДЕ ВОЉА ТВОЈА, КАКО НА НЕБУ, ТАКО И (У НАМА) НА ЗЕМЉИ, *Црквени живої* ВДС АБК, бр. 8, Београд, 2006.

[256] Разговор са православним филозофом др Жарком Видовићем: ЦРКВЕНИ ЖИВОТ КОСОВСКИ ЗАВЕТ ЈЕ ЛИТУРГИЈСКИ ДОГАЂАЈ, *Православље*, 11. фебруар 2007.

* постављено на интернет*

[257] ИКОНА – СЛИКАРСКИ ПРИКАЗ ДУХОВНОГ ИСКУСТВА ИСИХАЗМА: ИЗВОРНИ, БОГОПОДОБНИ ЛИК ЧОВЕКА (сусрета лицем у лице), *Црквени живої*, ВДС АБК, бр. 9, Београд 2007.

[258] ЕВРО-АМЕРИЧКА ИМПЕРИЈА И ПРАВОСЛАВНА НАЦИЈА, *Црквени живої*, Архиепископија београдско-карловачка, бр. 10/2008, Београд, 2008, стр. 120–127.

Православље (вера као историјска свест заједнице литургијске) једина је алтернатива метафизици, идеологији светске империје, идеологији лажних „универзалних вредности” земаљског царства, империје....

Трећи светски рат је (срећом, страхом и самог агресора од атомског оружја) ограничен на Хладни рат, тј. рат економско-политички-медијски (а ТВ-медијска агресија укида сваки дијалог гледалаца, разара чак и породичну заједницу).

Хладни је рат убијање без ватреног оружја, а почео је одмах по завршетку Другог, оружаног светског рата. Почела га је и објавила империјална сила „демократије” (аморална либерал-индивидуалистичка идеологија, тобоже за „права човека”, а без морала и без заштите достојанства човека. То није демократија, него либерализам-индивидуализам лишен „система вредности”, тј. морала. Срби не

* <https://stanjestvari.com/2015/06/27жарко-видовић-косовски-завет-је-литур/>

треба да прихвате ту Европу лишену система вредности, тј. „Европу у кризи”).

[259] И ВЕРА ЈЕ УМЕТНОСТ, књига, Завод за унапређење образовања и васпитања, Београд, 2008, стр. 1–348.

[260] ИСТОРИЈА И ВЕРА, књига, Завод за унапређење образовања и васпитања, Београд, 2009, стр. 1–422.

[261] БЕСЕДА ЖВ, О БЛАГОУПОКОЈЕНОМ ПАТРИЈАРХУ НАШЕМ ПАВЛУ, 8. децембра 2009. је (за мене, уз годишњицу упокојења мајке Јелене...), и, на Коларцу (са епископима Атанасијем Ракитом, Амфилохијем и Иринејем Нишким, кандидатом за патријарха); (снимао Богдан Златић), на Коларцу вече посвећено патријарху Павлу...

* хор и четири говорника: еп. Атанасије Ракита, епископ Нишки Иринеј (ускоро патријарх), Жарко Видовић и митрополит Амфилохије Радовић....

(приказано у *Православљу*, бр. 1026, од 15. децембра 2009,

помиње име само једног од четири говорника о патријарху Павлу али је говор ЖВ изишао у претходном броју ревије *Печай!*, од 2009, 20. новембра

под насловом ЊЕГОВА СМИРЕНОСТ – И НАША БРИГА (ко ће сад бити патријарх, Владика српски).

[262] ЊЕГОВА СМИРЕНОСТ – И НАША БРИГА, Број 20/, XI, посвећен блаженоупокојеном патријарху Павлу, *Печай!*, 2009, стр. 15

* беседа ЖВ *Њеїова смиреносї и наша бриїа (ко ће нам сада биїи Владика срїски, њаїријарх, а близак Њему?)*

На стр. 6 је и *Мајка*, песма Матије Бећковића, посвећена Њему, Патријарху Павлу (1914–2009), а коју сам тражио да је објаве уз моју беседу:

Мајка

Је ли још жива она Ваша сестра
 Код које сте одлазили сваке недеље,
 Питам Патријарха Павла
 Умрла је одавно
 Али то ми није сестра
 Него сестра од тетке
 А тетка ми је мајка
 Која ме подигла од колевке
 Кад се преудала Она што ме родила

И сад ја мислим
 Кад променим светом
 Да ћу прво видети тетку
 Које сам се највише ужелео
 А за остале у Царству Небеском има времена
 Да се видимо и поразговоримо
 Од Авраама и Исака
 До четвородневног Лазара
 Моје крсне славе

Видећу и Светог Саву
 И Цара Косовскога
 И друге свете из рода нашега
 Који су одбранили образ Божји

Видећу и мајку
 Ако Бог да
 И ако ме позна

Матија Бећковић

[263] СЕДАМ АНТИЧКИХ МУДРАЦА И – СЕДАМ ТАЈНИ ЛИТУРГИЈЕ, *Црквени животи*, 12/2010, 2010. стр. 80–89 (двостубачне стране)

[264] ПАРОХИЈСКИ ЖИВОТ – ЈЕДИНА ИКОНА НАШЕ ЦРКВЕНОСТИ, *Православље*, бр. 1047, од 1. новембра 2010, стр. 9–11

Услов одржања Цркве (СПЦ), историјске свести (заветне вере), моралне заједнице (нације), препорода (схватања човека као личности) је црквеност. Амбијент, мера и граница црквености, у њој и личности, душевности и морала је – не „нација! „СПЦрква”, него – тек литургијско-парохијска заједница (без које су и Црква, и нација, и личност пуке апстракције, празнословље), јер без литургије – и дијалога верника после Литургије у парохији! – нема ни црквености, ни Цркве, ни нације, ни морала.

[265] МОНАРХИЈА БИ МОГЛА ДА НАЦИЈУ ОПОРАВИ АКО ЈЕ УСМЕРИ МОРАЛНО-ИСТОРИЈСКИ, *Гласник СПЦ општине у Диселдорфу*, год. 45, број 14, стр. 5–10, септембар 2011.

* јер монархија није више државно-политичка установа власти, па је историјски могла остати – ако је? – само као морално-историјска установа части!

[266] ЛОГОРАШИ СУ (историјски гледано, заборављена) ПОСЛЕДЊА СРПСКА НАЦИОНАЛНА ЕЛИТА, *Печати*, лист слободне Србије, бр. 259, од 15. марта 2013, стр. 33–36, 13 стубаца, на четири стране, Жарко Видовић (интервју водила Наташа Јовановић):

* о логорима, поделама, страдању српског народа, о кризи националне идеје и правне свести, те о значају завета и нације

Пре је могуће помирење Срба и Хрвата ако се Хрвати одрекну католицизма (крсташке идеје), него помирење између Православља и Ватикана.

Српску нацију (као духовну, морално-историјску, а не политичку заједницу) крштењем и аутокефалијом ствара Свети Сава, те смо ми нација по православном схватању нације.

Примедбе: интервју – као и предавање после Литургије *Православље је либерализам*, „слободан од клерикализма” – одржани су, на позив јеромонаха Стефана, испред манастира, у манастиру Сланци Светог архиђакона Стефана, у недељу, 10. марта 2013,

а интервју је водила и снимила (такође на позив јеромонаха Стефана) Наташа Јовановић, дипломирани наставник српског језика и књижевности.

У штампању снимка начињене су свега две грешке: прва, о Хајдегеру и „Шилеру”, а речено је о Максу Шелеру, Хајдегеровом савременику; друга, о „ширењу Православља из Рашке (Србије) у Босну”.

Међутим, говор је био само о томе да је **територија (обновљене!) Пећке патријаршије проширена** (преко „на Дрини ћуприје”) у Босну,

која је била православна и у време Кулина бана, савременика Немање, кад је била изложена крсташком походу Ватикана и Мађара,

а од времена Мехмед-паше Соколовића, славила Турке као ослободиоце од ватиканског крсташког рата и терора! (алузије на ту заједничку одбрану Босне помиње и *Горски вијенац*, стихови 708–710, 717–733, 964–972, 1937–1940)

[267] „ДРЖАВУ СМО ИЗГУБИЛИ, НАЦИЈУ НЕ СМЕМО”, одговори Жарка Видовића на питања Ристе Кубуре (нација није Црква, јер Црква је Света тајна, а нација је Црква у свету, историја нације као Цркве у свету!), интервју, *Геополитика*, бр. 66, септембар 2013, стр. 40–43.

[268] **ЊЕГОШ И ЗАВЕТ, ФИЛОСОФИЈА СМИСЛА**, друго, после првог [179], ново, измењено и допуњено издање, „алтера”, са студијом (о овој књизи, стр. 227–234) пок. Драгише Витошевића, *Духовно начело Њеишево*

[269]–[273] „ТЕМА БРОЈА ЖАРКО ВИДОВИЋ”, *Зенић*, Магазин за уметност, науку и философију, година IX, број 14, зима 2014,

[269] ДИАЛОГ (ЖВ са Б. Златићем) **О ЖИВОТНОМ ИСКУСТВУ, ИСТОРИЈСКОЈ СВЕСТИ ГРАЂАНИНА ИСТОРИЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ**

* О радовима (написима) ЖВ, пишу:

[270] Богдан Златић, **ЧОВЕК 25. ЧАСА**, *Зенић*, стр. 114

[271] Владимир Димитријевић, **ЈЕДНО СУНЧАНО ИМЕ**, *Зенић*

[272] Александар Гајић, **ИЗМЕЂУ ЗАВЕТА И МЕТАФИЗИКЕ – ЕВРОПА И СРБИ У ДЕЛУ ЖАРКА ВИДОВИЋА**, *Зенић*, стр. 150

[273] Татјана-Тања Миливојевић, **ИСТИНА, СМИСАО И ДУХ У ФИЛОСОФИЈИ ЖАРКА ВИДОВИЋА**, *Зенић*, стр. 155

* * *

[274] **СМИСАО-ЛИЧНОСТ-ИСТОРИЈА**, есеј, прва варијанта есеја, посвећеног Душки, стр. 161–202

[275] **АУТО-БИОГРАФСКИ ПОГЛЕД НА „ЖИТИЈЕ И ЗБИТИЈА” ЖАРКА ВИДОВИЋА**, *Православље*, новине Српске патријаршије, бр. 1166, од 15. октобра 2015, стр. 12–16

* лични доживљај историје, и предаја Ордена Светог Саве Жарку од Његове Светости патријарха Српског Иринеја и архијерејског Синода СПЦ, на дан 7. октобра 2015. у Патријаршијском двору СПЦ

[276] **POSLEDNJI SVEDOK SRPSKOG VEKA**, *Nedeljnik*, 29. oktobar 2015, стр. 50–56*

* Разговарао Вељко Миладиновић

„Najveći srpski greh (Dvadesetog veka) je što smo zaratili s muslimanima”... Jedan od..., човек који је... пристаје да у 95. години изађе у јавност и прisetи се свих детаља свог живота који су уједно и највеће прекретнице у српској историји...

[277] КАДА ИДЕШ НА ЛИТУРГИЈУ, КАО ДА ИДЕШ КУ-
ЋИ, *Православље*, новине Српске патријаршије, бр. 1169, од 1. децембра 2015. године, стр. 8–11, Разговарала Славица Лалић

Прве Цркве су настале као градске(!) општинске заједнице. Тако је настало хришћанство. И данас оно може једино тако да се обнови!

* * *

[278] ЗА КРСТ ЧАСНИ И СЛОБОДУ ЗЛАТНУ, предавање у манастиру Сланци (Св. Архиђакона Стефана), 27. септембра, на Крстовдан 2015.

Историјска свест и систем вредности
у историји цивилизације Срба,
заједнице морално-историјске,
тј. нације заветне

О смислу Православља, Литургије, Цркве као литургијско-парохијске заједнице, личности, историје и нације Срба.

Предавање поручио, на Литургији благословио, а снимио да га штампа – **јеромонах Стефан**.

*

Тема: **Крст часни и слобода златна.***

* У рукопису је у наставку текст на ову тему. Он, међутим, захтева посебно приређивање, те ће бити објављен у неком од следећих томова Дела Жарка Видовића.

НАПОМЕНЕ

Током рада на приређивању и уређивању за постхумно објављивање ове, по много чему јединствене, библиографије, наилазили смо на бројне недоумице, укључујући и ону у погледу наслова књиге. На назив *Библио-био-џрафија* указао нам је сам Жарко Видовић истрајно га употребљавајући, наглашавајући њиме да ће у оквиру библиографских јединица бити подоста речи и о његовом животу.

У разрешавању недоумица водили смо се основним начелом – да очувамо аутентичност Видовићеве писане речи. Одмах потом правило је било да читаоцу текст учинимо прегледним и јасним. Настојали смо, дакле, да текст уједначимо где год је било могуће, односно где то није утицало на ток праћења Видовићеве мисли.

Неке неуједначености, као што су латинични наслови само неких радова објављених на латиници (углавном је реч о радовима који су објављени у Загребу, у београдском часопису *Данас*, понекад у писању назива *Свијет* или *Седам дана*) задржали смо онако како је у рукопису затечено. Нисмо мењали Видовићево писање великим словима ни у случајевима када би нам Правопис то замерио, као што смо сачували и пишчеву карактеристичну употребу речи (на пример, „диалог”, „дистанција”, „јест”, „козмос”, или „тадањи”).

Најважније што смо задржали, а што правописно није уобичајено, јесу нови редови усред реченице, које наизглед „ломе” реченицу, а у ствари је, у Видовићевом случају, чине

прегледнијом. Његова писана реч одликује се честим употребама повлака, цртица, знакова узвика (чак и усред саме реченице), после којих он често реченицу наставља малим словом, као и коришћењем „јер”, „па”, „а”, или стављајући „је” после заграде. Не само да смо наведено сматрали оправданим, већ се показало да су то све значајна помагала у Видовићевом настојању да писану реч учини живом. У томе су нам помогла и одређена графичка решења (различита величина прореда или увлачења, као и посебне ознаке на почетку пасуса или између њих).

Углавном смо настојали да отклонимо „техничке” грешке, настале при Видовићевом писању на рачунару, у његовим позним годинама. Самих словних грешака није било много, што би с обзиром на околности, било изненађујуће да се нисмо небројено пута уверили у виталност његове, чак и позне, мисли.

Библиографске јединице смо проверавали и поредили с исечцима из новина које смо пронашли и, до сада, пописали у Видовићевој рукописној заоставштини. Неки се наслови не подударују сасвим, али је разлог томе што Видовић спада у оне ретке писце који на свом рукопису не престају да раде и пошто је књига објављена. Он дописује и мења, а на тај начин самог себе проверава и своју мисао „ревидира”. Настављајући да пише, он рукопис „дорађује” (на пример, последње две речи објављеног наслова „Отпор филозофије егзистенције аутоматизованом човјеку”, Видовић у својој *Библио-дио-графији* исправља у „аутоматизацији”). У градама после назива углавном су његови коментари (осим ако није тако стајало у поднаслову објављеног чланка). Фуснотама се није служио, већ су оне уредничке. На чланцима с којима смо поредили рукопис углавном је пишчевом руком записан датум, често и дан, који није наведен у *Библио-дио-графији*. Видовић није свуда бележио бројеве страна, што нисмо уједначавали, већ препустили будућем Видовићевом стручном библиографу.

Уједначавање је помало отежало и то што је Видовић целине у неким случајевима груписао према месту (Београд, Загреб, Сарајево) где је живео и радио, негде према часописима у којима је објављивао, а понегде према значајним годинама... Испод појединих библиографских података објављених дела нема коментара, док су се негде коментари развили у праве есеје. Такође, под одређеним бројевима библиографских јединица налазе се важни догађаји из Видовићевог приватног живота. Ово, дакле, никако није и не може бити типична библиографија. Ипак, у самом навођењу библиографских података покушали смо да успоставимо, колико је могуће, уједначеност, пре свега у редоследу података.

У сваком случају, у раду на овом материјалу, драгоценом за проучавање његовог дела, за разумевање његове мисли, али и за упознавање његове личности, доследност уједначавања текста понегде смо, с радошћу, жртвовали доследности Видовићеве мисли.

Уређивачки одбор

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

А. Т. – Александар Тијанић
ВДС АБК – Верско добротворно старатељство Архиепископије Београдско-карловачке
ГВ – *Горски вијенац*
год. – година
ДОБ – Дом омладине Београда
Д. Ђ. – Добрица Ђосић
ЖВ – Жарко Видовић
ИБ – Информбиро
изд. – издање, издавач
ЈАЗУ – Југославенска академија знаности и умјетности
ЈБТ – Јосип Броз Тито
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
ЛМ – *Луча микрокозма*
Л. Т. – Лазар Трифуновић
Љ. Т. – Љубомир Тадић
НИН – Недељне информативне новине
П – Певање (*у Горском вијенцу*)
ПБФ – Православни богословски факултет
пок. – покојни
проф. – професор
СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије
СКПЂ – Свесавезне комунистичке партије (бољшевика)
СПО – Српски покрет обнове
СПЦ – Српска православна црква
УДБ(а) – Управа државне безбедности
ФПН – Факултет политичких наука
ЦК – Централни комитет
Ч. К. – Чеда Кисић

ИНДЕКС ИМЕНА

А	Б
Абрамовић Антон – 113	Базен Жермен – 59
Августин – 16	Бајар Џелал – 146
Аганлија – 104	Бајић Баја – 106, 165
Адам, старозаветна личност – 38, 212, 216, 262	Бајић Милош – 94
Адлер – 97, 106	Бакарић Владимир – 177, 189, 233
Ајхман Адолф – 184	Балетић Звонко – 240
Аквински – 16	Барухова – 141
Александар Велики – 216	Бељански Павле – 86, 91–93
Александар Карађорђевић, краљ – 278	Бељкашић Д. – 141
Амфилохије (Радовић), митрополит црногорско-приморски – 11, 23, 25, 261, 281	Бергман Ингмар – 56, 59
Андрејевић Кун Ђорђе – 78	Бесаровић Мира – 141
Андрић Иво – 36, 40, 79, 95, 107– 109, 114, 130–132, 136, 137, 143, 156, 163, 165, 187, 256	Бећковић Матија – 108, 281, 282
Аралица Карин – 93	Бешлић Ана – 74
Аралица Стојан – 76, 93, 116	Бијелић Јован – 76, 86, 92, 146, 170, 174
Аристотел – 16, 112	Бихаљи-Мерин Ото – 107
Арсенијевић Матеј – 7, 8	Блечић Милорад – 265
Асиел Исак, рабин – 268	Богдановић Богдан – 144
Атанасије (Јевтић), епископ – 11	Богдановић Димитрије – 254, 268
Атанасије (Ракита), епископ – 281	Богдановић Милан – 79, 95
Аћимовић Љубивоје – 56	Богојевић Славољуб Слава – 74, 76
Ашковић Драган – 23, 26	Богојевић Слободан Бане – 94
	Богородица – 229
	Божичковић Олга – 76
	Бојанић Миленко – 253
	Бокшан Косара – 74, 78
	Бомбардели Вуко – 163
	Бонар Пјер – 113

Бошковић Ђурђе – 71, 125, 161, 170, 180, 219
 Бранко К.(?) – 163
 Броз Тито Јосип – 32, 40, 52, 56, 63, 67, 69, 103–105, 108, 109, 110, 112, 114, 126, 127, 146, 156, 157, 168, 177, 189, 218, 233, 236, 244–246, 249, 252, 253, 255, 269, 270
 Брозовић Далибор – 131
 Буљан Богдан – 56

В

Вазари Ђорђо – 92, 93
 Вајс Калман – 235
 Валадон Сузана – 85
 Васиљевић Милан – 141
 Васиљковић Бора – 88
 Васић Драгиша – 95
 Васић Милоје – 76, 126
 Величковић Владимир – 74
 Велфлин Франц – 178
 Венс Сајрус – 273
 Вентури – 159
 Видовић Бранко – 9, 174
 Видовић Јелена – 180, 281
 Видовић Душка, рођ. Крстајић – 9, 169, 247, 285
 Винавер Станислав – 79, 95, 108, 109
 Витгенштајн Лудвиг – 47, 48
 Витез Григор – 102
 Витошевић Драгиша – 284
 Владушић Слободан – 7, 8
 Вламенк Морис – 85, 86
 Влашкалић Тихомир – 253
 Возаревић Лазар – 76, 165
 Војводић Д. – 18
 Војновић Владо – 141
 Враницки Предраг – 188

Вујаклија Лазар – 94, 165
 Вујић Владимир – 22
 Вукадиновић Предраг – 53
 Вукадиновић Радован – 240
 Вукашин Јасеновачки в. Мандрапа Вукашин (Свети Вукашин Јасеновачки)
 Вучелић Милорад – 268, 270
 Вучо Александар – 107

Г

Гавриловић Слободан – 94, 248
 Гајић Александар – 7, 11, 285
 Гамулин Грго – 182, 183, 188
 Гвозденовић Недељко – 76, 93
 Герман, српски патријарх – 88
 Герхардсен Еинар – 171
 Гершкович Леон – 188
 Гете Јохан Волфганг – 81
 Гоген Пол – 142
 Граовац Никола – 76, 169, 170
 Грип Зага, рођена Видовић – 9, 23
 Гурвич Жорж – 59

Д

Давичо Оскар – 107, 136, 219, 247, 248
 Данило, митрополит црногорско-приморски – 89
 Данило (Крстић), епископ – 11, 51, 257
 Данило Петровић – 257
 Де Гол – 62, 63, 65, 66, 68, 69, 72
 Декарт Рене – 218
 Дени Морис – 92
 Дероко Александар – 68, 71, 76, 79, 83, 84, 126, 127, 170, 180, 219, 220
 Дивјак Ксенија – 76

Диздаревић Зијо – 137, 140, 165, 171
 Диздаревић Нијаз – 137, 140, 147, 154, 170
 Димитријевић Владимир – 7, 28, 285
 Димитријевић Војо – 95, 141
 Димитров Григор – 105
 Диотима – 227
 Добровић Петар – 86
 Доменак Жан-Мари – 60, 61, 67
 Достојевски Фјодор Михаилович – 99
 Дреновац Бора – 79, 95
 Дучић Јован – 91

Ђ

Ђилас Милован – 57, 79, 80, 95, 103, 104, 107–110, 114, 129
 Ђото – 92, 93
 Ђурић Милош – 170, 180, 246
 Ђурица Бранко – 271

Е

Ева, старозаветна личност – 202
 Енгелс Фридрих – 57, 58, 164, 168
 Еренбург Иља – 269

Ж

Жарко, поп – 180
 Жданов Андреј Александрович – 94

З

Зеџ Недо – 95, 132, 187
 Зечевић Владимир – 63
 Зимерман Ворен – 130
 Зихерл Борис – 140
 Зјењковски Василије – 260
 Златић Богдан – 7, 21, 285

И

Ивић Милка – 253
 Ивић Павле – 253
 Изетбеговић Алија – 130
 Иринеј, патријарх српски – 26, 281, 285
 Исаковић Антоније – 254

Ј

Јанда Јозо – 113
 Јанчић Олга – 74
 Јафет, Нојев син – 43
 Јељцин Борис – 273
 Јеремић Драган – 183
 Јеротић Владета – 260, 263
 Јован, евангелиста – 46, 56, 81, 149, 202, 207, 212, 218, 221–224
 Јован Павле Други (Војтила), папа – 275
 Јовановић Наташа – 283, 284
 Јосифовић Вера – 74
 Јохансон Ева Марија – 9
 Јунг Карл Густав – 97, 106, 220, 221, 250, 263
 Јустин Ђелијски – 264
 Јустинијан I, византијски цар – 260
 Јусуфспахић Мухамед, имам – 268

К

Качић Мухамед – 127
 Ками Албер – 62, 66, 67, 81, 85, 98, 129, 166
 Кант Имануел – 16, 99, 134, 159, 160, 167, 179, 181, 200, 222, 230, 236, 240, 242
 Капор Момо – 162, 246, 247
 Карађорђе – 104, 130
 Карађорђевић Павле, кнез – 91
 Караматијевић Пиво – 76–78, 111

Караџић Вук Стефановић – 154
 Кардељ Едвард – 40, 103, 104, 177
 Карло Велики – 130, 231, 272
 Кашанин Милан – 52, 64, 91
 Кашић Душан – 89
 Кечић Милан – 74
 Кисић Чеда – 145, 154–160, 178, 239
 Киш Данило – 248
 Клинт Бил – 245
 Ковачевић Воја – 163
 Ковић Милош – 18, 23, 26
 Кодер (Марковић Ђорђе) – 265
 Козмодемјанскаја Зоја – 101
 Колаковски Лешек (Kołakowski Leszek) – 16, 191, 256
 Константин Велики, римски цар – 206, 260
 Константиновић Радомир – 11
 Коњовић Милан – 91
 Кораћ Вељко – 56, 129
 Кораћ Шека – 56
 Корбизје (Le Corbusier) – 127, 128, 172
 Корошец Лео – 140, 141
 Коцковић Маријан – 141
 Коштан-Олбина Деса – 141
 Крајишник Бранчило – 107
 Кратохвил Јован – 74
 Крлежа Мирослав – 70, 95, 107, 114, 182
 Кроче Бенедето – 159
 Крстајић Душка в. Видовић Душка
 Крстић Данило в. Данило (Крстић)
 Крупић Енвер – 145
 Кубура Ристо – 284
 Куленовић Скендер – 79, 94, 95, 102, 107–109, 165
 Кулин бан – 284
 Кустурица Емир – 231

Кучинар Здравко – 248
 Кучук Алија – 104
 Кушан Милан – 180

Л

Лазар (Свети кнез Лазар) – 206
 Лалић Михаило – 95, 102
 Лалић Славица – 286
 Лах Љубо – 141, 142
 Леви Бернар-Анри – 60, 67, 242
 Лењин Владимир Ильич – 168, 236
 Леонардо да Винчи – 112, 116, 143
 Ликар Фрањо – 141, 159
 Лот Андре – 86, 113
 Лубарда Петар – 92
 Лубардић Богдан – 22, 23, 26, 28
 Лука, апостол и евангелиста – 41, 42
 Лукић Радомир – 220
 Лукић Светолик – 113
 Луковац Хамид – 173
 Луковић Александар – 165

М

Мајаковски Владимир – 152, 161
 Мајсторовић Стеван – 250
 Макијавели – 234
 Малро Андре – 65, 66
 Ман Томас – 40, 62, 223
 Мандел Ернест – 59
 Мандрапа Вукашин (Свети Вукашин Јасеновачки) – 8, 187, 206, 278
 Марковић Миле(та) – 18, 53
 Марковић Михаило – 246
 Марковић Оливера – 53
 Маркс Карл – 16, 27, 56–58, 111, 129, 132, 160, 164, 165, 168, 186, 219, 232, 246, 266
 Марушић А. – 240

Матеј, евангелиста – 204, 211, 212, 215, 225, 227
 Медаковић Дејан – 166
 Мефисто – 97, 223
 Мехмед-паша Соколовић – 130, 284
 Мештровић Иван – 27, 49, 91, 145, 156, 160, 170, 181–184, 186, 187, 266
 Мијатовић Цвијетин Мајо – 152
 Мије Габриел – 69
 Микеланђело – 202
 Микулић Марио – 141, 142, 159
 Миладиновић Вељко – 285
 Миленковић Драги – 57
 Миливојевић Татјана-Тања – 285
 Милин Лазар – 251
 Милићевић Вукашин – 268
 Милка Ч. – 166
 Миловановић Милан – 113
 Миливојевић Татјана – 7, 17
 Милосављевић Предраг Пеђа – 91
 Милошевић Слободан – 236, 253, 273, 274
 Милуновић Мило – 86, 92
 Мирић Јован – 240
 Мићуновић Вељко – 33
 Михајловић Бата – 78
 Михајловић Борислав Михиз – 79, 94, 95, 108, 109, 249
 Михајловић Драгослав – 249
 Михајловић Дража – 69, 105
 Мишевић Раденко – 139, 141, 142, 160, 169, 170
 Младеновић Танасије Таса – 242, 246, 247
 Мојсије, пророк – 149, 204, 271
 Мохоровичић Андре – 70
 Музер Паула – 56

Мујезиновић Исмет – 95, 141
 Мула Јусуф – 104
 Мусиалович Хенрик – 174, 176
 Мухамед, пророк – 149
 Мухић Фуад – 250, 251

Н

Најдхарт Јурај – 127, 164
 Наполеон I Бонапарта – 216, 223, 236
 Недељковић Душан – 126, 219, 220
 Недић Милан – 157
 Нешић Пијаде Лепа – 57, 58, 111
 Никанор, проигуман манастира Хиландара – 89
 Никезић Марко – 236, 252, 253
 Николај (Велимировић) – 14
 Николајевић Миливој – 76
 Николић Олга – 141
 Новосел Павле – 240
 Ноје, старозаветна личност – 38, 43

О

Обама Барак – 245
 Овен Дејвид – 273
 Олбина Данило – 141
 Омчикус Петар – 74, 75, 78
 Остојић Мирко – 155
 Острогорски Георгије – 220
 Оцић Дејана – 7, 23
 Оцић Ђорђе Оцке – 23, 26, 52, 53, 235, 237
 Оцић Часлав – 274–276

П

Павић Милорад – 254
 Павићевић Вуко – 250, 251
 Павле, апостол – 42

Павле, патријарх српски – 281
 Палавистра Нада – 159
 Палавичини Петар – 91
 Панић-Суреп Милорад – 68
 Пантелић Васа – 56
 Пејовић Данило – 188, 242
 Перек Жорж (Perec Georges) – 166, 167
 Перић Павле – 78
 Перовић Латинка – 247
 Петар II Петровић Његош – 7, 12, 22, 27, 28, 41, 42, 53, 99, 109, 153, 154, 182, 211, 216, 253, 256, 257, 264, 266
 Петковић Владимир – 68
 Петковић Сретен – 89
 Петрија – 101
 Петрић – 114
 Петровић Гордана – 254
 Петровић Зора – 74, 86, 91
 Петровић Зоран – 165
 Петровић Раша – 259
 Пијаде Моша – 56–58, 79, 80, 95, 108–112, 144, 164–166
 Платон – 17, 27, 28, 41, 42, 47, 179, 192, 200, 217, 227, 242–244
 Плотин – 42
 Попа Васко – 107
 Поповић Васа – 139
 Поповић Зора – 113
 Поповић Јустин – 22
 Поповић Мића – 114
 Порфирије, митрополит загребачко-љубљански – 25
 Прелог Милан – 183, 188
 Пријатељ Круно – 163
 Протић Миодраг – 143
 Пупин Михајло – 22

Р

Радовић Душко – 79, 248
 Радовић Иван – 93
 Радојчић Душанка – 88
 Радојчић Никола – 88
 Радојчић Светозар – 61, 64, 65, 68, 69, 71, 79–83, 87–89, 92, 125–127, 160, 170, 180, 219, 220
 Ранковић Александар („Марко“) – 103, 104, 114, 244, 246, 247, 252
 Рафаело – 112
 Рачки Фрањо – 71
 Ренак Саломон – 76, 77
 Рибар Иван – 234
 Рибар Иво Лола – 158
 Ривера Карло – 141
 Рисимовић Бошко – 139, 142, 159, 174
 Ристић Марко – 107
 Ристић Душан – 75
 Родин Давор – 240
 Росандић Тома – 74, 113
 Рот (Рац, Рис, Рем?) – 170
 Рубљов Андреј – 231

С

Сава в. Свети Сава
 Самарцић Радован – 267, 273
 Сартр Жан Пол – 16, 81, 85, 129, 167
 Свети Вукашин Јасеновачки в. Мандрапа Вукашин (Свети Вукашин Јасеновачки)
 Свети Сава – 27, 36, 206, 260, 261, 264, 272, 275, 278, 283
 Сезан Пол – 86
 Секулић Исидора – 22, 32, 276
 Селимовић Меша – 95, 102, 147, 154, 163, 163, 165, 180, 182
 Селић Момчило – 273
 Сервацијус Роберт – 184

Сијарић Гамил – 147, 154
 Силен, лик из грчке митологије – 87
 Сим, Нојев син – 43
 Симић Прибислав – 260
 Смаилагић Неркез – 59
 Смиљанић Душан – 127, 164, 165
 Сокић Љубица – 75
 Сократ – 192, 217, 227, 244
 Солдатовић Јован – 74, 76, 113
 Солжењицин Александар (Солженицын Александр) – 10
 Сонди Леополд – 263
 Србиновић Младен – 74, 165, 167
 Стаљин Јосиф Висарионович Џугашвили – 102, 105, 168, 236
 Стамболић Иван – 257
 Станиславски Константин – 56
 Станишић Срђан – 8
 Станковић Бора – 78
 Стеле Франц – 71
 Стефан, игуман – 196, 257
 Стефан, јеромонах – 284
 Стефан Немања – 284
 Стијовић Ристо – 75
 Стојан (псеудоним ЖВ-а) – 139–141, 157, 159, 177, 179, 182, 183, 248, 254
 Стојановић Младен – 165
 Стојановић Радосав – 264
 Стојановић Сретен – 65, 79, 94, 165, 170, 180, 219
 Стојановић-Сип Драгослав – 113
 Суботић-Субе Бранислав-Бранко – 139, 141, 158
 Сулејман Кануни (Законодавац) – 130
 Супек Руди – 188, 242
 Сурио Етиен – 166

Т

Табаковић Иван – 93
 Тадић Љубомир (Љ. Т.) – 232, 234, 241, 242, 246
 Тарковски Андреј – 60, 116, 231
 Тартаља Марино – 86
 Татакис Васил(ије) – 60, 254
 Теодосије Мркојевић, игуман – 257
 Тијанић Александар (А. Т.) – 270
 Тито в. Броз Тито Јосип
 Тодоровић Мица – 95, 141
 Тојнби Арнолд (Toynbee Arnold J.) – 40, 59, 212, 220
 Толстој Лав – 40, 204, 222, 223, 256
 Томашевић Александар Аца – 165, 170
 Томашевић Гордана – 170
 Томашевић Радован – 271
 Томичић Златко – 183
 Тот Фриц (Todt Fritz) – 9
 Трифуновић Лазар (Л. Т.) – 143, 179, 182, 183, 186
 Туђман Фрањо – 233, 234, 244
 Туркето Жарко – 163
 Тутуш Милош – 23, 26

Ђ

Ђелић Стојан – 74, 75, 165
 Ђимић, браћа – 156
 Ђимић Есад – 156, 158, 250, 251
 Ђошић Бранко – 40, 58, 77, 79, 94, 95, 102, 103, 106–109, 114, 136, 137, 140, 165, 248, 256
 Ђоровић Миле – 163
 Ђосић Добрица – 43, 80, 108, 136, 219, 246–248, 270, 273

У

Утрило Морис – 85, 113

Ф

Фазил Неџић – 146, 150
 Фауст – 96, 223
 Фиаманго Анте – 240
 Филип Вишњић – 104, 109, 130
 Филиповић Мухамед – 184
 Финкелкраут (Финкелкрот) Ален – 60, 67
 Финци Јахиел – 127, 164
 Фогт – 58
 Фохт Иван – 143
 Фочић Мехмед-ага – 104
 Франкл Виктор – 40
 Фридман Жорж – 59
 Фројд Сигмунд – 96, 106, 220, 221, 250, 263
 Фуртула Предраг – 141

Х

Хајдегер Максим – 16, 167, 173, 176, 178, 225, 242, 284
 Хакман Коста – 93
 Хам, Нојев син – 43
 Хандке Петер – 236
 Хауптман, капетан Вермахта – 131
 Хаџи-Василев Киро – 244, 245
 Хегел Георг Вилхелм Фридрих – 16, 40, 160, 202, 212, 223, 224, 231, 236
 Хикмет Назим – 146, 148, 149
 Хитлер Адолф – 231
 Хорват-Пинтаић Вера – 183, 188
 Хризостом, епископ браничевски – 89
 Христос – 46, 83, 113, 124, 149, 192, 202, 204, 206, 207, 211, 212, 215, 217, 220, 221, 227, 230, 231, 241, 262, 271
 Хрушчов Никита – 105
 Хусерл Едмунд – 16

Ц

Царатан Бранко – 240
 Цвајг Стефан – 59
 Цезар Јулије – 216
 Ценгле Франц – 184
 Цигарчић Драгутин – 165
 Црвенковић Љубиша – 263
 Црњански Милош – 22, 275

Ч

Чалдаревић Младен – 140
 Чанадановић Мирко – 253
 Челебоновић Марко – 91
 Черчил Винстон – 69, 233, 236
 Чохаџић Вера – 94

Џ

Џумхур Зуко – 163

Ш

Шаги-Бунић Томислав – 250
 Шаин Петар – 141
 Шејка Леонид – 177
 Шелер Макс Фердинанд – 258, 284
 Шешић Богдан – 170, 180
 Шијаковић Богољуб – 22
 Шименц Станко – 191
 Ширбеговићи – 180
 Штегић Ризах – 141
 Шћепан Мали – 257
 Шумановић Сава – 22, 79, 80, 82–88

*

В

Bellos David – 167

S

Somervell D. C. – 59

ИНДЕКС НАСЛОВА ЖАРКА ВИДОВИЋА

А

Ако нам се о главу обијају, мора да смо их са ђаволом садили?! – 260
Али заиста њој ивић њомодарсџива – 153
Антифашизам, замена за империјалну и райборну демографију – које нема! – 270
Архитектура – сценографија у животно-историјској грами цивилизације – 250
Ауто-биографски њојлед на „Житије и здиџија” Жарка Видовића – 13, 285
Аутоматизирани човјек – 186
Ауторитет судије бранила је и величала Црква – 261

Б

Беседа Жарка Видовића, О блаоу-џокојеном џаџријарху нашем Павлу – 281
Бидлио-био-џрафија: 1948–2015. – 26, 287, 288
Битна новина модерне архитектуру је џроџрам – 172
Бој се граџи на Србе разљуџи I – 276
Бој се граџи на Србе разљуџи II – 276

Божански ауторитет џрава џоџиче само од свестџи о божанском достџојансџиву личностџи човека – 261
Бранков десетџи! – 174
„Браџска држава” вечџиџх неџријатџеља – 274

В

Вајар Јован Солдаџовић – 113
Ваџај Ловћена, Поџиџуџмо свестџиџу – 266
Ведрина и уздуџење (Понесеностџи) – Изложба слика Николе Граовца (реџродукџија Бисџрик, џредео Сарајева у џодноџу Тредевића) – 169
Вџџикан, реџисер АВНОЈ-а – 271
Велика Ларусова енциклоџеџија : [допуне о Православљу и о историџи хришћанства у Југославиџи] – 60
Велики дани надања – Раџно џријатџељсџиво између Норвежана и Јуџсловена – 170
Вера Чохаџић : [изложба] – 94
Визанџиска философија (La Philosophie byzantine) / Васил Тагакис : [превод] – 60
Владимир Маџаковски лично – из дневника Маџаковскоџи – 152

- Вријеме и свијет (Zeit und Welt) / Штефан Цвајг : [превод] – 59
- Врхунска дела уметности (ликовне!) / Жермен Базен : [превод] – 59
- Г**
- Гомила, Зло и (романтичарски) култи страси – 259
- „Горски вијенац”, владинина визија историје Срба као народно-црквеног сабора – 277
- Грчка историја Православља – 262
- Д**
- Да ли је континуитет југославије ојравдан? – 273
- Да ли је мојућа марксистичка естетика (Наслов у „стилу” сарајевског говора: „Може ли бити марксистичке естетике”) – 157
- Да ли је српски народ болестан или рањен? – 276
- Да разоварамо? – Али не о сликарству и естетици! – 161
- Дани великих надања, (надања, једини сјас душе у лојору) – 185
- Дервиш и смрт / Меша Селимовић – 163
- Дванаест изложба УЛУБиХ (Удружења ликовних уметника БиХ) – 141
- Дванаест изложба УЛУС-а – 75
- Демократија и нација – 274
- Демократија је назив за институционализацију права човјека – 241
- Демократија је систем уговорних односа – 241
- Демократија је хијерархија уговора – 241
- Демократија мора имати прецизне (законски дефинисане) инструменте (институције) – 241
- Демократија – шта је то? – 240, 241
- Дефиниција Православља и однос према јереси – 262
- Дијалог (ЖВ са Б. ЗЛ.) о живомном искуству, историјској свести грађанина историјске заједнице – 285
- Дијалог о живомном искуству – 21, 28
- Дипломски рад о Сави Шумановићу – 79
- Додајак 2015. (коментару из 1990-их) – 267
- Достојанство човека слободе и свести одговорности – 262
- Драгоцени сведоци уметничког стварања кроз векове – 76
- „Државу смо изгубили, нацију не смемо”, Одговори Жарка Видовића на питања Ристе Кудуре (нација није Црква, јер Црква је Света мајна, а нација је Света мајна, историја нације као Цркве у свету!) – 284
- Дуализам, мајјска „религија” која чини саму суштину Греха – 262
- Духовни преображај Срба – питање ојсјанка – 275

- Ђ**
- Ђорђо Вазари: Живојоис Ђоја – 92
- Е**
- Евро-америчка империја и православна нација – 280
- Евроја најупишта саму себе – 270
- Енвер Крујић излаже у Сарајеву – 145
- Ејило... – 257
- Естетика на коју се чека – 178
- Естетика – рационалистичка и рационална – 179
- Етицизам је обојворење силе, војске и њене врховне команде у (мајјској, нехришћанској) религији војних свечаности – 261
- Ефекти у ријечи и слици, одговор Енверу Крујићу – 145
- Ж**
- Живој – 172, 173
- Жуја марама – 168
- З**
- За крст часни и слободу златну – 286
- За пример осталим градовима – У Сенти оснивају сликарску колонију – 79
- Завера ћујања о Јасеновицу и о Светом Вукашину – 278
- Завет – изворно начело евројске (евро--медитеранске) историје – 265
- Завет – Мајица и Крајине – 277
- Завет светосавске нације – 277
- Зајонейка „аустро-руске србофобје” (пре Пујина, Јељин) – 273
- Зајонейка историјских монархија – 272
- Заједничка изложба Љубице Сокић и Душана Ристића – 75
- Зајад, право и револуција – 261
- Засјенији историју... – 187
- Засјењена истина – 187
- Зачарани круј мейафизике: мейафизика, хуманизам, интелектуалац и религија, философија историје – 262
- Зашто домбе на Васкрс (1944. и 1999)?, I и II – 277
- Зашто нам никад (наши зајадни „савезници”) нису доустили да склојимо мир са суседима немачким савезницима? – 273
- Зашто није склојен мир са немачким савезницима I – 268
- Зашто није склојен мир са немачким савезницима II – 268
- Зора Петровић: „Бременита жена” – 91
- Зрелост и чедност, њојвор у књижи На прају зрелости (Василија Зјењковској) – 260
- И**
- И вера је уметност – 14, 53, 281
- И ја о њојећу. Писмо Васи Нинском (Васи Појовићу, НИН)... – 139
- Иван Радовић, Доручак – 93
- Иван Табаковић, Лимун – 93
- Играчи, њоздрављајте и сјајање!, 16. маја у узбурканом Београду – 154

- Идеје за крај овој (Двадесетјој) века / Ж. М. Доменак : [превод]– 60, 67*
- Идеје и слике – 165*
- Идентичности сушности у бицију и транценденција, мистички (тајни) преображај сушности у надбичије – 257*
- Идеологија дуализма – 257*
- Из колекције Павла Бељанској – 91, 92, 93*
- Из нове майе Пиве Караматијевића – 78*
- Из Светиој писма: избор, коментари и поговор – 13*
- Изволиће: ира израза рјечи! – 145*
- Изложба (деоградске) „Децембарске ирује” у Сарајеву – 165*
- Изложба дела, пројекта и слика архиепископа Кордизијеа – 127*
- Изложба младих (сликара и вајара): Бошко Рисимовић, Раденко Мишевић, Бранко Судовић... – 139*
- Изложба младих сликара и вајара Србије (уз фототографију скулптуре Мати Јована Солдатовића) – 74*
- Изложба радова Павла Перића – 78*
- Изложба радова Пиве Караматијевића – 76, 77*
- Изложба слика Зоре Појовић – 113*
- Изложба слика Косаре Бокшан – 78*
- Изложба слика Пејра Омчикуса (уз фототографију Омчикусовој Поретреја Косаре Бокшан) – 74*
- Изложба скулптура Ристе Симијовића (уз фототографију Акти) – 75*
- Изложба Слика Светиолика Лукића – 113*
- Изложбе – 94*
- Између Карла Великој (Запад, империје) и Светиој Саве (Исток, вере) – 272*
- Икона, слика и појам – 264*
- Икона – сликарски приказ духовној искуства исихазма: изворни, дојододни лик човека (сусретља лицем у лице) – 280*
- Или–или: или индустрија, или чојек... (у Светиу технике) – 146*
- Империја и нација – 275*
- Индустријска естетика – 175*
- Исидора у Жичи, зборник о Исидори Секулић – 276*
- Искусство, мишљење и слобода – суштинска немоћ биција – 257*
- Исплати ли нам се такав „културни развој” наше републике? – 138*
- Испина Србима! – О Србима – 275*
- Испорија и вера – 14, 53, 278, 281*
- Испорија цивилизације (критички сјава према филозофији испорије) – 51*
- Испоријска свест је идентичности, суштина и морал нације – 276*
- Испоријска свест у роману Сеобе Милоша Црњанској – 275*

Ј

Једна дезинформација – 183, 185

- Једна значајна школа – Примјењених умјетности у Сарајеву – 157*
- Јесмо ли избуђени? иде смо? – 276*
- Јован Бијелић, Кујачица – 92*
- Још један сликар се афирмисао: Фрањо Ликар – 159*
- Југославија, најдужи гео демократској Зайада, изузетна из савеза са демократским делом Зайада – 270*
- Јунаштво (йлеменско) – монаштво (Манашир, Раваница) – завести и чојство (нација) – 277*

К

- Када идеш на литургију, као да идеш кући – 286*
- Како је мојућа обнова нације – 272*
- Како је мојућа херменеутичка критика књижевности дела – 259*
- Како помоћи да се добро одвоји од лошеј (у ликовној умјетности) – 142*
- Како се ослободити илузија – 271*
- Катарза, чисности флоре и похвала биљу (о Причешћу) – 265*
- Књижевници у страху од актуелности – 185*
- Ко ствара зрчку око националности итања? – 244*
- Коментар 2010: катастрофално станање испоријске свести – 251*
- Коментар-предговор најисима почев од марта 1991, најиси о европској кризи цивилизације, а посебно о угроженој српској и балканској – 266*
- Корбизје – 172*
- Корбизјеов урбанизам – 172*
- Косовски завет је ирисуство и дојањање литургијске заједнице у свету: Разговор са православној филозофом др Жарком Видовиће – 279*
- Косија Хакман, Прозор (поглед кроз прозор) – 93*
- Крајина – завичај српске нововековне националне идеје (Обновљена Пећка патријаршија) – 272*
- Краљ грођан југословенством – 272*
- Криза и православље – 274*
- Криза и православље – друштвена заједница, нација и православна личности – 274*
- Криза није далеко – 186*
- Критика између метафизике и херменеутике – 259*
- Крсти часни и слобода златна – 286*
- „Крићани” (иј. крстиши, Croati) се „доје” хрићана – 272*

Л

- Лазар Вујаклија : [изложба] – 94*
- Лењин, тодишњица смрти, предавање на Радничком универзитету – 168*
- Литургија, сама суштина хрићанства и човека у његовој хрићанској езистенцији личности – 262*
- Литургијска тајна Библије – 279*

Литургијска тајна Светио Писма – 14, 53, 279
 Личносћ, умейносћ, правосла-
 вље... – 261
 Лојораши су (историјски игедано,
 забораваена) йоследња ср-
 йска национална елија – 283
 Лојорашики йоигед на срйску истйо-
 рију није „научни” – 278
 Лојос и литургија – 257
 Лојос је – литургијска свесћ Пра-
 вослава – 257
 Лојос, литургијска свесћ йраво-
 слава – 13, 51
 Локална самоуправа (античка,
 медийтеранска, йрчко-јуде-
 јска) – идеал вијекова – 138
 Локална самоуправа – идеал вије-
 кова – 140
 Локална самоуправа – идеал вије-
 кова, Криш, йосйодар Средо-
 земља (Медийтерана) – 140
 Локална самоуправа – идеал вије-
 кова, у Мезоийтамији – 139
 Лудило револуционарної ума – 272

М

Мариналије уз једну књију... – 178
 Марко Челедоновић: „Сликарева
 жена” – 91
 Марксизам и књижевна критика у
 Јуославији – 256
 Машина (техника) и хумани-
 зам – йроблеми човјека у
 индустријском машинизму
 (Machine et humanisme Pro-
 blemes humains du machinisme
 industriel) / Жорж Фридман :
 [превод] – 59

Метафизика – 257
 Мештровић– ејоха у нашој ску-
 литури – 187
 Мештровић и савремени сукод
 скулптора с архийтектйом –
 170, 180–182
 Мештровић и савремени су-
 код скулптора са архи-
 тектйом:један есйейички
 йроблем – 10, 13, 49, 51
 Мештровић и савремени сукод
 (у самом Мештровићу) ску-
 литора с архийтектйом – 160
 Ми данас – и есйейичка литера-
 тура – 177
 Милан Коњовић: „Жијо” – 91
 Мило Милуновић, Вейар са Јагра-
 на – 92
 Милош Бајић : [изложба] – 94
 Мисија йправославних– диалој –
 258
 Мисија Цркве у савременом свету
 и њена методика – 259
 Мисйерија и осећање(!) слободе –
 278
 Мисйерија и слобода – 258
 Мисйерија и смисао истйорије –
 278
 Мисйерија и философија – 257
 Мисйерија – смисао истйорије –
 258
 Миш Кордизије, о архийтектйи Le
 Corbusier – 172
 Модерна драма – Поводом йрвој
 (сарајевској) „Фестивала ма-
 лих сцена” – 180
 Монархија ди мојла да нацију
 ойорави ако је усмери мора-
 лно-истйоријски – 283

Монашиво – зачетак Косовској
 завейа у делу и беседама Све-
 йој Саве – 261

Н

На своме йлу – Самосйална изло-
 жба Марија Микулића – 159
 Навика, метафизика и духовно
 искуство – 16
 Најовейијаји умјестйо йрејледа,
 Конйресна изложба Савеза ли-
 ковних умјейника Јуославије
 – 162
 Назим Хикмей: Књија у кожном
 йовезу – 146
 Најомене и литература – 261
 Насмејани сликар Рисим (Бошко
 Рисимовић, Чачанин у Са-
 рајеву) – 174
 Нација зайада и народ светйоса-
 вској завейа – 277
 Национализам инфериорних – 238
 Нашој науци тек йредсйоји изу-
 чавање и критичко издање
 Светйосавске Кормчије – 260
 Недељко Гвозденовић, Поигед из
 айељеа – 93
 Нека буде воља йвоја, како на
 неду, йако и (у нама) на зе-
 мљи – 280
 Нема „нейосредне демократије” –
 241
 Несразмјера кирија сйамдених
 йросйорија – 139
 Нециб Фазил: Жеља, Хојелске
 соде, На жељезничкој сйани-
 ци, Очи – 146
 Ни демократија без нације, ни на-
 ција без демократије – 273

Ни модерно, ни конзервативно –
 нейо йрајно, О сликарству
 Раденка Мишевића – 170
 Нобелова награда Иви Андрићу –
 187
 Нови йрисйуй истйорији умей-
 носћи – йа и самој истйорији!
 – 125, 126

Њ

Њејова смиреносћ – и наша брија
 (ко ће сад биши йаиријарх,
 Владика срйски) – 281
 Њејош и литургијске анајнозе – 13,
 14
 Њејош и Косовски Завей у Новом
 вијеку – 53
 Њејош и Косовски Завей у Новом
 вијеку – 13, 42, 53, 264
 Њејош и завей, философија сми-
 сла, друго, ново, измењено и
 допуњено издање – 282
 Њејошева йрилојија – 256

О

О „бестйраишћудестйелесних”, йј. о
 неосейљивосйи духа за йуко
 (самоисйовейино) биће, за
 йуку йелесносћ светја – 259
 О блайоуйокојеном йаиријарху на-
 шем Павлу: беседа Жарка Ви-
 довића – 281
 О вери као истйоријској свесћи
 (свесћи истйоријској осећања
 Срба као истйоријске, завей-
 не, само на йај начин и цркве-
 не заједнице) – 276
 О византијској философији – 253
 О деморализацији лево-социјалис-
 тичкој друшйва – 248

О идеологији дуализма – 257
 О лиџурџији – 257
 О мейафизичким коренима руској комунизма – 274
 О мистерији и философији – 257
 О Њеџошевом џумачењу осећања као „умној чувсџива” – 257
 О џоезији – Песник се рађа – 172
 О релиџији – 250
 О сижеу у сликарсџиву, I дио – 143
 О сижеу у сликарсџиву, [II дио] – 143, 144
 О џеизму и маџији хуманизма – 257
 О умеџносџији / Карл Маркс, Фридрих Енгелс : [превод] – 58
 Обнова (и насџанак) срџске џравне државе није револуџија – 261
 Обнова срџској црквеној живоџији – 279
 Оџледи о духовном искусџиву – 11, 13, 16, 17, 20, 42, 52, 235, 237, 262, 262
 Оџледи о личносџији – 262
 Од изложде до изложде: новембарска изложда слика – 112
 Одџовор Жарка Видовића... на наџаде срџске џарџиџске шџиамџе... – 247
 Оџеџи на џему „или човџек или индусџирија” – 153
 Оџсџанак и жрџива – 277
 Основан седмични лисџи Седам дана – 137
 Оџкривање младој Маркса – 186
 Оџџор философије еџзисџенџије ауџомаџизираним човџеку – 187

П

Пайизам и срџски народ – 275
 Парадокс савременој свеџи – 270
 Париска изложда срџских икона и фресака у џалаџи Шаџо (Chaillot), Trocadero, од 9. марџа до 30. јуна 1950. – 62
 Парохиџски живоџи – једина икона наше црквеносџији – 283
 Пеџар Лубарда, Цвеће и вез – 92
 Писмо Ивана Мешиџровића – 145
 Пиџање конџинуџиџеџа Јуџославџије – 273
 Пјесник се рађа – 14, 54
 Поводом Књџе о Умеџносџији и Умеџницима Среџена Сџојановића – 94
 Појам духовној искусџива – 20
 Појам док се (сјаја Славе) – 262
 Појам џрансџенденџије – 262
 Појам човека и еџзисџенџија – 262
 Положај радничке класе у Енџлеској (Die Lage der Arbeiterklasse in England) / Фридрих Енгелс : [превод] – 57
 Поџуларни вид науке – 186
 „Поражени смо” – шџиа нам је осџало? – 271
 Порекло и џрџрода Зла – 262
 Посџоји ли човек без саосећања?, Изводи из есеја Жарка Видовића Демократија и наџија у Новом свеџском џорекџу – 265
 Право џласа јесџи џраводирача да с џредсџавником склаџа уџовор без џосредника – 241
 Право је власџи закона, а закон оџисује само џосџуџе, а не

осећања (џа заџо ни веру) – 261
 Право џоџврђује човеку личносџи као највишу вредносџи цивилизације – 261
 Православље је лиџурџизам – 284
 Превод џеџи џјесама двоџице џурских џјесника : Назим Хикмеџи: Књџа у кожном џовезу; Преџлед – 140
 Пред сликама Раденка Мишевића – Имџресџије из Умеџничкој џавџљона – 169
 Пред Хаџким судом, – Боже џравде! – 275
 Предџовор Жарка Видовића – 277
 Предраџ Пеђа Милосављевић: „У Парку” – 91
 Преориџенџија џољској сликарсџива (Поводом Изложде 23 џољска сликара у Сарајеву) – 174
 Прилози исџориџи маџериџализма / Плеханов : [превод] – 56
 Прихваџајуџи Римско џраво (Консџанџин-Јусџинијаново) Свеџи Сава одваја свеџовну власџи („земаљско царсџиво” закона) – од црквеној ауџориџеџа („Небеској царсџива”, вере, морала, исџорије), јер свеџовни закони нису црквени доџаџи – 260, 261
 Просџачки сџрах од наивносџији (одсусџива „џенденџије”, џџинџелекџа) и оџмено џоверење у „Хермеса” – 259
 Проџив Венс-Овеновој џлана – 273
 Проф. Свеџозар Радоџић, академик – 88

Р

Раџо-граме / Ингмар Бергман : [превод] – 58
 Раџовор са џравославним философом др Жарком Видовићем: Косовски завеџи је џрисусџиво и доџаћање лиџурџиџске зајеџнице у свеџу – 279
 Раџовор са џравославним философом др Жарком Видовићем: Црквени живоџи косовски завеџи је лиџурџиџски доџаћај – 280
 Раџовор са сликаром – борцем (Поводом изложде радова Пиве Карамџијевића) – 77
 Раџовори о сликарсџиву – 14, 53, 117, 118
 Расџрава о марксистџичкој економџији (Traite d'economie marxiste) / Ернест Мандел : [превод] – 59
 Расџанак у Јасеновцу – 278
 Рационалистџичка или рационална есџеџика – 179
 Реалносџи и савремени свеџи – 262
 Релиџија и мисџика – 258
 Релиџија и мисџика... човек и црква у врџлоџу кризи! шџиа нам нуди џравославље данас? – 277
 Релиџије у исџориџи хриџћансџива и цркве у Јуџославији – 254
 Реџросџекџивна изложда слика Зоре Пеџровић – 78
 Речи и знаџи срџске исџорије и оџсџанка, део I и II – 277
 Римско џраво је сво и лоџично изведено из савршене одређеносџији

- права као права цивиса (човека домаћина) – 261
- Римско право у српској традицији (историјској свесци) и у но-вијој историји – 261
- Романи Ђорђа Оцића: његовофило-софија и коментари – 14, 53, 276
- С**
- Савремени позив социологије (*La vocation actuelle de la sociologie*) / Жорж Гурвич : [превод] – 59
- Сагласност права (Римској права) са хришћанством – 261
- Саломон Ренак: Ајоло – 76
- Сарајево – 130
- Сарајево: Успела изложба Раденка Мишевића – 160
- Свети Вукашин Јасеновачки у ло-јорској историји Срба – 278
- Свети Сава и његов народ – 264
- Свети Сава и његов народ. Свето-савски смисао демократије – 278
- Свети Сава и римско право – 260
- Свети Сава ушемељује српску њовесци (историјску свесци), уводећи Србе у „византијски круи” цивилизације – 260
- Светосавски завети српске исто-рије, Беседа ЖВ, на њрослави Светиој Саве, у Сава центру, 27. јануара 1997. – 275
- Светиштенство Првои Адама и Хри-стиа, Друио Адама – 262
- Седам античких мудраца и – се-дам шайни лииурије – 282
- Сенјандрејски сабор 1999. њодине – 276
- Сећање на ѡрех – 257
- Синијега умјетности – 177
- Систем / Константин Сергејевич Станиславски : [превод] – 56
- Сједињење верника са Христиом / Карл Маркс : [превод] – 56
- Скулиура Пеиѡра Палавичинија, „Са Изложбе” – 91
- Скуишину не обавезује заиече-ни систем закона, ѡа и усѡав (док их она не измени, а може да мења) – 241
- Слика Јозо Јанда – 113
- Сликe Анѡна Абрамовића – 113
- Слобода израза, а не леиош? – Савремене ѡенденције у уме-ѡности Француске – 83, 84, 89, 94, 106
- Слобода сѡварања – 171
- Слобода сѡварања, а не леиош – 166
- Слободан Гавриловић : [изложба] – 94
- Слободан-Банe Боѡјевић : [изло-жба] – 94
- Слух за „скривени смисао” је слух за наѡласке у шекстиу књиже-вној дела – 259
- Смисао историје (и слободе) ли-иуријска свесци личности – 278
- Смисао, личности, историја – 16, 17, 20, 26
- Смисао-личности-историја, есеј, ѡрва варијантиа есеја, ѡосве-ћеној Душки – 285
- Смисао слободе и лииуријска свесци личности – 279
- Социјализам – борба за ѡишину човекову личности – 186

- Сѡмоеник Марксу и Енѡелсу у Бео-ѡраду – Један ѡриѡвор наѡра-ћеном ѡројектиу – 164
- Срби у Јуѡславији и Евروي – 13, 52, 270, 274
- Српски завети – 278
- Српско бадње вече I – 276
- Српско бадње вече II – 277
- Сѡамбена јединица у Марсеју – 172
- Сѡѡјан Аралица, Жена у сламном шеширу – 93
- Сѡѡјан и кулиура, Сѡиѡна бора-нија се расѡиује за рад неких кулиауѡорѡиетиа – 140
- Сѡѡјан се бори за данашњицу... а не само „за будућности” – 139
- Сѡѡранке ѡишужују – Србију (а не Милошевића!) – 274
- Сѡѡроѡ одвајати „византијске” корене српске ѡовесци од ка-снијих ушѡицаја руско-српских веза у историји Срба – 261
- Суочење Православља са Евройом: ѡледѡи о историјском иску-сѡиву – 8, 13, 53, 275
- Сусрети „Византије” и Заѡага на ѡлу Јуѡславије – 261
- Сушѡина траѡедије – 258, 259, 260
- Темель Заѡагне цивилизације је „византијски”, али ѡѡ је из заѡагне (меѡафизичке) све-сци о Историји ѡѡиснуѡи – 261
- Траѡедија и Лииурија – 259, 260
- Траѡедија и Лииурија: есеј о духо-вној судбини Еврое – 8, 13, 53
- Традиционалистѡи и модернѡистѡи, реч „Истиока” и реч Заѡага? – 94
- Тражење хуманој у односу архи-шекстиуре и скулиууре, есеј – 162
- Трансѡорѡи за Јасеновац – 278
- Трансценденција – 257
- Трансценденција је слављење и слава (докса и ѡревазилаже-ње) дишѡија – 262
- Три најѡса Чеде Кисића, „О ѡре-давањима, диалозима, најѡ-сима друѡа Жарка Видовића” – 154
- Тринаесѡија јесења изложба УЛУБиХ-а 1953. – 141
- Тушеви Хенрика Мусѡаловича (ѡѡ-љско сликарѡство, изложба у Сарајеву) – 176

Т

- Тезе из духовној искусѡива (искусѡива ѡрансценденције) које указују на недовољности ѡросветѡи-тељској ѡрисѡиуѡа историји и Римском ѡраву (осамнаесѡи тега) – 261
- Тезе о цркви и савременој кулиури – 259
- „Тема броја Жарко Видовић” – 284

У

- У светѡвном живѡиу, ѡѡ Римском ѡраву, врховни ауѡорѡиетѡи је судѡјски: изнад ѡлемена и цара – 261
- Уѡвара се акѡија (ѡонашање). Чо-вјек ѡѡјединац је судѡкѡи ак-ѡије – 241
- Уз ѡрви број [седмичника Седам дана] – 138, 164

Умјетности и хармонија, вера и за-
веш – 265
 Умјетности у њеј епоха – 12
 Умјетности од XV до XVIII века у
 рејродуцијама и одливима,
 на Изложби у Централном
 дому ЈНА, Београд („Прејлед
 умјетности Италије, Шпа-
 није, Фландрије, Немачке,
 Холандије, Француске, од 15.
 до краја 18. века”) – 128
 Умјетности у њеј епоха – 51
 Умјетности у њеј цивилиза-
 цијских епоха – 230
 Ујокојила се наша мајка, Јелена,
 8. децембра 1960, у Добоју –
 180
 Урбанизација њројив умјет-
 носии – 172

Ф

Феноменологија доживљајној ис-
 куства (иј. искуства ѡран-
 сценденције) – 235, 237
 Филип Вишњић и ѡзв. срјска ре-
 волуција – 260

Х

Хајдегер (ијак) насјоји да обно-
 ви естетичку као стварности
 дића, као „онјолошку естет-
 ичку” – 176
 Хајдегер о умјетности – 173
 Хајдегер обнавља онјолошку
 естетичку – 176
 Хамид Луковац и остали (О илус-
 трацији у дечијој књижев-
 носии) – 173
 Херменеутика и хармонија – 259

Херменеутика је осетљивоси,
 и ѡ за скривену ѡобра-
 женоси реалној искуства о
 светиу – у (илајонску) идеју
 – 259
 Херменеутика је умјетности, и ѡ-
 умјетности ѡказивања оној
 шјо је само духу ѡказивао
 као ујисак (Бодлер: ѡрава
 кријика слике је ѡсма) – 259
 Херменеутичка свести кријича-
 рева је свести ујиска о делу (у
 ѡрисјуу делу умјетности)
 – 259
 Херменеутичко искуство кријича-
 рево – 259
 Хришћанска мистерија – 257
 Хришћанска мистерија – „Мис-
 терија и слобода” – 258
 Хришћанство није само рели-
 ѡија, неј историјска свести и
 хришћанска ејисценција чо-
 века – 262

Ц

Црква – извор и ѡоришје на-
 ције као морално-историјске
 заједнице – 278
 Црква „contra gentiles”, али само
 да ди својим аујоришјом
 ѡревладало обичајно „ѡраво”
 ѡлемена и ѡлеменску (ѡод ос-
 манлијском влашћу обновље-
 ну) ѡдељеноси нације (иј.
 аујокефалне цркве) – 261
 Црквени живои косовски завети је
 лијурјиски дојајај: Разјовор
 са ѡравославним филозофом
 др Жарком Видовићем – 280

Црјежи Леонарда да Винчија
 (УНЕСКО-рејродуције) –
 112

Ч

Часни крсти и слобода злајна – 201
 Чекајући светиску ѡравду – 272
 Чему естетика? (сем за ѡѡреде
 модернизма) – 178, 263
 Четири облика Тијо-комунизма
 скривају – 271

Ш

Шестиоајрилска најага ајрил
 1961 – 181
 Шја је ѡо Светосавски завети –
 278
 Шја остјаје архитектури као
 умјетности? – 172
 Шја ѡо рајинијелијенција? – 186

*

С

Casino на Ловћену – 253

Ѓ

Ѓlovek kot sestavni del ustanove, Teze
 o civilizaciji (II) – 191
 Ѓovjek kao sastavni dio ustanove,
 Teze o civilizaciji (II dio eseja o
 tzv. otuđenju) – 190

Е

Eksplicitno postavljena pitanja – 234

Ф

Fenomenologija i ontologija – 242

Н

Herr Vogt / Карл Маркс : [превод]
 – 58

И

Implicitno postavljena pitanja – 234
 Intelktualacpred sudom samoupra-
 vnih organa (da, ali uz zahtev za
 precizno određenim zakonima o
 samoupravnimpravima građa-
 nina) – 238
 Islam Wages War Against Orthodoxy
 – 274

Ј

Jedan apsurd naše civilizacije – 184

К

Komunisti i samoupravljanje – 239
 Kultura ili samosvojnost čovjeka, teze
 o kulturi (I) – 235
 Kultura ili samosvojnost čovjeka, teze
 o kulturi (II), (o pojavi ličnosti)
 – 235

Л

Die Lage der Arbeiterklasse in En-
 gland (Положај радничке
 класе у Енјлеској) / Фридрих
 Енгелс : [превод] – 57

М

Machine et humanisme Problemes
 humains du machinisme indu-
 striel (Машина (ијехника) и
 хуманизам – ѡроблеми чојека
 у индустријском машинизму) /
 Жорж Фридман : [превод] – 59

N
Nužnost konstituisanja nauke o politici – 237

O
O čemu da diskutiramo: o samoupravljanju na sveučilištu ili o kadrovima na sveučilištu? : razgovor sa dr Žarkom Vidovićem – 234, 235
O takozvanoj otuđenosti čovjeka, teze o civilizaciji – 191
O takozvanom otuđenju čovjeka – 14, 54, 191

P
Papska crkva– Sveta država – 256
La Philosophie byzantine (Византијска философија) / Васил Тагакис : [превод] – 60
Pismo uredništvu Kola – 190
Pitanje odgovornosti i društvene uloge inteligencije – 239
Pojam slobode – 240
Politika i država u socijalizmu ili politika i pravo u socijalizmu – 234
Politika i ekonomija – 234
Politika i nauka – 234
Politika i politikologija – 234
Politika i Praksa – 234
Politika i teorija – 234
Politika i upravljanje (vlast) – 234
Politikologija i filozofija-antropologija – 234
Politikologija i sociologija – 234
Politički značaj AVNOJ-a (Запред, симпозион 16. и 17. октобра 1963, здорник) – 232, 233

Poslednji svedok srpskog veka – 285
Problemi i pregled historije civilizacije – 13, 200

R
Razgovor sa dr Žarkom Vidovićem: O čemu da diskutiramo: o samoupravljanju na sveučilištu ili o kadrovima na sveučilištu? – 234, 235

S
A Study of History, Abridgement of volumes I–VI by D. C. Somervell, (Preface by the author 1946. Arnold J. Toynbee) / Арнолд Тојнби – 59

T
Tako imenovana odtujenost čoveka v različnih civilizacijah, Teze o civilizaciji (I) – 191
Тако именована оdtујеност човека у различитим цивилизацијама, Тезе о цивилизацији (I) – 191
Тако ипек после ратиња дива јасно шитија је дио ратиња, Заијад, а шитија нација – 270
Takozvana otuđenost čovjeka u različitim civilizacijama, Teze o (čovjeku u civilizaciji) (I dio eseja) – 190
Traite d'économie marxiste (Pacīpaва о марксистичкој економији) / Ернест Мандел : [превод] – 59

U
Umjetnost u pet epoha – 13
Умјетност у пет цивилизацијских епоха, Умјетност у историји цивилизације,

1–303 strane (po predavanjima dveju školskih godina 1963–1965) – 239

V
La vocation actuelle de la sociologie (Савремени њозив соци-

олоије) / Жорж Гурвич : [превод] – 59

Z
Zaključna razmatranja... – 234
Zeit und Welt (Вријеме и свијет) / Штефан Цвајг : [превод] – 59

- Машина (техника) и хуманизам –
проблеми човека у индустријском
машинизму (*Machine et humanisme
Problemes humains du machinisme
industriel*) / Жорж Фридман – 59
- Мештровић и рационалности (О
књизи ЖВ, Мештровић и
савремени сукоб скулптора с
архитектом) / Драган Јеремић – 183
- Мирослављево Еванђеље – 76
- Мисија Цркве у савременом свијету
и њена методика – 259
- Младић у његовој / Иво Андрић – 143

Н

- На Дрини ћурија / Иво Андрић – 130, 131, 284
- На жељезничкој станици / Нециб
Фазил – 146, 151
- На прагу зрелости / Василиј Зењковски – 260
- Народна армија – 128
- Наши дани – 186
- Недељник – 9
- Неколико ријечи о вулгаризацијама
умјетности и естетике”
(Видовићевим „вулгаризацијама”)
/ Чедо Кисић – 155
- НИН – 139, 160, 164, 185, 268, 269, 270
- Нова мисао – 79, 107, 108, 109, 129
- Нови завети – 204
- Новиј мир – 10

О

- О предавањима, диалозима, на-
писама друга Жарка Видовића /
Чедо Кисић – 154+

- О умјетности / Карл Маркс, Фри-
дрих Енгелс – 58
- Образ – 275
- Одиган Ивана Денисовича /
Александр Солженицын – 10
- Одисеја / Хомер – 100
- Одјек – 238
- Око – 247 (или лат?)
- Омладина – 53, 117, 118, 122
- Омладинска изборница – 56
- Ослобођење – 137, 141, 145, 154, 155,
159, 162, 165, 169, 171, 172, 174,
175, 177, 178, 181, 184, 185
- Осмица – 271, 272, 273
- Ошкровање Јованово – 149, 207, 212,
222
- Очи / Нециб Фазил – 146, 151

П

- Печати – 281, 283
- Писма из Норвешке, Исидора Се-
кулић – 32
- Побједа – 266
- Побуњени човек, *L'Homme revolte* /
Албер Ками – 62
- Повеља – 260
- Повраћац бицију / Љубиша Цр-
венковић – 263
- Пољеди – 272
- Политика – 59, 105, 185, 273
- Положај радничке класе у Енглеској
(*Die Lage der Arbeiterklasse in
England*) / Фридрих Енгелс – 57
- Почетак дуне историје дахија / Фи-
лип Вишњић – 104, 130
- Правда – 58
- Православље – 13, 15, 260, 264, 265,
275, 276, 276, 279, 280, 281, 283,
285, 286

- Пракса ајосијолска – 204
- Праксис в. Praxis
- Прејег/Pregled – 140, 162, 176
- Прилози историји материјализма
/ Плеханов – 56
- Прилози за историју српске књи-
жевне критике – 259
- Проклећа авлија / Иво Андрић –
131
- Пројивзабрана – 248

Р

- Радио-граме / Ингмар Бергман –
58
- Расправа о марксистичкој еконо-
мији (*Traite d'economie mar-
xiste*) / Ернест Мандел – 59
- Рај и мир / Лав Толстој – 223
- Резија ликовних умјетности – 112,
113, 114, 115
- Рубљов / Андреј Тарковски – 61,
116, 231

С

- Савремена умјетности и проблем
естетској системи / Чедо
Кисић – 160
- Савремени изазов социологије (*La
vocation actuelle de la sociologie*)
/ Жорж Гурвич – 59
- Савременик – 265
- Сарајевски ајенџај... / Жорж
Перек – 166
- Сведочанства – 79, 80, 107
- Светијора – 275, 278
- Светијо писмо – 46
- Седам дана – 136, 137, 138, 139, 140,
141, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 157,
159, 161, 171, 185, 287

- Систем / Константин Сергејевич
Станиславски – 56
- Сједињење верника са Христом /
Карл Маркс – 56
- Скадарлија – 80
- Слободна Југославија – 32
- Сократи / Платон – 244
- Социјализам и култура – 248
- Срби и Европа у делу Жарка Видо-
вића: између завета и мета-
физике / Александар Гајић – 11
- Средњовековни трагови у Србији,
Црној Гори и Македонији /
Александар Дероко – 76
- Српска православна црква, њена
историја и садашњост – 88
- Српска религијска философија у
XX веку: личности, идеје, по-
кови / Богдан Љубардић – 22
- Српска теологија у двадесетом
веку: истраживачки пробле-
ми и резултати, књ. 4, прир.
Б. Шијаковић – 22
- Српски књижевни гласник – 274
- Српски народ и његов језик / Павле
Ивић – 253
- Српско уметничко наслеђе на Ко-
сову и Метохији: идентитет,
значај и уроженост, М. Марковић,
Д. Војводић (уред.) – 18
- Студија о великом архитекту, Др
Жарко Видовић, Мештровић
и сукоб скулптора с архи-
тектуром / Франц Ценгле – 184
- Суочење Православља са Евро-
пом: поједи о историјском ис-
куству – 8

- Т**
 Телеграм/Telegram – 247
 Теолошки погледи – 15, 51, 257
 Теорија – 15
 Травничка хроника / Иво Андрић – 36, 95, 131
- У**
 У одбрану њјесника који су њјужни / Иван Фохт – 143
 Умејност – 253
 Умејничка индивидуалност и ѡроблем израза (Одговор групу Жарку Видовићу) / Чедо Кисић – 155
- Ф**
 Фауст / Јохан Вофганг Гете – 81
 Ферментии нових разјовора (Послије једне дискусије у Умејничком ѡавиљону) / Чедо Кисић – 154
- Хазарски речник – 260
 Хиландарски зборник – 88
 Хладни ѡуш / Владимир Мајаковски – 161
 Хоѡелске собе / Неѡиб Фазил – 146, 150
 Хришћанска мисао – 274
 Хришћански живоѡ – 15
- Ц**
 Црквени живоѡ – 278, 279, 280, 282
- Ч**
 Човек 25. часа / Богдан Златић – 285
- Човек и Црква у врѡлоју кризе! Шѡа нам нуди Православље данас? – 274
 Чудурац у Сарајеву 1951–1963. / Бранислав-Бранко Суботић-Субе – 158
- Ш**
 Шћейан Мали / Петар Петровић Његош – 257
- ***
- А**
 Abstraction und Einfuehlung / Франц Велфлин – 178
 Акција политичка и акција морална – 234
 Arts – 89
 Atelje – 13, 164, 183
- Д**
 Danas – 182, 183, 184, 185, 287
- Ф**
 Filozofija, Jugoslovenski časopis za filozofiju – 256
 Filozofija palanke / Radomir Konstantinović – 11
 Focus – 274
- Г**
 Georges Perec, une vie dans les mots / David Bellos – 167
- Н**
 Herr Vogt / Карл Маркс – 58
 Historija civilizacije – 168
- К**
 Knjiga o Meštoviću / Златко Томић – 183
- Индекс наслова других аутора, зборника и часописа
- Коло Matice hrvatske** – 54, 190, 191, 235, 245
 Komunisti i samoupravljanje – 240
 Kritik der Urteilskraft! / Имануел Кант – 240
- Л**
 Die Lage der Arbeiterklasse in England (Положај радничке класе у Енглеској) / Фридрих Енгелс – 57
- М**
 Machine et humanisme Problemes humains du machinisme industriel (Машина (ѡтехника) и хуманизам – ѡроблеми човјека у индустријском машинизму) / Жорж Фридман – 59
 Metaphysical Horror / Leszek Kołakowski – 16
 Mit o Meštoviću. povodom jedne knjige i jednog spomenika / Lazar Trifunović – 182
- Н**
 Naše teme – 234
 Nedeljnik – 285
- Р**
 La Philosophie Byzantine (Византијска философија) / Василиј Татакис – 254
 Politička misao – 237
 Praxis – 57, 184, 189, 232, 238, 240, 242
 Pregled/Преглед – 239, 242
- С**
 Savremenik – 256
 Science, Man and his Environment Proceedings of the fourth international conference Science and society, Herceg-Novı, July 3nd to 10nd, 1971, Yugoslavia, december, 1971. – 250
 Sodobnost – 190, 191
 Die sogenannte Entfremdung) / Лешек Колаковски – 191
 A Study of History, Abridgement of volumes I–VI by D. C. Sommervell, (Preface by the author 1946. Arnold J. Toynbee) / Арнолд Тојнби – 59
 Studentski list – 235
 Svijet – 185, 186, 187, 287
- Т**
 Tractatus logicophilosophicus / Витгенштајн – 47
 Traite d'economie marxiste (Расѡрава о марксистичкој економији) / Ернест Мандел – 59
- В**
 Vjesnik u srijedu – 183
 La vocation actuelle de la sociologie (Савремени ѡозив социологије) / Жорж Гурвич – 59
- З**
 Zeit und Welt (Врѡјеме и свијет) / Штефан Цвајг – 59
 Zukunft – 191

